THE BOOK WAS DRENCHED

TEXT LITE WITHIN THE BOOK ONLY

		పుట.
115. ముదుంబి—వేంకటరాఘవాచార్యుఁడు.	...	210.
116. అక్కెనపల్లి—నృసింహకవి	...	211.
117. పైడిపాటి—వేంకటనృసింహకవి.	...	213.
118. కొటికలపూడి—వేంకటకృష్ణకవి	...	214.
119. కాకర్పర్తి—కృష్ణకవి	...	216.
120. కృష్ణయ్య.	...	217.
121. తిరుకొండ—వేంకన్న.	...	218
122. పిండిప్రోలి—లక్ష్మణకవి.	...	221.
123. అల్లమరాజు—రామకృష్ణకవి.	...	225.
124. కాకర్పర్తి—అప్పిపాత్రకవి.	...	227.
125. శిష్టు—కృష్ణమూర్తికవి.	...	229.
126. మంత్రిప్రెగడ—సూర్యప్రకాశకవి.	...	233.
127 ఘట్టు—వేంకటనరసయ్య.	...	235.
128 వేల్పూరి—వేంకటేశ్వరకవి.	...	„
129. తిరుమల కృష్ణపట్టణపు—చినతాతాచార్యుఁడు.		238.
130. మాడభూషి—నృసింహాచార్యుఁడు.	...	239.
131. కోటమరాజు—నాగయ.	...	„
132. కొరాలపాటి—రంగయకవి.	...	240.
133. రామరాజు—లక్ష్మీనారాయణ	...	౨౪౧.
134 త్యాగరాజ మొదలి.	...	
135. ఓగిరాల—జగన్నాథకవి.	...	
136. నడకుదిటి—రామకవి.	...	
భూషి—వేంకటాచార్యకవి.		

ఆంధ్రకవులచరిత్రము.

మూఁడవభాగము_ఆధునికకవులు.

హరిభట్టు.

ఈకవి మత్స్యపురాణమును వరాహపురాణమును తెలిఁగించెను. ఇతని నివాసస్థానము కంబముమెట్టు; ఇది బెజవాడ కాతామడలదూరములో నున్నది. ఇతఁడు తన వరాహపురాణమునందు కంబముమెట్టుగ్రామము నీప్రకారముగా వర్ణించియున్నాఁడు_

సీ. వరుణదిగ్వీథి నేపురిగిమునఁ బ్రవహించెఁ బావనసలిలసంపన్న మున్న
దీపించె నేపురి గోపికామానసాస్పదవర్తి చెన్నగోపాలమూర్తి
భాసిల్లె నేవీటఁ బ్రహ్లాదభక్తివిశ్రాణి శౌండనృసింహశార్ఙ్గపాణి
యేపట్టణంబునఁ జూపట్టె హితపద్మహేళి పీఠేశబాలేందుమౌళి
చతురచతురంగబలరత్నసౌధయూథ । సాలగోపురతోరణసకలవర్ణ
వారవారాంగనాజనప్రముఖవస్తు । మేదురం బట్టికంబముమెట్టుపురము.

కవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజసగోత్రుఁడు; రామపండితుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు మొదట వరాహపురాణమును కొలిపాక యెఱ్ఱనామాత్యుని కంకితము చేసెను.

మ. ఘనతేజుం గొలిపాక యెఱ్ఱనికిఁ గాశ్మైర్యగాంభీర్యస
త్త్వశుభోక్తిధురీణయోగ్యనయశస్త్యాగక్రియాశాంతులన్
సవితన్ సాత్యకి సింధు సీరి సురశాస్తన్ భూతసేనాని సైం
ధవవిర్భేదను సోము సౌమ్యయుత సంతానంబు సస్యాధిపన్.

ఇత్యాది పద్యములచేత గుణోత్క్రమమునఁ గవి కృతినాయకుని నెంతగా నభివర్ణించినను,

క. శ్రీమహితస్తంభాచల । నామసముద్దామపట్టణస్థలగణికి
గ్రామణికి బంధుహితర । క్షామణికిఁ గవీంద్రపంకజనభోమణికిన్.

అను షష్ఠ్యంతపద్యమువలన నతఁడాయూరికి కరణమయినట్లు స్పష్టపడుచున్నది.
ఇట్టి నాయకగ్రామణి నిప్పుఁడు విడిచి

మ. అమృతప్రాయవచోవిశేషరచనాహంభావసంభావనా
గ్రమణీమూర్తివి వేదశాస్త్రవివిధగ్రంథార్థనిర్ణీతి నే
కముఖబ్రహ్మవు యాజుషప్రకటశాఖాధర్మధుర్యుండవ
ర్యమతేజుండవు రామనార్యహరిభట్టా సత్కవిగ్రామణీ.

గీ. అష్టఘంటావధానవిశిష్టబిరుద । నీవు రచియింపఁ దలఁచిన నిరుపమార్థ
రమ్య మగు నీవరాహపురాణకావ్య । మంకితము చేయు నాపేర నభిమతముగ.

అని పలికినట్లు కవి వ్రాసికొనియున్నాఁడు. పయిపద్యమునందే గాక యాశ్వాసాంత గద్యమునందును "అష్టఘంటావధానపరమేశ్వర బిరుదవిఖ్యాత" యని కవి వ్రాసికొనెను గాని యీబిరుద మెవ్వరిచే నియ్యఁబడినదో తెలియఁబడదు. అయినను కవిత్వముమాత్రము పయిపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన రీతిగా నమృతప్రాయముగానే యున్నది. ఇతఁడు తా నాపస్తంబసూత్రుఁ డయినట్టును తిమ్మాంబపుత్రుఁ డయినట్టును మత్స్యపురాణములో నీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

శా. భారద్వాజసగోత్రసంభవుఁడ నాపస్తంబుఁడన్ తిమ్మకాం
బారాజద్వరగర్భసంభవుఁడ రామక్ష్మాసురానేకజ
న్మారూఢాధికపుణ్యలబ్ధహరినామాంకాప్తసంస్తుత్యుఁడన్
శ్రీరామావరపాదపద్మయుగళీచింతాసమాయుక్తుఁడన్.

ఇతఁడు మొదట రచించిన వరాహపురాణమును నరాంకితము చేసి యట్లు చేయుట పాపకార్యమని తలఁచి తత్పాపపరిహారార్థముగా మత్స్యపురాణమును శ్రీరంగాంకితము చేసి యందీక్రిందిపద్యమును పొందుపఱిచెను—

గీ. ఆయురారోగ్యనిత్యైశ్వర్యములు గల్గి విభవంబుతో ధాత్రి వెలయుకొఱకు
ధనమునకై నరాధముల సన్నుతిచేయఁ బొడమిన పాపము ల్వెడలుటకొఱకు
హృదయంబు లక్ష్మీశపదపంకజములందు నిశ్చలవృత్తితో నిలుచుకొఱకు
కాకవాదులఁ బాసి రయమున వైకుంఠసదనంబునకు వేడ్కఁ జనెడుకొఱకుఁ
బరమవైష్ణవజను లెల్లఁ బ్రస్తుతింప । మత్స్యరూపంబయి హరికథామాన్య మగుచు
నుత్తమం బగు విష్ణుధర్మోత్తరంబు । రంగనాథున కర్పింతు రమణ మెఱసి.

కవికాలమును నిర్ణయించుటకుఁ బుస్తకములు రెంటిలోను నాధారము లేవియుఁ గానరాలేదు. అక్కడక్కడఁ గొన్ని యల్పదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నిర్దుష్టమని చెప్పఁదగిన గ్రంథరచననుబట్టియు శైలినిబట్టియు చూడఁగా నీపుస్తకములు చిరకాలము క్రిందటనే రచియింపఁబడినవయినట్టు తోఁచుచున్నది. "అష్టఘంటావధాన" యని రెండు పుస్తకములయందును గనఁబడుచున్నది. గంటమును తెలుఁగుశబ్దమునకుఁ

బ్రకృతియయి లేఖరియని యర్థమిచ్చెడు "ఘంట" శబ్దము సంస్కృతమున నున్నదేమో! అప్పటివి యీగ్రంథములనుండి లక్ష్యములను జేకొనక పోవుటచేత నీకవి యంతనికిం దరువాతనున్నాఁడేమో యని యూహింపఁ గలుగుచున్నది. కాఁబట్టి తగిన యాధారములు దొరకువఱకును మన మిప్పటికీకవికాలము క్రీస్తుశకము ౧౬౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమని భావింతము. తెలియవలసిన విషయముల నూహించి పెంచి వ్రాయుటకంటె కవికృత గ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యువాటిలో విర్ణయించుట యుక్తమని యెంచి యిట్లు చేయుచున్నాను.

వరాహపురాణము.

ఉ. మిక్కిలి శీతలాంబువులు మేఁకిఁ గీడు మహోష్ణవారిచేఁ
బొక్కు శరీరమాయుధ చయంబు గోళి ... నింపానచ్చుని
క్కొక్కసమయంబు నొందె భయము నొడె నొసఁగక తద్వ్యయంబు దా
నొక్క వెతింగి చూపు మనుజేంద్రునకు న్వశు లౌదు రందఱున్.—ఆ. ౧.

మ. సమతా జేంద్రునిగూర్చి సామము భుజాశౌర్యాధికుం గూర్చి దా
నము దీనుం గలయంగ నేరనిమహీనాథాగ్రణిం గూర్చి భే
దము శక్తిత్రయహీనుఁ గూర్చి కడిమిం దండంబుఁ గావింప యు
క్తము భూపాలు కార్యగా ర్యహరిగష్టాకారయ్యి స్తంద్రదెన్.—ఆ. ౨.

శా. వేదాగంబులు వేయుగాఁ దెలిసి దుర్వ్యజ్ఞాను లాత్మేశ్వరా
భేదధ్యానమేతులై తుది భవత్ప్రీత్యర్థమై కర్మముల్
మోదం బొప్పఁగఁ జేయు నేరక మహామోహాంధులై యుందు రం
తాదివ్యాప్తిహీనసుస్మృతిసముద్రాంతర్నిమగ్నాత్ములై—ఆ. ౩.

ఉ. దేహవినాశమూల మగు తీవ్రవిషావృతి నైనయట్టి యా
బాహువుఁ ద్రెంచి మేను నిలుపంచిన యందుబగాని సోదరీ
స్నేహము చేయు గొప్ప దని లెలిముండల వట్టి యాజగ
ద్ద్రోహి గిశంబుఁ ద్రెంచుటకు ... నెత్తినఁ జూచి యుత్తరీ—ఆ. ౪.

చ. ఘనతరకష్టలోభిఁ దమకంబునఁ బంపెనుసంతయుల్క నె
మ్మనమునఁ బుట్టనేని విషమార్గణకృత్యప్రాణముఖ్యసా
ధనములు గూర్ప నేల ప్రమదంబున దగ్గఱి కాను వీసమి
మ్మనుటయె చాలు వాని నిమిషార్ధమున స్మృతి నొందఁ జేయఁగన్.—ఆ. ౫.

మత్స్యపురాణము.

చ. చవిపిరి వేదశాస్త్రములు సాంగపదస్వరవర్ణరూఢి నం
దాదన మార్గముల్ వివిధయోజ్యములై విలసిల్లు వానిలో

నెరిసిన కర్మకాండమున హింసయు జ్ఞానమునందుఁ గర్మమున్
వదలక పల్కుచుండుదు ప్రవాహముల న్విపరీతవృత్తులై. — ఆ. ౧.

చ. తిరిగితిఁ గాననంబు లతిక్లిష్టతఁ జలింపక తద్వనంబులన్
దొరకవు కందమూలములు తోయజనాభ యాజ్ఞఁ గాక యి
ప్పురమున నన్నపూర్ణ ప్రభూతయై విహరింపుచుండఁగాఁ
గలదని నే తదన్నము లకాలమున న్నమందిరంబులన్. — ఆ ౨.

ఉ. విప్రుఁడు నీచకర్మపరుఁడై జనవాదిక మంత్రతంత్రముల్
తప్పినఁ బ్రత్యవాయమును దారొదవించుటె కాని దానఁ దే
దప్పరమేశుఁ బొందదనుపద్ధతి నేనిట నీకు వేడుకం
జెప్పెద గుప్తమార్గమునఁ జేయుము తత్క్రియ భూసురోత్తమా — ఆ ౩.

మ. రమణీబంధుజనాప్తుల న్విడిచి తద్రాజ్యంబు వర్జించి దు
ర్దమకామాదులఁ జెదరీక హృదయస్థైర్యంబు వర్తించి నీ
నమితోద్యద్గుణకీర్తనామృతముచే నాహ్లాదయుక్తుండనై
విమలాంతఃకరణుండనై వనిని నే వీక్షించితిం బుణ్యకా. — ఆ. ౪.

మ. హరి సంగీతవినోదలోలుఁ డగుచో నత్యంతశీఘ్రంబునన్
వరగానంబుల నాత్మసద్గుణకథావర్ణంబులై నట్టి గీ
తరసంబుల్ రసనం జపింగొనెను మగ్రశ్రేణి కిష్టార్థముల్
పరిపూర్ణంబులుగా నొసంగును దయాపాకీణుఁడై వేడ్కతో — ఆ ౫.

ఒప్పెపూడి-పెద్దయ్య

ఈకవి వాయుపురాణమును తెనిఁగించి, పురుషోత్తమపట్టణనివాసుఁ డయిన దాసరి చిన్నగంగయ్య యను కమ్మవారికి కంకితము చేసెను. పురుషోత్తమపట్టణము కొండపల్లెకుఁ బ్రాగ్భాగమున నున్నట్టును, దానిని వీరపురుషోత్తమగజపతి తనపేరఁ గట్టించినట్లును గవి చెప్పియున్నాఁడు. వీరపురుషోత్తమగజపతి కొండవీటి కధిపతిగా నుండి క్రీస్తుశకము ౧౪౬౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౯౬ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసెను. ఈతని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన యితని మనుమఁడైనవీరభద్రగజపతిని ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయలు జయించి కొండవీటిని స్వాధీనము చేసికొనెను. దీనిబట్టి వాయుపురాణము కృష్ణదేవరాయనికాలమునకు ననంతరముననే రచియింపఁబడినట్లు తెలిసినదికాని యెప్పుడు చేయఁ

బడినదో తెలియదు. అప్పకవి యీపురాణమునుండి పద్యముల నుదాహరించియుండక పోవుట మొదలయిన కొన్ని హేతువులనుబట్టి హరిభట్టకవికాలమువలెనే యీకవికాలమును ౧౬౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతమని యూహింపఁ దగియున్నది. ఈయిద్దఱుకవులును కవిత్రయమని ప్రసిద్ధిగన్న నన్నయతిక్కనశంభుదాసులనుదక్క నితరాంధ్రకవులను దమగ్రంథములయందుఁ జేర్కొనియుండలేదు. కవి కృతినాయకుఁడయిన చినగంగయ్య కొలువునఁ గూర్చుండి తన్నుగూర్చియు సభికులనుగూర్చియుఁ బలికిన వాక్యముల నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. అతులితశాస్త్రేతిహాసంబు లొకవంక నొకవంక దండకావ్యకగణంబు
తతచతుర్విధవేదతత్త్వజ్ఞు లొకవంక నొకవంక నిపుణశాబ్దికచయంబు
ప్రకటితప్రౌఢతార్కికబృంద మొకవంక నొకవంకఁ జతురవాక్సుకవినికర
మకళంకపౌరాణికకదంబ మొకవంక నొకవంక జ్యోతిషప్రకరవేత్త
లొక్కచో బంధుచయంబు లొక్కయెడ స
మగ్రసామంతవిసరంబు మహిమఁ గొలువఁ
గొలువుకూటంబు నందుండి కలితవచన
గౌరవముమీఱ సభికులఁ గాంచి పలికె.

* * * *

చ. వినుతసమస్తభూభుజుని వేంకటమంత్రికిఁ బేరమాంబకున్
దనయునిఁ బుణ్యవర్తుని దానగుణాన్వితు నారసింహహృ
ద్వనరుహచంచరీకు ననివార్యవచోరచనావిశారదున్
నను బినయొడ్డెళ్లేశపురినాథునిఁ బెద్దకవీంద్రచంద్రునిన్.

తోటకము.—వినయంబునఁ గన్గొని వేడుక ని
ట్లనియెన్ సుకవీంద్ర మురోచకఫల్
వినినంత నభీష్టనవీ ఫలసం
బనయంబులు గల్గు జనావళికిన్.

* * * *

ఉ. పంకజగర్భదారకటిభాగవిభాసితభర్మమేఖలా
కింకిణికావిరావములఁ గేరు తదీయకరాగ్రవిస్ఫుర
త్కంకణనిక్వణంకనినదంబు నగున్ బినయొడ్డెపూడిమా
వేంకటమంత్రిపెద్దన నవీనవిలాసవచోనిగుంభనల్.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; వేంకటమంత్రి పుత్రుఁడు; ఒడ్డె

పూడి గ్రామమునకు కరణము. ఇతఁడు వాయుపురాణములోని కొంతభాగమును మాత్రమే తెనిఁగించి యున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈతని కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని దోషము లున్నను మొత్తముమీఁద కవిత్వము రసవంతముగానేయున్నది. వాయుపురాణమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

మ. కరశోచ్చాళితమై ఘనాఘనబృహద్గర్జారవోపేతమై
కరవిద్యుల్లతికాతతిప్రబలమై వాస్తోష్పతీష్వాసబం
ధురమై సర్వదిశాభిభాగములు నస్తోకాంబుపూర్ణంబుగాఁ
గురిసెన్ వర్షము నీరజప్రజము సంక్షోభింప భీమంబుగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. పొంగిన వేడ్కచే నతఁ డపూర్వముగా విహరించుచుండి యా
చెంగటఁ గాంచె దివ్యసరసీరుహశోభితమత్తభృంగస
త్సంగతరంగదోయహరిలోపపక్షిగణబలాకచక్రచ
క్రాంగనభంగరంగ నికటాగతసంయమిసంగ నెంతయున్ —ఆ. ౨.

మ. కడుమూలంబున నుండి మేను వడఁకంగాఁ బావకుల్ తొట్రిలన్
వడచేఁ జిక్కి హరిల్పటించుచు గృహద్వారంబుఁ జేరంగ నే
నిడఁగాఁ బంచితి నీరసాన్న మతఁడున్ హేయంబుగాఁ జూడ కే
కడిచెం దక్కలుషంబు చేయుకతనన్ ఘోరాటవీభూములన్.—ఆ. ౩

మ. మునిసంఘంబులు మ్రొక్కఁ దామరలు సమ్మోదంబునన్ నిక్కఁ గో
కనికాయంబుల కింపు లెక్కఁ గుముదౌఘంబుల్ రుచుల్ తక్క స
ర్వనిగర్వంబులు దూలి జాలి బడి జీవంజీవముల్ స్రుక్కఁ దూ
ర్పున మార్తాండుఁడు గానిపించె భువనంబుల్ రంజిలం జేయుచున్ —ఆ. ౪

ఉ. ఇంద్రుఁడ వీవు దక్షపద నేటికిఁ గౌశికమౌని చేయుని
స్తంద్రతపంబు మాన్పుటను శక్యము గాదన నేల భీకతన్
రుంద్రమతి న్సుఖింపుము నిరూఢిగ నే నిదె చిక్కఁ జేసెదన్
జంద్రముఖీవిలోకనసుసంగతిఁ జొక్కరె యెట్టివారలున్.—ఆ. ౫.

కాకమాని - మూర్తి.

ఈకవి కాకమానికులజుఁ డైనబ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; రామలింగభట్టపుత్రుఁడు. ఇతఁడు పాంచాలీపరిణయము, రాజవాహనవిజయము, అను రెండు

ప్రబంధములను రచియించెను. రాజవాహనవిజయములోని యీ క్రింది పద్యమునబట్టి యీకవి యింటిపేరు పెన్నావారని తెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. గుణధన్యుఁ గౌండిన్యగోత్రు నాపస్తంబసూత్రుని వెలనాఁటి శుభచరిత్రుఁ
గాకమానీమహాగ్రామాబ్జమిత్రుఁ బెన్నాకలశాబ్ధితారాకళత్రు
సరసవిద్వత్కవి సార్వభౌముని రామబుధసంభవునకుఁ బ్రబోధసుధికిఁ
బౌత్రునిఁ బినరామభట్టాగ్రజన్ముఁడై తనరు శ్రీరామలింగనకుఁ దిమ్మ
మాంబికకుఁ బుత్రు సూర్యనారాయణద్వ । యైకసహజన్ము నుభయభాషాకవిత్వ
తత్త్వనిధి నన్ను మూర్తిపద్వత్కవీంద్రు । హర్షమునఁ జూచి యిట్లని యానతిచ్చె.

ఇతఁడు తనగ్రంథములను నరాంకితములఁ జేయక రాజవాహనవిజయమును శ్రీవేంకటేశ్వరులకును, పాంచాలీపరిణయమును శ్రీరంగపతికిని, అర్పించినందునఁ గృతిపతులను బట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట కాధారము లేదు. ఇతఁడు కవిస్తుతిలో నైనను పాంచాలీపరిణయమునందిలఁ బ్రాచీనాంధ్రకవులను బేర్కొనక తనముత్తాతయు తాతయు నైనగానామపండితుని ప్రబోధపండితునిమాత్ర మీపద్యమునందు పేరులు పెట్టి నుతించి యున్నాఁడు—

చ. ప్రబలమతి న్నుతింతుఁ బ్రతిభాకృతిభాషితభారతీశులన్
గబళితసర్వదిగ్జనులఁ గావ్యచమత్కృతికాళిదాసులన్
నిబిడతపోవిలాసులఁ దృణీకృతవాములఁ గాకమాని రా
మబుధవిధున్ బ్రబోధసుధి మత్ప్రపితామహునిన్ బితామహున్.

రాజవాహనవిజయమునందు వీరిని గాక యీపద్యమునందుఁ గవిత్రయమును గూడఁ జేర్కొని యున్నాఁడు—

ఉ. శ్రీరఘురామకావ్యకృతిశిష్టనిధిజ్ఞుఁ బరాశరాత్మజున్
భారవిఁ గాళిదాసు శివభద్రు మురారి మయూరు బిల్హణున్
జోరుని మల్హణాదిసురసూక్తికవీంద్రులఁ గొల్చి యెంచెదన్
భారతకర్తృతాచణుల నన్నయఁ దిక్కన నెఱ్ఱనార్యునిన్.

ఇతఁ డన్యకవుల నెవ్వరిని గొనియాడకపోయినను వసుచరిత్రకర్త యైనభట్టుమూర్తికిఁ దరువాతివాఁ డనుటకు సందేహము లేదు. వసుచరిత్రకర్త మూర్తి యన్నమాటవినఁ బడఁగానే మూర్తి నరసభూపాలీయకర్తగాని వసుచరిత్రకర్త కాఁ డనియు, ఉభయగ్రంథకర్తలు భట్టువంశజు లయి యేకకాలపువా రగుటచేఁ బూర్వకాలమునుండియుఁ బండితపామరసాధారణముగా వసుచరిత్రకారుఁడు భట్టుమూర్తి యన్న భ్రమ యంధపరంపరగా వచ్చుచున్నదనియు, కొందఱు చెప్పవత్తురు. ఒక్కకాలమునం దిద్దఱు

కవులుండి వారిలోనొక్కఁడుసుప్రసిద్ధుఁడును రెండవవాఁ డప్రసిద్ధుఁడునునయినప్పుడు సుప్రసిద్ధుని పేరడఁగిపోయి యప్రసిద్ధుని పేరు పైకివచ్చుట యెన్నఁడును సంభవింప నేరదుగాన, అధికప్రసిద్ధుఁ డయిన రామరాజభూషణుని పేరు గడుగంటి యీతని గ్రంథకర్తృత్వము భట్టుమూర్తిమీఁదఁ బడెననుట యుక్తియుక్తము కాదు. ఒకవేళ భ్రమకలిగెడుపక్షమున, నరసభూపాలీయకర్త రామరాజభూషణుఁ డని కలుగవలెను. అప్రస్తుతమైన యీయంశము నటుండనిచ్చి కావ్యాంశమును వదలుదము. అనేకు లీతని భట్టుమూర్తినిగా భ్రమించి యితని పాంచాలీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యమును

గీ. అల్లసానివాని యల్లిక జిగిబిగి । ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దుపలుకు
పాండురంగసుకవి పద్యంబు హాసవృత్తి । గాక మూర్తిరాజ నీకె కలదు.

భట్టుమూర్తినిగూర్చి రామకృష్ణకవి పలికినట్లు చెప్పుచున్నారు. ఇది నామసామ్యమును బట్టి కలిగిన భ్రమగాని వేఱుకాదు. మఱియు నీపద్యమునుబట్టి యీకవి తెనాలి రామకృష్ణునికాలమునకుఁ దరువాతివాఁ డనుట స్పష్టమగుచున్నది. పయిపద్యములో శ్రీరంగేశుఁడు తనకవిత్వమునుగూర్చి యట్లు పలికినట్లు చెప్పుకొనుటయే కాక రాజవాహనవిజయములో సరస్వతిని ప్రార్థించునప్పుడుకూడ నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.—

ఉ. చోరు నలంక్రియావిహృతిసాంపు మయూరునిసౌకుమార్యముః
భారవికాంతిసంపదయు బాణుగుణాఢ్యతరప్రయోగ మా
దారి మురారికోమలపదంబుప్రసాదముఁ గల్గునట్లుగా
భారతి యిచ్చుఁగాతఁ బ్రతిభారతి మత్కృతికిన్ మత్కృతిన్.

ఈతనికవిత్వమునం దీకవి పొగడుకొన్నంత యౌన్నత్యము లేకపోయినను, రసవంతమయి సలక్షణమయి యనుకరణీయముగాని శబ్దార్థాలంకారయుక్తమయి కవితాగుణ యనర్గళధారగా ప్రవహించుచున్నది. గ్రంథములం దన్యదేశ్యపదములును వైయాకరణలాక్షణికసమ్మతములుకాని ప్రయోగములును కొన్ని యందందుఁ గానఁబడుచున్నవి. క.౧౬౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందుండి యుండియుండును. కాకమానిమూర్తి బహుళాశ్వచరిత్రములోనివని కొన్నిపద్యములు రంగరాట్ఛందము నందును సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందును ఉదాహరింపఁబడియున్నవిగాని యిది రచియించిన బహుళాశ్వచరిత్రము నాకు లభింపలేదు. ఈమూర్తికవి రాజవాహనవిజయములో చంద్రగిరిహనుమంతుని స్తుతించియుండుటచేత నీతని వాసస్థానమైన కాకమానిగ్రామము చంద్రగిరిసమీపమున నుండియుండును. కవిత్వరీతిని దెలుపుట కీతని గ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.—

రాజవాహనవిజయము.

శా. ఘాటీఘోటఖురాగ్రనిర్దళితగోత్రాధూళికాగంధమూ
ర్ధాటోపాతిపరిస్ఫురత్కరినసర్వాశావధూటీకుచా
ఘాటచ్ఛాదకరాగశాటితసమాఖ్యావిక్రమప్రక్రమా
త్యాటీకాహితరాజహంసుఁ డగు నాహా రాజహంసుం డిలన్. — అ. ౧.

ఉ. మీసపు మొక్క నిక్కినను మిక్కిలితోల్కరివాన కుంతలా
శీమకపాలఫాలమణిలీలకుఁ గ్రొన్ననుసాన విభ్రమ
శ్రీ పరసీరుహంబు మదసింధురగర్వప్రసవంబు సూనబా
ణాసనపర్వఫలంబు బళిను యౌవనమబ్బెఁ గుమారమౌళికిన్. — అ. ౨.

శా. పూవుంబోఁట యొకర్తు చేరఁగ ఁదెంపుంజందురాతిన్నెలం
బూవుందేనియ సోనవానఁ దొంతుకు లొప్పైచు గొజ్జంగిపూ
పైవాటుల్ల బాసనంపుఁగవిచల్ పన్నీటి యున్నీటి జల్
ద్రోవం గట్టినపచ్చమెట్టికలపైఁ గోడ్డోడఁ గ్రీడింపఁగన్. — అ. ౩.

ఉ. తాలిమిమాలి తూలి వెలి దగ్గఁబడఁ దప్పెడె వంచుతమ్మిపూ
వాలికతూపు క్రొంజెమటవానకుఁ గాఁటమై నిద్దపుం
గోలమెఱుంగు యౌవనచకోరహితాగతిరశ్మియోరయో
లోలమృగాక్షి నాపయిఁ బలుక్కఁగఁ జాలిచూపవే. — అ. ౪.

మ. కటకంబుల్లలయుత్కటప్రపటుటంకఘంటాపథప్రస్ఫుట
త్కటకంబుల్ దూరముంగఁ జక్కఁజన వావ్యాఘ్యానశక్తిన్ మహా
కటకంబుల్ ప్రతివాద వీరపథవోత్కంఠత్ దిశాభూమిభృ
త్కటకంబుల్లన రాజు చేఁగని యొందన్యంబిరాళించమున్. — అ. ౫.

పాంచాలీపరిణయము.

ఉ. ఏయుఁ గఠోరమార్గణము లివ్వలి కవ్వలి క్రిందు మీఁదుఁగా
వేయుధరాస్థలిన్ పడినవంటనె గాంగరుఖరంబు లేవఁగాఁ
జేయువ్ వగ్గనూఁచములు చెట్టుచు జట్టుచు కొట్టి బెట్టుగా
నాయువలాయుధప్రభువుఁ డాయన యౌవనగర్వసంపదన్. — అ. ౧.

ఉ. ఎంతటివన్నెఁ దెచ్చె గుణియై పియిదాండు ద్విజన్మజాతికిన్
వింత యటంచు రాజుల గణింపక తిట్టుచు గేలి కొట్టుచున్
గంతులు వైచుచుం దలకుఁ గట్టినచెంగు బిగించి పట్టుచున్
గొంతులు గాకుఁ గోయునుచుఁ గూఁతలు పెట్టిరి గ్రామ్యభూసురుల్. — అ. ౨.

ఉ. సుందరిఁ గాంచె దిగ్గమనసుఖ్యుఁడు వారణవేషభాషణున్
మందరకంధరాకనకమంజిమమధ్యవితర్ద్యమందహా
రందరసీలకందరఘుకంధరసింధురవైరిపీఠవా
సేందుకళాకలాపు హృదయేశ్వరుతోడుత నెత్తమాడఁగన్ — ఆ. 3.

శా. నీకేవమ్ము సువాలయమ్ము ధవళ మింతీ యల్లో నేర్లెళ్ళు గా
రీకళ్యాణము లంచు నింటికడ నేర్పి స్వీజృంభింతు వే
వాకీ విచ్చుట యంచు నిద్దురసతుల్ వాక్యోపవాక్యంబులన్
గాకై ముందలపట్లసుం గొండఁగి రా కల్యాణవేదిస్థలిన్. — ఆ. ౪

శా. ఆఁడుంగాన్పున గంటకన్న సతి కొండ్రా లౌటయే మేలు నా
కేఁడు ల్వెంపిఁ గూఁతు రేమి సతమా యీవిద్యయు లోఁగడలన్
గాఁడంబల్కిన దాళిఁ గావలసెఁ గా కాఁగా నితిట్లాడికల్
నేఁ డీతంత్రియుఁ దల్లివంగడము కానీ యంచు నో నాయెఁ గా. — ఆ. ౫.

కామేశ్వరకవి.

ఇతఁడు సత్యభామాసాంత్వన మను నాలుగాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును రచియించి, మధురనాయకుఁ డైన ముద్దళగిరినృపాలున కంకితముచేసెను. ఈమధుర శ్రీకృష్ణుని జన్మస్థలమయిన మధురాపురము గాక పాండ్యమండలమునకు రాజధాని యైన దక్షిణమధుర యని ట్రీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును—

క. లక్షణలక్షితకమలా । వీక్షణపుంఖానుపుంఖవిభవోన్మేషా
నుక్షణతతవిశ్రుతియై । దక్షిణమధురాపురంబు దనరు ధరిత్రిన్

కృష్ణదేవరాయని యనంతరమునఁ దెలుఁగునాయకులు పాండ్యమండలమును చిరకాలము పాలించిరి. ఈకవి యీకాలమునందు మధురాపురమును పాలించుచున్న ముద్దళగిరిరాజు సభలోఁ గూర్చుండి తన్నుఁగూర్చి యిట్లుపలికిన ట్లీపద్యములలోఁ జెప్పినాఁడు—

శా. ఆరీతిన్ సభ ముద్దళగ్రిధరణీధ్యక్షుండు కొల్వుండి తా
హేరాళంబుగ నయ్యెడ న్నడుచుసాహిత్యప్రసంగంబు గం
భీరప్రౌఢిమ వించు నన్నిలిచి నెమ్మిం బల్కె వీణాకన
ద్గౌరీపాణిసువర్ణకంకణరుణత్కారానుకారోక్తులన్.

చ. అనువుగ రుక్మిణీపరిణయంబును ముక్తిహావణించి యార్యులౌ
ననఁ దనరించినావు మఱి సత్ప్రతిమంబుగ నవ్యకావ్య మిం

వున రచియింపుమీ సాగసుపోఁడిమి మీఱఁగ సత్యభామసాం
త్వనము గప్పురంపుఁ జలువం గెలువం దిరుకామపత్క్షితీ.
క. కాకులవలె నింటింటను । గాకవు లున్నారు హంసకైవడి భువిలో
శ్రీకామ నీకె తగురా । యేకడ నుడిపాలు నీరు నేర్పఱుపంగన్.
క. ఏభాష నైనఁ గృతిపతి । శోభనములు చెందు నీదుసూక్తులవలనన్
నీభాగ్య మసదృశము గా । రీభవకరుణానివేశ శ్రీకామేశా.
ఈముద్దళగిరి తన సవతియన్న గాఁ గయిన చొక్కనాథునకు స్త్రీలోలుఁ డయి రాజ్య
భారమును తమ్మునిమీఁదఁబెట్టి తంజావూరిలోనున్న కాలములో యువరాజుగా రాజ్య
ము చేసెను. చొక్కనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౬౬౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని
౧౬౭౨ వ సంవత్సరము వఱకు రాజ్యము చేసెను. కవి యీముద్దళగిరినే రాజునుగా
వర్ణించినను, ఆతని వర్ణనలోఁ గల యీ క్రిందిపద్యమునుబట్టి యన్న యుండఁగానే
యితఁడు రాజ్యభారము వహించినట్టు స్పష్ట మగుచున్నది.—
ఉ. అన్నయు దమ్ము లీకరణి నన్వయు నొద్దికయై యశోరమల్
చెన్ను వహింప రామనృపచేఁ దనుఁ జెందినరాజ్యసంపద
భ్యున్నతభోగభాగ్యుఁడయి యుర్విని సర్వనృపాలకోటిలో
నెన్నిక కెక్కు ముద్దళగిరీంద్రుఁడు తాను మహోన్నతస్థితిన్.
ఈముద్దళగిరి ౧౬౭౮ వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ దానే రాజ్యము నాక్రమించుకొని
సంవత్సర కాలము స్వతంత్రముగాఁ దనపేరనే పాలనముచేసెనుగాని యింతలో
చొక్కనాథుఁడు వచ్చి దేశము మరల స్వాధీనము చేసికొనెను. చొక్కనాథుఁడును,
ముద్దళగిరియు, మఱికొన్నాళ్లు ౧౬౮౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౮౨ వ
సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి ప్రసిద్ధికెక్కిన తిరుమలనాయకుని కొమాళ్ళు.
ఇందుఁ దెలుపఁబడినచరిత్రమునుబట్టి కవి యీగ్రంథము ౧౬౭౮ వ సంవత్సరప్రాం
తమునందు రచించినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు రుక్మిణీపరిణయమును గూడ
రచియించినట్టు చెప్పఁబడినదిగాని యాపుస్తకము నాకు లభింపలేదు. „దక్షిణసింహాస
నాధ్యక్ష తిరుమలక్ష్మాకాంతకరుణాకటాక్షలక్షిత స్వచ్ఛముక్తాగుచ్ఛసితచ్ఛత్ర
చామరకళాచికా కనకాందోళికా విరాజోపచార” యని యాశ్వాసాంత గద్యమునఁ
జెప్పుకొనియుండుటచేతఁ గవి తిరుమలనాయకునికాలమునందుసహిత ముండి ౧౬౫౦వ
సంవత్సరప్రాంతమునుండి కవిత్వమునందుఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచియుండును. ఈగద్యమునందే
యితఁడు ‘శ్రీకాళహస్తీశ్వర చరణారవింద మిళిందాయమాన జ్ఞానప్రసూనాంబికా
కృపాలంబవిజృంభమాణ సారసారస్వత సుధాతరంగ” యని చెప్పుకొనుటచే నితఁడు

కాళహస్తినివాసుఁడయి మధురనాయకుల యాదరమువలన మధురసంస్థానమును జేరినట్లు కనఁబడుచున్నది. విజయవిలాసమువలెనే యిదియు శుద్ధ ద్రవిడదేశమునందుఁ జేయఁబడిన ప్రబంధము. ఇవిగాక యాదేశమునందుఁ జేయఁబడిన తెలుఁగుకావ్యములింకను బెక్కులు గలవు. "వల్లకీవాదన ధురీణ వర్గగీతాది గాంధర్వస్వరనవీనకల్పనా ప్రవీణ" యనియు గద్యమునందు కవి వ్రాసికొన్నాఁడు. అందుచేత నితఁడు సాహిత్యమునందుమాత్రమే కాక సంగీతమునందును బ్రవీణుఁడని విశదమగుచున్నది. ఈకవి యింటిపేరు లింగనమఖివారు; తండ్రిపేరు నాగనామాత్యుఁడు; తల్లిపేరు కామాత్యంబ. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయినది. సత్యభామాసాంత్వనమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము.—

ఉ. ఆపురమందుఁ గాంపుజిగియందపుఁగోట పయోధికన్యకన్
బ్రాపయి తమ్మిపోలికను భాసిలెఁ గొమ్మలు తేఁకు లట్లు చా
లై పరఁగెం దదంతరగతన్నవమౌక్తికలీల నబ్ధిపీ
చీపృథుశీకరమ్ము లెగఁజిమ్మ హరి సేసలు చల్లు కైవడిన్.

ఉ. తావులవెంబడిం గదలి తారొగ్గనెఁ దేఁటులుం దేఁటికొల్లలం
బోవక నాఁటెఁ బుష్పశరుఁ బుష్పడితోఁ దగఁ బూవుసోన యా
పూవులసోనతో మిగులఁ బొల్చెను గల్పతరుప్రసూనమా
ధ్వీవిసరంబు నావెనక పీచెను జల్లెఁ గమ్మతెమ్మెరల్.—ఆ. ౧.

ఉ. చూడక చూచినట్లు తమి సోలుచు సొక్కుచు మోహ మించి మా
టాడక యాడినట్లు కలయం గమకించి మనం గణించి యా
చేడియతో విలోకమయి చింతిలి కార్యము నెంచకుండుటల్
పాడియె తెల్పుమా యనితె పాండవకాళికుమారితాండవా.—ఆ. ౩.

శా. భాసిల్లెన్ని సొవరేణుశుభగంభావక్రియావీక్షణో
ల్లాసోదారముకుందవారకృతలీలాలాస్యసాహస్యభృం
గీసంగీతతరంగితాబ్జవిచిభంగీజాతరంగోల్లస
త్కాసారాబ్ధితరంగజాలము శరత్కాలం బకాలంబుగన్.—ఆ. ౪.

వెణుతురుపల్లి విశ్వనాథకవి.

ఇతఁడు శివధర్మములను పద్యకావ్యమునుగా రచియించి పెద్దాపురసంస్థానాధీశ్వరుఁడయిన వత్సవాయ తిమ్మనృపాలుని కంకితము చేసెను. ఇతఁ డారువేలనియోగి

బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని తండ్రి పేరు వేంకటామాత్యుఁడు. ఇతఁడు ౧౬౦౦వ సంవత్సర ప్రాంతములం దుండినవాఁడు. ఈకృతిపతినిఁగూర్చియు కృతికర్తనుగూర్చియు నేమఁగు లక్షణకవిచరిత్రమునందుఁ గొంత తెలుపఁబడి యున్నది. ఇతనిది సలక్షణమయిన మంచికవిత్వము. ఈతనిశేషధర్మములనుండి కొన్నిపద్యము లిందుఁ గైకొనఁబడు చున్నవి—

శా. మాయావిప్రుల కావ్యజుండు కడిగెన్ బాదాంబుజద్వంద్వముల్
చేయారం గుణమాత్మజాదులను బూజించెం గాత్రము ల్వైచె న
ట్లాయాపాత్రములందు నన్నము లిడన్ నారంభుఁ డౌనంతలో
నాయింద్రుండు గృహస్థుఁడూని పలికెన్ సాక్షేపవాక్యంబుగన్.—ఆ.౧.

ఉ. కాలినయిప్పగుండ్లమఖగహ్వరభాగములందుఁ గ్రుక్కుచున్
సోలుపు లేగ్పన న్మెఱుఁగుపూవులు కన్నులఁ గ్రుచ్చుచుం దలల్
నేలనుఁ జేర్చి పాదములు నింగికి నెత్తుచుఁ బెక్కుజాడలన్
గాలభటుల్ వ్వెతల్గనుపఁగాఁ బడియుందురు రంగమీఁదటన్.—ఆ. 3.

నూతనకవి - సూరన్న.

ఈకవి సకలజనాభిరామ మను నామాంతరముగల ధనాభిరామ మను మూఁడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; తిప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. కవి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనుచున్నాఁడు.—

సీ. శ్రీసర్వవైభవాపస్తంబసూత్రుండఁ గాశ్యపగోత్రవిఖ్యాతయశుఁడ
ఘనత ననంతసేనుని మల్లయామాత్యపౌత్రుఁడఁ దిప్పయప్రభుసుతుండఁ
భాగ్యవతీశుభగర్భపాథోధిధానసంధానశశితుండ మానధనుఁడ
సత్కావ్యపాఠీణ సాహిత్యసంలబ్ధవిస్తారమతి గల విమలయశుఁడ
భద్రవైభవశ్రీవీరభద్రలబ్ధ । జనితచాతుర్యకావ్యలక్షణవిచిత్ర
విపులవాచాసమగ్రసంసిద్ధమతిని । సూరనామాత్యనామక సుకవివరుఁడ.

కవి తనగ్రంథమున వ్రాసికొన్న యీక్రిందిపద్యమునఁబట్టి తాను దిక్కనసోమయాజి సంతతివాఁడనని చెప్పుకొఁదలఁచినట్లు కనుపట్టుచున్నది—

ఉ. ఆహవపుగ భ్రాంతాంబునిధి యవ్వలికిం దగనెట్టి యందులో
ఘనకవితామృతంబు చవి గాంచిన తిక్కన సోమయాజిపా
వనతర మైనయట్టికులవర్గ్యుఁడనై మహి పేరుగల్గు నూ
తనకవి సూరనార్యుఁడను ధర్మగుణాంచితపాలనీయుఁడన్.

ఈకవి తనకావ్యమును దాక్షారామభీమేశ్వరుని కంకితము చేయుటచేత నితఁడు గోదావరీమండలములోనివాఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతఁ డేకాలపువాఁడో తెలియ రాలేదుగాని పూర్వకవులను మధ్యకవులనుమాత్రము స్తుతించి చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని

చ. అలఘుని శబ్దశాసనపదాంకితుఁ దిక్కనసోమయాజి ని
శ్చలమతి శంభుదాసు బుధసన్నుతు నాచనసోమనార్యుఁ జె
న్నలరిన చిమ్మపూడి యమరాధిపు భాస్కరు రంగనాథునిం
దలఁతు నపూర్వదివ్యకవితామహనీయసమగ్రచిత్తులన్.

అని కవిస్తుతిలోఁ జేర్కొనియుండుటచేతను, ఇంతమంది పూర్వకవులను జెప్పి మధ్యకవులలో నొక్కరిని జెప్పకపోవుటచేతను, ఇతఁడు మధ్యకవులలోఁ జేరినవాఁ డేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. అయినను స్వతంత్రము లైన యితరాధారములు లేక మధ్యకవులను జేర్కొనక పోయినంతమాత్రమున నితఁడు మధ్యకవి యని నిశ్చయించుటకు వలను పడదు. కాని యితఁ డిన్నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁ డని యైనను జెప్పవచ్చునని తోఁచుచున్నది. ఈతఁడు రచియించిన ధనాభిరామము కథ కొంతవఱకు మనోహరముగా నున్నది. ఇంద్రసభామందిరమునందు మన్మథునికిని కుబేరునికిని రూప మెక్కువ యనియు ధన మెక్కువ యనియు వివాదము సంభవించి వారితగవు మాటలతో తెగనందున

చ. తరమిడి యిన్నిమాటలు వృథాపని లేదు సమస్తవైభవో
త్కర మగుదాక్షవాటిపురి గల్గు ధరాస్థలిలోనఁ బోయి నీ
నిరుపమరూపసంపదయు నేరుపుఁ జూపుము నేను వచ్చి యా
పురవరసీమఁ జూపెదను భూరిధనంబున నామహత్త్వమున్.

అని కుబేరుఁడు మన్మథునిఁజూచి, మాటలతోఁ బ్రయోజనము లేదు. మన మిద్దఱమును భూమిమీఁద దాక్షారామములోఁ బుట్టుదము అక్కడ నీవు ముట్టమొదట నీసౌందర్యమును నేర్పునుజూపుము తరువాత నేను వచ్చి నాధనమహిమను జూపెదను. అప్పుడు మనయిద్దఱిలో నెవ్వారు బలవత్తరులో తేటపడి రూపమహిమ యెక్కువయినదియు ధనమహిమ యెక్కువైనదియు వెల్లడియగును' అని పలుకఁగా మన్మథుఁ డాతని

యాహ్వాన మంగీకరించి పూర్వకాలమునుండియు వేశ్యలచేఁ బ్రసిద్ధమయినదాక్షవాటికకుఁ బోయి యందుఁ దన రూపవిశేషమును జూపఁగా నాట్యమునకయి భీమేశ్వరస్వామి యాలయమునకుఁ బోయిన సుగుణావతి యను నొక పణ్యయువతి యాతనిని గాంచి కామించి యింటికిఁబోయి యాతనిం దనయింటికిఁ దోడితెమ్మని తన చెలికత్తెను వేఁడుకోఁగా నావయస్య

ఉ. అక్కట వాసివన్నె గలయట్టికులంబునఁ బుట్టి రూపుచే
నెక్కుడు భాగ్యసంపదల నెన్నికకెక్కినదాన వింతలో
నెక్కడివానికిన్వలచి తెచ్చితొ వానికులంబు విన్న వా
రొక్కట నవ్వరే వినుము ముత్పలలోచన నీకు మ్రొక్కెదన్.

ఉ. నిచ్చలు నిండి వల్లభులు నీకడ గానుగ లేక కానుకల్
తెచ్చి తమంతఁ గ్రందుకొని తేఁకువ మోసలఁ గాచుచుండఁగాఁ
జెచ్చెరవారలన్ ఘనము చేయక డాయక యూరకున్నచో
నొచ్చెము కాదె నీకును బయోరుహలోచన యిప్పురంబునన్.

చ. కలికితనంబుమీఱఁగ వికారముతోడ మనోజకేళి ని
చ్చలుఁ దమకంబుపుట్టి విటసంఘము తెచ్చియొసంగునీమహో
జ్జ్వలమణిభూషణాదిఘనవస్తువు లొందుట కీర్తిగాక తా
వలచుట పంతమా ధరణి వారవధూమణికిం దలోదరీ.

అని యపారధనము నిచ్చెడు విటు లనేకు లుండఁగా ధన మియ్యఁజాలని క్రొత్తవానిని కేవలరూపసంపదను జూచి వలచుట వారకాంతకు ధర్మముకాదని బుద్ధి చెప్పియుఁ గార్యము గానక తుదకు మన్మథుని దానియింటికిఁ దెచ్చి యప్పగించెను. సుగుణవతియు మన్మథుఁడును గొంతకాల మీప్రకారముగా సుఖ మనుభవించుచుండఁగా, కుబేరుఁడు యోగివేషమున వచ్చి భీమేశ్వరస్వామియాలయమునఁ జేరి యచ్చటికి వచ్చెడు వేశ్యల కెల్లను ధనమును చీరలును గొలఁగా నొసఁగసాఁగెను. అంత సుగుణవతి తల్లియు నొకనాఁ డచ్చటికిఁ బోయి యాతఁ డిచ్చిన కనకాంబరములను దెచ్చి కూఁతునకుఁ జూపి బోధించి మఱిమఱి రూపవంతుఁ డయినవాని విడనాడి విత్తవంతుఁడైనకుబేరుని గూడునట్లు సుగుణవతి నొడఁబఱిచెను. అంతట మన్మథుఁ డోడిపోయి దేవాలయముచేరి భీమేశ్వరస్వామిని ప్రార్థింపఁగా నతఁడు సాక్షాత్కరించి, యొకప్పుడు ధనమును మఱియొకప్పుడు రూపమును విజయము నొందినను మొత్తముమీఁద ధనసౌందర్యములు రెండును సమానములే యని తెలియఁబలికి వా రిరువురిని సమాధానపఱిచి వారి స్థానములకు వారిని బంపివేసెను. ఈపుస్తకము చిన్నదే యయినను, కవిత్వము

హృద్యముగానే యున్నది. శైలిని జూపుటకై ధనాభిరామమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. మదముని గాఁ దలంతు రిల మానుతెల్లను, సత్కవీశ్వరుల్
పదపడి కర్ణుఁ డీతఁడని ప్రస్తుతిచేయుదు రాత్మలోపలన్,
మదవదరాతివర్గములు మారుగఁ గవ్వడి యంద్రు, భూజనుల్
మని దినవాథుఁ డందురు, సమస్తము ద్రవ్యముఖంబు చూచినన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కమనీయంబుగ నాడఁ బాడఁ జదువంగా నేర్చు వీణాది వా
ద్యములన్నైపుణి సొంపుమీఱఁగఁ గళాశాస్త్రాంగతంత్రంబులన్
సుమనస్స్ఫూర్తిమనోజకేళి విటులం జొక్కింపఁగా నేర్చు వి
భ్రమ సౌందర్యముల న్వహించు సరిచెప్పన్ లేరు నాపుత్రికిన్.—ఆ. ౩.

సముఖ-వేంకట కృష్ణప్పనాయకుఁడు

ఈకవి యహల్యాసంక్రందన మనుమూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు శూద్రకులజుఁడు; సముఖమీనాక్షినాయకుని కుమారుఁడు. "శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర విజయరంగచొక్కనాథ మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజ తురంగమాందోళికా ఛత్రచామరవిజయ దోహళకాహళభూరిభేరీ బిరుదధ్వజప్రముఖ నిఖిలసంపత్పారంపరీసమేత' అని యాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ జెప్పుకొనుటచేత కవి మధురాధినాథుఁ డయినవిజయరంగ చొక్కనాథుని కాలములో నున్నవాఁ డగుట స్పష్టము. ఈవిజయరంగ చొక్కనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకు పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడుగా నుండెను. కాఁబట్టి కవియు ౧౭౨౦ సంవత్సరప్రాంతములయందు నుండి యున్నవాఁడే. ఇతఁడు జైమిని భారతమును వచనకావ్యముగా రచించి నట్లహల్యాసంక్రందనములోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సముఖమీనాక్షినృపగర్భవిమలజలధి। చంద్ర వేంకటకృష్ణేంద్ర శౌర్యసాంద్ర
ముఁడు జైమినిభారత మనఘ వచన। కావ్య మొనరించినట్టిసత్కవివికాసి.

ఈకాలమునందే మంచికవులచేత తెలుఁగున వచనకావ్యము లారంభింపఁబడినట్లు వినఁబడుచున్నవి కాని యావచనకావ్యము లిప్పుడు కానరావు. తారాశశాంకమును రచించిన శేషము వేంకటపతి యీకవికాలమునం దుండినవాఁడు. కవితాను "పురోహిత

భృత్యామాత్య సామాజిక బంధువర్గంబులు కొలువం గూరుచుండి యుభయభాషాకవి
తా విశేషుండై శేషము వేంకటపతికవీంద్రుం డాప్తసఖుండు గాఁ గొలిపించి • నవు
డతఁ డీక్రిందిపద్యము జెప్పెనట—

చ. నల నాసత్య వసంతులం గెలుచు సౌందర్యంబు ధైర్యంబు దో
ర్బలగుణ స్వామిహితానువృత్తి సమయప్రౌఢత్వము న్విద్యయున్
వెలయన్ బాల్యమునందె నీవు మధురోర్వీనాథు మెప్పింపవా
యలఘా వేంకటకృష్ణనాథగుణశ్రీ బాహాఫణిగ్రామణీ.

అహల్యాసంక్రందనములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. బంటులయందు లాఁతుకొని పాఱక రావణు చేతఁ బెట్టుకన్
గంటికి నీవు గ్రమ్మఁ గలఁకంబడి పాఱక నీదుతండ్రి నీ
యుంటను లేదు పౌరుష మొకింత యు ధీరములేల చేతివా
లంటను గోడెకాఁడు చుఱుక్కనఁ గట్టెగ నెంటనె చెంపఁ గొట్టెదన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఆతని నాలతాంగిని మహోగ్రహదృష్టిని జూచి యోసి నీ
చేతిజలంబు లంట విరిఁ జెల్లునె యొంటిజంత వేఁ గలా
రాతినిగాఁ దీ విఱుదు గాతిజాయునఁ గావుమన్ బరా
రాతిశరీర మరుసు రాజముఖి సుముఖిన్ శపింపఁగన్ —ఆ. 3

రేపనూరి - వేంకటపతి.

ఈకవి విష్ణుమాయావిలాస మను మూఁడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి దానిని వేంకటగిరిసంస్థానప్రభువయిన శ్రీవెలుగోటి బంగారు యాచమనాయని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; లింగనామాత్యుని పౌత్రుఁడు; గంగనమంత్రి పుత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు. కృతిపతి తండ్రియైన కుమారయాచ భూపాలుఁడు తనకు „తిక్కయమ్మ" యను బిరుదము నిచ్చినటు కవి యీపద్యమునఁ జెప్పినాఁడు—

మ. ఘను శ్రీనూపతిలింగపాదభజనానందుం గుమారేంద్ర భూ
జనపాలాగ్రణి తిక్కయమ్మయనుచుం జాలంగఁ బేరిచ్చి ప్రో
చినఁ బెంపొందినరేపనూరికులుఁడన్ శ్రీవేంకటాఖ్యుం గృపా
ఘనగంభీరశుభైకదృష్టి నెలముం గాంచి పల్కెం దగన్.

కృతినాయకుఁ డైనబంగరుయాచమనాయఁడు ఔరంగజేబు ఢిల్లీచక్రవర్తిగానున్న
కాలములో ౧౬౯౫ వ సంవత్సరమునందు వెల్లూరినబాబగు జుల్ఫకారుచేఁ జంపఁ
బడినందున, ఈపుస్తకము ౧౬౯౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రచియింపఁబడిన
దని చెప్పవచ్చును. వేంకటగిరిసంస్థానప్రభువు లనేకులు తెలుఁగుభాషయం దభిమానము
గలవారయి కవులను బ్రోత్సాహపఱిచి తా మనేక ప్రబంధములకుఁ గృతిపతు లయిరి
వీరు పద్మనాయకవంశజు లయినవెలమలు. ఈసంస్థానమును స్థాపించిన మూలపురుషుఁడు
బేతాళనాయఁ డనబిరుదనామము గల చెవిరెడ్డి ఇనఁడు చేయూరి పోలిరెడ్డికుమా
రుఁడు. ఇతఁడు తననివాసస్థలమైన యనుమగల్లుగ్రామమున రేచర్ల యాచఁడు
(ఏచఁడు) అను మాలవానిచేతఁ దనపొలమును దున్నించుచుండఁగా నాగటికర్రున
కొకరాగిశాసనము తగిలెను. దానిని జదివిచూడఁగా నందు "నాగభైరవపొలము"
అనెడి యాచోట తొమ్మిదిలక్షలధనము భూస్థాపితమయి యున్నదనియు, నరబలి
యిచ్చినపక్షమున బలియిచ్చినవాని కాధనము దక్కుననియు, వ్రాయఁబడియుండెను.
అతఁ డప్పు డేమిచేయుటకును తోఁచనివాఁడయి యేచనితో నాలోచింపఁగా, వాఁ
డాస్థలమునందుఁ దనయింటిపేర నొక గ్రామముకట్టించి తనయింటిపేరును గోత్రముగాఁ
బెట్టుకొని వంశమునందుఁ బుట్టినపురుషులకెల్లను దనపేరుపెట్టుచు వివాహము చేయ
వలసి వచ్చినప్పుడెల్లను ముందుగాఁ దనకులజులలో నొక్కనికి వివాహముచేయుచు వచ్చు
ట కంగీకరించినపక్షమునఁ దాను బలియగుట కొప్పుకొనెద నని రెడ్డితోఁ జెప్పెను.
చెవిరెడ్డియు వాఁడు కోరినయంశముల కన్నిటికి నొప్పుకొని యప్పుడే వాని న్నాపొల
మునకు బలిపెట్టి యానిక్షేపమును స్వాధీనము చేసికొనెను. తరువాత నతఁ డాక్షేత్ర
మున రేచెర్ల యను గ్రామమును గట్టించి, ఆ గోత్రమును రేచర్ల వారని మార్చుకొని,
ఆయూరు విడిచి పిల్లలమఱ్ఱి యనుగ్రామముచేరి యాచోటు నివాసముగాఁ జేసికొ
నెను. ఈగ్రామమునం దతఁ డొకనాఁడు రాత్రి చీఁకటిపడువఱకును పొలములోఁ
బనిచేసి యింటికి వచ్చుచుండఁగా దారిలో నురుములతోను మెఱుపులతోను గొప్ప
వానవచ్చెను. ఆవానలో నతఁ డొక మఱ్ఱిచెట్టుక్రిందికిఁబోయి నిలువఁబడియుండఁగా,
చెట్టుమీఁదినుండి యొకభూతము దిగివచ్చిన ట్లాతనిదృష్టికిఁ గనఁబడెనఁట! అతఁ
డింతమాత్రమును జడియక చేత ఖడ్గముధరించి యెదురుగా నడువఁగా, ఆతని ధైర్య
సాహసములకు మెచ్చి యాబేతాళుఁడు చెవిరెడ్డియు నాతనిసంతతివారును శౌర్య
సామ్రాజ్యైశ్వర్యవంతు లగుదురనియు శత్రులతోడి యుద్ధములో నెల్ల దాను దోడ్పడి
వారికి జయము కలిగింతు ననియుఁ బలికిన ట్లాతనిచెవులకు వినఁబడెనఁట! బేతాళుఁ
డాతనికిఁ బ్రత్యక్షమయి వరములిచ్చె నన్నవార్త దేశమునం దంతటను వ్యాపించి య

చిరకాలములోనే కాకతీయప్రభు వయిన గణపతిరాజు చెవిసోఁకఁగా, అతఁడా చెవిరెడ్డిని తనరాజధాని యైన యోరుంగల్లునగరమునకు రప్పించి లక్షరూపాయలువచ్చు గ్రామము నిచ్చి తనవద్ద సేనాపతినిగా నియమించి „పిల్లలమఱ్ఱి బేతాళనాయఁడు" అన్నబిరుదుపే రిచ్చి గౌరవించెను. ఇది ౧౨౫౦ వ సంవత్సరప్రాంత మయియుండును.

ఈతఁడు చేసిన నియమముల ననుసరించి యీతనివంశమువారు నేటివఱకును యాచనామమునుగూడఁ దమపుత్రులనామములకుఁ జేర్చుచు, తమయింట వివాహము జరుగుటకు ముందుగా నొకమాలవానికిఁ బెండ్లిచేయుచు, పూర్వ మర్యాదను జెల్లించుచున్నారు. చెవిరెడ్డియొక్క ద్వితీయపుత్రుఁ డయిన ప్రసాదాదిత్యనాయఁడు గణపతిరాజుయొక్క మరణానంతరమునం దాతనిభార్యయును బుత్రికయును సహాయుఁ డయియుండి రాజ్య మన్యాక్రాంతము కాకుండఁ గాపాడి కాకతిరాయ రాజ్యప్రతిష్ఠాపనాచార్యుఁడని బిరుదందెను. చెవిరెడ్డియింటిపేరు రావువారు. ఈరావువారు మొదట నోరుగల్లురాజ్యమున నేయుండి పేరొందినను, తరువాతఁ దమపౌరుషమువలన నన్యభూముల నాక్రమించుకొని సంస్థానప్రభువులయిరి. ఈవంశమువారిలో నొకఁ డగు తిరుమలనాయఁడు కృష్ణదేవరాయలరాజ్యకాలములో వెలుగోటిరాజ్యమును సంపాదించి వెలుగోడుపట్టణము తన రాజధానిగాఁ జేసికొన్నందున, ఆతనివంశమువారప్పటినుండియు వెలుగోటివారనఁబడుచున్నారు. విష్ణుమాయావిలాసకృతిపతియొక్క తాతయైన పెదయాచమనాయఁ డావలి కన్యాక్రాంతమయిన వేంకటగిరిపురమును మరల స్వాధీనపఱచుకొని దానిని స్వరాజధానిని జేసికొనఁగా నాటినుండియుఁ దత్సంతతివారి కదియే రాజధానిగా నున్నది. చెవిరెడ్డివంశజులలో నొక్కఁ డగు సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యునివలన నుద్దండభోగినీదండకమును శ్రీనాథునివలనఁ గొన్నికృతులను బొందుటయే గాక తాను పండితుఁడయి సింగభూపాలీయ మను నలంకారశాస్త్రము మొదలగు సంస్కృతగ్రంథములను సహితము రచించెను. ఆతనివంశజులలో నొకఁ డగు రాయపనాయఁడు ౧౬౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల యందు భానుమతీపరిణయము కృతినందెను. ఈవెలుగోటివా రిప్పటికిని తెనుఁగుకవుల నాదరించుచున్నారు. కవిత్వరీతి తేటపడుటకయి విష్ణుమాయావిలాసములోని రెండుపద్యములఁ జూపుచున్నాను—

చ. ఇటువలెనేమి యాపయనమిట్లు మీ రఖిలేశ మాయలన్
బటువగు విష్ణుఁడం చనెడుపల్కులు సిద్ధము సుందరీకృతా
కుటిలశిరోజయైన హరి గొబ్బునఁ జూచితి రేని మీకు నొ
క్కటఁ జపలత్వ మైతి గౌరవ మెట్లగునో తలంపుఁడీ.—ఆ. ౧.

చ. వనయువతీవసంతులవివాహమహోత్సవవేళ నెమ్మనం
దనరు కుతూహలంబున లతాలలనల్ కరపల్లవంబులన్
ఘనముగ నేసవెట్టుటకుఁగా ధరియించినమౌక్తికంబులో
యనఁ బలసిల్లె నల్లెడ మహాకుసుమాగ్రకోరకావళుల్.— ఆ 3.

పైడిమఱ్ఱి - వేంకటపతి.

ఈకవి చంద్రాంగదచరిత్ర మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి యున్నాఁడు. ఈతనికవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢ మయి రసవంత మయి పూర్వకవుల రచనను బోలి హృదయాహ్లాదకర మయినదిగా నున్నది. ఇతఁడు తన గ్రంథమును శ్రీరామాంకితము చేసియుండుటచేఁ గృతిపతినిబట్టి యీతనికాలనిర్ణయము చేయుట కాధారము కానఁబడలేదు. ఉన్నయాధార మంతయు కృతికర్త తనవంశవర్ణనము చేసికొన్న యీక్రిందిపద్య మయియున్నది—

సీ. సకలసత్కవిశ్లాఘ్యసుకవిత్వసామ్రాజ్యనిర్వాహకుఁడు పెద్దపర్వతన్న
వివిధభాషాకావ్యవిరచనాచాతుర్యసర్వంకషుఁడు బోడిపర్వతన్న
వరపద్యదాకారవాచాచమత్కారనిరుపమమతిశాలి తిరుమలన్న
యవధానకృతిగర్భకవితాచ్ఛపందర్భకీర్తిసంప్రజ్ఞుండు కేశవన్న
దనకు నన్నలు గాఁగను దనరుకృష్ణ | రాయభూషణకులరామరాజతనయ
కేశవాత్మజ పర్వతాఖ్యసు వేంక | టాద్రి నిడెఁ గావ్య మేశున కంకితముగ.

ఇందలి పేరులనుబట్టియు కవికాల మిదియని నిశ్చయించుట కాధారము దొరకలేదు. ఇందు కృష్ణరాయభూషణ యనుపద ముండుటనుబట్టి కర్నల్ మెకంజీదొరగారు సంపాదించిన లిఖితపుస్తకములపట్టికలో కవి కృష్ణదేవరాయని కాలములోనివాఁ డని చెప్పఁబడి యున్నది. ఇటీవల బ్రౌన్‌దొరగారు నిఘంటుపునం దీకవి యాధునికుఁ డని వ్రాసియున్నారు. పయిపద్యములో నున్న కృష్ణరాయభూషణశబ్ద మొకఁడే కృష్ణదేవరాయనియాస్థానమున కలంకారముగా నుండుటచేతనే వచ్చినను, ఈకవి కృష్ణరాయభూషణుని వంశజుఁ డగు రామరాజుకొడుకైన కేశవార్యునిపుత్రుఁ డగుపర్వతాఖ్యునిసుతుఁ డగు వేంకటపతి యగుటచేఁ గృష్ణదేవరాయని యనంతరమునఁ బెక్కుతరములు గడచినతరువాత నున్నవాఁ డగుట స్పష్టము. అప్పకవి యీచంద్రాంగదచరిత్రములోనిపద్యముల నుదాహరించి యుండకపోవుటచేత నీకవి ౧౬౫౦ వ సంవత్సర

మునకుఁ దరువాతివాఁ డనియు నూహింపఁ దగియున్నాఁడు. అందుచేత కవి ౧౭౦౦వ సంవత్సరప్రాంతముల యందున్నవాఁ డని తోఁచుచున్నది. చంద్రాంగదచరిత్రము నుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. అప్పుచు లాడుచుం జగవు లాడుచు బారలు సాఁచిసాఁచి మా
యప్పలు వచ్చి రంచు సకియల్ గనుదమ్ములు మోడ్చి పిల్వఁగా
గుప్పునఁ దప్పితప్పటడుగుల్ నడలం గొమరుండు పైఁబడుం
దప్పక చూచు తల్లికిని దండ్రికి ముచ్చట తీఱునట్లుగన్.—ఆ. ౨.

మ. హరిమోలం గదుపోటుబంటు నయి గర్వాలాపముల్మన్న స
త్వరతం బల్కుచుఁ గొన్ని నోకోలఁదల్ తథ్యంబు నేఁ డన్నియున్
బరఁగం బందఱఁ జెప్పుసాధనగతిన్ బాటిల్లె వ్యర్థంబులై
సురలోకంబున కేగు కెట్లు సవయస్యుల్ ల్వన్నెల న్నవ్వఁగన్.—ఆ. ౩.

సీ. భుజగలోకాధీశ భోగితల్పశయాన హరిరూపధర మహాపురుష యనుచు
సకులార్కకులకుటవర్తితపాదరాజీవ రామార్చనీయ శ్రీరంగ యనుచు
మారీచమదభంగ మహితవాంఛావ్యాప్త శరదనిద్రితనేత్ర శౌరి యనుచు
సముద్రగవర్గావసరయోగనిద్రాణ కంగాంగవరద శ్రీకాంత యనుచుఁ
దలఁకు నులుకును నలుకు ...గ్గిలుచుఁబలుకు | సఖులనయనస్వర్శిరోంచరణకలన
పవనశంపిగ్రఘునహంస ...వసతురంగ | భటుఁట ప్రియసముదాయపటిమదోఁ. ప.ఆ.౪.

ఉ. ఓరిమృగాంక నాఁడడఁకు నోడినరాహువు కినుకన్ నంకుమన్
నేఁ డిప బలు నీయొడలఁ గొఱిగఁ గొఱలకొన్ని నక్రుఁడు
ర్వారగతిం ద్వదీయకిరణావళిపుంజముల నోడ్చసాఁగెఁ బె
న్వేఁముఁ ... యిచ్చితి నీదగుచేతఁగఁ జూడ కమ్మెయిన్.—ఆ. ౫.

వెలగపూండి కృష్ణయ్య.

ఈకవి భానుమద్విజయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధము రచియించెను. మఱియు నితఁడు మాలతీమాధవీయము, గాలికాశాస్త్రము, చతుర్విధకందశతకము, అను పద్యకావ్యములను, వేదాంతసారసంగ్రహ మను వచనకావ్యమును, రచించినట్లు భానుమద్విజయములోని యీక్రింది పద్యములోఁ గవి చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. మహిలోనమాలతీమాధవీయ మనంగ శృంగారకావ్య మొసంగఁజేసి
గాలికాశాస్త్రంబు కవిలోకహితముగా నెనయ నేకాశ్వాసమున రచించి

షట్పల్లకంగందపద్యపుశతకంబు నాల్గుయోగంబుల ననువుపఱచి
సన్నుతవేదాంతసారసంగ్రహశాస్త్ర మమరంగ వచనకావ్యం బొనర్చి
చాటుకృతులను మఱికొన్ని సంఘటించి। మానుగాంకితమొనరించి మించిపుణ్య
శాలియనఁ గీర్తిఁగైకొన్న సత్కవీంద్రు। మధురవాక్సాంద్రుఁ గృష్ణయామాత్యచంద్రు

పూర్వ మీతనివంశపువారు గాంగేయోపాఖ్యానము, సుమంతోదయము, ఆంధ్రకర్ణామృతము, వజ్రభుజోపాఖ్యానము, సేతుమాహాత్మ్యము, దత్తాత్రేయచరిత్రము, మర్యాదరామసచివచరిత్రము, మొదలగుగ్రంథములను రచియించియుండినట్టును గవి యీక్రింది పద్యములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు:—

క. భూనుతి గాంగేయోపా। ఖ్యానసుమంతోదయాంధ్రకర్ణామృతముల్
మానిత వజ్రభుజోపా। ఖ్యానము శుభహేతుసేతుమాహాత్మ్యంబున్.

క. దత్తాత్రేయచరిత్రన్। సత్తగు మర్యాదరామసచివచరిత్రన్
బిత్తరపుఁ గృతులు చేసిన। యుత్తమకవు లెల్ల మాకులోద్భవు లరయన్.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు, లోహితసగోత్రుఁడు; వెల్లపూడి నారసింహార్యపౌత్రుఁడు; నరహరిమంత్రి పుత్రుఁడు. ఈకవి పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడైనవిజయరంగచొక్కభూపాలుని దండనాథుఁ డగుసాంబయామాత్యునిపుత్రుఁ డగుగోవిందయామాత్యునకు మేనమామ యైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. పాండ్యభూమండలాఖండలుండైన విజయరంగచొక్కభూజాని కప్త
మండనుం డగుసాంబదండనాథాగ్రణితనయులలో మేటిదండి యగుచు
సంగీతసాహిత్యసంస్కృతాంధ్రకవిత్వసరసజ్ఞుఁడై మేనమఱఁది యగుచుఁ
గామ రొప్పుచుండెడుగోవిందయామాత్యుఁ డనుపమవిద్యాధికార్యసభను
నిండుకొలువుండె నపుడు నేఁ దండఁ జేరి। సారసల్లాపములు మీఱి చతురమతిని
దక్షిణామూర్తికృపకుఁ బాత్రత్వమగుచుఁ। గృతిపతిత్వంబుఁ గోరుసంగతిని దెలుప.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన విజయరంగ చొక్కభూపాలుండు దక్షిణమధురాపురము రాజధానిగా పాండ్యమండలమును క్రీస్తుశకము ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును పాలించిన ట్లీవఱకే చెప్పఁబడెనుగదా? అందుచేత నీ కృష్ణకవియు నాకాలపువాఁడే యని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేక యే తెలిసికోవచ్చును. కవి సాంబదండనాథుని వర్ణించుచు

సీ. సరిబేటి కూర్కాటిసాదులాఖానుతో ఘటియించె నెవ్వాఁడు ఘనతమీఱఁ
శ్రీదంజావూరు వేషువాయానందరావును నెవ్వాఁడు రహి నడంచె

. మయినూరినంజరాజయుగ రిప్రియవాక్యసంధికి నెనాదుండు శక్తిదాల్చె
* * * సదుపకారి శ్రీవళహస సాంబశౌరి.

అని యతఁడు దాక్షిణాత్యులగు పాదశల్లాఖాను మొదలగువారు నోర్చినట్లు చెప్పి యున్నాఁడు. ఈసదతల్లాఖాన్ 1810 వ సంవత్సరము మొదలుకొని 1813 వ సంవత్సరముదనుక నవాబుగాను డి యూరాక్షిణాత్యరాజ్యము చేసెను. కాఁబట్టి కవి 1810 వ సంవత్సరప్రాంతమునందు మధురాపురములో భానుమద్విజయము రచియించియుండును. ఈతనికవిత్వము రసవంతమైనది. కవితాధోరణి తెలియుటకయి భానుమద్విజయములోని రెండుపద్యములనిందుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ఏమియు లేఁటడౌవలె యహీనమతిప్రభలుండుచుండఁగా
భూమిపతిత్వ మొందినప్రభుల్ వ్యసనంబులఁ గాంచు టబ్బమే
యేమయిన న్సమేరుధృతి నేర్పడఁబూని సమస్తకార్యముల్
తాము వహించిచూడమని ధాత్రి యరాజక మాను భూవరా —ఆ. 2

మ. గిరులం బాకెసివేయే ఖల్లుగ వశింగిల్కున్నకన్నిరులా
గురువక్షోరుహతారహారములతోఁ గూడం బ్రకాశింప నా
ధరణీశాంగన దస్సహార్తిగతసంతాపంబుచే నేఁడ్చె భా
స్వగవాసప్తికీస్వరాకలితవాచామాధురీవైఖరిన్.—ఆ. 4

శేషము - వేంకటపతి

ఇతఁడు శశాంకవిజయము మనెడి యైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును జేసి వగలసీంహూర్యన కంకితము చేసెను. శశాంకవిజయమునకు తారాశశాంకమని నామాంతరము గలదు. ఇందుఁ జంద్రుఁడు బృహస్పతివద్ద విద్యాభ్యాసమునకయి చేరి గురుపత్నియగు తార నింటినుండి లేవఁదీసినకథ మిక్కిలి పచ్చిగావర్ణింపఁబడినది. ఈశేషము వేంకటపతి నియోగి బ్రాహ్మణుఁడని తోఁచుచున్నది. ఇతఁడు కందాళరామానుజాచార్యుని శిష్యుఁడు; కృష్ణసూర్యునికుమారుఁడు. కృతినాయకుఁడు తన్నుఁబిలిపించి పలికినట్లు చెప్పఁబడిన యీక్రిందిపద్యములలో కృతిపరంపరలు చేసినట్టు కవి చెప్పుకొనుటయేకాని యొక్కగ్రంథమునైనను పేరొకొనియుండలేదు. —

క. నను రంగేశ్వరపదయుగ ఘనతరభజనానిరూఢకవితాస్సామా
జ్యుని శేషముకృష్ణసుధీ తనయుని బిలిపించి పలికె దయ పైవారఁగ.

చ. అసదృశభక్తి సద్గురుకటాక్షముఁ గాంచి సమంచితాత్మతన్
బిసరుహమాకరందరసపేశలకౌశలవన్మృదూక్తులన్
రసికుల కింపుగాఁ గృతిపరంపరలన్ రచియించి కీర్తిచే
నెసఁగితివయ్య వేంకటపతీ బలి శేషమువంశసత్కృతీ.

ఈకవి పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడైన విజయరంగ చొక్కనాథుని కాలములో నున్నట్లీవఱకే సముఖ కృష్ణప్పనాయకునిగూర్చి వ్రాయునప్పుడే చెప్పఁబడెనుగదా! కవియు తారాశశాంక కృతినాయకుఁడైన వంగల సీనయార్యుని వర్ణించుచు, అఖండమండితమహీమండలమండనాయమానపాండ్యమధురాధరాఖండల శ్రీవిజయరంగచొక్కనాథ మహీనాథ కృపాకటాక్ష వీక్షణానుక్షణ వర్ధమాన.........నిఖిల సంపత్సంపరాకంపితనిలింపనాయకుండని యొక్క విశేషణమును ప్రయోగించియున్నాఁడు. మఱియు ద్వితీయాశ్వాసారంభమున

క. శ్రీవిజయరంగచొక్క క్ష్మావరదయ గురుప్రసాదసంపన్నాత్మా
శ్రీ వరదాచార్యమణీ! శ్రీవరదాస్యైకకృపా సీనామాత్యా.

అని కృతిపతిని సంబోధించియున్నాఁడు. దీనినిబట్టి కవి విజయరంగచొక్కనాథుని కాలములో మధురలో నుండుట నిశ్చయ మగుటచేతను, ఆరాజు ౧౭౦౪వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసినవాఁ డగుటచేతను, శేషము వేంకటపతి యాకాలమునం దున్నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. అక్కడక్కడ క్త్వార్థక సంధి మొదలయిన కొన్ని లక్షణదోషము లున్నను, కవిత్వము మొత్తముమీఁద ద్రాక్షాపాకమయి మిగుల రసవంతముగ నున్నది. చక్కని మెత్తని విషమువలె నీతిమాలిన యీ కథ మనోహరము లయిన తేటమాటలతో నింపుగా చెప్పఁబడినందున, అనేకులయిన యౌవనపురుషుల నాకర్షించి పాడుచేయుచున్నది. దుర్నీతిని వర్ణించునప్పుడు కవి తన యసమ్మతిని దెలుపువాక్యముల నెక్కడను ప్రయోగింపక, "లోకములోఁ గొందఱబలల్.........తాటాకులలోన వ్రాసి పరాంగనఁ గూడినఁ బాపమంచు, "ఎన్న పువ్వులన్ వ్రాలదు తేఁటి యట్లు మగవాఁ డనువానికి దోస మున్నదే" యిత్యాదివాక్యరత్నములచేత వలపుగలచోటఁ గలయుటయే పరమార్థ మన్నట్లు తెలిపి పామరులను భ్రమింపఁ జేసియున్నాఁడు. అందును మంచిదని సాధించుటకు సహితము మనవారికి పురాణములనుండి దృష్టాంతములు ఉడ్డోపతండములుగా దొరకు ననుట కీక్రిందిపద్యమును నిదర్శనముగాఁ జూపవచ్చును—

సీ. కన్నకూఁతు రటంచు నెన్నక భారతీసతిఁ గూడఁడే నీపితామహుండు
మేనత్త యనుమేర మీఱి రాధికతోడ నెనయఁడే చిన్న నీయనుఁగుబావ

వరుసె యెంచు నొకింత వావి లేకయు జ్యేష్ఠునెలంతతోఁ బొందఁ జేసె నీగురుండు
మునిపత్ని యనక యహల్యను బట్టఁ జేసె నీదుసహపాఠి యగు పాకశాసనుఁడు
యిట్టి మీవారి నడతలు కట్టిపెట్టి యమ్మ నేచెల్ల న్యాయంబు లాడెదౌర!
కడుసనీ యఱుకు నీ వెఱుంగవితా! మూఱెదవు నన్నుఁ జలపోరు దోసకారి!

"మున్నలదారుకావనస్త్రీలు శివునిం గలియరే? వ్రజభామలు శౌరిం గూడరే? యీ లలనాశిరోమణుల కందుకు నిందుకు నేమి చెప్పుము' యఁట! ఆహా! ఏమి యీదేవత్వలక్షణము! దేవత్వమునకు కల్పములు శుద్ధచరిత్రమే లక్షణముగా నుండవలయును గాని నీతిమాలి యన్యకాంతలఁ గలయుటయే నాసురకృత్యము మఱియేముండును?

ఉ. ఎన్నఁగ రానిమోహమున నేనిటు చిన్నటనాఁటనుండియున్
బెంచితిఁ జెద్దఁజేసితిని జేసెనుగఁ బ్రాయము వచ్చినంతనే
యించుక మాటలాడె నిఁకఁ జిన్నప్రియోక్తుల కిమ్ముపట్టెఁగా?
మంచిది నిన్నుఁ గోరుటకు మాకు స్వతంత్రత లేకపోయెనే?

గురుపత్ని శిష్యునిఁ జిన్ననాఁటనుండియుఁ బెంచి పెద్దవానిఁ జేసెనఁట! అందుచేత నామె కాతనిఁ గోరుటకు స్వాతంత్ర్యము గలదఁట! ఏమి యీదుర్నీతి! దుర్నీతి యింతకంటెను మూర్తీభవించి సంభవింప నేర్చునా? కృతయుగమునం దైనను కలియుగమునం దైనను జారత్వ మెప్పుడును మొదలంట నశింపదు. కృతయుగపు తారలును చంద్రులును మన యీకలియుగమునందును గలరు. అయినను మన యీపాడు కలియుగమునందుమాత్ర మిల్లువిడిచి లేచిపోయినదానిని మగని కిప్పించుటకయి పెద్దమనుష్యులుపోయి జారుని బతిమాలుటయు, మగని కిప్పించిన యాఱునెలలకే సంతానము కలిగినప్పుడు జారపురుషుఁడువచ్చి పుట్టినబిడ్డ కయి యింటిమగనితో తగవులాడుటయు లేవు. ఇవి కృతయుగధర్మములు కాఁబోలును! దూరపుకొండలు నునుపనుట్లు ఆ యకటివారియకృత్యములు కంటికి మనోహరముగాఁగా మనవారు పూర్వకాలము నొగడుచుందురు. బ్రహ్మదేవుని యంతటివాఁడువచ్చి భార్యను గోలుపోయి దుఃఖించుచున్న బృహస్పతికి తారను మరలనిమ్మని చంద్రుని ప్రార్థించెనఁట!

చ. అని పరమేష్ఠి పల్కుటయు నట్లకాకని చంద్రుఁ డయ్యెడన్
ఘనతరగర్భభార నఖకాంతివిరాజితతారఁ దారఁ దా
నను నయనోత్కలం దెలిపి యంపి తోడనె దివ్యతూర్యని
స్వనములు మ్రోసె మింట విరివానలు పర్వెను జంట జంటగన్.

బ్రహ్మదేవుని ప్రార్థన నంగీకరించి చంద్రుఁడు గర్భవతియై యున్న గురుని భార్యను గురుని కియ్యఁగానే, తమగురునిల్లు మాలఁద్రోచి యిట్టి ఘనకార్యమును చేసినందున కాతని

మీఁద సిగ్గులేక నగలు విరులవాన గుఱిసిరఁట!

చ. అమరులతోడ నప్పు డని రబ్జభవుండు భవుండు సద్గురుం
బ్రమదము మీఱఁగాఁ బిలిచి మావచనంబునఁ దారఁ జెందు మీ
రమణి కశుద్ధిలే దమృతరశ్మిని బొందుటచేత దాన నీ
లేమ పరిశుద్ధిఁ గాంచెఁ గయికొమ్మనఁ గొమ్మ గురుండు చేకొనెన్.

దేవతలును బ్రహ్మరుద్రులును గురునిఁ బిలిచి వ్యభిచారదోషము లేకపోవుటయేకాక యమృతరశ్మిని బొందుటచేతఁ దార పరిశుద్ధురా లయ్యెనని చెప్పి యొప్పగించిరఁట.

ఉ. తత్సమయంబునన్ శశి ముదంబున నచ్చటి కేగుదెంచి పు
త్రోత్సవ మాచరింప విని యుద్ధతితో గురుఁ డందువచ్చి య
స్మత్సుతుఁ డీబుధుం డిట నిశాకర రాఁ గత మేమి నీ కన
న్మత్సరబుద్ధి వారికిఁ బునఃకలహంబు జనించె నయ్యెడన్.

ఆపతివ్రతాతిలకమునకు పుత్రుఁడు పుట్టఁగానే వచ్చి చంద్రుఁడు పుత్రోత్సవ మాచరించి నప్పుడు గురు శిష్యులకు పునఃకలహము జనించెనఁట!

క. నా విని యజుఁ డోహోహో! మీవాదము చాలుఁ గుముదమిత్రునిపుత్రుం
డీవత్స మితనిఁ జంద్రుని! కీ విప్రా వలదు విరస మిఁక నాంగిరసా.

అని బ్రహ్మదేవుఁ డింటిమగనికి బుద్ధిచెప్పి శిశువును తేరమగనికిప్పించి వివాదము తీర్చెనఁట! ఈవిషయమునే చెప్పుచుఁ గాశీఖండములో

గీ. చదివె గురునొద్ద ధర్మశాస్త్రంబుఁ దొలుత! పరమవిశ్వాసతాత్పర్యభక్తిగరిమఁ
జదివెఁ జంద్రుఁడు కామశాస్త్రంబు పిదపఁ! దలిరుఁబోఁడి ననురక్తిఁ దారయొద్ద.

సీ. భువనైకధన్వి చేఁ బుష్పాయుధుని చేతఁ బ్రసవాస్త్రమున నేటు పడనివాఁడు
నతిగాఢమైక్రోధాంధకారంబుఁ గన్నుల నంధుండు గానివాఁడు
నిర్నిబంధనలోభనిద్రాభరంబునఁ బారవశ్యంబుచేఁ బడనివాఁడు
లక్ష్మీకటాక్షవిలాసదుర్మదమున మనములోపల నన్న కొననివాఁడు
లేఁడు భూపతి గలిగెనే న్వాఁడు నృపుఁడె! విశ్వధాత్రీజనులపాలివేల్పు గాక
బాహ్యశత్రులఁ బరిహరింపంగవచ్చు! నంతరరులను వర్ణింప నలవికాదు.

ఈవిధముగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినరీతి ప్రౌఢవాక్యములు గాని, పురూరవశ్చరిత్రములో

క. పాపపరాఙ్ముఖతామతి! దీపాంకుర మానెలంతదీర్ఘశ్వసితా
టోపము ద్ధతి నడఁగిచ! బ్రాపితమోహాంధకారబంధురుఁ డయ్యెన్.

సీ. లలనానితంబమండలముపై నుత్పలదళములు రచియింపఁ దలఁచుఁగాని
తరుణికెమ్మోవిమీఁదఁ బ్రవాళమణిసొంపు గులుకఁగా ఘటియింపఁదలఁచుఁగాని

జలజాక్షికుచకుంభములమీఁద శశిఖండప్లుతంబుఁ దా నొనరింపఁ దలఁచుఁగాని
మృగరాజమధ్య నెమ్మేను లతావేష్టితంబుఁ జేసెఁగాఁ దలఁచుఁగాని
తలఁపఁ డెప్పుడు గురువనితాసమాగమాగతాత్యుగ్రదురితదవానలంబు
దుస్సహంబని కటకటా తొలఁగలేఁడు౹ కలుగదుగదా వివేకంబు కాముకులకు

సీ. సకియకౌఁగుఁ దలఁచి సన్మార్గ మనుఁగాని యింతిదుర్మార్గత నెంచఁడయ్యెఁ
జెలువచన్గవఁ దలంచి సువృత్త మనుఁగాని తరుణికువృత్తంబుఁ దలఁపఁడయ్యె
నతివమోముఁ దలంచి యకళంక మనుఁగాని తెఱవకళంకంబుఁ దెలియఁడయ్యె
సుదతివర్ష్మఁ దలంచి శుచి యనుఁగాని యవ్వెలఁదుకయశుచి భావింపఁడయ్యె
గురువువంటిమహాత్ముఁ డిక్కరణిఁ దరుణి౹ చక్కఁదనమే గుణంబుగ సంస్తుతించుఁ
గానివ్యభిచారదోషంబుఁ గాంచఁడయ్యె౹ నజ్ఞుఁడగుబ్రాజ్ఞుఁడన నెవ్వఁడవనినింక?

ఈవిధముగా నబ్బయామాత్యుఁడు చెప్పినరీతి నీతిబోధక వాక్యములు గాని, తారాశశాంకమున లేవు. కవియొక్కరచనను దెల్పుపద్యములు కొన్ని యుదాహరించుచున్నాను—

చ. హతబహుశిల్పిపంబగు ప్రయాగము యాగముదావహంబు సాం
ప్రతముగ నందు నిందిరకుఁ బట్టనఁ బట్టణమున్ సృజింపుమా
యతులితశిల్పశక్తిఁ గొని యంచని యంచ నిరూఢి నెక్కి యం
చితగతి ధాత యేఁగె నుపసిద్ధులు సిద్ధులు తన్భజింపఁగన్.—ఆ. ౧.

చ. అలఁతుల నాతి పాల్పె నిజయావ వేశస్వకీయచింబలీ
లలు తననెమ్మొగంబునఁ గళంకరుచుల్నుమినొక్కటుంగఁ
వలమదయామునద్యుసులు వాతెఱ వెన్నెలడాలు లేఁతన
వ్వుల నమృతంబు పల్కులను బూనెనునాఁగ మనోహరాంగుఁడై.—ఆ. ౨.

ఉ. చందురుఁడుం బురందరగురుశాత్రవరాహుతిఁ గంది నిచ్చలుం
గెందఁగ నింద్రుఁ డిట్టు శశి వినుతా వింగానిపాలికం
బందినవాని కార్తి యగుదా గురుదారకృతాపరాధమే
ధం దిగఁద్రోచి చేసితి వృథా ఖలభావళితో విరోధముల్.—ఆ. ౫.

కూచిమంచి-తిమ్మకవి.

ఈకవి యనర్గళ మయినకవితాధార గలవాఁడు; బహుగ్రంథములను రచియించినవాఁడు; ఇన్నిగ్రంథములను సలక్షణ మయినమృదుమధురపాకమున రచియించిన కవి యాధునికులలో మఱియెవ్వఁడును లేఁడు. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁ

డు ; కౌండిన్యగోత్రుఁడు ; బయ్యనామాత్యుని ప్రపౌత్రుఁడు ; తిమ్మయామాత్యుని పౌత్రుఁడు ; గంగనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఇతనికి లచ్చమాంబ తల్లి ; జగ్గన్న, సింగన్న, నరసన్న, పితృవ్యులు ; వీరమ్మ పాపమ్మ, మేనత్తలు ; సింగన, జగ్గన, సూరన, తమ్ములు ; గౌతమకుల రామయామాత్యునికూఁతు రైన బుచ్చమ్మ భార్య. ఈవిషయములను రుక్మిణీపరిణయములోని యీ క్రిందిపద్యము తెలుపుడు చేయుచున్నది—

సీ. గురుతరకౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతుండు బయ్యనామాత్యుఁ డేధన్యుతాత
నిరతాన్నదానవర్ధితయశస్సాంద్రుండు తిమ్మనసచివుఁ డేధీరుతండ్రి
ఘనులు జగ్గనయు సింగనమంత్రియును నరసన్నయు నేమంత్రి యనుఁగుఁదమ్ము
లలరఁ దిమ్మకవి సింగన్న జగ్గనయును సూరన యేధన్యుసుతవరేణ్యు
లౌనర వీరమ్మ పాప మేఘనుసహజ । లతిపతివ్రత లక్ష్మి యేచతురురాణి
యట్టి శ్రీకూచిమంచివంశాబ్ధిచంద్రు । మజ్జనకు నలగంగనామాత్యుఁ దలఁతు.

ఈమధ్యను ముద్రింపఁబడిన రుక్మిణీపరిణయములో నీపద్యములోని నాలవపాదమున సింగన్న యనుటకు మాఱుగా రాజన్న యని యున్నది కాని యది యచ్చుతప్పని తలఁచెదను. తిమ్మకవికి సింగన్నయు జగ్గనయు సూరనయు నే కాని రాజన్న యను తమ్ముఁడు లేఁడని యితఁడు రచియించినపుస్తకము లన్నిటివలనను దెలియవచ్చుచున్నది. అందు సింహాచలమాహాత్మ్యములోఁ గవి తనవంశవర్ణనము చేయుచుఁ బెద్దతమ్ముఁ డగు సింగన్నను గూర్చి చెప్పిన పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. నాతమ్ములు సింగనయును । ఖ్యాతయశుఁడు జగ్గనయును ఘనసుగుణ
త్రాతాంకుఁడు సూరనయును । భీతారిసమూహు లగుచు వెలసిరి సిరులన్.

సీ. వక్రించుచందంబు వదలక మాధవు నలరెను సురమంత్రి నపహసించి
సాధులం గూడి యఘాని బుధేంద్రుని గన నోఁపు నచలప్రసంగవృత్తిఁ బెంచి
శ్రుతిదూరుఁడై చరించుచు కెందునాలు ల్గఱగి యుండెఁ జిభోగిఁ దులఁగఁ దెగడి
భంగంబు నొంది యేపట్టున నడలెను రత్నాధివాహుఁ దిరస్కరించి
ప్రజ్ఞచే గౌరవమున వాక్పాటవమున । నూరుగాంభీర్యమున జనుల్ పొగడ నెగడెఁ
గూచిమంచ్యన్వయాంభోధికుముదహితుఁ డ । తిప్రహితకీర్తి గంగయసింగమంత్రి.

కవియొక్క జన్మసంవత్సర మేదో తెలియదుగాని యితఁడు రచియించినగ్రంథములలో నెల్లను మొదటి దగు రుక్మిణీపరిణయము

శా. అరయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రిగుణాంగచంద్రులం
దేరగు మన్మథాబ్దమునఁ బ్రేమఁ బ్రబంధ మొనర్చి మీకిటుల్

చేఁకతో సమర్పణము చేసితి మీకృతి యాతమిస్రసహ్య
శైర్యరవమిత్రతారకముగా భువిఁ జెల్వగుఁగాత శంకరా.

అను పద్యమునుబట్టి శాలివాహనశకము ౧౬౭౭వ సంవత్సరము మన్మథాబ్దమునకు సరియైన హూణశకము ౧౭౫౫వ సంవత్సరమునందు చేయఁబడిన దగుట స్పష్టమయినందున, కవి యప్పటికి నలువదియైదు సంవత్సరముల ప్రాయమువాఁ డయినపక్షమున ౧౭౧౦వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ బుట్టినవాఁ డైయుండవచ్చును. అచ్చతెలుఁగు రామాయణములోని

గీ. మునుపు మాకీవె భల్హాణుఁ డనెడి శైవకతయు రుక్మిణి పెండిలికతయు బొల్చు
మెఱపుగుబ్బలికతయు మేల్మి నీలపెండ్లికతయును గబ్బముల్ పేర్మిఁ గూర్చి.

అను పద్యమునుబట్టి భల్హాణరాజచరిత్రము రుక్మిణీపరిణయముకంటె ముందుగా రచియింపఁబడినట్లు భ్రమ కలుగునుగాని నిజముగా రుక్మిణీపరిణయమును రచించిన తరువాతనే కవి రాజశేఖరవిలాస మనునామాంతరము గల భల్హాణచరిత్రమును రచించినటు పెక్కుఁనిదర్శనములవలన స్పష్టమగుచున్నది. రుక్మిణీపరిణయమునందుఁ గవి తానావఱకు గ్రంథము లేవియుఁ జేసియున్నట్లు చెప్పుకొనలేదు. కవిచేత రచియింపఁబడిన మూఁడవగ్రంథ మగుసింహాచలమాహాత్మ్యమునందు

గీ. ప్రతిభమీఱంగ రుక్మిణీపరిణయంబుఁ
గలుషహర మగురాజశేఖరవిలాస
మును మఱియుఁ జాలదండకములు శతక
ములును రచియించి కృతులు శంభునకు నిచ్చితి.

అని కవి రుక్మిణీపరిణయమునే మొదటఁ జెప్పియున్నాఁడు. లక్షణసారసంగ్రహము, రసికజనమనోభిరామము మొదలయిన గ్రంథము లన్నిటిలోనుగూడ కవి మొట్టమొదట రుక్మిణీపరిణయమునే పేర్కొనియున్నాఁడు. కవి యేహేతువుచేతనో రుక్మిణీపరిణయము చేసినతరువాతఁ జేసిన యచ్చతెలుఁగురామాయణము నీలాసుందరీపరిణయము లోనుగాఁ గలపుస్తకములలోఁ దాఁ బూర్వపుస్తకములను జేసిన ముగించినకాలమును చేసి యుండలేదు.

తిమ్మకవి గోదావరీమండలములోని పిఠాపురసంస్థానములోని దైన కందరాడ గ్రామమునకు కరణము ఇతఁడు కందరాడగ్రామవాసుఁ డయినట్లు లక్షణసారసంగ్రహములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. కౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతుఁడఁ గూచిమంచ్యన్వయాంభోధినీహారకరుఁడ
గంగనమంత్రిశేఖరునకుఁ బరమపావని యగులచ్చమాంబకును సుతుఁడ

వెరవొప్ప రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీల పెండ్లి
కథయును రాజశేఖరవిలాసము నచ్చతెనుఁగురామాయణంబును మొదలగు
కృతులు రచియించి పార్వతీపతికి భక్తి। తోడ నర్పణ మొసఁగినవాఁడఁ గంద
రాడపురసంస్థితుఁడఁ గమ్ముఁబోడ నేఁ। దిమ్మకవిచంద్రుఁడను జగద్విదితయశుఁడ.

ఈయన గ్రంథములు చేయ నారంభించినకాలమునందు పీఠికాపురసంస్థానమునకు రావు మాధవరాయనృపతి ప్రభువుగా నుండెను. ఈవిషయము రుక్మిణీపరిణయములోని యీ పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. చక్రవాళాహార్యజలధిసులోన్నతప్రాకారపరిఖావిరాజితంబు
సాంద్రముక్తాసౌధచంద్రశాలానేకభర్మనిర్మితహర్మ్యశర్మదంబు
కరిసైంధవాందోళికాధేనుధనధాన్యవనదేవగృహసరోవర్ణితంబు
విమలచాతుర్వర్ణ్యవిద్వత్కవిశ్రేష్ఠభటకూటామాత్యవిస్ఫారితంబు
రాజమహేంద్రవరదుర్గరాజ్యభూరి।భారసంభరణాక్రాంతిభాసమాన
రావుమాధవనృపపరిరక్షితంబు। భోగనికరంబు పీఠికాపురవరంబు

ఈరావు మాధవనృపతియే కొన్నిగ్రంథములు రచించిన యనంతరమునఁ గవికిఁ గవిసార్వభౌమబిరుదము నిచ్చినట్లు రసికజనమనోభిరామములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ గనఁబడుచున్నది—

సీ. నిఖిలవిద్యాభ్యాసనిపుణుఁడు మత్సహోదరుఁ డగు గంగసత్కవితనయులు
ఘనులు తిమ్మనయు సింగనయును లేఖకపాఠకులై కృతు ల్వ్రిబలఁజేయఁ
జేర్చుఁగాంచినవాఁడఁ బీఠపురప్రాజ్యరాజ్యాధిపత్యవిరాజమాన
భూరివైభవుఁడు నద్భుతపరాక్రముఁడును దానకళాధురంధరుఁడు నైన
రావు నీలాద్రిమాధవరాయనృపతి। చేతఁ గవిసార్వభౌమ విఖ్యాతబిరుద
మందినఘనుండఁ దిమ్మనామాహ్వయుఁడ నేను। విమలతరభక్తి మదిలోన విస్తరిల్ల.

కవి పీఠికాపురసంస్థానములో నుండినవాఁ డయినను తన గ్రంథములు వేని నరాంకితము చేయక యిష్టదేవతయైన కుక్కుటేశ్వరస్వామికే యంకితము చేసియున్నాఁడు. ఇతఁడు రుక్మిణీపరిణయమును రాజశేఖరవిలాసమును జేసినతరువాత రాజు తనకొక గ్రంథము నంకితముచేయ నడిగినట్లును కవి యట్లుచేయ నిష్టములేనివాఁ డయినట్లును సింహాచలమాహాత్మ్యములోని యీపద్యములవలన నూహింపఁదగియున్నది.—

క. నృపులకుఁ గావ్యం బొసఁగిన। నపవర్గం బిడఁగఁగలరొ యటుగాకున్నన్
ద్విపతురగభూషడాంబర। తపనీయాదికము చేతఁ దనుపంగలరో.

సీ. ద్విజపుంగవులకుఁ బ్రవేశింపఁగా రాని పృథుగృహాంతరములఁ బ్రేవనుండి
కృతియంతధర్మపద్ధతు లెవ్వి యెఱుఁగక ధరణిపై నడువఁ బాదములు లేక
దుష్కృత్యుల్ చేయుమంత్రులు చెప్పినట్టులె మీఱకనటింపఁజుచు ద్విజిహ్వకలుగలిగి
వితతంబుగా వక్రగతులచేఁ బొదలుచుఁ బూని యేప్రొద్దును బుస్సురనుచు
గాఢరోషవిషాగ్నులోద్గారఘోర। వక్త్రములుగల్గి దర్పదవర్తులగుచుఁ
జెలఁగుచుండెడు భోగిరాజుల భజింపఁ। గుటిలతరబుద్ధి నెవ్వాఁడు కోరఁగలఁడు?

* * * *

క. పరిపూర్ణ తుచ్ఛభోగం। బునకై కొఱగానిజనులఁ బొగడుట యెల్లన్
గనుఁగొన నిహపరదూరం। బని తలఁచి విరక్తలాంతరంగుఁడ నగుచున్.

ఈయన శివభక్తుఁడయి తాను జేసిన గ్రంథముల నన్నిటిని పిఠాపురమునందలి కుక్కుటేశ్వరస్వామికే యంకితము చేసినను, ఒక్క సర్పపురమాహాత్మ్యమును మాత్రము రాజానుగ్రహము నపేక్షించి కాఁబోలును కవిసార్వభౌమబిరుద మందినతరువాత సర్పవరమందలి భావనారాయణస్వామి కంకితము చేసెను. ఈసర్పవరము పిఠాపురపు రాజుల గురువులగు వైష్ణవస్వాములకు నివాసస్థలమయి పీఠికాపురమునకు సమీపమున నున్నది. కవిమాత్రము సర్పపురమాహాత్మ్యములో భావనారాయణస్వామి తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి యిట్లానతిచ్చినట్టు చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

సీ. ప్రౌఢిమై రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీలపెండ్లి
కథయును రాజశేఖరవిలాసంబును నచ్చతెనుఁగురామాయణంబు
సారంగధరనరేశ్వరచరిత్రంబు సప్తార్ణవసంగమాహాత్మ్యకంబు
రసికజనమనోభిరామంబు లక్షణసారసంగ్రహము నింపారఁ గూర్చి
కృతులు శంభునికిఁ జేసినసుకృతి వీవు। ప్రతిభ మెఱయంగ నొక్క సత్కృతియొనర్చి
మాకు నర్పణచేయు మెమ్మదిదలిర్ప। తిమ్మకవిచంద్ర మునిజనధీకులేంద్ర.

తనకు మాహేశ్వరాచారవృత్తి నుపదేశించిన శైవుఁడగు దెందులూరి లింగనారాధ్యుని

క. చిరభక్తిం బొగడెద స। ద్గురునాథుం దెందులూరికులపావనునిన్
గరుణానిధి నపరాంతకు। హరమూర్తిని ఘనుని లింగనారాధ్యమణిన్.

ఇత్యాది బహుపద్యములతో బహుగ్రంథములయందు స్తుతించి శివభక్తుఁ డయినను, కవి తాను కేవల శివమతస్థుఁడు గాక శివకేశవులకు భేదము లేదని భావించెడి యద్వైతమతస్థుఁడయియుండెను. కవి తాను కట్టకడపట రచియించిన శివలీలావిలాసములో నిందుక్రిందఁ బొందుపఱిచిన పద్యమునందుఁ దాను జేసినపుస్తకముల నన్నిటిని జేర్కొనియున్నాఁడు.—

సీ. ప్రతిభ మై రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీలపెండ్లి
కతయును రాజశేఖరవిలాసంబును నచ్చతెనుంగురామాయణంబు
సారంగధరనృపచరితంబు సాగరసంగమాహాత్మ్యంబు రంగుమీఱ
రసికజనమనోభిరామంబు లక్షణసారసంగ్రహమును సర్పపురస
మంచితక్షేత్రకథనంబు మఱియుఁ బెక్కుశతకదండకసత్కృతుల్ ప్రతిభఁ గూర్చి
యుల్లమలరారఁ బార్వతీవల్లభునకు భక్తి నర్పణ చేసితి భవ్యమతిని.

ఈగ్రంథములలో సారంగధరచరిత్రమును సాగరసంగమాహాత్మ్యమును నాకు లభిప లేదు. అవి చిన్నగ్రంథము లని కవివంశములోనివా రొకరు నాతోఁ జెప్పియున్నారు. ఈకవి కవిత్వములో నచ్చతెలుఁగుపదము లధికముగా నుండును. కష్టపడి మొట్టమొదట యౌవనకాలమునందు శృంగారప్రధానముగా రచియించిన దగుటచే రుక్మిణీపరిణయము నందే కవి యొక్క వప్రౌఢిమను జూపియున్నాఁడు. కవికృతము లయినబహుగ్రంథములు పురాణపాకమున రచియింపఁబడినవి. శ్లేషములును శబ్దాలంకారములును విశేషముగా నుండినను, కవిత్వమునం దద్భుతకల్పన లంతఁగాఁ గానఁబడవు మొట్టమొదట రచియింపఁబడిన గ్రంథములలో నదంత స్త్రీవాచకపదసంధులు లోనుగాఁ గల కొన్ని దోషములు కనఁబడుచున్నను, అటుపిమ్మటఁ జేసినగ్రంథములు నిర్దుష్టములుగా నున్నవి. కవి యితరగ్రంథములను రచియించిన కాలపరిమితిఁ బట్టి విచారింపఁగా, ౧౭౦౪ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడిన రుక్మిణీపరిణయము ౧౭౦౦ వ సంవత్సరమునం దారంభింపఁబడి సంవత్సరమున కొక్కొక్కయాశ్వాసము చొప్పున నయిదాశ్వాసములు నయిదుసంవత్సరములలో రచియింపఁబడె నని చెప్పుట సత్యమున కంత దూరముగా నుండదు. కవన మారంభించి యొకటిరెండు శతకములను జేసి ప్రబంధ రచనకుఁ బూనునప్పటికిఁ గవి కిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయ ముండుననుటయు నంతగా తప్పు కానేరదు. కవి తరువాత రచియించిన రెండవగ్రంథ మగురాజశేఖరవిలాసము మూఁడాశ్వాసములును మూఁడుసంవత్సరములలోఁ జేసినపక్షమున, అపుస్తకమును ౧౭౧౭ వ సంవత్సరమున ముగించియుండవచ్చును. మూఁడవగ్రంథ మగుసింహాచల మహాత్మ్య మయిదాశ్వాసములు నయిదుసంవత్సరములలోఁ జేసినయెడల, అస్థలపురాణము ౧౭౫౩ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడియుండును. కవిచే రచియింపఁబడిన గ్రంథములలో నాలవదియు నచ్చతెలుఁగుకావ్యములలో మొదటిదియు నైన నీలాసుందరీ పరిణయము మూఁడాశ్వాసములును మూఁడుసంవత్సరములలో రచియింపఁబడినచో, అది ౧౭౫౬ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడియుండును. అయిదవగ్రంథ మగు నచ్చతెనుఁగురామాయణ మాఱుకాండములు నాఱుసంవత్సరములలోఁ గూర్పఁబడిన

పత్తునను, అని ౧౮౩౨ వ సంవత్సరమునందు సమాప్తి నొందియుండును. ఈయచ్చ తెలుగుకావ్యముల రచనచేతఁ గవి కభినవవాగనుశాసనబిరుదము వచ్చెనని చెప్పుదురు. ఆఱవగ్రంథమగు సారంగధరచరిత్రము రెండుసంవత్సరములలోఁ జేసెనేని, అది౧౮౩౪వ సంవత్సరములో పూర్తి యయియుండును. ఏడవది యగు సాగరసంగమమాహాత్మ్యము రెండుసంవత్సరములలోఁ జేయఁబడినయెడల, ౧౮౩౭వ సంవత్సరమున సంపూర్ణమయి యుండును. ఎనిమిదవగ్రంథ మగులక్షణసారసంగ్రహము

గీ. శాలివాహనశకవర్షసంఖ్యకరగిరిహయశశిసంజ్ఞలను రౌద్ర్యబ్దమునను
భాద్రపదశుక్లపంచమివలునఁ బూర్ణమయ్యె నీకృతి నీపేర నగసుతేశ.

అని శాలివాహనశకము ౧౭౭౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౮౫౦ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడినదని కవియే చెప్పియున్నాఁడు. మూఁడాశ్వాసములు గల యీలక్షణగ్రంథమును రచియించుటకుఁ గవికి ౧౮౪౭ వ సంవత్సరము మొదలు కొని నాలుగుసంవత్సరములు పట్టియుండును. చంద్రమపాలెములోనున్న యీకవివంశ మువారియింటఁ గలపుస్తకములను వెదకింపఁగా నందు భారతాదులును లక్షణవిష యకగ్రంథములుతప్ప విశేషగ్రంథము లేవియుఁ గానఁబడనందునను, లక్షణసార సంగ్రహములో లక్ష్యములుగాఁ జూపఁబడిన ప్రబంధాదులలోని పద్యములు చాలవఱ కితరపూర్వలక్షణగ్రంథములలో నున్నవే యగుటచేతను, కవి యీగ్రంథరచనమునందు భారతరామాయణములను నుతి కొన్నిప్రబంధములనుమాత్రమే శోధించినట్టు తోఁచు చున్నది. అందుచేత గ్రంథపసమాప్తికి నాలుగుసంవత్సరములు చాలును.

గీ. తెలుఁగు కిమున్న లక్షణంబులు మహేశ్వరుల్ పెక్కు రచియించి యిడి రేక్కేల
కూర్పవలెనన్నఁ బ్రౌఢిమకొఱకు నాకుఁ దెలిసినతెఱంగుఁ దగఁగొంత తెలియఁబఱతు.

అని కవి లక్షణసారసంగ్రహమునఁ బూర్వలక్షణగ్రంథములలో లేని నూతనవిషయము లను గొన్నిటిఁ జేర్చినట్లు చెప్పియున్నాఁడు కొన్నివిషయములను గవి క్రొత్తగా శోధించి చేర్చెననుటకు సందేహములేదు. తొమ్మిదవగ్రంథ మగురసికజనమనోభిరామ మనెడి యాఱాశ్వాసములప్రబంధమును రచించుటకు గవికి ౧౮౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౮౬౦ వ సంవత్సరమువఱకును పదిసంవత్సరములు పట్టినది.

సీ. * * రసికజనమనోభిరామం బనెడుపేరఁ దనరుగున శాలివాహనశకాబ్ద
ములఁ గరగిరిరసభూసంఖ్యఁ దద్దయు వఱలుప్రమోదూతవత్సరమున
నీప్రబంధంబు రచియించి నీకొసఁగితి.

అని కవి రసికజనమనోభిరామమును దాను శాలివాహనశకము ౧౭౮౪ వ సంవత్సర మునకు సరియైన ౧౮౬౨ వ సంవత్సరమున రచియించినట్లు చెప్పెను. ఈకవి యీ

గ్రంథమును బహుపుస్తకములు చదివి బహుసంవత్సరములు శ్రమచేసి తన ప్రౌఢిమ నంతయు జూపి వసుచరిత్రమువలె నుండవలెనని దాని ననుసరించి చేసెను. అందుచేతనే కవి యాగ్రంథారంభమందు

సీ. బహుపురాణములు ప్రబంధము ల్లక్షణశాస్త్రము ల్వివిధకోశములు నాట
కము లలంకారశాస్త్రములును శోధించి ప్రౌఢిమై నేతత్ప్రబంధ మేనొ
నర్చెద * * * * *

అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. అయినను వసుచరిత్రమునం దుండుఁగల ప్రౌఢిమలోను సారస్యములోను శతాంశమైనను రసికజనమనోభిరామమునకు రాలేదు. అన్యోన్య తారతమ్యము తేటపడుటకయి యుభయగ్రంథములనుండియు సమానవిషయములను దెలుపు పద్యములను గొన్నిటి నిందుఁ జూపెదను. వసుచరిత్రములో గిరికాదేవిని గూర్చుటకయి రాజుచేతఁ బంపఁబడిన దూత పోయి సఖీజనమధ్యమున నున్న కన్నియను జూచి సమయోచితసరసాలాపములతో ముచ్చటించి యామె చెలికత్తెలచేతనే,

ఉ. ఇన్నగరాజుఁ జూచి వసుధేశ్వరుఁ డెన్నఁడు వచ్చు వచ్చి యీ
క్రొన్నెలతీవ జొంపములఁ గోనకు నెన్నఁడు డిగ్గు డిగ్గి యీ
కన్నియఁ గన్నులారఁ గుతుకంబున నెన్నఁడు గాంచుఁ గాంచి తా
నెన్నఁడు గారవించుఁ జెలు లెన్నఁడు కాంతు రభీష్టసంపదల్

రాజు నిమిత్తమయి ప్రార్థించునట్లు చేసి నేర్పుతో కార్యసంఘటనము చేయఁగా, రసికజనమనోభిరామములోఁ బ్రియురాలి నిమిత్తమయి రాజుచేఁ బంపఁబడినదూత యామెకడకుఁ బోయి

చ. పలుకులు తేనె యేటి కిఁక భావభవప్రతిమానుఁ డైనయా
చెలువునితోడుతం జెలిమి చేయుట కున్న నయారె నీమెయిం
గల యెలజవ్వనం బడవిఁగాచినవెన్నెలసుమ్ము ముద్దులేఁ
జిలుకలకొల్కి నాపలుకు చిత్తమునం దలపోసి చూడుమా.

అని చెప్పి యామెచేత

చ. అవునవును మంచిప్రోడవె బళా యిటు కించుక లేక మానినీ
నివహసభాగ్రభాగమున నిల్చి వినం గడగానివాక్యముల్
తవిలి వచింపఁ జాగితివి తాళుము మే మతిమొక్కలైన దూ
తవు నిను నేమియుం బలుక ధర్మము కాదని యంటి మిత్తఱిన్.

అని చీవాట్లు తిని తనప్రభువువద్దకు మరలి వచ్చెను.

చ. కటకట మమ్ము నొక్క త్రుటికాలము బాయనివాన వొంటిమై
నెటువలె వచ్చి తమ్మ చెలి యిప్పటి వేకువఁ దేనెవాక లీ
వెటువలె నీఁగి తమ్మ తెరు వెల్లను బుష్పవినీపదాంబుజం
బెటువలె నొచ్చె నమ్మ తరుణీ తరు నమ్మ కడింది చైదముల్ — వసుచ.

ఉ. కొమ్మరొ మమ్మరంపు వెతఁ గుందుచు నిల్లెడఁబాసి యిమ్మెయిన్
మమ్ముల జేసి యొంటిగ వనంబున కేటికి వచ్చితిమ్మ నె
త్తమ్ముల గేరు నీమృదుపదంబులు కందెఁ గదమ్మ మేలు మే
లమ్మక చెల నీబలుగయాళితనమ్ములు చెప్పఁ జిత్రముల్. — రసికజ.

ఈపుస్తకమునందు స్త్రీవర్ణనములు మొదలయినవి చెట్టిగాఁ జేయఁబడినవి. ఈశృంగార ప్రబంధమును రచియించిన కొంతకాలమునకుఁ గవి వీధిని బడి పోవుచుండఁగా నొక వేశ్య చూచి రసికజనమనోభిరామమును జదివియున్న దగుటచే నందలి రసికత్వమునకు దానందించి వలచి వచ్చి పైఁబడి కవిని కౌఁగిలించుకొనఁగా నతఁడు పెదతెలుఁగము పద్యమనియు, అందుపయి నా పరసురాలు

చ. చకురులలోన నె తయుగ జాణ వటించుచు నేను గౌఁగిలిం
చితి నిటు మాకు మేమ విడఁగఁ జెల్లునె యోరసికాగ్రగణ్య

అని యాశుకవిత్వము చేసి చదువుగఁగా,

అ॥ ద్భుతమగునట్టి బంగరపు కొంగరపుంగవఁబోలు సీకుచ
ద్వైతియు నబ్బొమ్ము నాటి యుల్లీఁపుర దూసె నటంచుఁ జూచితే.

అని కవి పద్యముఁ జెంది యుత్తర మిచ్చెననియు, చెప్పవాడుక యొకటి కొంతకాలము నుండి కలదుగాని యిది రసికత్వముకొఱకు జాత్యమేనుఖ్యమని భావించెడి యపూర్వ పండితులచే నితర కవుల యందారోపింపఁబడినరీతి యసత్యకల్పనమే యగుటకు సందేహము లేదు. సత్కీర్తి సంపాదనకు యత్నించునాటికిఁ గవి కిరువదియైదు సంవత్సరములున్నచో నిప్పటి కాతని కెనుబదిన వత్సరములు దాటియుండవలెను. కులవృత్తి నోమచు చేసెంత సిగ్గువిడిచినదయినను ప్పట్టపగలు నట్టనడివీధిలో నడుచుచున్న ముసలి నసిటునిపయిఁబడి కడుచపలుపడఁతి యెల్లరుఁ జూచుచుండఁ గౌఁగిలించుకొన్న దనుటకంటెఁ బరిహాసాస్పదమయిన విరుద్ధపుమాట మఱియొకటి యుండదు. పదవనియగు మూడాశ్వాసములుగల సర్వపురమాహాత్మ్యము తరువాత నాలుగుసంవత్సరములలో ౧౫౫౮ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడినది.

పదునొకండవదియు కట్టకడపటిదియు నగు శివలీలావిలాస మను నెండాశ్వాసముల గంథము మాతి రంగేంద్రను

గీ. శాలివాహశకవర్షసంఖ్య వసుగ | గాంగశశిసంజ్ఞ నలరు ధాతాబ్దమునను
దగ రచించిన యీకృతి ధరణియందు | భానుధాకరతారార్క మగుచునుండు.

శాలివాహనశకము ౧౩౭౦ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ౧౪౪౮ వ సంవత్సరమున రచియింపఁబడినది. అటుతరువాతఁ గవిచే రచియింపఁబడిన గ్రంథము లేవియుఁ గానరావు. ఆరంభదశలో రచియింపఁబడిన కుక్కుటేశ్వరశతకము మొదలయిన కొన్ని శతకములును దండకములును గలవు. శివలీలావిలాసము ముగిసిన యల్పకాలములోనే కవి పరలోకగతుఁడయ్యెను. కాఁబట్టి యితఁడు ౧౩౭౩ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెనని యించుమించుగా నిశ్చయముగానే చెప్పవచ్చును. అందుచేతఁ గవి దాదాపుగా డెబ్బదిసంవత్సరములు జీవించి సుమారు నలువదియైదు సంవత్సరములు గ్రంథరచనయందుఁ గడపినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. ఈకవి సంతతి లేదఁట. ఈకవియొక్క కడపటికాలములో నింగ్లీషువారికిని ఫ్రెంచివారికిని యుద్ధములు జరగినందున కందరాడమీఁదుగా రాకపోకలు చేయుచువచ్చిన సేనలదాడికి వెఱచి యాగ్రామము విడిచి చంద్రమపాలెము నివాసముగా నేర్పఱచుకొనెను. ఈకవివంశమువారిప్పటికిని చంద్రమపాలెములోనే యున్నారు. ఆంధ్రనామసంగ్రహము చేసిన పైడిపాటిలక్ష్మణకవి, కన్నప్పచరిత్రము చేసిన కంచిరాజు సూరయ్య, శివజ్ఞానదీపిక చేసిన కవిలోకబ్రహ్మ, ఇందుమతీకల్యాణము చేసిన యంగర బసవయ్య, ద్వాదశరాజచరిత్ర చేసిన కట్టవరపు చిట్టమరాజు, ద్విపద రుక్మాంగదచరిత్రము చేసిన రామయ భాస్కరుఁడు, మొదలగు కవులీకవికిఁ బూర్వులై యుండినట్లు లక్షణసారసంగ్రహములో నియ్యఁబడిన లక్ష్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కవియొక్క శైలిని జూపుటకు పద్యములఁ గొన్నిటి నిందుదాహరించుచున్నాను—

రుక్మిణీపరిణయము.

ఉ. సారము ముద్దుఁబల్కు ఘనసారము దర్పమె తావి కా
సారము నాభిరంధ్రము విసారము లేటమిటారుమారు శ్రీ
కారము కర్ణయుగ్మము చకోరము నవ్వు మొగంబు షట్పదా
కారము కొప్పు సన్మధువికారము మోవి వధూలలామకున్.—ఆ. ౧.

ఉ. కౌను చలింప దద్దపు మొగంబునఁ జెమ్మటయుంపఁ గింకిణీ
ధ్వానము లింపు నింపఁ గరతాళగతుల్ప్రవరింప హారముల్
పూనినటింప నూర్పుసోలపు న్వలితెమ్మెర లంకురింపఁగాఁ
జానయొకర్తు రుక్మిణికి సంపఁగినూనెఁ దలంటె నేర్పునన్.—ఆ. ౫

రాజశేఖరవిలాసము.

శా. ఏరాభూవర మాకుఁ గాంచనతురంగభ్రాంబరాందోళికా
భూరిస్యందనమందిరోపవనసద్భూషామణిశ్రేణులన్
చే రొందగుపల్లెలుం బసులులన్ లెక్కింప కర్థంబులున్
ఈరా జోరికతీఱ మాఱ కీఁక నివెం తేనియున్ ధీరతన్.—ఆ. ౧

ఉ. అయ్యెడఁ జెల్లమ్రాంబ విభునానతి గైకొని వాఁడిచూపు లా
యొయ్యొయ్యనమీఱ లేనగవు లొప్పగఁ జక్కులఁ బాఱ తీపమైఁ
బయ్యెదజాఱ ముద్దుమఱపల్కులు చెల్వలరార నవ్వటుం
జయ్యనఁ జేరి మ్రొక్కి నెఱజాణగు చెల్లెనెఱింగి రంగుగన్.—ఆ. 3.

సింహశైల మాహాత్మ్యము.

మ. వలపుం గొజ్జఁగినీటిశీతలహరీవాఃబిందువుల్ చిమ్ముచున్
గలయం గప్పురపుందుమారము మెయిన్ గాటంబుగాఁ గప్పుచున్
బలవద్దర్పకబాణపంక్తుల క్రియన్ బైపై విరుల్ గుప్పుచున్
జెలఁగెన్ మందసమీరణుండు దిశజశ్రేష్ఠాగ్రభాగంబునన్.—ఆ. ౨.

ఉ. అక్కట! దైత్యనాయకుఁడు హస్తవశుండు దయాత్మ నెంతయున్
మక్కువమీఱ నిన్ను మనుమాట వలపక తన్విపత్తునన్
జిక్కఁదెఱంగులం గడఁగి చేరఁ గనుంగొనఁజూచెదు చిన్నవాఁడ వీ
వెక్కడ? తత్త్వ మెక్కడని సహింపఁ జేయనున్న నిశాచరార్భకా.—ఆ. 3.

నీలాసుందరీ పరిణయము.

ఉ. మిసిమిఁ గడాసి బంగరుప్రమేడల సోరణగండ్లవెంట రే
ల్చిరియుఁ జిక్కు మొత్తములనక్కఁగఁజూచి మెఱుంగుబోండ్లు ని
చ్చలు పిసాళ్లఁబట్టియవి జాతిపసిండిమగోళ్ళు చక్కలం
చును నెఱవిచ్చి చేవదలి మాయముచుం నబ్బురపోదు రిందులన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులవింటివాఁడ తగకన్నులదేవరతోడఁబోరి మున్
బన్నము నొంది మేఁనొంగఁగుపట్టున నెక్కడ డాఁగిపోయె నీ
వన్నెతికంబు నేఁడు కోమలమాలినకోయిలదిల్కమూఁకలన్
బన్నగఁ గూడి చేతులు బాములఁ బెట్టెదు పోటుబంటవై.—ఆ. 3.

అచ్చతెలుఁగు రామాయణము.

ఉ. కాయము మేటితెప్ప కొమకాయను నిద్దపుఁబూఁతమాఁపమో
కాయమ్ముఁ బంజరంపుఁజిలుకాయను నబ్బసోయగంపుఁబ్రో

కాయఁ బల్కవేమి యేలకాయఁ బంతము తీరెనోటు కై
కాయను నేర యిట్లు దుసుకాయను మాయఁగఁ గోరకాయనుజా — అయోధ్యా.

చ. జగములఁ ద్రిల్లి పుడమిజవ్వనిఁ గాడలిఁ బట్టి దైత్యు నా
మ్మగుదల మిన్నఁ దెచ్చితివి మోస మెఱుంగక నీకు నెవ్వరుం
దగ దితిఁ దందుఁ దెల్పఁ గలవంటులు గల్గిరెఁ జేసి యిట్టిక
డగపడె నిరక్షైన విడనాడక రాముని ప్రాపుఁ జేసుమీ — సుందర.

లక్షణసారసంగ్రహము.

చ. కరములు దోయిలించి కుతుకంబున నిచ్చలుఁ బ్రస్తుతింతు భా
స్వరగుణవంతునిన్ సకలసత్కవిజాలవసంతునిన్
జిరకరుణాంతరంగుని విశిష్టజనావనతోషశాంతునిన్
సురతరుమంజరీనిభయశోహరిదంతుని నేకదంతునిన్ — ఆ. ౧.

మ. ఘనకారుణ్యకటాక్ష రాక్షసచమూగంధేభహర్యక్ష స
జ్జనసంరక్షణదీక్ష పాలితసరోజాతాక్ష శక్రాంబుజా
సనముఖ్యామరపక్ష దక్షసవనాంచల్లోకవిధ్రామాక్ష యా
చనకప్రాంగణకల్పవృక్ష రిపుశిక్షాదక్ష మోక్షప్రదా. — ఆ. ౨

రసికజనమనోభిరామము.

మ. తనమూలంబులఁ బొంతఁ బొంచి సచివోత్తంసంబు వీక్షించె భా
స్వరకార్తస్వరవిగ్రహున్ సమదచంచచ్చంచరీకాలకున్
శరదిందుప్రతిమానచారువదనున్ జక్రస్తని స్వస్ఫుర
త్సరసీజాతదళాయతాక్షి నాకకాంతాలోకచూడామణిన్. — ఆ. ౨.

మ: సవనాదిక్రియల న్నధాంధులను మెచ్చం జేసి ధన్యాత్ములై
నవిశేషజ్ఞుల కబ్బఁగాక యుకటా నా కేటికిం గల్గుని
ష్ఫ్రవనాతీతవిలాసవిభ్రమసభాభూప్రభాంచన్మరు
ద్ధవళాక్షీమధురాధరాధరసుధాధారాసమిద్ధోరణుల్. — ఆ ౫.

సర్వేశ్వర మాహాత్మ్యము.

మ. సరసీరుహలసీరబిందుకణముల్ సమ్యగ్గతింబూని వి
స్ఫురదారామలతాంతసౌరభరజఃపుంజంబుఁ గైకొంచు ని
ర్భరమందానిలబాలకప్రకరముల్ పల్లాటు సల్కొనలోఁ
దిరుగుం బాంథజనప్రవాసవిరహోద్వ్యాప్తిం బ్రకాశింపుచున్, — ఆ. ౨.

ఉ. నీరజనాభలోకనము నిల్పఁ జొరంగలపీఠమూర్తుడై హాయా
నేకపహేమపావురము శ్రీరమణీ సువిభూషణావికా
స్తోకవిభూతి చెంది పరిశుద్ధులుం దన మించు లేచో
నాకనివాసులుం బెరల నందఁగదమ్మ జగత్కుటుంబినీ.— ఆ. ౩.

శివలీలావిలాసము.

ఉ. అంగదముద్రికావలయహారలలాటిక లెమ్మె నెమ్మెయిన్
రంగులు గుల్కఁ గ్రొందగటువాడె పుఁబావడ సొంపు నింప మే
ల్బంగరుగిల్కుటందియలు బాలిక సంఘములు ఘల్లుఘల్లనన్
గంగ తరంగములం గలసి కౌతుకలీలలఁ గ్రీడ సేయుచున్.— ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులు మూయుఁ ద్రెళ్ళిపడి గ్రక్కదిక్కులు రోయు నూరకే
సన్నలు చేయుఁ బైవలువ చయ్యన వ్రేలఁగఁద్రోయు మింటిపై
వెన్నెలగాయుచందురుని వేఁడికిఁ దాఁ బెదఁబాయు నద్రిరా
చిన్నెల జంగమప్రభుని చిత్తవికారము లెన్నఁ జిత్రముల్.— ఆ. ౨.

పక్కిలంక వీరభద్రకవి.

ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి జగ్గకవుల కాలములోనే పీఠాపురమునందుండి మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగన్నవాఁడు. కూచిమంచి తిమ్మకవివలెనే యితఁడును దండులూరి లింగనారాధ్యుని శిష్యుఁడయి తన వాసవదత్తాపరిణయమునం దాతని నిట్లుస్తుతించి యున్నాఁడు—

సీ. అంభోధివలయితకుంభినీజనతదంభశాంభవకళాజృంభితములు
నందివాహపదారవిందనిశ్వాసమరందసంపాదనేందిందిరములు
స్వైతశాదగనరాధ్యత్వలక్ష్మీప్రదానక్షమసామ్రాజ్యదక్షిణములు
ఊహాపదాత్మబోధామృతస్వాంతసాదేహలీలాపశ్యతోహరములు
ధీరతాగుణమణిహారి దండులూరి । లింగగురువరసత్కృపాపాంగవీక్ష
ణములు సతతంబు శుభవిధానంబు లొసఁగు । శిష్టజనముల దయను రక్షించుఁగాత!

ఈకవి గౌరీకళ్యాణ మను నామముతోఁ గాళిదాసకృతమయిన కుమారసంభవమును దెలిఁగించుటయేకాక సుబంధకవి విరచితమయిన వాసవదత్తను వాసవదత్తాపరిణయ మను పేరితో నాంధ్రీకరించి దానిని పీఠికాపురాధీశ్వరుఁడయిన రావు మాధవరాయని

గారి కంకితముచేసెను. పద్మనాయకకులసంభవుఁడైన శ్రీ రామచంద్ర మాధవరాయ నృపాలుఁడు తన్ను బిలిపించి వాసవదత్తను దెనిఁగింప నడిగినకథను కవి వాసవదత్తా పరిణయమునం దిట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు—

శా. శ్రీమచ్చంద్రకళాకిరీటపదరాజీవద్వయీభావనా
సామర్థ్యార్జితవాక్ప్రపంచఘటనాచాతుర్యవిద్వజ్జన
స్తోమానందదశేముషీనిజవిలాసు న్వెక్కలంకాన్వయున్
క్షేమాధ్యాస్పదు వీరభద్రుని ననుం బిల్పించి యుప్పొంగుచున్.

క. తాతలతరమునసుండియు । నీతనిజనకుండు మఱకు హితుఁడు కవీంద్రుం
డీతని చేతం గృతి వి । ఖ్యాతిగఁ గైకొందు ననుచు హర్షం బొదవన్.

గీ. సభనయంబున సముచితాసనమునందు । నంతికంబునఁ గూర్చుండ నాజ్ఞ యొసఁగి
మందహాసాంచితముఖారవిందుఁ డగుచు । నతిదయాస్ఫూర్తి నిట్లని యానతిచ్చె.

క. శ్రీవెలయ నుభయభాషల । నీవలెఁ గృతిఁ జేయఁగలరె నేఁటి వింద్రల్
భూవిశ్రుతకవితావి । ర్భావయశస్సాంద్ర వీరభద్రకవీంద్రా.

సీ. మీతాత లోకవిఖ్యాతభాషాఖిలశేషాహి యాచంద్రశేఖరుండు
మీతండ్రి చాటువాగాతతచిత్రప్రబంధకల్పనశాలి భాస్కరుండు
మీతల్లితండ్రి పురాతనసత్కవినాథుల కెనవిశ్వనాథసుకవి
మీ మేనమామ సుత్రామవైభవుఁడు సద్యఃకృతిమతి వేంకటాద్రిసుకవి
చదువకరయె శ్రీసతీశప్రసాదగరిమ । బాల్యమునను గుమారసంభవము తెనుఁగు
చేసి కవు లెంచఁ బ్రఖ్యాతిఁ జెంది తీవు । కలరె నీసరు లాధునికులు కవీంద్ర.

ఉ. అత్యలఘుక్రియానిపుణుఁడై ధరణీతల మేలు విక్రమా
దిత్యసభాంతరంబునఁ బ్రతిష్ఠితుఁడై ఘనధీసమగ్రతన్
సత్యవతీతనూభవునిజాడఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కె నవ్యసా
హిత్యమునన్ సుబంధుసుకవీంద్రుఁడు ప్రస్తుతిఁగన్నవాఁ డిలన్.

గీ. ఘనతరమనీష నమ్మహాకవివరుండు । ప్రతిపదశ్లేషగద్యప్రబంధ మత్యు
దారతను జెప్పె వాసవదత్తయనఁగ । నార్యులాకథ కడుచోద్య మనిరి సభను.

మ. స్తవనీయం బగుతత్కథాక్రమము భాషాయోషిదంఘ్రిస్ఫుర
న్నవమంజీరరవనాదమేదురనితాంత ప్రౌఢవాగ్గుంభనన్
భవదీయోక్తుల నాంధ్రకావ్యముగ వైదర్భిగతిం గూర్పు త
త్కవిరాజోక్తులు కొన్ని నీకవితకుం గైదండగా నింపఁగన్.

క. వరమతి నాసవదత్తా | పరిణయముఁ జెప్పె యీప్రబంధము విద్వ
త్పరిగణ్యంబుగ మాకుం | బిరముగ నంకితము చేయ ధీరవిచారా.

భర్తృహరియొక్క సుభాషితరత్నావళిని రచించిన యేనుఁగు లక్ష్మణకవి మొదలైన వారితో సమకాలికుఁడు. సమకాలమునందున్న కవులు కూచిమంచి తిమ్మకవిని బొగడక యీతని బొగడుటచేఁ దిమ్మకవికవిత్వముకంటె నీతనికవిత్వమునం దప్పటివారి కధికాదర మున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి తన రామవిలాసమునందుఁ బూర్వకవులను స్తుతి చేసినచోట

గీ. దిట్టకవి విశ్వనాథుఁ బ్రార్థించి కొలుతు | సతతనందనుఁ డగు వేంకటాద్రికవికి
వాక్యఫలములఁ గాంచు వక్కలంక | వీరభద్రుని భావింతు గౌరవమున.

అని యీవీరభద్రకవిని పేర్కొనియున్నాఁడు. ఆకాలమునం దుండిన యీదరపల్లి భవానిశంకరకవియుఁ దాను రచించిన ధర్మఖండములో

మ. మహనీయుం డగు రావుమాధవనృపాలాగ్రేసరుం గావ్యచా
తురి మెప్పించి తదీయసత్కృప సిరుల్ తోరంబుగాఁ బొంది బం
ధురతేజుం డగువక్కలంకకులపాథోరాశిరాకాసుధా
కిరణుండై తగు వీరభద్రసుకవిం గీర్తింతు నానేర్పలన్.

అని వీరభద్రకవిని ప్రశంసించియున్నాఁడు. సమానకాలికులవా రిట్లు మెచ్చుటచేతనే యీకవి యసమానకవిత్వప్రౌఢిగలవాఁడని తేటపడుచున్నది. ఈ వీరభద్రకవి యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; భాస్కరకవిపౌత్రుఁడు; చంద్రశేఖరకవిపుత్రుఁడు; దిట్టకవి విశ్వనాథకవి దౌహిత్రుఁడు. ఈతని తల్లి జగ్గాంబ; మేనమామ దిట్టకవి వేంకటాద్రికవి. ఈకవి తండ్రితాతలనుండియుఁ బిఠాపురసంస్థానమునం దుండినవాఁడు తండ్రితరమువారును తల్లితరమువారును గూడ సత్కవీశ్వరులు. ఈకవి మాతామహుఁడైన విశ్వనాథకవి సిద్ధాపురసంస్థానస్థాపకుఁడయిన శ్రీవత్సవాయ ముసలి తిమ్మరాజుగారికిఁ దాను రచించిన శేషధర్మప్రబంధము నంకితము చేసెను. శేషధర్మరత్నాకర మను పేరితో నీగ్రంథమునే రాజమహేంద్రనివాసుఁడగు కొండయ కొడుకగు శ్రీనివాసకవియు రచియించెను. వీరభద్రకవి ౧౭౪౦ వ సంవత్సరప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁడు తన వార్ధకదశలో పిఠాపురమును విడిచి వృద్ధగౌతమీతీరమునందున్న ముమ్మిడివరము ప్రవేశించి సన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించి యక్కడనే సిద్ధిపొందెనఁట. ఈకవి విరచితగ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను —

వాసవదత్తా పరిణయము.

శా. భల్లూకంబులఁ జూచితే తిమిరసంపల్లాలితాంగప్రభో
ద్యల్లీలన్ ఘననీలనీలఘనసఖ్యం బెప్పుడుం జేయఁగా
వల్లీవేల్లితవాసులూరుపుల క్రేవం గొంటుఁజుంటీఁగలం
దెల్లం గుయ్యిడఁ దేనియల్ గొనెడు భూమీశా విచిత్రంబుగన్.—ఆ. ౬

శా. ప్రచ్ఛాయస్థలపల్లవాస్తరణనిద్రాయోగ్యముల్ పాటలీ
గుచ్ఛాకల్పమనస్సనోజ్ఞతరముల్ కూలంకషాభ్యంతర
స్వచ్ఛాంభశ్శిపరిషేచనాగ్రామములు పశ్చాద్భాగసౌభాగ్యముల్
స్వచ్ఛందస్థితి గ్రీష్మవాసరము లెంచం జాల మించెం ధరన్.—ఆ. ౩.

కుమారసంభవము.

చ. హరుఁ డఖిలేశుఁ డవ్వనరుహాక్షితపశ్శ్రీప్రతిఘాతహేతువై
పరఁగినతత్సపర్యలకు భావమునం గడుమెచ్చి యొప్పెఁ దా
నరయ వికారకారణము లంటిన నిశ్చలతం దనర్చె నె
వ్వరిహృదయారవిందములు వారలె ధీవరు లెంచిచూడఁగన్.—ఆ. ౧.

చ. మలయవసుంధరాధరసమాగతబంధురగంధవాహకా
ములనెదిరించుచున్ వివిధసూనగుళుచ్ఛగజాలపరంపరల్
కలయఁగఁ జూపు లడ్డుకొనఁగాఁ గను గానక దర్పమేర్పడన్
జెలగి మృగంబు లప్పిపినసీమ నటించె మధూదయోన్నతిన్.—ఆ. ౨.

ఉ. అన్ను తలంచు రూపము హిమాళి తలంచుఁ గులంబు తల్లి దా
నెన్ను సువస్తువుల్ చదుల నేర్చుతతిన్ బురవైరి సెంచినన్
గన్నులు మూఁడు పుట్టుటయు కానఁగరాదు దిగంబరుండునుం
జిన్నముసొమ్ములేదు తెలిసెం దగఁ డాతఁడు నీకు మానినీ.—ఆ. ౩.

ఉ. క్రొత్తలు చేసి గేహములు గోవజవాజిర బచ్చికస్తురిన్
మెత్తిరి గోడ లందుపయి నిద్దపుఁజాయలపాలసున్నముల్
చిత్తరువుల్ లిఖించిరి విచిత్రగతి న్నయనోత్సవంబుగా
నత్తతి నుత్తముల్ ప్రతిగృహంబున శోభనశోభ సంధిలన్.—ఆ. ౪.

కూచిమంచి-జగ్గకవి.

ఇతఁడు సుప్రసిద్ధుఁ డయిన తిమ్మకవి సార్వభౌముని రెండవతమ్ముఁడు. ఇతని జన్మసంవత్సర మేదో తెలియదుగాని తిమ్మకవికంటె నాలుగయిదుసంవత్సరములు చిన్నవాఁడయి యుండవలసినందున, ఇతఁడు ౧౭౦౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు పుట్టినట్టూహింపఁదగియున్నది. ఈజగ్గకవి యిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చువఱకును చదువెఱుఁగక యల్లరిమూఁకతోఁ దిరుగుచు కాలము గడపెననియు, అప్పుడు వివాహితుఁడయి యత్తవారియింటికి మనుగుడుపునకుఁ బోయి మామగారు తనకుఁ బరమశుంఠ యైనయల్లుఁడు దొరకినందుకు సంతాపపడఁగా రోషముచేత దేశాంతరమునకు లేచిపోయి పండ్రెండు సంవత్సరములు విద్యాభ్యాసము చేసి పండితుఁడయి కవిత్వము చెప్ప నారంభించెననియు, ఫక్కిటిపురాణ మొకటి కలదుగాని యిది కేవల కల్పితకథ యని తోఁచుచున్నది. ఈకథనుబట్టి యీకవికి కవిత్వము చెప్ప నారంభించు కాలమునాఁటికి ముప్పదిమూఁడు సంవత్సరముల ప్రాయమయి యుండవలెను. కూచిమంచి తిమ్మకవి తాను ముప్పదిసంవత్సరముల ప్రాయమునఁ జేయ నారంభించిన సింహశైలమాహాత్మ్యమునందుఁ దనపెద్దతమ్ముఁ డైనసింగన్నను వర్ణించినతరువాత రెండవతమ్ముఁ డైనయీజగ్గకవిం గూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

క. అతనియనుజన్ముఁ డతులిత । మతియుతుఁడు సమస్తరాజమాన్యుఁడు సుగుణా
న్వితుఁడు సమంచితకవితా । చతురుఁడు జగ్గప్రభాచంద్రుఁడు తనరున్.

క. ఘోటకలాటకిరాటవ । రాటమరాటాంగవంగరాజన్యసభా
ఘూటనిరాఘాటనట । చ్చాటుకవిత్వాంకుఁ డరయ జగ్గన ధరణిన్.

సీ. నిరతంబు నుడివోనిసిరి గరిమఁ బొందియుండుఁ దవుటినిప్పటి మెక్కుఁ దలఁపఁ దేని
సమలాచారప్రశస్తి గాంచియు వర్ణములు సంకరంబుగాఁ గలఁపఁ దేని
ఖలజనసంశిక్ష గావించుచుండియుఁ బతితుల నెపుడుఁ జేపట్టఁ దేని
యురుపుణ్యవర్తియయ్యుఁ బాండవాశ్రయసీమ నిల్లుగను వసింపఁ దేని
యలజగన్నాయకుఁడు సాటియనఁగఁ బోలు । భోగమున నిర్మలాచారమున విశిష్ట
రక్షణంబునఁ బుణ్యమార్గమున నరయ । సంగనామాత్యజగ్గయఘనునితోడ.

ఈపద్యములు రచియింపఁబడినకాలమునకు జగ్గకవి యించుమించుగా నిరువదిరెండు సంవత్సరముల యీడుగలవాఁడయి యుండును. ఇరువదిరెండేండ్లప్రాయమునాఁటికన్న దేశములు తిరిగి రాజసభలలోఁ బ్రసిద్ధి గాంచఁ గలుగుటకు కవి యిరువదియేండ్ల

వయస్సునకు లోపలనే పండితుఁ డయి కవనచాతురి గలవాఁ డయియుండవలెను. అందుచేత జగ్గకవి యిరువదిసంవత్సరములప్రాయమున వచ్చువఱకును నక్షరజ్ఞానము లేనివాఁడని చెప్పెడికథ నమ్మఁదగినది కాదు. ఈకవి తనవివాహానంతరమున ధనార్జనము నిమిత్తమును పాండిత్యప్రకాశనమునిమిత్తమును బహుదేశాటనముచేసి రాజాస్థానములలో మెప్పొంది సత్కారములు వొందుట వాస్తవమే యైనను, "భోటకలాటకిరాటవరాట మగాటాంగవంగ" యని ప్రాసనిమిత్తము వేయఁబడిన దేశసంచారము కొంత యతిశయోక్తియై యుండవచ్చును. ఇతఁడు దేశాటనము చేసి వచ్చినతరువాతను దత్పూర్వమునను, జానకీపరిణయమును, ద్విపదరాధాకృష్ణచరిత్రమును, చాటుప్రబంధములును, సుభద్రాపరిణయమును, చంద్రరేఖావిలాపమును, సోమదేవరాజీయమును, రచియించెను. చంద్రరేఖావిలాపములోని యీక్రిందిపద్యమున వర్ణింపఁబడిన వరుసనుబట్టి విచారింపఁగా నితఁడు దేశసంచారము చేసి రాజాస్థానములయందు రాజులమీఁద చాటుప్రబంధములు చేయుటకుముందే జానకీపరిణయమును రాధాకృష్ణచరిత్రమును రచించి నట్లు తోఁచుచున్నది—

సీ. రచియించితివి మున్ను రసికు లౌనని మెచ్చ సుకవి జానకీపరిణయంబు
వచియించితివి కవివ్రాతము ల్పొగడఁగ ద్విపదరాధాకృష్ణదివ్యచరిత
ముచ్చరించితివి విద్వచ్ఛయంబు నుతింపఁ జాటుప్రబంధముల్ శతకములును
వర్ణించితివి యిరువదిరెండువర్ణనల్ గాంచఁగా సుభద్రావివాహ
మాంధ్రలక్షణలక్ష్యంబు లరసినావు ! భూరాజ్యసత్ప్రతిపూజకుఁడవు
బళిర నీభాగ్యమహిమ చెప్పంగఁదరమె ! జగ్గకవిరాయ! చంద్ర వాచాఘరుద్ర.

ఇతఁడీచంద్రరేఖావిలాపమును విజయనగరసంస్థానప్రభువులగు శ్రీపూసపాటి విజయరామరాజుగారి చెల్లెలిపెనిమిటి యగు చింతలపాటి నీలాద్రిరాజుమీఁది కోపముచేతఁ జేసెను. ఇది బూతుపుస్తక మగుటచే నిందలిపద్యము లుదాహరింపఁ దగియుండలేదు. "అర్ణవవేష్టితాఖిలమహామహిమండలిలోన బూతుల న్బూర్ణుఁడ" నని కవియే చెప్పికొనుటచే నితఁడు తిట్టుకవిత్వమునందసమానపాండిత్యముకలవాఁ డయినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. జగ్గకవి ధనసంపాదనము నిమిత్తము విజయనగరమునకుఁబోయి రాజుబావయైన నీలాద్రిరాజు నాశ్రయింపఁగా నతఁడు తానుంచుకొన్న వేశ్యను నాయికఁగాఁ జేసి తనమీఁద ప్రబంధము చేయుమని కోరెనఁట! ధనాశచేత నట్టిప్రబంధరచన కొప్పుకొని కవి చంద్రరేఖావిలాస మనుశృంగారకావ్యమును జేసెనఁట! అటు తరువాతఁ దాను సంస్కృతకావ్యమును రచించి యిచ్చెదనని చెప్పి రాజునుతి మరలించిన యాడిమళ్ళ వేంకటశాస్త్రిప్రోత్సాహముచేత నీలాద్రిరాజు జగ్గకవికి నొసఁగినబహు

మానముచేసి సత్కరింపక తిరస్కారమును జూపెనఁట! అందుపైని ముంగోపియైన యీసూర్తకవి తాను రచియించిన చంద్రరేఖావిలాసమును చింపివేసి చంద్రరేఖావిలాపమను పేరిట నిప్పటి బూతుగ్రంథమును జేసెనఁట! ఇందలి కవివర్ణనలోసహితము సాధుకవులను విడిచి కవి యిట్లు తిట్టుకవిత్వము చెప్పినకవులనే పేర్కొనియున్నాఁడు —

క. భీమకవి రామలింగని । శ్రీమంతుం డైన వెలుంగు శ్రీనాథకవిన్
రామకవిముఖ్యులను బ్రో । ద్దామగతిం జిత్తవీధిఁ దలఁచి కడంకన్.

ఈపుస్తకములోని మొదటిపద్య మిట్లున్నది—

శా. శ్రీకంఠుండు భుజంగభూషణుఁడు భస్మీభూతపంచాస్త్రుఁ డ
స్తోకాటోపబల ప్రతాపపరరక్షోదక్షసంశిక్షణుం
డాకాశోజ్జ్వలకేశపాశుఁడు త్రిశూలాంకుండు రుద్రుండు దా
వీఁకం జింతలపాటినీలనృపతి న్వీక్షించు నేత్రత్రయిన్.

ఈపుస్తకమును జేసి యీకవి నిజామురాజ్యమునకుఁ బోయి హైదరాబాదునగరమునందుఁ గల తురకదొరల నాశ్రయించి వారిమీఁదపద్యములు చెప్పి తన్మూలమున నబాబుయొక్క దయను సంపాదించి, నిజాము ప్రభుత్వమునకు లోఁబడిన సామంతరాజ్య మైనవిజయనగరమునకు ప్రభువగు శ్రీవిజయరామరాజుగారివద్దకుఁ దనగ్రంథమును నీలాద్రిరాజు సమ్ముఖమున సభలోఁ జదివించునట్లు నవాబువద్దనుండి యుత్తరువు తెచ్చి యట్లు చదివించెనని చెప్పుదురు. ఇతఁడు గ్రంథమునందు నీలాద్రిరాజు నెంత దూషించినను, తత్పత్నియగు నరసమాంబను దూషింపక పతివ్రత నిట్లు భూషించెను —

క. ఖలుఁడై నీలనృపతిఁ జీ । యిలపై నిన్నాళ్ళు బ్రదుకునే నరసాంబా
గళకలితమంగళమునం । గళసూత్రోత్కృష్టమహిమఁ గాక కుమారా.

ఈకవి యించుమించుగా నన్నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటికాలమున జీవించినట్లు కనఁబడుచున్నది. అందుచేత నితఁడు ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతము మొదలుకొని ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతమువఱకును జీవించియుండినవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఈతఁడు రచియించిన గ్రంథములలో నాల్గాశ్వాసములు గలసుభద్రాపరిణయము మనోహరముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఆపుస్తకమునందు జగన్నాయకస్వామినిగూర్చి వ్రాయఁబడిన మొదటిపద్య మిట్లున్నది—

ఉ. శ్రీలలనన్ సుభద్రయును సీయుఁ బార్శ్వముల న్మెలఁగ న
త్యాయతలీల నీలమధరాగ్రమునందు వసించి నిచ్చలుం
బాయక భక్తకోటి కనపాయశుభంబు లొసంగు శ్రీజగ
న్నాయకదేవదేవుఁ డభినంద్యకృపామతి మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. — ఆ. ౧.

సుభద్రాపరిణయమునం దితఁడు

గీ. నన్నపార్యుని దిక్కన సాచిరాజు । సోమయాజిని శ్రీనాథు భీమకవిని
రంగనాథునిఁ బోతనఁ బ్రాజ్ఞవరుని । శంభుదాసుని భాస్కరు సంస్తుతింతు.

అని కవిస్తుతి చేసి తనయన్న యగు తిమ్మకవి నిట్లు పొగడి యున్నాఁడు—

సీ. కౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతునిఁ గూచిమంచ్యన్వయాంభోధినీహారకరుని
గంగనమంత్రిశేఖరునకు నంగనామణి యగులచ్చమాంబకును సుతుని
బహుకావ్యనిర్మాణబంధురప్రతిభునిఁ గుక్కుటేశ్వరకృపాంకూరలబ్ధ
సత్కవితామహాసామ్రాజ్యధౌరేయుని బుధజనప్రియచరితుని
దండలూరి లింగనారాధ్య దేశికేంద్ర । దత్తమాహేశ్వరాచారవృత్తిరతునిఁ
గందరాడఘవర్గాయమంచెరుని మ । దగ్రజునిఁ దిమ్మకవిరాజు నభినుతింతు.

ఇతఁడు తనగ్రంథములను జగన్నాథస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవిచే రచియింపఁబడిన జానకీపరిణయము మొదలయినగ్రంథములు నాకు లభించినవి కావు. ఇతఁడు కాశ్యపప్రతాపరుద్రవంశజుఁ డయిన మంతపాటి నారాయణరాజుయొక్క ప్రేరణచేతఁ బ్రతాపరుద్రుమహిమను వర్ణించుచు సోమదేవరాజీయ మనుమూఁడాశ్వాసములగ్రంథ మొకటి రచియించెను. కవియొక్క కవితానైపుణిని జూపుటకై కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

సుభద్రాపరిణయము.

చ. సురుచిరలీలఁ గన్గొనియె శోభనదివ్యసరోజమాలికా
పరిమళలాభలోభమదబంభరడింభరవానుషంగ దు
ర్భరదురితౌఘభంగ నతిభాస్వరగాఢతరంగ రంగదీ
శ్వరమకుటాగ్రరంగ శుభసంగను గంగఁ దగంగఁ జెంగటన్ — ఆ. ౧

ఉ. ఆరమణీలలామము లుదంచితలీలలఁ గాంచి కొక్కెకా
సారము సారసారభవిశంకటసారసపుంజరీకశా
లారమరందపానపరిలంపటమాద్యదళీంద్రసాంద్రఝం
కారము కోకహంస బకకచ్ఛపమీనధునీకులీరముల్. — ఆ. ౩

శా. కారం బయ్యె నితంబినీమణికిఁ గల్హారంబు శూలంబయెం
గారంబున్ సముదగ్రకోకిలకుహూకారంబుఁ జంద్రోద్ధతా
కారంబున్ గుసుమాస్త్రచాపగుణటంకారంబు రాయంచకేం
కారంబున్ ఘనశారికానికరహుంకారంబు ఘోరంబుగన్ — ఆ. ౫

చ. తనుఁ గనిసాటివాలుఁగనుఁ దమ్ము నలంకరించుక చెప్పి కన్యకా
తిలకము తాఁ గని చని నీలమణిదీధితిజాలమనోజ్ఞగాత్రునిన్
జలదరాతిచైత్రునిఁ గృపాపరిపూరితనేత్రుఁ గంకణస్వనా
కలితవిలాసచైత్రుని జగన్నుతిపాత్రునిఁ బాండుపుత్రునిన్. — ఆ. ౫.

సోమదేవరాజీయము.

శా. అన్నా యెక్కడ నుంటి వొక్కఁడవు రేయాహా మహాశ్చర్య మీ
వెన్నన్ బాలుఁడ విట్లు ఉంట విహితంబే రేయి సల్లాపముల్
నిన్నుం గానక యుందుమంటిమి గదా యిక్కడ్ను మాప్రాణముల్
కన్నార న్నినుఁ జూడకున్న నిలువం గా నేర్చునే రేశముల్. — ఆ. ౧.

ఉ. వింటిరె మీర లిప్పు డొకవింత కువాళ్ళబండివాఁడు మొ
న్నంటిఁ గోశార్థభాగమున నాచి మహేశగృహంబు చొచ్చి రా
బంటులె నిన్న రేయి మనపట్టణభూసురవర్యుఁ గొట్టి వా
రింటిపదార్థ మెల్ల హరియించి రనాయక మయ్యె రాజ్యమున్. — ఆ. ౨.

కొరవి - గోపరాజు.

ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; గోపరాజు పౌత్రుఁడు; కసవరాజునకును కామాంబికకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడు సింహాసనద్వాత్రింశికయను పేర విక్రమార్కునికథలను పండ్రెండాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈద్వాత్రింశత్సాలభంజికల కథలను రచించుటను గూర్చి కవి యిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు—

క. అప్పరమేశ్వరుకరుణన్ । గొప్పలుగా నవిక్రమార్కుగుణములకొఱకై
చెప్పెద రసభావంబులు । ముప్పిరిగొనునట్లు కథలు ముప్పదిరెంటిన్.

ఈకవివంశమునకు మూలపురుషుఁడైన పెన్నయామాత్యుఁడు

సీ. కలుషమండలికభేకఫణీంద్రుఁడన రాయగజగంధవారణఖ్యాతి మెఱసి

* * * *

నెగడె నందవోలు నెలవుగా భూసుర । వంశసాగరామృతాంశుమూర్తి
చక్రవర్తిమాన్యసౌజన్యధుర్యుండు । విక్రమార్కనిభుఁడు పెన్నవిభుఁడు.

అనుపద్యమునుబట్టి నందవోలురాజులయొద్ద మంత్రిగానుండి బిరుదముల నందినట్లు కను

పట్టుచున్నాఁడు. ఇతఁడు పదునాలవ శతాబ్దమధ్యమునందుండి యుండవచ్చును. కాఁబట్టి యీపెన్నయామాత్యున కేడవపురుషుఁడైన కవి తరువాత నూటయేఁబది సంవత్సరములకనఁగా పదునేడవశతాబ్దాంతమునం దుండి యుండును. కవితండ్రియైన కసవరాజు వేముగల్లుపురాధీశ్వరుఁడయిన వల్లరాజు మంత్రియైనట్టు

శా. రాణన్ మల్లన కీర్తిచంద్రికలు పర్వం బొంది మధ్యాశ్రిత
క్షోణీభృద్ఘనదుర్గమై గుణమణిస్తోమంబుల న్నిండి యీ
క్షోణిన్ శ్రీపురుషోత్తమాశ్రయము నై శోభిల్లి దానామృత
శ్రేణిన్ ద్యాగసముద్రనామము వహించెన్ వేముగ ల్లిమ్మహిన్.

ఇత్యాది పద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని యీమల్లనృపాలుఁ డెవ్వఁడో యేకాలమునందుండినవాఁడో యింకను విచారింపవలసియున్నది. ఎట్లయినను గవి యించుమించుగా నిన్నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁ డగుటకు సందేహము లేదు. ఈ విక్రమార్కచరిత్రములోని గద్యమునందు

"ఇది శ్రీమదుగజగంధవారణ వైరిమండలీకభేకఫణీంద్ర వీరఘోట్ట విభాళాది బిరుద ప్రకటచారిత్ర కౌవలెపెన్నయామాత్యపౌత్ర హరితసగోత్రపవిత్ర సకలసుకవిమిత్ర కసవరాజతనూజ గోపరాజ విరచితంబైన......"

అని పెన్నయామాత్యుఁడు తనకు తాతయైనట్లు చెప్పుకొనెనుగాని వంశవర్ణనమువలన నతఁడు కవి కేడవపురుషుఁడైనట్టు స్పష్టమగుచున్నది. ఈద్వాత్రింశత్సాలభంజికాకథల కవిత్వము విక్రమార్కచరిత్రమును రచించిన జక్కనకవిత్వమునకుఁ జాలకపోయినను మొత్తముమీఁదఁ జక్కనిదిగానే యున్నది. ఈపుస్తకములోనివి రెండుపద్యము లిందుఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. అన్నలొ తమ్ములో చెలులొ యాత్మజులో ననువారు వీరికై
మిన్నక చావ నేల యిది మేలె భుజంగ బలిభోజికయ్యె నా
యున్నెడ విశ్వసింప నొరునొద్దకుఁ జేరఁ బ్రమాద మౌనఁ గ
న్నన్న నెఱింగి యొండెడకుఁ జాగుఁడు ప్రాణము తీసి చూచితే.—ఆ. ౪.

ఉ. దేవసమాన నిన్ను వినుతించుట వాంఛితసిద్ధి భూమిలో
నేవసుధేశు నీయెదుట నెన్నఁగవచ్చు మదీయజిహ్వ ల
జ్జావశమై చలింప దిఁక సద్గుణముం దగ సద్గుణాఢ్య ప్ర
స్తావన చేయనేరనియతం డతిమూర్ఖుఁడుగానఁ జెప్పెదన్.—ఆ. ౧౧.

కొడిచెర్ల-శ్రీనివాసకవి.

ఇతఁడు శేషధర్మరత్నాకర మనియెడి యాఱాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఈగ్రంథమును శేషధర్మము లనియు నందురు. ఈకవి యాత్రేయ గోత్రుఁడును కొండయభవానిపుత్రుఁడును; రాజమహేంద్రపుర నివాసుఁడు. ఇతఁ డిన్నూఱుసంవత్సరములకు ముందుండినవాఁడు. ఇతఁ డొకవేళఁ బదునేడవశతాబ్ద మధ్యమునందుండి మధ్యకవులలోఁ జేరవలసినవాఁడేమో! పుస్తకములోని

"ఇది నవీనసాహిత్యబంధ-బంధుర ప్రబంధ నిబంధనా చాతురీధురీణ సకలకళా ప్రవీణ ఆత్రేయగోత్రపవిత్ర-కొడిచెర్ల కొండయభవానిపుత్ర ఐవరగండ బిరుద ప్రచండ మంత్రిమార్తాండ సమస్త సద్గుణావాస శ్రీనివాసప్రణీతంబైన హరివంశంబునందలి శేషధర్మసారంబను మహాప్రబంధంబునందు"

అను గద్యమును బట్టిచూడఁగా నితఁడు మంత్రిశిఖామణియై బిరుదముల నందినట్లును, అత్యంతాధునికుఁడు కానట్లును, కనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయి రసికజనహృదయంగమముగా నున్నది. ఈతని శేషధర్మములనుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. నెలకొని సంగమంబున జనించును గామము కామవృద్ధిచేఁ
దలకొనుఁ గ్రోధ మట్టిదెసిదం బగుక్రోధమునం దనర్చు మో
హలతిక మోహవృత్తి నుదయం బగు విస్మృతి విస్మృతిం జనన్
దలఁపఁగ బుద్ధి బుద్ధిచనినన్ మతితాఁ జెడు మానవుం డిలన్.—అ. ౧.

ఉ. మేఁడియు నీగినున్ భుజముమీఁద ధరించుచుఁ బోతుటెద్దుతోఁ
గూడఁగఁ గాఁడిఁబూన్చి మునికోల కరంబునఁ బట్టి పగ్గముం
ద్రాడును మోకువారెనయుఁ దాలిచి ముందట వెళ్ళఁ జుంగురే
లాడఁగఁ గాసెఁ గట్టుకొని యుత్కటిలాత్మకుఁ డేఁగెఁ జేనికిన్.—అ. 3.

ఉ. రామ కృపాభిరామ రిపురాక్షసవీరవిరామ సాహసో
ద్దామ లసద్గుణప్రకరధామ సమస్తకృపాలలోకసు
త్రామ విభాకరాన్వయసుధాశరధీశ్వరసోమ సద్గుణా
రామ నినుం బ్రశంసింప నల రాజకళాధరుఁడైన నోపునే.—అ ౫.

పట్టమట్ట-సోమనాథకవి.

ఇతఁడు స్కాందపురాణములోని సూతసంహితను యేడాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిఁగించెను. ఈకవి యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; వేంకటామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన గ్రంథమును బిక్కనవోలి కామారెడ్డికిఁ గృతము చేసెను. ఈగ్రంథము రచియింపఁబడినకాల మిప్పటి కిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నెక్కువయినట్టు తోఁచుచున్నది. కృతిపతియైన కామినేని కామారెడ్డియెప్పుడుండినవాఁడో తెలిసినదికాదు. కృతికర్త గోదావరీమండలములోనివాఁడు. సూతసంహిత కవిత్వము సలక్షణమయినదిగానున్నది. కవితాధోరణిని దెలుపుటకయి సూతసంహితలోని పద్యములు కొన్ని యిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. మున్ను పురాణపూరుషుఁడు ముఖ్యుఁడు విష్ణుఁడు శంభుమాయపైఁ
గొన్న విమోహితుండయి యకుంఠితగర్వ మెలర్ప నేన యీ
యున్న జగంబులం బొదివి యాదికర్తను బేరుకొన్న నా
కన్న ఘనుండు నాసముఁడు గన్గొన నెవ్వఁడు శాశ్వతంబుగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. పాపము లట్టు కొన్ని యెడఁబాసిన రోగము లెల్ల మాని య
ద్దీపితసత్వుఁడై దృఢమతిన్ శశివర్ణుఁడు దున్నరై కర
ణాపరతంత్రవృత్తిఁ దృణకాష్ఠఫలోదకశాకమూలనా
నాపరిచర్యలన్ దినదినంబు గురున్ భజియించు నెంతయున్.—ఆ. ౩.

చ. సరవి నబోధమూల మగుసంసృతివృక్షము మూలనాశనం
బురుగతిఁ జేయు మంత్రరచితోదక పుష్పముఖార్చనంబు లే
సరణిని జాల హాత్తరతి జ్ఞానమె ముఖ్యశివార్చ యాబహి
ర్వరచితపూజనంబు లవివేకులు స్థూలము లందు రజ్ఞతన్.—ఆ. ౫.

ఉ. అట్టిమహేశ్వరుం దెలిసి యవ్యయధామము నొందవచ్చు నే
పట్టునఁ గర్మకోటి నది ప్రాప్తముకాదు సమస్తయజ్ఞముల్
గొట్టన భూరిసంసరణనీరధి దాఁటఁగ మంటిఓడ తా
నెట్టుల మృత్యువున్ జరయు నేచును గేవలకర్మతంత్రులన్.—ఆ. ౭.

ఓపి-రమణకవి.

ఇతఁడు వాసిరెడ్డి రామలింగప్రభుని ప్రేరణముచేత శృంగారధామమను రెండాశ్వాసముల ప్రబంధమునుజేసి శ్రీమంగళగిరి నృసింహస్వామి కంకితముచేసెను. కవి తన్నుఁ గృతిచేయఁ బ్రేరేపించిన రామలింగప్రభునిఁ దనప్రబంధమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఏధన్యవంశమునఁ దెలిమి నుమానాథువరమున నభివృద్ధివంతుఁ డయ్యె
నేమేటికూటస్థుఁ డెసఁగ వేమనృపాలుప్రీతిచే భువి వాసిరెడ్డి యయ్యె
నేమహాత్మునితండ్రి యొప్పెడుఁ గుతుబుశానృపాలుచే గజాందోళికంబు
లేమయ్య యగ్రజుఁ డెలమి శాత్రవవీరగజరాజసింహుఁడై గలననముకా
నతనివంశజుఁ డానికూటస్థజాతుఁ | డతనిసత్పుత్రుఁ డాతనితమ్ముఁ డగుచు
నమరె బహుగుణరత్నరత్నాకరుండు | కదనవిజయుండు రామలింగప్రభుండు.

ఈపద్యముఁబట్టియే యీకవి నిర్దుష్టముగాఁ గవిత్వము చెప్పలేనివాఁడనుట స్పష్టమగుచున్నది. అభివృద్ధిమంతుఁడనుట కభివృద్ధివంతుఁడనియు, అందెననుట కందెననియుఁ బ్రయోగించినను మొత్తముమీఁద గవిత్వము రసహీనమైనదికాదు. కృష్ణామండలములోని యమరావతీ సంస్థానప్రభువుల ప్రేరణమునుబట్టి పుస్తకమును రచించుటయు మంగళగిరి నృసింహుని కంకితము చేయుటయు విచారింపఁగా నీకవి కృష్ణామండలములోనివాఁడనుట తేలుచున్నది. కుతుబుశాహ పేరొకటియుండుటచేతఁ గవి పదునేడవశతాబ్దమధ్యమునం దుండినట్లూహింపఁదగియున్నది. శృంగారధామమునుండి రెండుపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. అళికులవేణికిం బ్రియుఁ డనంగనృపాలుఁడు దాడిచేసి యీ
వలనికి నేఁటరేపటనె వాసిగఁ గాఁగలఁడంచు బాల్యముం
గళవళమంది చిత్తిలఁగఁ గన్పడెఁ దన్ముఖరాజచిహ్నముల్
కలికి వయఃప్రకాశగుణకాంతియు బాల్యవయస్సుసంధిగన్.—ఆ. ౧

మ. సరినీవారమువింటి కేగఁ గని యేఁ జాలించి యున్నంతలో
నరయం దస్కలమేమి మున్నటిమదీయాగ్రంబు మాకిచ్చి యే
సఁగణింబోయెఁ గాఁబొమ్మటంచు వడిఁ జెంచచ్చి తెయి వేశ్య త
త్కరయుగ్మాంచితకంకణంబు లొగిఁ దాఁ గాంక్షించి తీసె న్వెసన్.—ఆ. ౨

కోడూరి వేంకటాచలకవి.

ఈకవి స్కాందపురాణములోని శివరహస్యఖండమును తెనిఁగించెను. ఈతనికి బాలసరస్వతి యనుబిరుదాంకము గలదు. ఈతఁడు ఆఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కాశ్యపసగోత్రుఁడు; ఎల్లనామాత్యపౌత్రుఁడు; శంకరామాత్యపుత్రుఁడు. ఈ శివరహస్యఖండము శ్రీ సురపుర ముళువాగళుప్రభుని కంకితము చేయఁబడినది. ఇతఁడు బళ్ళారిప్రాంతములయందుండిన లింగబలిజప్రభువని తోఁచుచున్నది. ఈ కృతిపతియొక్క పూర్వులలో నొకనిని వర్ణించుచు

క. ధరణీస్థలి నాపరశివ । చరణోద్భవకులజుఁడు సకలశాస్త్రకోవిదుఁడా
 భరణుఁడు వీరన్నృపాలుఁడు । వరభృంగికగోత్రుఁ డనఁగ వర్ధిల్లెఁగడున్.

అని కవి యతని శివపాదోద్భవకులజునిగాఁ జెప్పినందునఁ దద్వంశజులు శైవశూద్రవర్ణమని చెప్పవచ్చును. కృతిపతియొక్క పితామహుని మాతామహుఁడైన చిక్కరాజు నామాంతరముగల ముళువాగళుప్పప్రభు స్వీకరించిపద్యములలో మధురాపురీశ్వరుని జయించినట్లును శ్రీ వేంకటపతిరాయల కాలములో నుండినట్లును కవి వర్ణించియున్నాఁడు—

మ. ప్రకటారాతివినాశకాగ్రభుజప్రావీణ్య మింపార వా
 రక యెంతే మధురాపురీశ్వరుని దర్పం బెల్ల వారించి భూ
 రికృతోద్ధతి చేత వేంకటపతిశ్రీరాయసన్మాన్యుఁడై
 చిక్కరాజాఖ్య వహించె భూమిరజయశ్రీధుర్యుఁడై వేడ్కన్.

క. అనుళువాగళుప్పప్రభ । గామఁడలి గీర్తిఁ గాంచె రాజన్యాకో ట్య
 గ్రామబలాఖ్యుఁడు । సోమశుభైశ్వర్యధుర్యశీలాన్వితుఁడై.

సీ. ఏధన్యునిగ్రంథశోభాంతరంగంబు రంగంబు పార్వతీరమణిపతికి
 నేవరేణ్యునికరాగ్రాసచంద్రహాసంబు హాసంబుఁ జేయు వజ్రాయుధంబు
 నేరసజ్ఞునికీర్తి శారదామోదంబు మోదంబు హరిదంతములఁ గూర్చు
 నేసుధీపతిభాషా శోభాసారంబు సారంబు బుధజనశ్రవణములకు
 నతఁడు చెలువొందు కోటకాపాల్యధైర్య
 సహితుఁ డవార్యశౌర్యమాంసలభుజుండు
 [illegible]సౌందర్యనిధి
 సుప్రభావుఁడు ముళువాగళుప్పప్రభుఁడు.

ఈపద్యములవలనఁ గృతిపతిపూర్వులు విజయనగర సంస్థానాధీశ్వరుల సేనాపతులు యుండి ప్రభుత్వము సంపాదించిరనిమాత్రమేకాక కవికాలమును సహితము నిర్ణయింపవచ్చును. వేంకటపతిరాయలు ౧౫౮౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినవాఁడగుటచేత నాతనికి నాలుగుతరముల తరువాతివాఁడు కృతిపతియుఁ గృతికర్తయు ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందున్నట్లు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇంతేకాక యాగ్రంథవిస్తృతిలోని యీక్రిందిపద్యములో బింగళి సూరన్నను బూర్వకవినిగా నభివర్ణించుటనుబట్టి కూడఁ గవి యాతనికిఁ దరువాతి వాఁడని చెప్పవచ్చును.—

సీ. చతురాస్యుఁ డనఁగను జగతి వాగనుశాసనప్రౌఢిఁ జెలువందునన్నపార్యుఁ
గుందలీంద్రుఁ డన నఖండమేధాస్ఫూర్తిఁ జెలరాఁగు తిక్కనయజ్వమౌని
నచ్యుతైకసమాఖ్య నరచితవరభాగ ప్రకటించు శ్రీనాథసుకవివరుని
సన్నారులఁ సుప్రసాదతేజంబులఁ బఠియించెదు సోమభాస్కరులను
భూనుతకృష్ణరాజసుతుఁ బోతరాజు । శుభమతి రఘునాథుఁ బింగళి సూరనార్యు
మతి యనాంధ్రోక్తిసర్వార్థ జ్ఞానపటిమ । ఘనతరకవులఁ గొలుతు మహాకవులనెంతు.

ఈక్రిందిపద్యములలోఁ గవి కృతిపతియొక్క తాతయగు పొట్టి లింగభూపాలుని తండ్రి యగు లింగభూపాలుని బహువిధముల వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఘనమార్గవర్తుల్ గాని గోత్రుల ఘనమార్గవర్తుల్ గాఁగఁ జేసెఁ
గవిదానమహిమంబు గాంచనివిభుల కవిదానమహిమంబు గాంచఁ జేసె
మిత్రపద్ధతిదప్పి మెలఁగెడువైరుల మిత్రపద్ధతిఁ జెంది మెలఁగఁ జేసె
నెలమిఁ బావనుల నాశ్రయింపనిపురులు నెలమిఁ బావనుల నాశ్రయింపఁ జేసె
ననుచు మెచ్చుచు జనులు మావనజనయన । యాతని నెవ్వాఁడు భుజపీఠి నాశ్రయించె
నతని నుతియింపఁ బెరమె సహస్రఫణికి । భైరవ పొట్టిలింగభూపాలవర్యు.

* * * *

సీ. ధరణిరాజులుగాని ధరణిరాజులుగారు దీటుదాఁగుణమాదివ్యరుచుల
నినకేసములుగాని యినకేసరులుగారు ప్రతిప్రభావాటోపపటుబలముల
నల నరేంద్రులుగాని నలనరేంద్రులుగారు పురుషభాసురవచోభోగములను
గోత్రేశ్వరులుగాని గోత్రేశ్వరులుగారు సద్దైర్యబంధురైశ్వర్యములను
నతనికనిమిష్ఠ భావుకేపకులు తిశల । వెలసె నెవ్వాఁడు ప్రఖ్యాతి విస్తరిల్ల
నతఁడు చెలువొందె రాయవేశ్యాభుజంగ । జయమదిదరశాలి లింగభూజానిమౌళి.

ఉ. లింగనృపాలపుత్రుఁడగు లింగనృపాలుని శుద్ధకీర్తిభా
లింగని శారదాభ్రపటలింగని నాకధునీతరంగపా
లింగని నీలచేలునిహలింగని మానసవిస్ఫురన్నరా
లింగని పద్మగర్భునిచెలింగని సారె హసించు నెంతయున్

ఈవఱకుదాహరింపఁబడినపద్యములచేతనే యితఁడు ప్రౌఢకవియనియు నిరర్గళకవితాధారగలవాఁడనియుఁ దెలియు నయి యున్నను శివరహస్యఖండములోని కొన్ని పద్యములఁగూడ నిం దుదాహరించుచున్నాను—

సంభవకాండము.

ఉ. తేనియవాఁక యిచ్చటను దిన్నఁగ రాఁగదవే మృగీమదం
బీశిలతాళిబోఁదలిడు నిచ్చటజాజెదుసుమ్ము కోకిలో
ద్గానము లిందు వినెదె కలకంఠి యటంచు సఖీజనావళుల్
మానుగ హెచ్చరింప ననమానమహామహిమాభిరావళ్యుల్.—అ ౧.

మ. పతితస్వచ్ఛశిరోజములు ద్దరఁగా బల్జిన్నమామేననత
ర్వళులున్ ప్రేలఁగఁ గంపమంద శిరమున్ వక్త్రంబు విర్దంతమై
వెలయన్ భూరిజరాతిభారమున గర్వీభూతుఁడై సారె ప్ర
స్థలనంఘ్రిద్వయ మొప్ప గద్గదిక మించన్ వృద్ధవిప్రాకృతిన్.—అ. ౨.

ఉ. పోయెద నుండెదన్ సమరము న్నచియించెద నాయధేచ్ఛ నే
లా యిటు లాఁగఁ దావకబలంబుఁ జలంబును లావుఁ జేవయున్
వేయివిధంబులం బలుక వేమఱు నాకు జనించు హాస మో
హో యిటు చాలుఁ జాలు విను మోరి వధించెద దానవాధమా—అ. ౫.

ఏమ గు_లక్ష్మణకవి

ఈకవి బహుగ్రంథములు చేసి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో రామవిలాసప్రబంధము కడపటిదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈప్రబంధము పెద్దాపురసంస్థానము దుండిన శ్రీవత్సవాయ గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. ఈగోపరాజు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తన రామవిలాసములో నీపద్యములఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. సురుచిరాపస్తంబసూత్రు వాధూలసగోత్రు సద్వినయాదిగుణసమేతు
నేమఁగు లక్ష్మకవీంద్రునిపౌత్రుని శ్రీమాభిరామ నృసింహామంత్రి

దౌహిత్రు భూవరాస్థానపూజ్యుఁడు తిమ్మమంత్రికిఁ బేరమాంబకు సుపుత్రు
ధన్య ననంతాభిధానానుజుని వీరభద్రున కగ్రజు భాగ్యవంతు
లలితకవితాకళాధుర్య లక్ష్మణార్య! నన్నుఁ బిలిపించి యుచితాసనమున నుంచి
చాలఁ గరుణించి తనముఖాబ్జమున మందహాస మమరఁగ నిట్లని యానతిచ్చె.

సీ. సృజియించినాఁడవు సేతురామేశ్వరమహిమంబు పాండిత్యమహిమ మెఱయఁ
గల్పించినాఁడవు ఘనతెన్నజాహ్నవీమాహాత్మ్యకృతి సుధామధురఫణితి
నిర్మించినాఁడవు నిర్జరభాషచే శతకంబు భాస్కరస్వామి కలిమి
రచియించినాఁడవు రుచిరంబుగా సుభాషితరత్నమాలిక శివుని పేర
రమ్యవిశ్వేశ్వరోదాహరణ నృసింహ దండకాదిస్తుతిప్రబంధములు గూర్చి
సభలలో నుత్తమఖ్యాతి నమరినావు లలితగుణధుర్య యేమందు లక్ష్మణార్య.

గీ. వారిజాసనవారీముఖారవింద సారసౌరభఘన ఘనసారసాంద్ర
వీటికాబంధురసుగంధవిభవమధుర లలితవాగ్ధుర్య యేమందు లక్ష్మణార్య.

గీ. ధీరులు నుతింప నిప్పుడు మీరు సేయు భాసురం బగురామవిలాసకావ్య
మంకితము చేయు మాపేర నచలధీర ధరణి నాచంద్రతారకస్థిరముగాఁగ.

పైపద్యములవలన నితఁడు రామేశ్వరమాహాత్మ్యము, గంగామాహాత్మ్యము, గీర్వాణ సూర్యశతకము, సుభాషితరత్నావళి, విశ్వేశ్వరోదాహరణనృసింహదండకాదిస్తుతులు, రామవిలాసము, చేసినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. మఱియు నితఁడు విశ్వామిత్రచరిత్రము మఱియొక గ్రంథమునుగూడ రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళి యవతారికలోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ గానవచ్చుచున్నది—

క. రామేశ్వరమహిమము వి శ్వామిత్రచరిత్ర సూర్యశతకంబును గం
గామాహాత్మ్యము మొదలగు శ్రీమత్కృతిరత్నములు రచించితి వాఁటియుఁ.

ఆఱువేల నియోగియైన యీకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; వాధూలసగోత్రుఁడు; తిమ్మకవిపుత్రుఁడు; లక్ష్మణకవిపౌత్రుఁడు; మాచిరాజు నృసింహుని దౌహిత్రుఁడు. ఈతని తల్లిపేరు పేరమాంబ; అన్న యనంతకవి; తమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడు. ఈకవి వంశమునకు మూలపురుషుఁడు పైఁడిపాటి సింగన్న. ఈకవిపూర్వులయింటిపేరు పైఁడిపాటివారయినను సింగన్నవంశజులలో నొకఁడగు జలపాలామాత్యుఁడు పెద్దాపుర సంస్థానాధీశ్వరుఁ డగు గజపతిరాజుచే నేనుఁగును బహుమానమందుటచే నప్పటి నుండియు నేనుఁగువారని మాఱినది. ఈయంశమే సుభాషితరత్నావళ్యవతారికలో నిట్లు చెప్పఁబడినది—

సీ. పరమేష్ఠికుల్యాగ్రభాగావృతంబు వాధూలజుఁ డన బహుళీంద్రుం డౌత్రేయ సూత్రయామ్యార్తి
యమ్మునినాథువంశమ్మున క్షీరాంబుధి సుధాకరుఁడునుం జన్మించినట్లు
ప్రభవించి శ్రీపైడిపాటి సింగనమంత్రి వరులగ్రగణ్యులై వెలయు నతని
మహిమసంతానక్రమమున జలపాలసచివుఁ డొప్పె బలాసనసచివసముఁడు
గజపతిక్షితిధర్తచే గజముతోడ। నగ్రహారము లతఁడు పరిగ్రహించె
నెలమి నేనుఁగువారన్న యింటిపేరు। గలిగె నతనికి గజలాభగరిమవలన.

గీ. ఈద్యగజపతివత్ససోమేశ్వరాగ్ర। హారశాసనుఁడై మహోదారభాగ్య
మహిమఁ గలిగినజలపాలమంత్రిమణికి। గేకిరాజు జనించె విఖ్యాతయశుఁడు.

ఈకవియొక్క పూర్వులు చిరకాలమునుండి పెద్దాపురసంస్థానమున నుద్యోగము లలో నుండుచువచ్చిరి. వారిలోఁ గొందఱు కవులు సహితముండిరి. పయిపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన గేకిరాజునకు మనుమఁడును కవికిఁ బితామహుఁడును పెద్దాడ గ్రామమునకు కరణము నయినయేనుఁగులక్ష్మణకవి పెద్దాపురసంస్థానమునం దుండి వత్స వాయివంశజు లయిన యచ్చటిరాజుల కనేకకృతు లంకితము చేసెను. ముందుగాఁ గవి తనతాతనుగూర్చి సుభాషితరత్నావళిలో చెప్పినపద్యముల నుదాహరించి యాతఁడు రచించినగ్రంథనామములను కృతిపతులనామములను రామవిలాస కృతిపతినిఁ గూర్చి చెప్పినపద్యము ముందు వివరించెదను—

ఉ. సారదరూపకీర్తిద్రుహిణసారథికిన్ గురురాజమంత్రికిన్
బేరమకుం దనందనుఁడు పేర్మి జనించె విలాససంపదన్
మారోదయుఁ డ్విక్రమంబునఁ గుమారుఁడు లక్ష్మణశౌరి భూమిలో
భారవి సాహితీవిజితభారవి ధీరవిచారవిశ్రుతిన్.

ఉ. దండి మనోజ్ఞశబ్దకవితార్థుని చే నుపమానవృద్ధిచే
పండితపాళివాసు రసరీతితరంగితసూక్తి గుండలిం
ద్రుం డని ధీరు లెంచఁగఁ గృతుల్ రచియించినధన్యునిన్ మహా
పండితమాన్యు నెన్నఁదగు భాజితసూర్యుని లక్ష్మణార్యునిన్.

గీ. కృతులొసఁగె వత్సవాయితిమ్మనృపతి చేతఁ। దురగమణిభూషణాంబరాందోళికాది
పూజఁ గైకొని పెద్దాడపురవరాను। శాసనుం డయి లక్ష్మణశౌరి తనరె.

కవియొక్క యన్నయైన యనంతార్యుఁడు గౌరీపరిణయకావ్యము రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళిలోనే యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

క. గౌరీపరిణయకావ్యము। సూరీంద్రులు మెచ్చఁ జెప్పి శుంభత్కవితా
పారీణబిరుద మందిన। భూరియశోధనుఁ డనంతబుధవరుఁ డలరన్.

లక్ష్మణకవి రచియించిన రామవిలాసమునుబట్టి యితనికాలమును దెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడు కూచిమంచితిమ్మకవికి బంధు వయినను కాకపోయినను, ఆతనితో సమకాలికుఁ డయినందునకు సందేహము లేదు.

క. హాటకగర్భవధూటీ। లాటనచలితాంఘ్రినూపురారావశ్రీ
పాటచ్చరములు తేనియ। తేటలు మాకూచిమంచి తిమ్మనమాటల్.

అను కూచిమంచి తిమ్మకవినిగూర్చినపద్య మీతఁడు చెప్పినదైన నయియుండవచ్చును. రామవిలాసము వత్సవాయ గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. కవి కృతినాయకుని

సీ. తనమహౌదార్యంబు తనమహాధైర్యంబు కరణి జీమూతలాఘవ మొనర్పఁ
దనవినిర్మలకీర్తి తనవిక్రమస్ఫూర్తి పగిదిఁ బద్మాహితోపమ వహింపఁ
దనవిద్యాభూతి తనరూపవిఖ్యాతి గతిఁ గమలోద్భవగామ మీరఁ
దనకార్ముకప్రౌఢి తనప్రతాపనిరూఢి భాతి ధనంజయప్రథిమఁ బూన
ధరణి నుతికెక్కె నిజభుజాదండమండ। లాగ్రదర్శనచకితమత్తారిపుఁడు
వత్సవాయసింహాద్రిభూవరసుతుండు। ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలమౌళి.

సీ. శారదనీరదనారదపారదహీరదరస్ఫూర్తి నవఘటించి
శరదిందుకరకుంద శరబృందవరచందనహారిచందనకాంతిలహరి మీటి
హరికాంతహరిదంతహరిదంతకరిదంతవిధుకాంతపృథుకాంతవిధ హసించి
పురవైరిధరణీధ్రగిరిదారిహరిశౌరిచరణనిర్ఝరవారిసురుచి గేరి
పాండురాఖండనిజకీర్తిమండలంబు। పుండరీకభవాండంబు నిండి మెఱయఁ
బ్రాభవము గాంచె సింహాద్రిరాజనుతుఁడు। ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలమౌళి.

ఇత్యాదిపద్యములతో నెంతవర్ణించినను, ఈగోపరాజు పెద్దాపురసంస్థానాధీశ్వరుఁడుగాక తత్సంస్థానాధిపతి యగుతిమ్మజగపతిమహారాజుగారి కాప్తబంధు వయి గౌరవము నొందినవాఁడుగా నుండెను. అప్పుడు ప్రభువుగా నుండిన జగపతిమహారాజుల పుత్రుఁ డగుతిమ్మజగపతిమహారాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౮౦౨వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనము చేసిరి. ఈయన సింహాసనమునకు వచ్చినది ప్రమాది సంవత్సర పుష్యశుద్ధదశమి. గతదినమునం దీయనతండ్రిగారగు రాయజగపతిరాజుగారు శ్రీపూసపాటి యానందగజపతిరాజుగారితో ఉండూరువద్ద జరగిన యుద్ధములో హతులైరి. అంగీరస సంవత్సర కార్తికశుద్ధ ప్రథమదినమున జనన మొందినందున, జనకుని మరణమునాఁటి కీయనకు వయస్సనిమిదిసంవత్సరములు. ఈయన నలువది యైదుసంవత్సరములు జీవించి పింగళ సంవత్సరాశ్వయుజబహుళపంచమినాఁడు పరలోకగతులైనారు. ఈయనకాలమునం దుండి యీయనను బహుపద్యములతో స్తుతిం

చినవారగుటచే వేఁగు లక్ష్మణకవిగారు ౧౪౭౦-౮౦ సంవత్సరముల వఱకును జీవించి యున్నట్టు కనఁబడుచున్నది. అందుచేత నీకవి కూచిమంచితిమ్మకవి మరణానంతరమున నిరువదియేండ్లు జీవించియుండవచ్చును. పెద్దాపురపురాజు లగువత్సవాయవారు తాము మొదటినుండియు విద్వాంసు లయి విద్వత్కవుల నాదరించుచుండినట్లు వారివంశచరిత్రమువలన విస్పష్ట మగుచున్నది. ఈవంశపువారి మూలపురుషుఁడు సూర్యవంశ్యుఁడయి కృష్ణామండలములోని గుడిమెట్ట రాజధానిగాఁ గల చాగిపోతరాజైనట్టు రామవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సహ్యజాతీరమునకు భూషణ మనంగ । సిరుల కిరవగు గుడిమెట్టపురము తనకు
రాజధానిగ సత్కళాభోజరాజు । చాగిపోతక్ష్మాభర్త జగతి నేలె

ఈసాగిపోతరాజుయొక్క శాసనములు గుడిమెట్టలోను నవాబుపేటలోను బెజవాడలోను ౧౨౩౦వ సంవత్సరము వఱకును గానఁబడుచున్నవి. ఈతనియింటిపేరు సాగివారే యైనను, ఈతనివంశమువారిలో నొకఁడగు రామనృపాలుఁడు

"తగ వత్సవాయాఖ్యనగరంబు నిజనివాసము చేసె నదికారణముగ సాగి
వంశమునకు వత్సవాయనామము లోక । సుప్రసిద్ధ మగుచు సొంపుగాంచె"

తననివాసమును వత్సవాయనగరమునకు మార్చినందున గృహనామము వత్సవాయవారయినది. వీరివంశజులలో నొకరగు (పేరరాజసుతు లయిన) ముసలి తిమ్మరాజుగారు ౧౫౫౫వ సంవత్సరమునకు సరియైన యానందసంవత్సర భాద్రపద బహుళసప్తమినాఁడు పెద్దాపురసంస్థానమును సంపాదించి ౧౬౦౭వ సంవత్సరమునకు సరియైన పరాభవసంవత్సర మార్గశిరబహుళ ద్వితీయవఱకు నేఁబదిరెండుసంవత్సరముల రెండుమాసముల యిరువదియైదుదినములు రాజ్యముచేసి లోకాంతరగతు లయిరి. దిట్టకవి విశ్వనాథకవి విరచిత మైన శేషధర్మములను గృతినందిన దీయనయని రామవిలాసములోని యీపద్యము తెలుపుచున్నది—

సీ. బిరుదాంకపురిని సుస్థిరముగా నిర్మించెఁ జాలమున్నీటినిబోలు చెఱువు
తిరుపతిలక్ష్మికగిరిఁ బూలపల్లెయు ఫలవృక్షవనములు నిలిపెఁజాల
నృహరిగేహతటాకనిక్షేపవనములు కొమరుగాఁ బెద్దాపురమున నునిచె
విశ్వనాథకవీంద్రవిరచితశేషధర్మప్రబంధము సాదరముగ నంది
విప్రవంశప్రశస్తులు వెలయఁజేసెఁ । బుత్రులను గాంచె నీతిని బుడమి నేలె
వత్సవాయాన్వయమునకు వన్నెఁదెచ్చె । పెంచి పేరయతిమ్మధాత్రీశ్వరుండు.

ఈతిమ్మరాజుగారు డెబ్బదియాఱుసంవత్సరములు బ్రతికి కాలధర్మము నొందఁగా, శ్రీముఖసంవత్సర కార్తికశుద్ధపంచమినాఁడు జనన మొందిన యీయనపుత్రుఁడు రాయపు

రాజుగారు ౧౬౦౪వ సంవత్సరమునందు తండ్రిపోఁగానే రాజ్యపరిపాలన మారంభించి నలువదిరెండుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసి ౭౫ ఏండ్లు బ్రతికి ౧౬౪౬వ సంవత్సరమునకు సరియైన సర్వధారి సంవత్సర మాఘ శుద్ధసప్తమినాఁడు పరమపదప్రాప్తి నొందిరి ఈయన హరిభక్తిసుధోదయ మనుకృతినందిన ట్లీక్రిందిపద్యము చెప్పుచున్నది—

సీ. శ్రీరాముకుఁ గట్టుమూరను గట్టించె గుళ్ళు మంటపములు గోపురములు
గంభీరజలతటాకంబు త్రవ్వించె గృహస్థపురంబున సుస్థిరముగఁ
బొలుపుగా వాల్మీకిపురకాంద్రకోటను ఫలభూజవాటిక ల్పరిలఁ బతిచెఁ
ద్రావ్య మగుహరిభక్తిసుధోదయం బను మహాకృతిరత్న మందుకొనియెఁ
బేరగలుగు సుహమ్మకు బేగు నరిమి | మెచ్చఁగాఁ దగినఘవిరాలు తెచ్చుకొనియెఁ
బగతురగువాఁగుండియ గ్రిగులుకొనఁగఁ | దిమ్మనృపరాజు పత్తుమాధీశ్వరుండు.

ఈయన యనంతరమందు పింగళసంవత్సరాశ్వయుజ శుద్ధసప్తమినాఁడు జన్మించిన యీయనపుత్రుఁడు సార్వభౌమ తిమ్మరాజుగారు సింహాసనమునకు వచ్చి ముప్పదితొమ్మిది సంవత్సరములు ప్రజాపరిపాలనము చేసి డెబ్బదవయేఁట ౧౬౮౫వ సంవత్సరమునకు సరియైన ప్రభవసంవత్సర ఫాల్గుణబహుళత్రయోదశినాఁడు దేహావియోగమునొందిరి. మన కవితాతయైన యేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారి మనకాలమునందే యుండి యీమహారాజునకుఁ దాను రచించిన ద్రౌపదీపరిణయము నంకితము చేసిన ట్లీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెల్లమగుచున్నది—

సీ. రాజులు మెచ్చఁ బల్నాటికోట సాధించి సరిహరికేస్తు దుర్గము మడంచెఁ
సుదురైరిభావణికోట లగ్గలుపట్టి యొందుకోటయు మ్వాఁ గెలిపె
దగరాజు మొదలైనవారలను భంగించె శిశ్వంభరుని యుద్ధహతుఁ జేసెఁ
దగఁబూసపాటి సీతారామభూపాలుఁ డభిమానముగఁ బ్రియంబుగాంచె
సాహసము రువవాక్షీను మనగపతిని గయ్యమున గెల్చె లోకవిఖ్యాతి చెంద
వత్సవాయాన్వయమునకు వన్నె తెచ్చె | రాయసప్తపాలు శ్రీతిమ్మరాజమౌళి.

చ. హరిహరపద్మజాంశభవుఁడై తగు నేనుఁగు లక్ష్మణార్యచే
సురుచిరశబ్దభావరసశుభదలంకృతిమాధురీమనో
హర మగుద్రౌపదీపరిణయం బను నుత్తమకావ్య మందె ను
స్థిర మగుకీర్తి సొంపెసఁగఁ దిమ్మనృపాలుఁడు ధర్మపద్ధతిన్.

ఈయేనుఁగు లక్ష్మణకవియే ధ్రువచరిత్రమును వేంకటరాజపుత్రుఁ డగుజగ్గరాజునకును, తులామాహాత్మ్యమును కస్తూరిరంగరాజపుత్రుఁ డగుజగన్నాథరాజునకును, వత్సవాయ

కులజు లయిన రాజబంధువుల కంకితము చేసిన ట్లీ క్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నవి—

చ. కవికులసార్వభౌముఁ డనఁగాఁదగు నేయఁగు లక్ష్మణార్యుచే
ధ్రువచరిత్రప్రబంధము బుధుల్ వినుతింపఁగ నంది యాగభు
గ్విభవమహానుభావభవకారణ మైన యశంబు గాంచె వా
సవనిభవృందు వత్సవను జగ్గనృపాలుఁడు సద్గుణోన్నతిన్.

ఉ. హేమనగేంద్రధీరుఁ డగునేయఁగు లక్ష్మణసత్కవీంద్రుఁ డు
ద్దామసుధామయోక్తి వితతం బగునట్లు రచించినట్టి శు
ల్యామహిమప్రబంధము గుణాఢ్యులు మెచ్చఁ బరిగ్రహించెఁ బ్రా
జ్ఞామహితుండు జగ్గనృపచంద్రుఁడు శాశ్వతకీర్తి సంధిలన్.

ఈతిమ్మరాజుగారి యనంతరమం దాయన తమ్ము లైన బలభద్రరాజుగారికుమారులు రామపరాజుగారు ౧౬౨౯వ సంవత్సరమునందు రాజ్యమునకువచ్చి యిరువదియారు సంవత్సరములు రాజ్యపాలనముచేసి నలువదేండ్లప్రాయమున ౧౬౫౫వ సంవత్సరమున నైన మన్మథసంవత్సర జ్యేష్ఠశుద్ధ చతుర్థీనాఁడు పరమపదమునొందిరి. ఈయన తండ్రి యగు బలభద్రరాజుగారు తాను కవులయి రామశతకమును జెప్పుటయే కాక కిరాతార్జునీయకృతినందిన ట్టీపద్యము తెలుపుచున్నది—

చ. అమితఖ్యాతికి మూలమైనకృతిఁ దానందెన్ గిరాతార్జునీ
యము శ్రీరాముల పేరఁ బద్యశతకం బారూఢి నిర్మించె భో
జమహీనాథగతిన్ బ్రతిష్ఠఁ గనియెన్ సాహిత్యపారజ్ఞుఁడై
రమణన్ శ్రీబలభద్రరాజు ప్రజలన్ రక్షించె ధర్మస్థితిన్.

తరువాత రామపరాజుగారికుమారుఁడు తిమ్మరాజుగారు రాజ్యమునకు వచ్చి దాదాపుగా నిరువదిసంవత్సరములు పాలనము చేసి ముప్పదిసంవత్సరముల ప్రాయముననే ౧౬౭౫వ సంవత్సరమున నైన రాక్షసనామసంవత్సర చైత్రశుద్ధ ద్వాదశీనాఁడు పరమపదము నొందిరి. తదనంతరమున వారి పుత్రుఁడు శ్రీరామజగపతిరాజుగారు రాజుగాఁజేయఁబడి యిరువదిసంవత్సరము లెనిమిదినెలలు రాజ్యపాలనము చేసి యొందూరువద్ద శ్రీపూసపాటి యానందగజపతిరాజుగారితో జరిగిన యుద్ధమునం దిరువదియైదుసంవత్సరముల యీడుననే ౧౬౯౯వ సంవత్సరమున నైన ప్రమాదిసంవత్సర పుష్య శుద్ధ నవమినాఁడు రణనిహతు లయిరి. ఈయన పిమ్మటనే యేయఁగు లక్ష్మణకవిగారి కాశ్రయుఁడయి యుండిన (రామజగపతిరాజుగారి పుత్రుఁడయిన) తిమ్మజగపతిగారు రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౭౦౮వ సంవత్సరమువఱకును ప్రభుత్వముచేసి స్వర్గస్థు లయిరి.

పయిని వివరించిన చరిత్రమునుబట్టి పెద్దాపురసంస్థానాధిపతు లందఱు నించుమించుగాఁ దాము కవులయ్యును కవుల నాదరించి కృతులందినవారయ్యును ఉండిరని తెలియవచ్చుచున్నది. ఏమనఁగ లక్ష్మణకవి తిమ్మజగపతిరాజు తండ్రియగు రాయజగపతి మహారాజుగారి కాలములో సహిత ముండినట్లు తద్విదితమైన యీచాటుపద్యము పలుకుచున్నది.

ఉ. ఆయుతవత్సరాయుతకులాంబుధిపూర్ణనిశాపతీ జగ
ద్గేయగుణాకృతీ! విదితకీర్తిసతీ కమనీయయౌవన
ప్రాయనవలాకృతీ సతతవైభవనిర్జితపూర్వదిక్పతీ
ధీయుతవాక్పతీ జగపతీ నృపతీ సుకృతీ మహోన్నతీ.

ఈజగపతిరాజుగారు కవిత్వమునందు నిపుణులయి పెక్కుపదములు శతకములు దండకములు మొదలయినవి భద్రాద్రిరామునిమీదఁ జెప్పినట్లు రామవిలాసములోని యీ పద్య ముద్ఘోషించుచున్నది—

చ. పదములు కీర్తనల్ రుచిరపద్యశతంబులు రాగమాలికల్
మృదుపదదండకంబులు సమిద్ధగతిన్ రచియించి కామిత
ప్రదునకు భద్రశైలరఘునాథునకుం గానుకగా నొసంగె నా
త్రిదశులు మెచ్చఁగా జగపతిప్రభుచంద్రుఁడు భక్తిపెంపునన్.

ఏమనఁగ లక్ష్మణకవికృతములయిన గ్రంథములలో సుభాషితరత్నావళియు రామవిలాసమును మాత్రము నాకు లభించినవి. అందు మొదటిపుస్తకము భర్తృహరియొక్క సంస్కృతగ్రంథమునుండి తెనిఁగింపఁబడినను, కొంచెమయినను విరసముగా నుండక మూలానుసారముగాను నిర్దుష్టముగాను రసవంతముగాను హృదయరంజకముగాను ఉన్నది. స్వప్నమునఁ బెద్దాపురగ్రామమునందలి సోమశంకరస్వామి తనహృదయమున సాక్షాత్కరించి సుభాషితరత్నావళిని దెలిఁగింపు మన్నట్లు కవి యీపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. కలధౌతగిరియును గలధౌతగిరియును విల్లుగాఁ బొడవైనయిల్లుగాఁగఁ
గమలాహితుండును గమలాహితుండును శరముగా లలితశేఖరముగాఁగఁ
బద్మోద్భవుండును బద్మోద్భవుండును సారెగా మెయిఁదాల్చుబూదిగాఁగఁ
బవనప్రియుండును బవనప్రియుండును సొమ్ముగా ఫాలనేత్రమ్ముగాఁగఁ
గ్రాలువెలువేల్పు సుమ్మెనవాలుదాల్పు! జగములకు ఱేఁడు ధనదునిసంగడీఁడు
మారహరుఁడు పెద్దాపుర సోమశంకరుఁడు హృదయ!సరసిజంబుననాకు సాక్షాత్కరించె.

రామవిలాసములోని యవతారికనుండి యున్నపద్యముల నుదాహరించినతరువాతఁ గవిత్వము నిర్దుష్టముగాను మృదుమధురవాగ్గుంభనలు కలదిగాను ఉండు నని వేఱుగఁ

చెప్పనక్కఱలేదు. పూర్వోక్తములయిన గ్రంథద్వయమునుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నుదాహరించి కవిచరిత్రము నింతటితో ముగించుచున్నాము—

సుభాషిత రత్నావళి.

చ. నయములరుచు న్పరో న్నతిఁ దనర్చుచు నన్యగుణోక్తిచే గుణో
న్నతిఁ బ్రకటించుచుం బరజనప్రియకార్యసమర్థతన్ సమం
చితనిజకార్యసంగ్రహము చేయుచు నిష్ఠురవాదులన్ క్షమా
ధృతి నిరసించుచుం బరఁగుధీరులు పూజ్యులు గారె యేరికిన్.—నీతిశతకము.

చ. అతివలఁ జూచి వీ రబలలంచు వచించు మహాకవీంద్రు లు
ద్ధతి విపరీతవాదు లిది దబ్బఱ గాదు విలాసినీసమం
చితతరశక్తిపాత్రులచే గెలువంబడి రింద్రముఖ్యులున్
ధృతి నటువంటివా రబల లేగతి నైరి తలంచి చూడఁగన్.—శృంగారశతకము.

చ. కడు వెఱపించుచు న్ముదిమి గద్దతి బెబ్బులిమాడ్కి నున్న ది
క్కడఁ బగదాయులం బలెఁ దెగుళ్ళు శరీరము నొంచుచున్న వె
ప్పుడొ చను భిన్నకుంభజలమున్ బలె నాయువు నిట్టు లయ్యుఁ దా
రుడుగక మానవుల్ దురితమౌలి నొనర్చుచునున్నవారహో—వైరాగ్యశతకము.

రామవిలాసము.

ఉ. వాసవనీలనీలకుల వారితవిభ్రమశీలకుల్ మనం
దాసవలోలకుల్ యువభ హాసకసూనకదంబ పుంద్రకాం
దాసనముక్తలోహగుళికాళికరాళము లంజనప్రభా
భాసురభృంగజాలములు బంధురవృత్తిఁ జెలంచెఁ గానలన్.—ఆ. ౧.

శా. రామా రాజలలామ యోగిహృదయారామా మహాభోగస
త్రామా నా కొకముద్దు పెట్టుమువు రారా యంచుఁ గౌసల్య సు
ప్రేమం బిల్చిన యువ్వ లంచెయలు గంభీరంబుగా మ్రోయఁగా
శ్రీమంతుం డట దా నిరేక మెఱయం జేరంగ వచ్చుం గృపన్.—ఆ. ౨.

చ. కటుభట ఘోషగర్జితము ఖాడ్గికపాణినటత్కృపాణవి
ద్యుటిమదయంబు చిత్రఘటితధ్వజపంక్తిసురేంద్రచాప ము
ద్భటవిశిఖప్రవృష్టిపరిబాధక ముగ్రనిశాటవాహినీ
పటుఘనబృంద మయ్యెడ నభంబునఁ బర్వె నసృక్ప్రవర్షియై.—ఆ. ౩.

ఉ. చంపకపుష్పవాసనలసార మెఱింగి షట్పదంబు లీ
సొంపగు కొన్నె పెన్నెరులు చూచితిరే చెలులార యంచు భా

షింపుచుఁ గింకిరీవలన నీ జిగి మెచ్చఁ దలంచె వేడుకన్
సంపఁగినూనెచేత నొకశారదచంద్రనిభాస్య సీతకున్ — ఆ. ౪.

ఉ. ఇందు మెలంగుభృంగములు నిచ్చటికీరమయూరశారికా
బృందము లిందుఁగల్గు సురభిప్రసవంబులు సాధనంబులై
యుందులభించినన్ హరుఁ బూనిచయించుఁ డె మారుఁ డంచు నె
న్నందగి రాముకేళిభవనప్రమదావనవాటి వాటిలన్. — ఆ. ౫.

నెల్లూరి- వీరరాఘవకవి.

ఇతఁడు యాదవరాఘవపాండవీయ మనునామగాశ్వాసముల త్ర్యర్థికావ్యము ను రచియించెను. ఇందు శ్రీకృష్ణునియొక్కయు శ్రీరామునియొక్కయు పాండవుల యొక్కయు కథలు ప్రతిపద్యమునకును మూఁడర్థములు వచ్చునటుగాఁ జెప్పఁబడినవి. వర్ణనాంశముల యందుమాత్రము కొన్నియేకార్థపద్యములు లుండును. ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు ఈతని పూర్వుల యింటిపేరు మొదట దేశరాజువారయినను నెల్లూరునందు వాసము చేయుచుండుటచే నెల్లూరివారని మాఱినది. ఈతఁడు కాశ్యప గోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వేంకటపతిపుత్రుఁడు ఈతఁడు తనతాతతాత యైనకొండనమంత్రిని దనగ్రంథమునం దిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—

సీ. ఎవ్వనితండ్రి పేరెల్ల దేశరాజువారని యింటిపే రున్నమరఁ దెచ్చె
నెవ్వనిసద్విద్య హెచ్చుగా వీణవారన నింటిపేరు మ న్నమరఁగూర్చె
నెవ్వనికొమరుఁ డీయిలఁ బెద్దవేంకటపతిరాయలకు దళవాయి యయ్యె
నెవ్వఁడు గీతసాహిత్యవిద్యలనేర్చి దిగ్విజయము బుధుఁ దేరరాలై
నెవఁడు ఘనబిరుదమలహరియు ధవళశంఖ । మానగా బిరుదములనెల్ల నందివించెఁ
బ్రౌఢరాజులచేనిమ్మఁ డనఁగ । నతఁడునుతికెక్కెఁ గొండనాహ్వయుఁడు జగతి.

తిరుమలదేవరాయనిపుత్రుఁ డయిన యీపెదవేంకటపతిరాయలు ౧౬౧౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసెను. కవియొక్క ప్రపితామహుఁ డాతనికాలములో నున్నందున, నాలుగుతరముల తరువాతివాఁ డయినకవి ౧౫౧౫ వ సంవత్సరప్రాంతమున యుండుండి యుండవలెను. కవి తనశక్తిసామర్థ్యాదులనుగూర్చి యాదవరాఘవపాండవీయావతారికయం దిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. సకలమంత్రరహస్యశాస్త్రసర్వంకషప్రజ్ఞాధికస్ఫూర్తిఁ బరిఢవిల్లి
నిఖిలయోగరహస్యనిరుపమశ్రీఘోరశాంభవయోగాభ్యాస రక్తిమీఱి
యాగమాంతరహస్యభాగోపనిషదర్థసర్వస్వవిజ్ఞానసారి మెఱిఁగి
నాటకాలంకారనానార్థవిశేషరసభావభేదము లొప్పఁగఁ దెలిసి
శబ్దముఖ్యశాస్త్రసదసద్వివేకత । స్మృతిపురాణవాస్తుశ్రుతిరహస్య
గణితతురగరత్నగజపరిజ్ఞాత । నమరు వీరరాఘవాఖ్యకవిని.

క. నానావిధావధానము । లానృపనీతియును భరతమాహాత్మ్యాదుల్
మానుగనిచాళిలిపియున్ । మానితముగఁ గల్గుఁ గోపశంబులు మఱియున్.

క. ప్రాకృతముఖషడ్భాషల । వ్యాకరణంబులును దెలుఁగు వ్యాకరణంబుల్
ప్రాకటసాముద్రికములు । వీఁకన్ జ్యోతిషముఁ జాపవిద్యావిధమున్.

క. సాంగముగఁ దెలిసి మును రా । గాంగీకారమతి నిశ్చలానుభవాప్తిన్
బొంగియు నియోగవృత్తిఁ బొ । సంగి చెలఁగితిని సారసాహిత్యనిధిన్.

సీ. శతలేఖినీపద్యసంధానచాతురి ఘటికాశతగ్రంథకరణపటిమ
అష్టప్రబంధబంధాదిక్రియారూఢి సంకరోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యచాటుకలన
విస్తరమాధుర్యవివిధచిత్రస్ఫూర్తి పాదమాత్రప్రతిపాదఘటన
వ్యస్తాక్షరవిమిశ్రబహుపద్యగుంభన మచలజిహ్వాదికప్రచురరచన
బహుజనమనోంతరస్థిరబహువిధార్థ । బహుసమస్యాప్రపూర్తియు బహువిభేద
సకలవిషమసమస్యాదిసంవిధాన । మమరఁ గూర్తును నెఱి రాఘవాఖ్యకవిని.

క. పంచాశచ్చాటుకథా । చంచత్కృతులను రచించి సత్కవిపూజా
సంచితకీర్తిని దగు సా । ధ్వంచితుఁడను వీరరాఘవాఖ్యనియోగిన్.

చ. అవునన గావ్యపంక్తి పదియర్థములన్ రచియింపనేర్తు స
త్కవులదయన్ శిరీషకవితామృడతామహితార్యవైఖరిన్
భువి నటులైన సత్కృతుల మాటికిఁ గూర్తును బాలబోధకై
తివిరి బహుత్వమందు నలత్రిత్వము పర్యవసాన మాటచేన్.

కవి తాను జెప్పుకొన్నట్లు స్వసామర్థ్యము నంతను జూపి పదియర్థముల గ్రంథమును రచియింపక మూఁడర్థములదానినే రచియించినను, ఇట్టి గ్రంథములయందు నిఘంటువులు వెదకి పదములనేర్చి కూర్చినశిల్పపాండిత్యమేకాని యర్థచమత్కారము కాని భావగౌరవముకాని రసపుష్టికాని పుట్టదు. యాదవరాఘవపాండవీయములోని కొన్ని పద్యము లిందుక్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి—

శా. వారిం దెచ్చిన వంశహానియును దుర్వ్యాపారబాధాగతుల్
చేరన్ రా విటు సేయుమా విధి యిదే సేవింతు వీక్షింపు మా
త్మారాఘవ్యథఁ బాపు నాహృదయశల్యం బొయ్యనం బాపవే
స్వారాజ్యస్థితి నిల్పఁజే యఁగలధవ్యస్వీకృతిం బోయెదన్.— ఆ. ౧.

మ. అసురారాతిభవాతిభీతికలకంఠారంభతన్ బాలకా
ర్యసుహృద్వృత్తి మెలంగఁ దెల్పఁగను విశ్వామిత్రమౌనీశుమా
నస ముప్పొంగ నసూనవేగ యవనాకందక్రిముల్ పెప మా
నిసమాజంబులు నిండ్లలో నిలువఁ బూనెం గామచారోన్నతుల్.— ఆ. ౨.

ఉ. కౌశికమాత్ర నేర్పడఁ దగన్ జనకేశమహాబలాస్థిని
ఖ్యాతచరిత్రు సింహబలుఁ గన్గొని యీవిధ మెల్లఁ దెల్పి సం
ప్రీతిగ రాము నీకడకు వేగమె తెత్తునటంచుఁ దత్సమా
హూతి సువృక్షిభర్గోమణిఁ దదుక్తిని నైగొనిపోయె నచ్చటన్.— ఆ. ౩.

చ. హరివిభుఁ డంతకీర్తినుతసాంబసమాఖ్యుఁడు వైరికర్ణభీ
కరనిజనాముఁ డాబలముఁ గావఁగఁబూని తదగ్రయాయియై
మదమున వేగ నచ్చటి కమందధృతిన్ జని యోగలంకలోఁ
జొరఁబడి కాల్పసైన్యములఁ జూర్ణముచేసెను దాఁ దదున్నతిన్.— ఆ. ౪.

న ం జ రా జు.

ఈకవి హాలాస్యమాహాత్మ్య మను డెబ్బదిరెండధ్యాయముల వచనకావ్యమును రచియించెను. ఈగ్రంథమున నధ్యాయాద్యంతములయందుఁ బద్యములుగలవు. కవివంశవర్ణనమును బద్యములతోనే చేయఁబడినది. ఈకవి మహిసూరురాజగు దొడ్డమహీపాలునిపౌత్రుఁడు; వీరరాజభూపాలుని పుత్రుఁడు. ఈదొడ్డభూపాలుఁడు ౧౬౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందుండినవాఁడు. కవితాను దనయన్నయు మహీశూరరాజ్య సేనాధిపతులయినట్టు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కవి యన్నయగుదేవభూవిభుఁ డిట్లు వర్ణింపఁబడెను.—

శా. శ్రీప్రాణపరాయణుం డగుచు నెంతే విశ్రుతుం డైనయా
సేనాధీశ్వరదేవభూవిభుఁడు కాశీంఖానమాద్యస్థలా

ఖానాద్యుద్భటయవనాధిపుల సంగ్రామంబునం గూల్చి ధి
ల్లీనాథాదుల కెల్ల నచ్చెరువు గొల్పెం ధారుణీమండలిన్.

౧౬౩౭వ సంవత్సరమునందు మైసూరు రాజగు చామరాజును సింహాసనవిహీనుని జేసి చెఱసాలయందుం బెట్టించినవాఁడు దళవాయియైన యీదేవభూవిభుఁడే. కవి ౧౬౩౦వ సంవత్సర ప్రాంతములయందుండినవాఁడు. ఇతఁడు క్షత్రియవంశజుఁడు; భారద్వాజ గోత్రుఁడు; ఋక్శాఖవాఁడు. ఈహాలాస్యమాహాత్మ్యము దక్షిణమధురాపురీమాహాత్మ్యము దెలిపెడి శైవగ్రంథము. ఇందలికథ స్కాందపురాణమునుండి గైకొనఁబడినది. పదునేడవశతాబ్దారంభమున మధురలోను మైసూరులోను దెనుఁగున గొన్ని వచనకావ్యములు చేయఁబడినవి. ఈహాలాస్యమాహాత్మ్యముయొక్క రచన సలక్షణమయి నాతికఠినముగానున్నది. ఆకాలపు వచనరచనయొక్క రీతిని జూపుటకయి హాలాస్యమాహాత్మ్యములోని కొన్నిపంక్తుల నిందుఁ బ్రకటించుచున్నాను. —

„వ. రూపలావణ్యభాగ్యంబులవల్లనో యమునైనగోత్రంబు గలవాఁ డనియో విద్యం జూచియో సుందరేశ్వరుం డనబుద్ధిచేతనో లేక భ్రాంతిచేతనో నేనునేను బిడ్డ నిచ్చుట యనుచుం బలికి యాబ్రహ్మచారిం గులగోత్రంబు లడుగ నతండు తనగోత్రంబును సూత్రంబును నక్షత్రంబును నూర్ధ్వపుండ్రంబును గ్రమంబుగా విస్మితుండై యెఱింగించుటయు నబ్బాంధవులు కులగోత్రవ్యత్యాసంబులు లేకుండుటకు సంతసించి యూర్ధ్వపుండ్రధారణంబున కొక్కింత ఖేదంబుఁ జెంది యనేకమ్ములగుగుణమ్ములయం దొకదోషంబు గలిగియుండినం గాని యడంగు నని నిశ్చయించినవారై వివాహంబు లొనరింప నవ్విరూపాక్షుండైశ్వర్యయుక్తుం డగుటం జేసి పుత్రిక కధికంబుగా ద్రవ్యం బొసంగ నయ్యుర్వీసురనందనుండు సంతుష్టుండై యాధనం బంతయుం గైకొని పత్నీసమేతంబుగాఁ బెక్కండ్రు బంధువులతోడఁ గూడుకొనియున్న తల్లిదండ్రుల సమీపంబునకుం జనుదేర దేశాంతరంబున కరిగి వివాహంబు చేసికొని భార్యతోడం జనుదెంచిన కుమారుం గాంచి తండ్రియుం దదీయబాంధవులు నత్యంతసంతోషం బొందిరి&c"—

౨౯ అధ్యాయము.

కోటి వెంకనార్యుఁడు.

ఇతఁడు „ఆంధ్రభాషార్ణవము" అను పేరుగల మంచియచ్చతెలుఁగునిఘంటువును పద్యములుగాఁ జేసెను. దీనితో సమానమైనయచ్చతెనుఁగునిఘంటువు మఱి

దొకటి లేదు. ఈకవి ఈపుస్తకమును శ్రీవిజయరఘునాథునిపుత్రుఁడైనరఘునాథ రాజు ప్రేరణముచేతఁ జేసి యాతని కంకితము చేసెను. ఈరఘునాథరాజు రామనాథ సేతుపతి యనువిజయరఘునాథరాజుకుమారుఁ డని తోఁచుచున్నది. అట్లయిన పక్షమున రఘునాథరాజు ౧౭౩౪వ సంవత్సరము మొదలు ౧౭౪౭వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినందునఁ గవియు నాకాలమునం దుండియుండవలెను. కవి గద్యము నందుఁ దనబిరుదావళి నీప్రకారముగా వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

“ఇది శ్రీమత్పరమేశ్వరకరుణాకటాక్షసంప్రాప్త సర్వజ్ఞత్వాది కతిపయగుణ
స్వసామ్యతదితరసకలగుణనిరూప్య మ్యాసేతుహిమాచలఖ్యాత మహోద్దండ
కవిబిరుదప్రశస్త సీతారామార్యవర్యతనూజాత శౌర్యధైర్యస్థైర్యాది సకల
గుణచిరత్నరత్నాకర కోటిసమాఖ్యవంశసుధాపయోధిరాకాశశాంక ఘుంటికా
తురంగ నీలాతపత్ర హనుమద్ధ్వజ మకరకేతన దివాదీప నవవిధ ఢక్కాది నిఖిల
బిరుదాంక బృహదంబికాకటాక్షసంజాతసామ్రాజ్యధురంధర విమలయశోబం
ధుర కర్ణాటపాండ్యచోళమహీపాలాదిసంస్తూయమాన శ్రీరాయరఘునాథమహీ
నాథసభాంకణ బిరుదాయమానార్యనుతచర్య వేంకనార్యప్రణీతం బైన &c.”

కవితాధోరణిని జూపుట కయి నిఘంటువునుండి పద్యముల నుదాహరించుట యుచితము కాదు కావునఁ గృతిపతిని వర్ణించినపద్యము నొకదాని నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. శ్రీరఘునాథరాయ నృపశేఖర నీదుకరాసి భీమకా
ళోరగతుల్య మౌటను రణోర్విని దుర్మదమత్తవిద్విష
ద్వీరులప్రాణవాయువులఁ దీల్చుట యుక్తమి దెంతవింత య
య్యారె సముద్రమయ్యు నినుమంతయు భంగము గాంచ దెప్పుడున్.

అడిదము సూరకవి.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; అడిదము బాలభాస్కరునిపుత్రుఁడు. ఈయడిదము బాలభాస్కరుఁడు శుద్ధాంధ్రరామాయణము రచించినట్లు కవిజనరంజనములో సూరకవి వ్రాసెను.

“శుద్ధాంధ్రరామాయణ ఘటనదక్షధురంధ రాడిదము
బాలభాస్కరతనూభవ”

అను గద్యమువలనను, కవి సంశయవిచ్ఛేదములో బాలభాస్కరుని శుద్ధాంధ్రరామాయణములోని దని యుదాహరించిన

"ఁగి డియవైపుల స్వేదల నేటయినీటగువీటికోట"

అను చంపకమాలికాపాదమువలనను దెలియవచ్చుచున్నదిగాని యీశుద్ధాంధ్రరామాయణ మిప్పు డెచ్చటను గానరాదు. ఈసూరకవి తాను జేసినగ్రంథముల నన్నిటిని రామచంద్రపుర రామలింగేశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో కెల్లఁ జంద్రమతీపరిణయ మనునామాంతరము గలకవిజనరంజనము మిక్కిలి మనోహరమైనది. ఇది మూడాశ్వాసములు గల చిన్నప్రబంధ మైనను, దీనియందలి గుణసంపదను బట్టి పండితులు దీనిని పిల్ల వసుచరిత్ర మని వాడుచున్నారు. ఇతఁడు చేసిన యితరగ్రంథములు రామలింగేశ్వరశతకము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, ఆంధ్రనామశేషము, అనునవి. కవిసంశయవిచ్ఛేద మనునది మూడాశ్వాసముల చిన్న లక్షణగ్రంథము. ఆంధ్రనామశేషము పైడిపాటి లక్ష్మణకవికృత మైనయాంధ్రనామసంగ్రహములో లేనియచ్చతెలుఁగుపదముల నేర్చి కూర్చినపద్యరూప మగుచిన్న నిఘంటువు. కవి తనగ్రంథముల నన్నిటిని దేవాంకితములు చేయుటచేత వానినిబట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట శక్యము కాదు. ఇతనిచే రచియింపఁబడినగ్రంథములనుబట్టి కవి గోదావరి మండలములోనివాఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నఁదు గాని యితఁడు విజయనగరసంస్థానములో శ్రీపూసపాటి విజయరామరాజుగారి కాలములో నుండినట్టు తద్రచితము లయిన చాటుపద్యములు మొదలయిన వానివలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. విజయనగరసంస్థానప్రభువులలో విజయరామరాజు లిద్దఱున్నందున నితఁ డేవిజయరామరాజుకాలములో నుండినవాఁడో నిశ్చయింప శక్యము కాకున్నది. పెద్దాపురములో వత్సవాయ తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు రాజ్యము చేయుచున్నకాలములో నీకవి తనప్రభువువెంట పెద్దాపురసంస్థానమునకు వచ్చి రాజు లందఱును సభ చేసి కూరుచుండియుండఁగా

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డంబికా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహాంతరసీమవర్తి వి
భ్రాజితపూసపాడ్విజయరామనృపాలుఁడె రాజుగాక యీ
రాజులు రాజులే పెనుతరాజులు గాక ధరాతలంబునన్.

అను పద్యమును సభలో నాసీను లయియున్న రాజులవంకఁ జూచుచు లేచి చదివె ననియు, అందుమీఁద నందలి కడపటివాక్యము నుద్దేశించి పలికినట్లు భావించి రాజు లందఱును కవిని కోపదృష్టితోఁ జూచుచు లేవఁబోఁగా నతఁడు జంకక పద్యార్థమును జెప్ప "యీరాజులనఁగా" పై చరణములయందుఁ జెప్పఁబడినరాజు మొదలయిన

వారని స్పష్టపఱచి రోషముడిపి వారిని శాంతచిత్తులను జేసెననియు, చెప్పుచున్నారు. ఏనుఁగు లక్ష్మణకవిగారి నాదరించిన యీవత్సవాయి తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౭వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసిరి. ఈయనకాలములోనుండినవారు రెండవవిజయ రామరాజుగారే. ఈయన విజయనగర రాజ్యమునకు వచ్చినదియు తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు పెద్దాపురరాజ్యమునకు వచ్చిన సంవత్సరములోనే. ఈవిజయరామరాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౮వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనముచేసిరి. ఈరాజులిద్దఱును సింహాసన మెక్కినప్పటికి యుక్తవయస్సురాని బాలురు. వీరిలో తిమ్మజగపతి మహారాజులుగా రప్పటికి కేమసవత్సరముల ప్రాయమువారు; విజయరామరాజుగారు పండ్రెండు సంవత్సరముల ప్రాయమువారు. నిజాము ౧౭౬౦వ సంవత్సరమున రాజమహేంద్రవరము వచ్చినప్పుడు వీరినిద్దఱిని గొనిపోయి దర్శనముచేయింపఁగా నతఁడు వీరిద్దఱిని వారివారి సంస్థానములకు రాజులనుగా నంగీకరించెను. మొదటివిజయ రామరాజుగారు బొబ్బిలియుద్ధమున ౧౭౫౭వ సంవత్సరముననే మృతులయినందున, తిమ్మజగపతి మహారాజుగారి కాలములోనుండినయతఁ డతఁడయి యుండఁడు. సింహాసనము నెక్కు వచ్చునప్పటికి వీరిద్దఱును బాలురయినందున వీరు తమ యాస్థానకవులతోఁ గలిసి పెద్దాపురమున సమావేశమగుట తరువాత నిరువది సంవత్సరముల కనఁగా ౧౭౭౭వ సంవత్సర ప్రాంతమందయియుండును. అందుచేత సూరకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమువఱకైనను జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁడు పెద్దవిజయరామరాజుగారి కాలములోఁగూడ బాల్యావస్థలో నుండియుండును. కవి కాశ్రయుఁడైన విజయరామ రాజుగారిని గూర్చియు వారి సంస్థానమును గూర్చియు నిందుఁ గొంత వివరించుట యనుచితము కానేరదు.

ఓరుగంటియం దుండిన కాకతీయరాజులు చెప్పుకొనునట్టుగానే యీపూసపాటి వారును తాము సూర్యవంశజులైన మాధవవర్మ సంతతివార మని చెప్పుకొందురు. కొండపల్లి సర్కారులోని పూసపాడను గ్రామనివాసముచేత వీరికి పూసపాటివారని యింటిపేరు గలిగినది. ఓరుగంటిసంస్థానము ప్రతాపరుద్రునితోఁ నశించినవెనుక వత్సవాయివారు పూసపాటివారు మొదలయినవారు మహమ్మదీయులకు లోఁబడిరి. రఘునాథరాజను మాఱుపేరుగల పూసపాటి తమ్మిరాజుగారు గోలకొండలో సరదారుగానుండి శ్రీకాకుళమునకువచ్చి, శ్రీకాకుళమునకు ఫౌజుదారుగానుండిన షేర్‌మహమ్మదుఖాన్ వలన ౧౬౫౨వ సంవత్సరమున కూలిమి భోగాపురపుతాలూకాలను గుత్తకు పుచ్చుకొని పాలనముచేయ నారంభించెను. ఈయనపుత్రుఁ డయిన

సీతారామచంద్రరాజుగారు మఱికొన్నితాలూకాలనుగూడ కవులునకు పుచ్చుకొని, పర్లాకిమిడి సంస్థానాధిపతియైన గజపతిదేవునితో మైత్రిసంపాదించి, ౧౫౦౦ గుఱ్ఱపు రౌతులతోను ౪౦౦౦ కాల్బలములతోను పాట్నూరు జయించి కళింగరాజని పేరుపడసి యీయూరు నివాసమేర్పఱచుకొని ప్రబలుఁడయియుండెను. ఈయన యనంతరమున ఆనందరాజుగారు పరిపాలనమునకు వచ్చిరి. ఈయన పుత్రులు విజయరామరాజుగారు బహు ప్రసిద్ధపురుషులు. ఈయన మన్నెదొరలను గెలిచి వారి దేశము నాక్రమించుకొని మన్నెసుల్తానను బిరుదంది, పాట్నూరునుండి తనపేరట విజయనగరమను పేరఁబరఁగిన యూరికి రాజధానిని మార్చుకొని, ౧౭౧౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన విజయసంవత్సర విజయదశమి జయవారమునాఁడు కోటకట్టుటకు శంకుస్థాపనము చేసెను. ౧౭౫౩ వ సంవత్సరమున నిజాము కొండపల్లి యేలూరు రాజమహేంద్రవరము శ్రీకాకుళము సర్కారులను ఫ్రెంచివారి కిచ్చెను. అప్పుడు విజయరామరాజుగారు శ్రీకాకుళమునకు నాయిబయిన జాఫరల్లీతోఁ జేరి దేశము ఫ్రెంచివారికి స్వాధీనము కాకుండునట్లు చేయుటకయి ప్రయత్నించెనుగాని, వారు రాజమహేంద్రవరము శ్రీకాకుళము సర్కారులను తమకు వసిస్తున కవులున కిచ్చెదమన్నందున జాఫరల్లీని విడిచి ఫ్రెంచివారితోఁ జేరెను. తరువాత సర్కారులలోని రాజులందఱును ఫ్రెంచివారికి లోఁబడక తిరుగఁబడినప్పుడు సహితమీయన వారియెడల విశ్వాసముగలవాఁడయియుండి ౧౭౫౬ వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచి సేనానాయకుఁడయిన బుస్సీకి కావలసినధనము రహస్యముగాఁ బంపెను. తరువాత బుస్సీ సేనలతో దేశమును స్వాధీనము చేసికొనుటకు కళింగదేశమునకు వచ్చినప్పుడీయన బొబ్బిలివారితోడి తనపూర్వవైరమును సాధించుకొనుటకయి బుస్సీని పురికొల్పి యుద్ధముచేయునట్లుచేసి తానుగూడ సేనలతోఁ బోయి ౧౭౫౭ వ సంవత్సరము జనేవరు నెల ౨౪ వ తేదిని తాండ్ర పాపయ్యచే పొడువఁబడి పరమపదము నొందెను. తరువాత విజయరామరాజుగారి పితృవ్యపుత్రుఁడయిన యానంద గజపతిరాజుగారు సింహాసనమునకు వచ్చి, బుస్సీ విజయరామరాజుగారి యెడలఁ జూపిన యాదరము తనయెడలఁ జూపకపోవుటచేత మనసులో ద్వేషము పెట్టుకొని బుస్సీ విశాఖపట్టణము మొదలయిన స్థానముల నన్నిటిని స్వాధీనము చేసికొని పైయధికారులయుత్తరువు ననుసరించి యీదేశమును విడిచి కర్ణాటకమునకు వెడలిపోఁగానే సేనలను గూర్చుకొనిపోయి విశాఖపట్టణమును పట్టుకొని దాని నింగ్లీషువారికి వశపఱచెదనని యుత్తరములువ్రాసి ౧౭౫౮ వ సంవత్సరమున వారితో స్నేహము చేసికొనెను. తరువాత నతఁడు ఫ్రెంచివారి నుత్తరపుసర్కారులనుండి తఱిమివేయు ప్రయత్నములో నింగ్లీషువారితోఁజేరి, దొరకిన కొల్లలోఁ దనకు భాగ మిచ్చునట్లును

జయించిన దేశములలో నదీ సముద్రతీరపట్టణములును వాని చుట్టుపట్లఁగల దేశమును దక్క మిగిలిన భాగమును దన పాలనములో నుంచునట్లును యుద్ధవ్యయములక్రింద తాను నెలకేఁబదివేలరూపాయలచొప్పున నిచ్చునట్లును ఏర్పఱుచుకొని, కర్నల్ ఫోర్డు గారిచే నడుపఁబడుచుండిన యింగ్లీషుసేనతోఁ దనసేనను జేర్చి దండయాత్ర వెడలెను. అవలికి ఫ్రెంచిసేనానాయకుఁడయిన కఙ్ఫ్లాన్సుగా రానందగజపతిరాజుగారిని శిక్షించుటకయి దండయాత్ర వెడలి యింగ్లీషుసేన యాయనతోఁ జేరెనని విని రాజమహేంద్రవరమున నిలిచిపోయెను కర్నల్ ఫోర్డుగా రానందరాజుగారు వెంటరాఁగా రాజమహేంద్రవరమునకువచ్చి ఫ్రెంచిసేనాధిపతియైన కఙ్ఫ్లాన్సుగారి నక్కడనుండి పాఱఁద్రోలి, మచిలీబందరునకుఁబోయి దానిని స్వాధీనపఱుచుకొనెను. దండువెడలి యున్న యింగ్లీషువారిని జయించుటకై నిజాము సలాబత్‌జంగు మచిలీబందరునకు ౧౫ మైళ్ళదూరమువఱకువచ్చి వారిని జయించుట సాధ్యముకాదని తెలిసికొని ౧౭౫౯వ సంవత్సరము మేయినెల ౧౪వ తేదిని సంధిచేసికొని మచిలీబందరు సర్కారును కొండవీడు నైజాముపట్టణము సర్కారులును ఇంగ్లీషువారి కిచ్చివేసి, ఆనందగజపతి రాజుగారు ఫ్రెంచివారి కియ్యఁబడిన దేశమును డి గ్రహించిన సొమ్ము విషయమయి తగవుపెట్టక విడిచిపెట్టి వారితండ్రి తాతలనుండి వా రనుభవించుచుండిన దేశమును వా రనుభవించుట కంగీకరించెను. ఈయొడంబడిక యయినతరువాత స్వదేశమునకు వచ్చుచు త్రోవలో రాజమహేంద్రవరమున నానందగజపతిరాజుగారు స్ఫోటకముచేత కాలధర్మమునొందిరి. అప్పు డాయనభార్య లిద్దఱును సహగమనము చేసిరఁట! తర్వాత బొబ్బిలిలో మృతులయిన విజయరామరాజుగారిభార్య చంద్రయ్యమ్మగారు సన్నిహిత జ్ఞాతియైన పూసపాటి రామభద్రరాజుగారి ద్వితీయభార్యపుత్రుఁడయిన పండ్రెండు సంవత్సరములప్రాయముగల వేంకటపతిరాజను చిన్నవానిని పెంచుకొని, ఆచిన్నవాని పేరు విజయరామరాజుగా మార్చి యాయనను పట్టాభిషిక్తుని జేసెను. ఈవిజయరామ రాజు బాలుఁడయినందున రాజ్యాధికారము నంతయు సవతియన్నగారగు సీతారామ రాజుగారు వహించి, తమ్మునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినతరువాత సహిత మధికారమునంతను తానే చెల్లించుచువచ్చెను. ఈవిజయరామరాజుగారికాలములోనే మనకవియుండినది. ఆకాలమునందు విజయనగరమువారు నిజామునకు కట్టుచున్న రెండులక్షల తొంబదివేల యేఁబదితొమ్మిదిరూపాయలు. అయినను దేశ మస్వస్థస్థితిలో నున్నందున నిజాము తనకు రావలసినకప్పమును తిన్నఁగాఁ గైకొనశక్తుఁడుగాక పెక్కేండ్లూరకుండుచువచ్చెను. ఈహేతువుచేతను, సీతారామరాజుగారు బలవంతులయి తమసేనలతో చిల్లరసంస్థా నాధిపతుల నదిమి కప్పములు గొనుచుండుటచేతను, విజయనగరరాజ్య మాకాలమునం

దించుమించుగా స్వతంత్రరాష్ట్రమువలెనేయుండెను. ఈసీతారామరాజుగారు బొబ్బిలి రాజయిన చిన్నరంగారావుగారిని పట్టుకొని విజయనగరములో చెఱసాలయందుంచెను; పర్లాకిమిడిరాజగు నారాయణదేవు జగన్నాథయాత్ర పోవుచు సందుచేసికొని యతనిరాజ్యముమీఁద దండెత్తి యాత్రనుండి తిరిగివచ్చినయాతని నరసన్నపేటవద్ద నోడించి యిప్పటి గంజామువుండలములో విశేషభాగమును విజయనగరరాజ్యములోఁ జేర్చెను. తనతమ్ముని వెంటఁగొని దండయాత్ర వెడలి సీతారామరాజుగారుమొగలితుర్రు వఱకును వచ్చి స్థానికపాలకుఁడైన నబాబు బడ్డీఅబ్బమాఖానును జయించి కొంతకాలము రాజమహేంద్రవరముసర్కారును సహిత మాక్రమించినట్టు చెప్పుదురు ఇట్లింకను పెక్కుజయములనుబొంది మహోన్నతదశయందుండిన యీకాలములోనే యింగ్లీషువారు నిజామువలనఁ బొందిన సనదుప్రకారముగా నుత్తరపుసర్కారులలో దమ యధికారమును జెల్లించుట కారంభించిరి. ఇంగ్లీషుకంపెనీవారితోఁ జేసికొన్న యొడంబడికనుబట్టి సంవత్సరమునకు మూఁడులక్షలరూపాయలు పేష్కష్ చెల్లించుటకును పర్లాకిమిడి రాజయిన నారాయణదేవువలనఁ గైకొన్న రాజ్యమును విడిచిపెట్టుటకును విజయనగరము వారొప్పుకొనిరి. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన తరువాత విజయనగర సంస్థానమునకు లోఁబడియున్న కొండజమీందారు లందఱును విజయనగరమువారి మీఁద తిరుగఁబడి స్వతంత్రులగుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. కాని, సీతారామరాజుగారన్నిటికిని దగినవాఁడయినందున నింగ్లీషుసేనలను సహాయపఱచుకొని యాకొండ సంస్థానాధిపతుల నొక్కొక్కరినే జయించి కొందఱిదేశములను తమరాజ్యములోఁ గలుపుకొనియు కొందఱిని విజయనగరమునఁ జెఱసాలలోఁ బెట్టియు నందఱిని సాధించెను. ఈకలహములో ఆంధ్రపాలకొండ జమీందారులుమాత్రము చేరలేదు. సీతారామరాజుగారిట్లు పరరాజులను జయించుటయేకాక తురకదొరలు మసీదుల కిచ్చిన భూములను పూర్వరాజులు బ్రాహ్మణుల కిచ్చిన మాన్యములనుగూడ లాగుకొని ప్రజలను సహితముక్షోభపెట్ట నారంభించెను. ఈయనపెట్టుబాధలే సూరకవిని రామలింగేశ శతకము చెప్పునట్లు చేసినవి ఆకాలపు ప్రభువులయందు కవి కెట్టియభిప్రాయముండినదో కొంతవఱకీక్రిందిరీతిపద్యములు వెల్లడిచేయవచ్చును—

సీ. పదుగురు కోఁతివెంబడి సంచరింపరే సాహుకుల్ లేరె శవంబులకును
గంగిరెద్దుకు లేవె ఘనతూర్యరావముల్ కల్మి గల్గదె వారకామినులకుఁ
బులి గోవుఁ జంపి నక్కలకుబోషింపదే స్థూలకాయము లేదె దున్నలకును
బుప్పిపంటికి లేదె పుట్టంబుఁ జుట్టుట వేణుధరుం డెద్దువెంట రాఁడె
న్యాయపద్ధతి నడువని యవనిపతికి! నెన్ని చిన్నెలు గలిగిన నెందుకొఱకు
నంత్యమునఁ జూడ వలయు నాయయ్యసుఖము । రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

సీ. కడువింత యగుస్థూలకాయంబు గల్గుట చిత్రభూషాంబరస్థితిని గనుట
తూర్యరావంబులతోఁ గదలుచుట వాలవీజనసమావాప్తి గనుట
శృంగవేత్రోద్ధతిఁ జేగరాకుంచుట చూపఱు పదుగురు చుట్టుకొనుట
స్వామియంతవాక్యంబు విని తలయూఁచుట మౌనముద్ర వహించి మతము గనుట
గంగిరెద్దుకు మూర్ఖభూకాంతునకును! భేద మించుకయును గనిపించ దట్టి
ప్రభువు వేఁడిన సత్కవిపటిమ చెడదె! రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

సీ. మాన్యంబు లియ్య సమర్థుఁ డొక్కఁడు లేఁడు మాన్యములిచ్చెడు సామంతులఁ ద
లంచినయూళ్ళగో డెత్తఁగింపఁ డెవ్వఁడుఁ బండినయూళ్ళెన్నఁ బ్రభువులంద
ఱిచ్చెదు పేద యటంచు నెత్తఁగింపఁ డెవ్వఁడుఁ గలవారి సిరియెన్నఁ గలరుదొరలు
తనయాలిచీఁకటితప్పెన్నఁ డెవ్వఁడు పరకాంతలంకెన్నఁ బెద్ద లంద
ఱిట్టిదుష్టుల కధికార మిచ్చినట్టి! రాజు ననవలెఁ గాక దుర్ణయుల ననఁగ
నేమిపనియున్న దికఁ సత్కవీంద్రులకును! రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

ఇట్లుండఁగా సంస్థానమునం దుండినరాచవారందఱు నొక్కటిగాఁజేరి ౧౭౫౯ వ సంవత్సరమునందు మంత్రిత్వమునుమాని రాజకార్యసంబంధము వదలుకొనునట్లు సీతారామరాజుగారిని నిర్బంధపఱిచిరి. తనపుత్రుఁ డయిన నరసింహగజపతిరాజును స్వీకారము చేసికొని విజయరామరాజుగారి మరణానంతరమున సింహాసన మాతని కిచ్చునట్లు తమ్ముని నొడఁబఱిచి యాయన తాను మంత్రిత్వమును విడుచుట కంగీకరించెను.

విజయనగరమువారు చెల్లింపవలసిన కప్పముయొక్క మొత్తమును నిర్ణయించుటకయి కంపెనీవారి చెన్నపురిపరిపాలకుఁడు విజయరామరాజుగారిని చెన్నపురి రమ్మని కోరెను. కోరినప్రకారముగా విజయరామరాజుగారు చెన్నపురికిఁబోక ప్రయాణవ్యయములకు తనచేత సొమ్ములేదనియు, తన యన్నయైన సీతారామరాజుగారు తన్ను నాశనము చేయుటకయి తంత్రములు పన్నుచుండిన యాకాలములోఁ దాను రాజధానివిడిచి దూరముగాఁబోవుట యుచితము కాదనియు, విశాఖపట్టణములోని యధికారులసముఖమునఁ దాను వారు విధించెడు న్యాయమైనకప్పమున కంగీకరించెదననియు, చెప్పి తప్పించుకొనెను. అంతట చెన్నపురిపరిపాలకుఁడు సీతారామరాజుగారిని చెన్నపురికి రమ్మని కోరఁగానే యతఁడు తత్క్షణమేపోయి యక్కడివారిని వశపఱుచుకొని రాజకార్యములు చక్కఁబఱుచుకొని, విజయనగరసంస్థానమునకు తన్ను దివానుగా నేర్పాటు చేయించుకొని తనపుత్త్రుని స్వీకారమును స్థిరపఱిపించుకొని, మరల వచ్చెను. ఈయేర్పాటులవలన విజయరామరాజుగారు పేరునకు రాజుగా నుండినను నిజమయిన యధికారమంతయు సీతారామరాజుగారి చేతిలోనే చిక్కెను. ఈ

విషయములు విజయరామరాజుగారు కంపెనీవారికి మొఱపెట్టుకొనఁగా పెట్టుకొనఁగా తుదకు వారాయనను దివానుపనినుండి తొలఁగించి విజయనగరము విడుచునట్లు త్తరువు చేసిరి. అందుపైని సీతారామరాజుగారు విజయనగరమువిడిచి సింహాచలమున వాసముగా చేసికొనుచుకొని యక్కడ కొంతకాలముండి, తరువాత మరల తమ్మునిమంచిమాటలాడి ౧౭౯౦వ సంవత్సరమునం దొకసారియు ౧౭౯౨వ సంవత్సరమం దొకసారియు మరల స్వస్థానములో దివానుగాఁ బ్రవేశించి, కడపటిసారి కంపెనీవారిచే చెన్నపురికిఁ బోవునట్లుత్తరువు చేయఁబడి నెలకయిదువేలరూపాయల యుపకారవేతనముమీఁద ౧౭౯౩వ సంవత్సరమునం దక్కడపోయి చేరెను. సీతారామరాజుగారి దుష్పరిపాలనము మొదలైన కారణములచేత విజయరామరాజుగారు ఋణములపాలగుటయే కాక కంపెనీవారికి కట్టవలసినకప్పము సరిగా కట్టలేక యేఁబదిలక్షల యిరువదియైదు వేలరూపాయలవఱకును బాకిపడిరి. అందుచేత కంపెనీవారు సంస్థానమును తమపాలనమునకుఁ దీసికొని, విజయరామరాజుగారిని స్వరాజ్యమునువిడిచిపెట్టి బందరులో వాసము చేయునట్లుత్తరువుచేసి, ఆయనకు ముప్పదివేలరూపాయ లొక్కసారిగా నొక్కమిచ్చెదమనియు నెలకు రు ౧౨౦౦ లు వ్యయముల కిచ్చెదమనియుఁ జెప్పిరి. ఆయన స్వదేశమును విడుచుట కిష్టములేనివారయి బందరుపురమునకుఁ బోవుమార్గమున బైలుదేఱియయిదారు క్రోసులుదూరముపోయి యక్కడనుండి పరివారముతో వెనుకకుదిరిగి పద్మనాభమునకుఁ బోయి యక్కడనుండి తాను ప్రయాణము చేయలేకపోవుటకు సాకులు వ్రాయ నారంభించెను. విజయరామరాజుగా రక్కడ నున్నకాలములో రాచవారును నాలుగు వేల సైనికులును బోయి యాయనను జేరిరి. కంపెనీవారి కీసంగతి తెలియఁగానే యిరువదినాలుగుగంటలకాలము గడువిచ్చి యాలోపల నతఁడుబందరుమార్గమున బైలుదేఱని యెడల, బలాత్కారముగాఁ బంపవలసినదని విశాఖపట్టణములోనున్న సేనానాయకున కుత్తరువుచేసిరి. పయివారి యుత్తరువును దెలియఁబఱచి యింగ్లీషు సేనాధిపతియైన ప్రెండర్గాస్టుగారు కొంతసేన (౭౫౦భటుల)తో పద్మనాభమునకుఁ బోయిరి. ౧౭౯౪వ సంవత్సరము జూలయి నెల ౧౦వ తేది యుదయమున నింగ్లీషుసేనాధిపతి పద్మనాభపుకొండను జేరునప్పటికి, విజయరామరాజుగారును బంధువు లయినరాచవారును ఖడ్గపాణులయి లోఁబడక యుద్ధముచేసి వీరమరణము నొందుటకు నిశ్చయించుకొని యందఱును పద్మనాభస్వామిప్రసాదమును స్వీకరించి యుద్ధోన్ముఖులయి నిలిచి యుండిరి. నాఁడు సూర్యోదయకాలమున నింగ్లీషుసేనలకును రాజుగారి సేనలకును ముప్పావుగంటసేపు ఘోరయుద్ధము జరిగినది. అంతట రాజుగారి సేనలన్నియు చెల్లాచెదరయి పాఱిపోయినవి. రణరంగమునకుఁ బోయి చూడఁగా రణనిహతులయివీర

శయనము నొందినవారిశరీరము లక్కడ మున్నూటతొమ్మిది కనఁబడినవి. రణభూమి నలంకరించిన మున్నూటతొమ్మిదింటిలో నిన్నూటయేనుబది రాచవారిదేహములు, రణరంగమధ్యమునఁ బడియుండిన విజయరామరాజుగారి శవముచుట్టును కోటకట్టినట్లుగా సస్థానములో నున్నతస్థితిలో నుండిన యుత్తమక్షత్రియుల శవములు నలువది గుండు దెబ్బలతోఁ బడియుండెను. ఇట్లు మరణము నొందినవారుగాక పాఱిపోయినవారిలో నెందఱికి గాయములు తగిలినవో తెలియలేదు ఇంగ్లీషు సైనికులలో మృతులయినవారు పదుముగ్గురు; గాయపడినవా రిరువది యొక్కరు. ముప్పదియేండ్ల క్రిందట బొబ్బిలి కోటయందు పెద్దవిజయరామరాజుగారు హతులయినట్లే మనకవీంద్రునికాలములో నుండిన యీచిన్నవిజయరామరాజుగారు పద్మనాభపుకొండయందు నిహతు లయిరి. మనకవికాలముతో సంబంధించినచరిత్ర మింతే. తండ్రిమరణమును విని యప్పటి కని మిదిసంవత్సరములప్రాయమువాఁ డయిన నారాయణబాబుగారు తల్లితోడఁగూడ కొండదేశమునకు పాఱిపోయిరికాని, కంపెనీవా రాయనను పిలిపించి దొరతన మిచ్చిరి. ఆయన పండ్రెండులక్షలవఱకును ఋణములు చేసి ౧౮౦౨వ సంవత్సరమునందు తనకు సంవత్సరమున కెనుబదివేలరూపాయలిచ్చుపద్ధతిమీఁద రాజ్యపాలనము నింగ్లీషువారి కప్పగింపఁగా వారు ౧౮౧౭వ సంవత్సరమునాఁటి కప్పులన్నియుఁ దీర్చి రాజ్యము నాయనకు మరల నిచ్చిరి. నారాయణబాబుగారు మరల నేడులక్షలరూపాయలప్పుచేసి తనకు సంవత్సరమునకు లక్షరూపాయలిచ్చు పద్ధతిమీఁద ౧౮౨౭ వ సంవత్సరములో రాజ్యమును మరల నింగ్లీషువారి యధీనముచేసి కాశీయాత్రపోయి యక్కడనే వాసముచేసి ౧౮౪౫ వ సంవత్సరమున దేహము చాలించిరి. మరణకాలమున కాయన యప్పు ౧౧ లక్షలకుఁ బెరిగినది పండ్రెండుసంవత్సరములప్రాయముగల నారాయణబాబుగారి కుమారుఁ డగు విజయరామగజపతిరాజుగారికి రాజ్యమిచ్చి, ఆయన కాశీనగరము విడిచివచ్చుట కిష్టము లేనివారుగా నుండినను ౧౮౪౮వ సంవత్సరమునం దాయనను విజయనగరమునకు రప్పించిరి. ఋణముల నన్నిటిని దీర్చి ౧౮౫౨వ సంవత్సరములో వ ౧౧౨౫౦ల రొక్కముతో నింగ్లీషువా రాయనకు రాజ్యమొప్పగించిరి. ఈవిజయరామగజపతిరాజుగా రాంగ్లోపాధ్యాయుల శిక్షచేఁ బ్రవీణు లయి సత్పరిపాలనము చేయుచు బాలికాపాఠశాలలు మొదలయిన జనోపయుక్తము లగుధర్మకార్యములకొఱకు ధనమును సద్వినియోగపఱుచుచు వచ్చిరి. విశాఖపట్టణములోని వైద్యశాలకు ముప్పది వేలరూపాయల నిచ్చినందున, దొరతనమువా రాయనకు ౧౮౬౪వ సంవత్సరములో "మహారాజా" యన్న బిరుదిచ్చిరి. ఈయన ౧౮౭౯ వ సంవత్సరమున స్వర్గస్థులుకాఁగా ౧౮౫౦వ సంవత్సరమునందు జనించిన యీయనపుత్రు లానంద

గజపతిరాజుగారప్పటినుండి విజయనగరప్రభువులుగానున్నారు. దొరతనమువారు శ్రీమహారాజు ౧౮౫౮వ సంవత్సరమున "మహారాజా" యన్నబిరుదము నిచ్చిరి.

కూరకవికి రేవడు గ్రామమున చెఱువుకట్టుక్రింద నొకమాన్యముండెననియు, ఆగ్రామమును గుత్త చేసిన దంతులూరి యన్నమరాజు కవిమాన్యమునకు చెఱువునీరు పెట్టనీకపోఁగా, అతఁడు ప్రభువునకు మొఱ్ఱపెట్టుకొనియు కార్యముగాక తుదకు చెఱువుపొం నిలుచుండి యాక్రింది నాలుగుసీసపద్యములను జెప్పఁగానే చెఱువు నాలుగువైపులను గండిపడి నీరాతనిపొలముమీఁద పాఱెననియుఁ జెప్పెదరు—

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షిని గల్గుపద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి
సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగునంబుధీశునిచరణంబు ద్రొక్కి
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతనుమహీరమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
యఖిలలోకారాధ్యత్ముఁడై మించివిహరించుశివుజటాగ్రసీమ నిలిచి
తనరు నీవంటిధన్యకు నుత్తమము గాదు! ఘాసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలుద్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁడై! కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. ఆదిభిక్షుండితఁడని రోసి విడిచిపోనవచ్చి యుట్టిల్లుఁ గోరి తొల్లి
జగడాలచీలవై సవతితోఁ బోరాడి వీఁగివచ్చి యిచట డాఁగి తొల్లి
నిర్జరాంగన లెల్ల నీలంకు వెలిపుచ్చ మాలవై యిచ్చోట దూఱి తొల్లి
బీదబాపలఁ గష్టపెట్టుటకై మిన్ను దొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచి తొల్లి
వలను ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్ప వసగాదు! గవ్వనీకేల తగ దుబురాశికరుగ
నాతిమగఁడై కాఁడకెపిన్న నాఁటిమగఁడు! కదలుమిటమాని దివిజగంగాభవాని

సీ. భాగ్యంపతింట వెల్లభంగంబులేకాని భంగము లొందంగ చెప్పటికి లేదు
తిరుపచో వంకర తిరుగు డింతియుకాని తిన్నఁగా దిరుగుట యెన్న డెఱుఁగ
మొనసి రేఖపగిల్లుమొర యుమందుటెకాని మొఱయకూరక యుంట యెఱుఁగ
మెపుడు
పాలికర్మిరి రోసి పల్చ నగుటెకాని పలుచనిగతి మాని మెలఁగుటెఱుఁగ
మనుము నీలోన నీవైనయవగుణంబు! లరసి లజ్జించి దివి నుండ కరుగుదెంచి
నిలువుచేరైన నీయందు నిలిచి తొల్లి! కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. కృత్తికాద్రులలో మైనా కీలోగ్రఫణిఫణానేకపూత్కారవర్తికలయుము
పరిదోఁట లాయెనా కలితకంటకకంటకాంకురవిస్ఫురితాగచయము
పుప్పొడిబొష్పలాయెనా నవమంజులశ్వేతలవణాలవాలమా చవుటినేల
బొమ్మరిండ్లాయెనా భూరిభేకాండజాధారమై తరుకేదారచయము

నీకు వివాహింప వశతులై నివ్వటిల్లెను। చిన్నపాలసులు బ్రాహ్మణక్షత్రియులకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుచున్నారలు గలరె। కదలుమిటమాని దివిజగంగాధవాని.

ఈనూరకవి విషయమున నింకఁ దెలిసినసంగతు లతఁడు సమకాలికులగు కవులతోఁ బెట్టుకొన్న వివాదములును, కవులొండొరులను దిట్టుకొన్న పద్యములును దక్క మఱి యేమియుఁ గానరావు. కాఁబట్టి యీ కథలనువిడిచి కవికృతగ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యములనుమాత్ర మిం దుదాహరించుచున్నాను.—

కవిజనరంజనము.

మ. అమరద్వీపవతీపయోవిహరణప్రాంచత్సురస్త్రీల వ
జ్రమయూఖాంకమంటపాగ్రముల నిచ్చల్ క్రీడఁగావించుత
త్క్రమశీవారము వేఱ నేయుపఁబుపఁ రా దంచుఁగా దివ్యరా
జముఖీపాళికిఁ దమ్మిమాలి యనిమేషత్వంబు గావించుటల్.—ఆ. ౧.

శా. శర్యాదంభమున న్మరాంతకుఁడు భూషాకైతవస్ఫూర్తిఁ జే
నర్యార్యారమణుండు దాల్చెఁ భుజంగాధీశులన్ నీయసా
హాయ్యప్రస్ఫుటధాటి కోర్వ కనుచో నబ్జాస్యలా యొప్పవా
రయ్యా గంధసమీర ప్రోవఁగదవయ్యా యాతురంగేక్షణన్.—ఆ. ౨.

మ. అలమన్ మైఁ బులకాంకురాళి దరహాసాంకూరము ల్కన్గవం
దొలఁకన్ ముత్యపుటొంట్లు గండయుగళిన్ దూఁగన్ గనత్కంకణం
బులు మ్రోయన్ భుజమధ్యసీమ రతిఁ గ్రొందాళి తాల్మాయుగాఁ
దలఁ బ్రాలోవ్సె లతాంగియాదలపమున్ ధాత్రీశుఁ డత్యాదృతిన్,—ఆ. ౩.

ఆంధ్రచంద్రాలోకము.

గీ. అక్రమాతిశయోక్తి ప్రఖ్యాతికెక్కు। హేతుకార్యంబులకు సహవృత్తిగలుగ—
జ్యాపరీరంభనైకదక్షత వహించె। నీశరంబులు నీశత్రునృపులతోడ.

క. ఏపారఁ గృతులఁ బ్రతిమ। స్థాపక వాక్యములురెంటి కొగి సమత గనన్—
తాపమున నలరు నగారిఁ డు। చాపంబున శూరుఁ డొసరు జగతీనక్రియన్.

రామలింగేశశతకమునందలి పద్యము లీవలికే కొన్ని యుదాహరింపఁబడినవి. లక్షణగ్రంథము లగుటచే నాంధ్రనామశేష కవిసంశయవిచ్ఛేదములనుండి కవితాధోరణిని జూపుటకుఁ బద్యముల నుదాహరించుట యుచితము కాకపోయినను, అందుండియు నొక్కొక్క చిన్నపద్యమును గైకొనుచున్నాను—.

క. వెన్నవఁగ బీఁకముఁజకి! వెన్నుఁ జరణాంగమును కు వెలయును వేరై
కన్నులవం బర్యంబులు! కన్నులనన్ లోచనములు కంఠేకాలా.—ఆంధ్రశేష.

గీ. ఎఱుకగలవార లున్నచోట నెఱుకగలరు! యిట్టివారలు నెడిచోట నిట్టిరయ్యుఁ
జేయఁగలవారలును చోటఁజేయఁగలరు! యనుచు లోకప్రసిద్ధోక్తి యగును శర్వా.
కవిసంశయవిచ్ఛేదము.

మంగళగిరి – ఆనందకవి.

ఈకవి వేదాంతరసాయన మనెడు నాలుగాశ్వాసములపద్యకావ్యమును రచియించి దానిని నిడిమామిళ్ల దాసయామాత్యుని కంకితము చేసెను. కవి కైస్తవమత మవలంబించిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతఁడు తిమ్మయామాత్యుని పుత్రుఁడు; ఆత్రేయ గోత్రుఁడు; కవి కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినవిధము నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. ఒకవంక నిగమాగమోజ్జ్వలాతిశయార్థవిధివాదకౌశలప్రజనికాయ
మొకచాయ న్యాయశాస్త్రోదాత్తవాక్యప్రసంగకృద్విద్వత్ప్రజావితాన
మొకట్రేవ సంస్కృతప్రకటాంధ్రభాషాకవిత్వప్రవీణకవిప్రకాండ
మొకచెంత సప్తస్వరోద్గీతగీతికావైచిత్రిపుష్యద్వైణికౌఘ
ముల్లసిల వజ్రకాక్షేయకోపమాళి! వైభవస్ఫూర్తి నొకశుభవాసరమున
మహితగుణశాలి దాసయామాత్యమౌళి! ప్రమదముప్పొంగఁ బేరోలగమునఁ నుండి.

మ. నను సర్వేశపదాంబుజద్వయనితాంతధ్యానపారీణు భూ
రినయోపేతచరిత్రు మంగళగిరి శ్రీవంశవారాశిపూ
ర్ణనిశానాథు సుధీజనాభిహితు నానందాఖ్య సద్గ్రంథక
ల్పను సాహిత్యకళావిశారదుని బిల్వం బంచి పల్కెం గృపన్.

చ. తరుముఖసప్తసంతతు లుదారత నెచ్చట నిల్ప నచ్చటన్
బరఁగు సమస్తదిక్కులకుఁ బ్రాఁకగు భావరసానుకూలవా
గ్గరిమఁ దనర్చు సత్కృతిముఖంబున దానికిఁ దారకేందు
భాస్కరులు గలంతకాల మవిశంబుఁ గరంబుఁ బ్రసిద్ధి చెల్వగున్.

ఇతఁడు లాక్షణికాగ్రగణ్యుఁ డయిన ప్రబంధకవి పేరునుబట్టి తోఁచునట్లిది వేదాంత గ్రంథముగాక మతస్థాపకుఁ డయినయేసుక్రీస్తుయొక్క చరిత్రముగా నున్నది. ఈపుస్తకము నిర్దుష్టమయి మృదుమధురమై ప్రబంధపాకమునఁ జేయఁబడియున్నది. ఇందలి

వర్ణన లేశమును బూర్వప్రబంధములలోని వర్ణనలకుఁ దీసిపోవు. ప్రాక్ దొరగారీ కావ్యము ౧౭౦౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమున రచియింపఁబడినట్లు చెప్పిరి కాని, కవి కృతిపతి యయిన దాసామాత్యుని సోదరుఁడగు రాజప్పను వర్ణించుచో

మ. మనిరాక్షీమదయుండు రాజపమహామంత్రీంద్రుఁ డుద్యన్మహా
మ్మహిలేఖాను కృపానులబ్ధమదవన్మాతంగమాణిక్యహా
రదుకూలానేకసత్కృతిం ద్రిదశవర్యస్ఫారసామ్రాజ్యల
క్ష్మిఁ దనర్చు న్నబకోటి పేరొలసఁగఁ బుర్వేగ్రపట్టణాఖ్యాసిరిమై.

అను పద్యములో నతఁడు కర్ణాటకపు నబాబగు మహమ్మదల్లీ చేత సత్కారమును బొంది నట్లు చెప్పియుండుటచేతను, ఈమహమ్మదల్లీ ౧౭౪౯ వ సంవత్సరమునఁ గాని సింహాసనమునకు వచ్చి యుండకపోవుటచేతను, వేదాంతరసాయనము ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమునకు తరువాతనే రచియింపఁబడినదని నిశ్చయింపవలయును. ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి మొదలయినవారి కాలములోనే కృష్ణామండలమున నుండినవాఁడు కృతినాయకుఁడు బందరుపురములో నధికారము చేసిన ట్లీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

మ. ప్రకటారాతిచమూభయానకఘనప్రాకారఖేయంబులన్
నుకరశ్రీఁ దగుబందరాఖ్యనగరిన్ సొంపొందఁ దీనార్థిక
ల్పకభూజం బన దాసమంత్రి సుచికుంభద్రత్నజాంబూనదా
దికవస్తుప్రకరాన్వితాయతనుఁడై ధీకల్ ప్రశంసింపఁగన్.

వేదాంతరసాయనకృతికర్తయు కృతిభర్తయు నిరువురును క్రైస్తవమతప్రవిష్టులైన నియోగి బ్రాహ్మణులు. వేదాంతరసాయనముయొక్క యొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. జగదుపకారకారకవిశాలసమస్తపదార్థకల్పకుం
డగుటెఱిఁగి బరాత్పరు మహామహు సర్వశుభస్వభావు ప్రొ
క్కఁగఁ దగుఁగాక యొతఁడిలఁ గల్గఁగఁ జేసినవానిపూజ స
ల్పఁగ దురితంబు లంటు నని పల్కుట యొప్పునసంశయంబుగన్—ఆ. ౧.

చ. ఘనతరపాపపుణ్యముఖకార్యసమాచరణస్వతంత్రతన్
గొనిసమనంబు మానవునకుం బొసఁగఁదగు లేనిచో జగం
బున సుకృతాఘము ల్నరక మోక్షపదంబులు గల్గవం చనం
జను నుచితజ్ఞ సంతతి ననఃశయ వాక్యవిజృంభణంబునన్—ఆ. ౨.

చ. చని సెలయేటి మొత్తములఁ జందనశైలమరుద్విలోల కాం
చనతురువిందచందనరనాలముఖద్రుసమీపగోష్ఠినీ

ఘనతరకాయమానములఁ గ్రప్పఁదిన్నియలన్ లతాసికే
తవనముల సంచరింపుచు నతఁడు పరాత్పరచింతనంబునన్.—ఆ. ౩.

ఉ. వారక యవార్యకౌతుకనివాసమనోంబుజులై జగజ్జనా
ధారు నయప్రచారు సముదారుని నమ్మరియాకుమారునిన్
భారవుస్త్రీవ్రమాసన విపద్దశలం బొరయించినట్టిని
ష్కారణవైరులన్ సరకుగాఁ గొన కించుక యెల్లవేళ్ళలన్.—ఆ. ౪.

కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁడు.

ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; రాయన మంత్రిపుత్రుఁడు; కౌండిన్య గోత్రుఁడు. ఈతనితల్లి నరసమాంబ; అన్నయోగానందుఁడు. ఈకవి యనిరుద్ధచరిత్రము, కవిరాజమనోరంజనము, అను రెండుప్రబంధములను రచియించెను. ఇందు మొదట రచియింపఁబడిన యనిరుద్ధచరిత్రములో

ఉ. నిండుమనంబు సత్యమును నీతియు శాంతియుఁ గల్గి కీర్తిమం
తుం డయి భోగభాగ్యములతోఁ జెలువొందుచుఁ గొండవీటిభూ
మండలనాయకుల్ మిగుల మన్ననచేయఁగఁ బెంపుమీఱె స
త్పండితుఁ డబ్బమంత్రి కనుపర్తి పురాన్వయవార్ధిపూర్ణచం
ద్రుం డని లోకు లందఱు నెఱుంగుటకున్ నుతిచేయ నేటికిన్.

అని కవి తనతాతయైన యబ్బయ్య కొండవీటిరాజుల మన్ననఁ బొందినట్టు వ్రాసికొనెను గాని యాతనికాలమునాటికిఁ గొండవీటిరాజ్యము తురుష్కులయధీన మయినది. ఈహేతువుచేతఁ గాఁబోలును కవి తాను తరువాత రచియించిన కవిరాజమనోరంజనములో

చ. సుగుణకదంబ మెల్ల నొకచోటను కాపుర మున్నయట్లుగా
నగునని వేయినోళ్ళఁ గొనియాడుచు భూజను లెంచ ధన్యుఁడై
తగు కనుపర్తియబ్బనకుఁ దత్ప్రియసాధ్వికి లచ్చమాంబకున్
బొగడికకెక్కి రిద్దఱుసుపుత్రులు రాయన నిమ్మనాహ్వయుల్.

ఉ. వే యనవచ్చుఁ గాక సుగుణే యనపాయవదాన్యవై భవం
బా యనవద్యబుద్ధి తగు నాయనకే యనఁ గీర్తిచంద్రికల్
గాయ నయస్వగీతికలు గాయకశీలురుపాడ నొప్ప మా
రాయనమంత్రి మేలు బళిరాయన సూరిజనాభివంద్యుఁడై.

అను పద్యములయందుఁ దనతండ్రి తాతలు కొండవీటిరాజులయొద్ద నున్నట్లు చెప్పక తనతాతకు ముత్తాతయైన బసవామాత్యుఁడుమాత్రమే కొండవీటిరాజులమంత్రియైనట్లు క్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

శా. శ్రీపేర్మిన్ శశివోలె బ్రహ్మకులవార్ధిం బుట్టి కౌండిన్యగో
త్రాపస్తంబపవిత్రసూత్రకలితుండై రామసింహాసనా
ఖ్యోపేతస్ఫుట కొండవీటిపురరాజ్యోర్వీశ్వరు ల్మంత్రిగాఁ
జేపట్టన్ బసవప్రధానుఁ డిల మించెన్ భాగ్యసంపన్నుఁడై.

కవియొక్క తండ్రితాతలు కొండవీటిసీమలోని కనుపర్తిగ్రామమునకు కరణములని తోఁచుచున్నది. కవికి మంగళగిరిలోనున్న పానకాలరాయఁ డిష్టదైవతము. మంగళగిరి కృష్ణామండలములో గుంటూరునకు సమీపమున నున్నది. అబ్బయామాత్యుఁడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దమధ్యమున నుండినవాఁడు. ఇతఁడు ౧౫౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁ డాశతాబ్దమునం దుండిన ప్రబంధకవీశ్వరు లందఱిలోను మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడు. వసుచరిత్రమునకుఁ దరువాత నీతనికవిరాజమనోరంజనముతో సతూఁగఁదగిన ప్రబంధము లొకటి రెంటికంటె నెక్కువగా లేవు. కవిరాజమనోరంజనములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ గవి సాహిత్యమునందుమాత్రమే కాక సంగీతమునందును ప్రవీణుఁ డయినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు—

క. శ్రీమంగళగిరినరసిం । హామేయకృపావిజృంభితాద్భుతకవితా
శ్రీమంతుఁడఁ గానకళా । ధీమంతుఁడ దేవతాస్తుతివ్రతపరుఁడన్.

కవిరాజమనోరంజనమునకుఁ బురూరవశ్చరిత్రమని నామాంతరము గలదు. బాల్యమునందు రచింపఁబడినదగుటచే ననిరుద్ధచరిత్రము పురూరవశ్చరిత్ర మంత ప్రౌఢముగా లేదు. ఈరెండు పుస్తకములనుండియుఁ గొన్నిపద్యముల నుదాహరించుటకన్నఁ గవివిషయమున వ్రాయఁదగిన విశేషాంశము లేవియుఁ గానఁబడవు.

అనిరుద్ధచరిత్రము.

చ. విచికిలగంధియున్ శుభుఁడు వేడుకతోఁ దెర రెండువైపులన్
రుచిరకటాక్షపంక్తుల మెఱుంగులు నిండఁగ నిల్పి రయ్యెడన్
బ్రమరతరానురాగరసబంధురతం దెరచీర దూరి పా
ఱుచు హృదయాబ్జముల్ మొగ మెఱుంగనిచుట్టరికంబు సేయఁగన్. — ఆ.౧

ఉ. కన్నులవిప్పు లాఁగనివికాసపుఁజూపులను మానముద్రతో
నున్నమొగంబు నిశ్చలత నొప్పుశరీరముఁ గాఁ బటంబుపై

మున్నతలీల వ్రాసినప్రియుం గని సొక్కి—నం దాను నట్లయై
చిన్నెలు దక్కి—యుండె సఖి చేసినజంత్రపుబొమ్మకైవడిన్.—ఆ. ౨.

ఉ. మీసముతీరుఁజూచి జిగిమేనిపటుత్వముఁజూచి మోములో
హాసముఁజూచి చేతులయొయ్యారముఁజూచి మనోజ్ఞ రూపరే
ఖాసమలీలఁజూచి యహహా యనుచుం దలయూఁచి ముందు తా
వ్రాసినభావ మెంచి తల వంచుకొనెం జలజాక్షి సిగ్గునన్—ఆ. ౩.

చ. అనవుడు మందహాసముఖుఁడై హరి నీభుజశక్తి నీవె నె
మ్మనమున లజ్జలేక పలుమాఱును మెచ్చుకొనంగ నీతియే
యనిమొన నిల్చినప్పుడు నిరర్థక మీవెడమాట లేల నాఁ
కొని భుజియింపఁబోవుచును గూరలమే లనుగంగ నేటికిన్.—ఆ. ౪.

ఉ. భూసురవేదనాదములఁ బుణ్యసతీజనమంజులోక్తులన్
భాసురవృత్తగీతరసబంధురరావములం బురీవనీ
వాసశుకానులాపముల వారణబృంహితవాజిహేషలన్
శ్రీసముదంచితం బగుచుఁ జెల్వు వహించెఁ బురంబు నవ్యమై.—ఆ. ౫.

కవిరాజమనోరంజనము.

చ. కొడుకులు గల్గుదాఁక నొకకొన్నిదినంబులు చింత నందనుల్
పొడమిన నాయువు న్బలము బుద్ధియు విద్యయుఁ జాలఁ గల్గఁగా
నుడుగనిచింత కల్గి తను నోలిభజింపనిచింత తండ్రి కె
ప్పుడుఁ గడుచింతసేయుదురు పుత్రులు శత్రులుగాక మిత్రులే—ఆ. ౧

సీ. ధర నల్పులకుఁ బ్రభుత్వంబు వచ్చిన మనుష్యుల వికారపుఁజూడ్కిఁ జూచినట్లు
పల్లవు ల్తుటి లేమిపడి యింటిచాయరా మొగిలంజెల్లులు మూగినట్లు
పరదేశి యతిలోభపరునియింటికిఁ బోవఁ దగి కోఁతివలెను గద్దించినట్లు
వంతువానికి హీనవైశ్యులు తమలోన నేకంబుగాఁ గలహించినట్లు
తెరలి యొండొకటిని రూక్షదృష్టిఁ జూచు
గొఱగొఱను మూల్గు గద్దించుఁ దఱిమి తఱిమి
కవిసి కలహించి భీకృతి కలకలముగ
జాగిలమ్ములు రోషభీషణము లగుచు.—ఆ. ౨.

చ. కర మనురక్తిఁ గొమ్మ కరకంజమునం దిడి మీఁదఁ బాలుఁ జ
క్కెరలును బెట్టి పెంచి పలికింపుచు మాటలు నేర్పినందుకా

విరసపుఁగూఁతల న్నిగుల వేదన గొల్పెద రింతి కియ్యెడన్
గురువుకు బొమ్మవెట్టితిరి క్రూరవిచారము కీరవాగమా.—ఆ. ౩.

ఉ. నిప్పులురాలు గ్రీష్మమున నిక్కనగాడ్పులు వార్షికంబునన్
జప్పుడుసేయుచే మరలసాఁగెఁ బ్రతీచికిఁ బ్రాచినుండి తా
రప్పటిపొంగుచేఁ బ్రజల నాపదఁ బెట్టి నిజాధికారముల్
దప్పినఁ జిన్నబోయి మరలం జనుచుందురుగాద దుష్ప్రభుల్.

చ. మలయజగంధి తాళపరిమాణమనోహరరాగగీతికా
కలనదంబు జంత్రమున గాత్రమునన్ జెలఁగింపు నింపుచే
శిలలు ద్రవించెఁ జిత్రములు జీవకళల్ ధరియించె దారువుల్
పొలుపుగ నంకురించె మృగము ల్మదిఁ జొక్కవహించె నెంతయున్.—ఆ. ౪.

మ. తగునే రాజకుమార నువ్యథ మవస్థాపంబుచే నింత నె
వ్వగలం బొందఁగ ధైర్యశాలివిగదా వాగాంగనాస్నేహమో
హగుణంబు ల్చపలాయతాయతము లెంతైన న్సతం బేలగున్
నగరే లోకులు నీమనం బిటులు మగ్నంబైన భంగాంబుధిన్—ఆ. ౫.

కాణాద-పెద్దన సోమయాజి

ఈకవి నిజాము రాజ్యములోని గద్వాలసంస్థానాధిపతి యైన ముష్టిపల్లి సోమభూపాలుని ప్రేరణముచేత ముకుందవిలాసమును, అధ్యాత్మరామాయణమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; ఆత్రేయగోత్రుఁడు; తిమ్మనార్యపుత్రుఁడు. సోమభూపాలుఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి చెప్పుకొన్న ముకుందవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములలో "శేషశైలేశలీల" అను నామముతో అపంచవర్గీయ చిత్రకృతి మొదలయినవానిఁగూడఁ దాను రచించినట్లు చెప్పెనుగాని యవి యిప్పుడు కానరావు—

సీ. నను నందవరపురాన్వయపయోనిధిచంద్రుఁ గాణాదవంశవిఖ్యాతిసాంద్రు
నాశ్వలాయనసూత్రు నాత్రేయమునిగోత్రు సకలవిద్వత్కవిప్రవరమిత్రు
ప్రౌఢలక్ష్మీపతిపండితసోదర్యు బాహటగ్రంథానుభావధుర్యు
వేదశాస్త్రపురాణవివిధమర్మధురీణు వరచతుర్విధకవిత్వప్రవీణు
భోజచంపూప్రబంధార్థబోధనానుబంధగీర్వాణటీకానిబంధనాది
పేశలవచోరచనవశ్యు పెద్దనార్యుఁ గాంచి దయమించి పలికె సగౌరవముగ,

గీ. కాదివర్ణంబు లిరువదిరెండు విడిచి । చేసితి నపంచవర్గీయమిశ్రకృతిని
శేషశైలేశ లీలాఖ్య చే నెసంగ । యాదిమితవర్ణనియతి శక్యంబు జగతి?

ఉ. శ్రీరమణీయరత్న సురపుణ్యనగరీనగరీశదేశభూ
భారధురీణుఁ డాబహిరిపామనృపాలుసభాంతరంబునన్
మారమణాంకితంబులుగ మత్స్యపురాణ మొనర్చెఁ బూనవే
సారసుధాప్రసారవిలసత్కృతి సాంధ్రవచశ్చమత్కృతిన్.

ఈకవి సంస్కృతాంధ్రములయందు బహుసమర్థుఁడు. ఈతని గ్రంథములలో నున్నన్ని శబ్దాలంకారములును చిత్రబంధకవిత్వపద్యములును మఱి యేకవిగ్రంథములోను లేవు. ఈతనికవనము రసవంతమయి కవిజనహృదయరంజకముగా నుండును. తనకవిత్వమును గూర్చి వెన్నెలకంటి వేంకటపతి యీక్రిందిపద్యమును చెప్పినట్లు కవి తనయధ్యాత్మ రామాయణమునందు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

ఉ. ఇద్దఱుజోడు నన్నకవి యెఱ్ఱన, తిక్కన సోమయాజి దా
నద్దగు వారికిన్, మువురికొక్కఁడె దీటగు నల్లసానిమా
పెద్దన, వారితోడుతను బేరువహించిన శ్రీకణాదముం
బెద్దనసోమయాజి విను పెద్దనఁ బోల్చఁ గవిత్వసంపదన్.

ఇట్లితరులు పొగడినట్లు చెప్పుటయేకాక కవి తాను తనముకుందవిలాసము నిట్లు పొగడుకొన్నాఁడు—

గీ. ఇందు సకలహితము నిచ్చు మున్విష్ణుచి । త్తీయతుల్యమౌ మదీయకవిత
యెదుటఁ జేవఁబోలు వనలిఁ బోలుఁ గోమాము । మృదువు గాదె విరులమీఁద వ్రాలి?

క. కుందవిలాసము తావిము
ముందవిలాసము సదామృతదవిలాసం
బిందువిలాసమును సుధా
బిందువిలాసము హసించుఁ బేశలఫణితిన్.

ఈకవి కాలముగాని కృతిపతి యనఁదగు పెదసోమన్నపాలుని కాలముగాని నిశ్చయముగాఁ దెలియలేదు. అయినను

ఉ. అన్నయభట్టు, భీమన ననంతు నధర్వణుఁ దిక్కహోత్రి నె
ఱ్ఱన్నను సోము భాస్కరుని నయ్యలు నైషధకావ్యకర్తఁ బో
తన్నను బిన్నవీరుఁ జివన్నను నూరప రామభద్రుఁ బె
ద్దన్నను దిమ్మనార్యు గరుడాంకుని మూర్తిసుకీర్తి నెంచెదన్.

అని భట్టుమూర్తివఱకును గలకవుల నీకవి పొగడియుండుటచేత నీతఁడు తదనంతర [illegible] పదు [illegible] దాదికిని [illegible] యుండెనా [illegible] యున్నట్టు స్పష్ట

మగుచున్నది. ముష్టిపల్లి సోమన్నపాఱునితాత మొదలయినవారు మహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసి వారిని జయించుట మొదలయినసంగతులు చెప్పఁబడి యుండుటచేత నితఁడు పదునేడవశతాబ్దాంతమునందో పదునెనిమిదవశతాబ్దారంభమునందో యున్నట్లూహింపఁ దగియున్నది. గద్వాలసంస్థానమునందున్న మామిత్రులకొకరికిఁ గవికాల విషయమునుగూర్చి వ్రాయఁగా ౧౭౫౦వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినట్లు తెలిపియున్నారు. ఇఁదలికపుస్తుతిలోఁ జేర్పఁబడినయయ్యలు రెట్టమతమును జేసి నతఁడే యయినపక్షమునఁ గవి ౧౭౩౦వ సంవత్సరమువఱకుఁ దరువాతఁగూడ నున్నట్లు చెప్పవలసి యుండును. ముకుందవిలాసమునకు భద్రాపరిణయ మని నామాంతరము గలదు. కవికృతము లయిన రెండుగ్రంథములనుండియుఁ గొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ముకుందవిలాసము.

ఉ. ఆటలు పాటలుం గలుగునందపుగందపుఁదోటవాటముల్
కోటలు పేటలుం బసిఁడిగోడలు మేడలుఁ గల్గవిందురా
చోటులు నీటులుం గులుకుచుక్కలు జుక్కలు నిండుఁజెల్వపుం
బోటులమేటులం దగినపొన్నలచెన్నులు గల్గువీటిలోన్.—ఆ. ౧.

ఉ. చేరలఁ గొల్వవచ్చు దయచిప్పిలు గొప్పకొప్పకన్నులన్
మూరలఁ గొల్వవచ్చుఁ గడుముచ్చట లిచ్చువెడందవక్షమున్
బారలఁ గొల్వవచ్చుఁ గవపాలి బళి హా కిన్నమీపలన్
మేరలఁ గొల్వవచ్చునిఁక మే లితఁ డీతఁ డెంతఁ బ్రీతిఁ జేసినన్.—ఆ. ౨.

ఉ. కానునకానఁబడు సతికావిజగావిలనిల్లుమోఁకిం
పానఁగఁ బానకంబు సమ మానన మానసపిల్లు మేఁమా
మే ననమేనమం గనకమేన మీననఁగన్గవందగున్
వే ఱివేనలిన్వ్యరుల వేయుఁ జూవే యువతీమతల్లికిన్.—ఆ. 3.

మ. తనరన్ వ్యాకరణజ్ఞుఁ దంద్రియనుచుం దర్కజ్ఞునిన్ శ్రోత్రియుం
డును మీమాంసకునిన్ నతింపఁ దటంచు న్వాడి దూరంబునం
గని యస్పృశ్యునిఁబోలె ఛాందసుని వేదక్రం గావ్యలీలారస
జ్ఞా నిజేచ్ఛం గవితాశిధూమణి వరించున్ భావగర్భంబునన్.—ఆ. ౪.

అధ్యాత్మరామాయణము.

సీ. సంసారదావాగ్నిసంతప్తులకు సుధాస్తోమవర్షనియుక్తి రామభక్తి
తాపత్రయామయతాపక్లేశితులకు రమ్యభేషజయుక్తి రామభక్తి

పంచమహాపాపపటలసర్పములకు రచితగారుడశక్తి రామభక్తి
భవవిపద్వారాశిపాతభీతులకును బ్రబలతరీయుక్తి రామభక్తి
ప్రేమబోధితగురుమూక్తి రామభక్తి । కామితార్థజనాసక్తి రామభక్తి
శ్రీమదురుసంపదనురక్తి రామభక్తి । సామరస్యోదితవిముక్తి రామభక్తి.—బాల.

చ. సారిదిఁ గళత్రపుత్రపితృసోదరబాంధవముఖ్యసంగముం
బరయ నదీప్రవాహపతితాగతకాష్ఠములట్లు కూడుచున్
ఖరిపటివీడు నైజము ప్రవాహగతజంతులఁబోలి మోహమున్
బొరయకయుండఁగావలయుఁబోవుచునున్నదవచ్చుచున్నదన్.—అయోధ్యా.

ఉ. అంతట దైత్యకాంతుఁడు సురాదివిరోధి సరోధిదాటి య
త్యంతవిభాకలంకను శుభాంకను లంక నశోకకాననా
భ్యంతరసీమలో నిలిపె నాసురకాంతలు కాచియుండఁగా
సంతతపూత సాధుగుణజాతను నాక్షితిజాత నెంతయున్.—అరణ్య.

ఉ. అంచలుపాఱెఁ గేకులకు నాటలుగేరె ఘనంబు లూరెఁ గ్రొ
మ్మించులుకూరె శీతలసమీరమువారె మరుండు చేరె ము
న్మించుగ జాతిబాణతతి మాఱె నటం బధికాళిధైర్యముల్
గ్రించుకజాఱె మాఱె నలగ్రీష్మము మీఱె జలాగమం బిలన్.—కిష్కింధా

చ. కమలవిరోధి కామజయకారి కిరద్యుతికీర్తనీయుఁడున్
కుముదహితుండు కూటమృగగోత్రకృతాంకుఁడు కౢప్తసత్కళా
క్రముఁడును కేశవేక్షణము కైరవిణీశుఁడు కోకభేదనా
గమనుఁడు కౌముదీకరుఁడు కంధిభవుం డుదయించెఁ దూర్పునన్ —సుందర.

ఉ. దానవనాశనార్థముగఁ దత్సతిఁ దెచ్చితి వీవును న్మహా
మీనము నామిషం బనుతమి న్విషపిండము గ్రోలసోలు నె
ట్లానెతి నామహీసుతసమాహరణం బొనఁగూడె మీఁదటన్
గా నగునట్టికార్య మది కానగుచున్నది దానవాగ్రణీ.—యుద్ధకాండము.

మ. శ్రవణానందకరంబు సుందరముగా షడ్జాదిసప్తస్వరా
ర్ణవమున్ జాతిగతుల్ త్రికాలకలితస్థానత్రయీమార్గమా
ర్గవిధుల్ తోఁపఁగ వల్లకీచతురతన్ రంజిల్ల గాంధర్వసా
రవిదుల్గానమొనర్చి రాకుశలవుల్ రామాయణం బాసభన్.—ఉత్తరకాండ.

కుందుర్తి-వేంకటాచలకవి.

ఈకవి మిత్రవిందాపరిణయమనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు ఆఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు ; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు ; కౌండిల్య గోత్రుఁడు ; రామయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని తాతయైన గోవిందామాత్యుఁడు ౧౬౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రాజ్యముచేసిన వీరవేంకటపతిరాయలవద్ద నుండి, భారతీపరిణయమను కావ్యముఁజేసి యాతనిని మెప్పించినట్లు కవి యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

చ. పటుతరగోస్తనీమధురపాకసమంచితమై రసోర్మిప
ర్యటమగుభారతీపరిణయం బనుకావ్య మొసంగి వీరవేం
కటపతిరాయలం దనిపి కాంచె మణీకనకాభిషేక ము
త్కటగతి నమ్మహామతి సుఖస్థితిశోభి యశోభిరాముఁడై.

ఈకవికాలమునాఁటికి విజయనగరసంస్థానప్రభువులు మిక్కిలి హీనదశకువచ్చినందునఁ గవి ఈరాజ్యమునువిడిచి పాండ్యమండలమునుజేరి మధురలోనుండినట్టు తెలియ వచ్చుచున్నది. గ్రంథావతారికలోఁ దాను పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడయిన విజయ రంగ చొక్కనాథునిఁ గవిత్వముచెప్పి మెప్పించినట్లు కవియే యీక్రిందిపద్యములలో వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. చదివినావే మేమి చదువయోగ్యంబులో యవియెల్ల నిస్సంశయంబుగాఁగ
వచనకావ్యములుగా రచియించినావు భారతభాగవతములు రామకథయు
ఘటియించినావు ద్రాక్షాపాకముగ బహునాటకంబులు సమున్నతిఁజెలంగఁ
జాటించినావు దిక్కోటరంబుల బుధకోటిమెచ్చ నపారచాటుకృతులు
నర్థగుంభసముజ్జృంభితాశుమధుర । చిత్రవిస్తరకవితా ప్రసిద్ధి నీకు
సహజమేకద పాండ్యభూజానిసభఁ గ । థాశుకవియునఁ గీర్తిఁ జెన్నలరినావు.

చ. కవిజనకల్పకం బఖిలకావ్యరసజ్ఞుఁ డఖండపాండ్యభూ
ధవుఁడు మహానుభావుఁ డతిధార్మికుఁ డర్యగవజ్రధారి యై
న విజయరంగచొక్కనరనాథుఁడు నీకవితాసమగ్రవై
భవములు మెచ్చి నీ కొసఁగె భర్మ మణీశిబికాదిసంపదల్.

పయిపద్యములనుబట్టి యితఁడు కొన్నినాటకములనుమాత్రమేకాక భారత భాగవత రామాయణములను వచనకావ్యములుగాఁగూడ రచియించినట్టు విశదమగుచున్నది.

ఇతఁడుమాత్రమేకాక యితనికాలమునం దుండినయితరకవు లనేకులుకూడఁ దాము వచనకావ్యములను రచియించినట్లు తమ ప్రబంధములలోఁ వ్రాసికొనియున్నారు. ఆవచనకావ్యము లన్నియు మాకు దొరకకపోయినను, ఈకాలములో రచియింపఁబడిన వచనకావ్య మొకటిమాత్రము మాకు లభించినది. ఆవచనకావ్యమునుగూర్చియుఁ తత్కర్తనుగూర్చియు నిఁకముందే కొంత వ్రాయఁబడెను. పయి నుదాహరింపఁబడినవానిలోని కడపటిపద్యమునుబట్టి కవికాలముసహితము స్పష్ట మగుచున్నది. విజయరంగ చొక్కనాథుఁడు ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి విద్వాంసుఁడై యాంధ్రకావ్యరచనను బ్రోత్సాహము చేసినవాఁడగుటచేతను, అతనికాలములోనే కవి యనేక గ్రంథములనుజేసి తర్వాతమిత్రవిందాపరిణయమును జేసియుండుటచేతను, ఇతఁడు హూణశకము ౧౭౪౦వ సంవత్సర ప్రాంతమువఱకును జీవించియున్నట్లు తెల్లమగుచున్నది. కొంతకాలమునుండి యీతని పూర్వకవు లాచరించుచువచ్చిన యాచారమును మానక యీకవియు రంగనాథుఁడు తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించిన ట్లీక్రిందిపద్యమున వ్రాసికొనియున్నాఁడు. —

సీ. నీలమేఘముడాలు చాలించఁగఁజాలుమేనువాఁడు జగంబు లీనువాఁడు
వేల్పురాతాతల్పు విప్పటందమదల్పుటొమ్మువాఁడు కళాభరమ్మువాఁడు
వెలలేనిబంగారు జేవన్నెరంగారుచేలవాఁడు మనోజ్ఞలీలవాఁడు
కడకంట సొంపారుకరుణారసముమీఱుచూపువాఁడు భవంబుఁబాపువాఁడు
హీరకటకకిరీటకేయూరతార । హారమంజీరచారుచక్రములవాఁడు
కలనొకానొకపురుషుఁ డుత్కలికదొలుకఁ । బ్రేమ నామ్రోల వేకువజామునకళ.

గ్రంథమునం దక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగము లనేకము లుండుటచేత నీతఁడు లాక్షణికకవి కాకపోయినను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము రసవంతము గానే యున్నది. మిత్రవిందాపరిణయములోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము—

చ. అని వనితోక్తియుక్తిగతి నవ్వని యవ్వనిగుంపు సొంపుఁ జే
కొని తనివార సొంతము గ్రోలుచు సోలుచు మిన్నగప్ప క్రొ
న్నన లనవద్యహృద్య కల నగ్గని కన్గొని తావిమావి పెం
పొనరినమేరఁ గీరచయ మూఁకొని తూకొనినంత రంగగ. — అ. ౨.

ఉ. సారస మాపెంగంబు జితసారస యూగమునంబు నాభికా
సారసమాభ మౌళిదమసారసమాజము మేఘు మానుధా

సారసమావృతంబు నుడి సారసమానము తన్నితంబ మా
సారసమానియను విసారసమాయత మాద్యగబ్జముల్. — ఆ. ౪.

చ. కనియె నుదారుఁ జారుతరకౌస్తుభహారు సుమేరుధీరు జీ
వనదశరీరు దుగ్ధమయవార్ధిగభీరు దురాపసారు లో
చనసుఖదావతారు ఖలశైలశతారు నఘౌఘదూరు స
ద్వినుతయశోవిహారు వసుదేవకుమారు నతాబ్జసూనునిన్. — ఆ. ౬.

ఈదురుపల్లి—భవానిశంకరుఁడు.

ఈకవి ధర్మఖండము రచించెను. ఇతఁడు కూచిమంచి తిమ్మకవితోను వక్కలంక వీరభద్రకవితోను సమకాలికుఁడయినందున, ఇతఁడును పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమునుండి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములవఱకును జీవించియుండును. ఈకవి తనధర్మఖండమున వక్కలంక వీరభద్రకవినిగూర్చి వ్రాసిన 'హరిశౌర్యుండగు' అనుపద్య మీవఱకే యుదాహరింపఁబడియున్నది. గిట్టకవి వేంకటరాయకవి తన విద్యాగురువైనట్లు కవి ధర్మఖండమున నీక్రిందిపద్యముచేఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

ఉ. శ్రీమదుమావిలాసుఁడు నశేషలిపిప్రవణుండు భూరిశో
భామహనీయమూర్తియుఁ బ్రబంధనిబంధనబంధురక్రియా
భామహితోరుసూత్రుఁడు నృపాలకపూజ్యుఁడు నంచుఁ దద్బుధుల్
వేమఱు నెంచ గిట్టకవి వేంకటరాయకవీంద్రుఁ డొప్పుగన్.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; శంకరామాత్య పుత్రుఁడు. కవి తాను శృంగారమంజరి యనుకావ్యమునుగూడ రచించినట్లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొనెనుగాని మాకాగ్రంథము లభింపలేదు—

సీ. ధాత్రి భారద్వాజగోత్రపవిత్రుఁడై సురుచిరాపస్తంబసూత్రుఁ డగుచు
నిరతాన్నదానాభిరతుఁడౌ నీదురుపలి నరిసామాత్యపౌత్రవరుని
నగణపూజితశంకరుం డగుశంకరామాత్యమౌళికి నాత్మభవునిఁ
బ్రాజ్ఞుని నచ్చమాంబాగర్భశుక్తిముక్తామణి నీశ్వరధ్యాననిరతు
భవ్యశృంగారమంజరీకావ్యరత్న। మంత్రభాష నొనర్చినయట్టిచరితు
శంభువిభుఁడై నయిపటూరి శంభుశిష్యు। నను భవానిశనాముఁగన్గొనుచుఁ బలికె.

ఈకవి రచియించినగ్రంథము సమగ్రముగా దొరకలేదు గాని దొరకినంతవఱకుఁ

గవనము రసవంతమును మధురమయి నిర్దుష్టముగానున్నది. ధర్మఖండమునుండి రెండు మూడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. అనవిని వానిఁజూచి మునులారయఁ బుత్రకళత్రరక్షకై
యనయముఁ గ్రూరవృత్తిమెయి నర్థము నీవు గడించె దేని నీ
ఘనతర మైనకిల్బిషనికాయము భాగమువారు కొందురో
కొనరో యెఱుంగఁదెల్పు మనినం దితఁడేలిల నటంచుఁ బల్కినన్.

చ. హరి భజియింపనైతి లలనావయవామితవర్ణనాప్తి న
స్థిరమతి నర్థలోభరతిఁ జేయఁగనైతిఁ బరోపకార మి
ద్ధగళశతాదయాకలితతాగుణము ల్సహజంబు లయ్యె నె
ట్లరయుదు నీయపారకలుషాబ్ధికిఁ దారణయానపాత్రమున్.

చ ఫలితనరుల్ ద్విజాతులకు భక్తి నొసంగుటయున్ గతోదక
స్థలములఁ బ్రాణిలోకము హితంబునకై సరసీతటాకముల్
నిలుపుటయున్ మహాత్ములకు నెంజలి దీర్చుటయున్ దలంప నీ
యలఘుసుకర్మపంక్తులు తదవ్యయమార్గసుఖైకహేతువుల్.

ధూర్జటి–వేంకటరాయకవి.

ఇతఁడు రత్నావళీపరిణయ మనెడు నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి చేకూరి రామస్వామిమంత్రి కంకితము చేసెను. ఈకవి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచియించి కృష్ణదేవరాయని కాలములో నుండినధూర్జటికవివంశమువాఁడు. ఇతఁడు తన గ్రంథమునందు ధూర్జటికవి నిట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు—

మ. పటుగంగాలహరీతరంగసముదంభత్ప్రౌఢతాంచత్కళా
ఘటనన్ బాదవినమ్రకృష్ణనరరాడ్గంభీరకోటీరవి
స్ఫుటరత్నద్యుతిపాటలీకృతపదాంభోజాతు సర్వజ్ఞు ధూ
ర్జటినిం గొల్చెద నస్మదీయకులకర్తన్ భక్తి రంజిల్లఁగన్.

ఈధూర్జటిపౌత్రుఁ డయిన వేంకటపతి కృష్ణరాజవిజయమును జేసెను. ఈవేంకటపతి కుమారుఁడును కవితండ్రియు నైనలింగరాజు కాళహస్తిరాజుల ప్రేరణముచేత మతి యొక్కయిద్ద కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచియించెను. రత్నావళీపరిణయమునఁ గవి తన తండ్రినిగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

మ. ఘనగౌరీశకటాక్షలబ్ధకవితాగాంభీర్యసంతుష్టభూ
జనశ్రాద్ధస్తసువర్ణచేలమణిభూషాగ్రామపల్యంకికా
ఘనదంతావళఘోటకాదిబహుసత్కారప్రతిష్ఠాత్ము మ
జ్జనకున్ ధూర్జటిలింగరాజకవిరాజశ్రేష్ఠుఁ గీర్తించెదన్.

ఈకవి పాకనాటి యార్వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఇతఁడు తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనుచుఁ దా నింతకుమున్న నామలింగశాసన మనఁబడెడి యమరమునంతను బద్యకావ్యమునుగా రచించినట్లు క్రిందిపద్యములలోఁ దెలిపియున్నాఁడు—

చ. స్థిరముగఁ గాళహస్తిగిరిజేశవరాగతసంస్కృతాంధ్రనుం
దరకవనంబు వ్యాకరణనాటక కావ్యవిచక్షణత్వమున్
గరిమవహింప భూవరశిఖామణు లెన్నఁ జెలంగి తౌర బం
ధురతనుకాంతిబాలరవి ధూర్జటి వేంకటరాయసత్కవీ.

మ. అమరం బంతయుఁ బద్యకావ్యముగ భవ్యంబైనయయ్యంధ్రభా
ష మహాపండితసత్కవివ్రజము మెచ్చన్ సాహితీకౌశల
క్రమ మొప్పన్ దృఢభక్తితోడుతను శ్రీరామాంకితంబై లగన్
రమణీయంబుగఁ జేసినాఁడవు ఒళీ ప్రఖ్యాతివాటిల్లఁగన్.

ఈకవి కాలనిర్ణయమునుగూర్చి కొంచెము విచారింపవలసియున్నది. ఈతనితండ్రియైన లింగకవి తాను రచించిన పండ్రెండాశ్వాసముల కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును కాళహస్తి రాజయినదామెర్ల యకృష్ణనాయనిపుత్రుఁడగు వేంకటపతిరాయని కంకితముచేసి యున్నాఁడు. అకృష్ణనాయనిపుత్రుఁడయిన వేంకటపతినాయఁడు పదునేనిమిదవ శతాబ్దారంభమున నుండినవాఁడు దీనిబట్టి చూడఁగా కవి ౧౫౧౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునం దుండినట్లు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. అయినను మన మిప్పుడునిర్ధారణము చేసిన యీకాలమున కొకబాధకము కనఁబడుచున్నది. కవితండ్రి యైనలింగకవి తన కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు

సీ. శ్రీకాళహస్తీశసేవనాన్వితచిత్త విత్తజాకర లక్ష్మీవిహార
రమణీయశీల భారద్వాజగోత్రపవిత్ర యాపస్తంబసూత్రమహిత
ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్ర కుమార ధూర్జటినామ విస్ఫూర్జితాంక
స్తుతమతి వేంకటపతితనూభవ లింగరాజకులేంద్ర ధైర్యాచలేంద్ర"

అను సీసపద్యములోఁ దాను కృష్ణవిజయము నొనర్చిన కుమారధూర్జటికిఁ బుత్రుఁడయి నట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈకుమారధూర్జటి తాను కృష్ణదేవరాయలకాలములో నుండి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచించిన ధూర్జటికవికి మనుమఁడైనట్లు తనకృష్ణ

రాజవిజయమును వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ౧౫౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునందుఁ గృష్ణదేవరాయలకాలములో నుండిన ధూర్జటికవి మనుమనికొడుకగు లింగకవి ౧౭౩౦వ సంవత్సరప్రాంతమునం దక్కరాజు వేంకటపతికాలములో ననఁగా నిన్నూఱు సంవత్సరములకుఁ దరువాత నుండుట పొసఁగనేరదు కాఁబట్టి కుమారధూర్జటికి ధూర్జటి సరిగా తాతగాక తాతవరుసవాఁ డయియుండవచ్చును. అందుచేతనే కాఁబోలుఁ గుమారధూర్జటియే యొకచోట ధూర్జటిని దనపెదతాతనుగాఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. ఈలింగకవియుఁ దనతండ్రిని ధూర్జటి మనుమనిగాఁ జెప్పక 'ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్ర' యని తద్వంశజునిగామాత్రము చెప్పినాఁడు. కుమారధూర్జటి చినవేంకటాద్రీశ్వరుని యాజ్ఞప్రకారముగాఁ దాను కృష్ణరాజవిజయము చేసితినని చెప్పుకొన్న చినవేంకటాద్రి నరపతి కృష్ణరాజవిజయకృతిపతి యగు కోదండరామరాజుయొక్క రెండవకుమారుఁ డగుచినవేంకటాద్రి యైనచో నీకాలగ్రహము మించుమించుగా సరిపోవును. రత్నావళీపరిణయకర్తయగు వేంకటపతికవియు ప్రౌఢకవియు హృద్యముగాఁ జెప్పెను. కవిత్వరీతిని జూపుటకయి కొన్నిపద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁ బడుచున్నవి.

మ. మెఱుఁగుంబోఁడులు వీటిసౌధతలలై మిన్నేటిబంగారుతా
మరపువ్వుల్ గ్రహియింపఁబోవ మదసంభద్భృంగభంగశ్రేణి త
త్కరుణీవక్త్రవితానమున్ గవియ భీతిస్ఫూర్తులై కాంతలం
తరయ ప్రౌఢిఁ గవాటముల్ మూయుదు రుద్యన్నగ్నభావంబునన్ — ఆ. ౧

ఉ. ధన్యుఁడ వీవు నన్ను మదమ్మునఁ బల్కి సమస్తదేవతా
మాన్యుఁడ దత్పుత్రుఁడై [illegible] రంజిలఁగా వసుధావిభుఁ డంత సౌ
జన్యసమేత యైనరిజనాయుయుఁ దాను సమస్తభోగస
మ్పన్నము నైజమందిరమునందగతిం జని చేరెఁ గూరిమిన్. — ఆ. ౨.

చ ఘనతరలక్షణప్రతిభ గాంచినరాజసటంచు బద్ధిని
జనములఁ గుందఁజేసి యశంబు [illegible] గలంపఁగాఁ
దనరు మహాప్రతాపమహితస్థితిఁ గాంచుచు వచ్చునట్టి న
[illegible] మండలాగ్రహతి నెంతయు వెన్నెలనె తోలంగవే — ఆ. ౩.

మ. చెలి [illegible] నాఁ [illegible] సేమంచి [illegible]
లలిన [illegible]
ష్ఠలిఁబోవన్ గ్రహియించె రక్కసుఁడు దోస్సారంబు మించంగ బె
ట్టులిచేఁ జిక్కకురంగుల ట్లతివ లింపుల్ మిక్కు భీతిల్లఁగన్ — ఆ. ౪.

అయ్యలరాజు - అయ్యలభాస్కరకవులు.

అయ్యలరాజవంశసంభవు లయినయయ్యలకవియు భాస్కరకవియుఁ జేరి కాలస్వరూపాదులను దెలిపెడి కెట్టమత మనుగ్రంథమును కన్నడభాషనుండి యైదాశ్వాసములపద్యకావ్యమునుగాఁ దెనిఁగించిరి. ఈకవు లిరువురును క్రీస్తుశకము ౧౭౭౦ వ సంవత్సరమునం దీపుస్తకమును దెలిఁగించినట్టుగా గ్రంథాంతమునందలి యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. కలియుగప్రథమభాగము నాల్గువేల యెన్మిదినూర్లపైఁ డెబ్బదియునొకటి
శాలివాహనశక సమ లిల వేయునార్నూటతొంబదిరెండు రూఢిగాఁగఁ
బ్రభవాదిగతములు పరఁగ నిర్వదిమూఁడు నేండ్లయ్యె నంతయు నెన్న బుధులు
అట్టికాలంబున నయ్యల భాస్కర కవివర్యు లలరాజకమలహితుని
యాజ్ఞఁ బూర్వోక్త కెటమతాఖ్యకావ్య। మును నొనర్చిరి యాచంద్రముగను గీర్తి
వక్త్రశ్రోతలకును గల్గ వసుధవీఁద। నల యహోబలనృహరి కి నర్పణముగ.

కవు లీగ్రంథమును కొండ్రాజు పెదతిమ్మరాజునకుఁ బుత్రుఁడును మఱియు గుర్వరాజునకు దౌహిత్రుఁడును నయిన వేంకటరాజున కంకితము చేసిరి. ఈవేంకటరాజు కర్నూలు మండలములోని రొళ్లపాలెము నకుఁ బాలకుఁడును అహోబలక్షేత్రధర్మకర్తయు నయి నట్లును, అతఁడు కవులను బిలిపించి కెటమతమును దెనిఁగింపఁ బ్రార్థించినట్లును, ఈపద్యములలోఁ జెప్పఁబడి యున్నది—

సీ. శ్రీమదహోబిలస్వామి మహారాజ్య రక్షకుం డగుచు నేరాజు వెలయు
నభిరామకామందకాఖ్యసత్కావ్యరత్న మునకు నేరాజు నాథుఁ డయ్యె
జానకీనాయకచరణసంసేవ బ్రోదిచే నేరాజు ప్రబలు సిరుల
నెరయూరి పురవరాధీశాది బహుబిరుదాంకుఁడై యేరాజు యశముగాంచె
నతఁడు కొండ్రాజు తిమ్మభూపతివరేణ్య। తనయు పెదతిమ్మరాజవతంసగర్భ
వార్ధిచంద్రుండు సత్కులవర్ధనుండు। సతతవిభవుండు వేంకటక్ష్మావిభుండు.

క. ఒకనాఁడు నిఖిలకోవిద। నికరహితామాత్యబంధుసుతవీరభట
ప్రకరము గొలువఁగ నెలవుం। డి కథాప్రస్తావ మాత్మ నివ్వటిలంగన్.

గీ. గనుకవియైనయయ్యలరాజు వంశ్యు। రఘుపతియు క్ష్మాభుత్పుత్రునయ్యలాఖ్యు
నాగఘనునూను భాస్కరనామధేయుఁ। గరుణ దళుకొత్త రావించి గారవించి,

వ. తత్కాలోచితప్రసంగంబున నిట్లనియె,

గీ. ఘనతసుజ్ఞాననిధి భట్టుమూర్తి మున్ను । చెలఁగఁ గన్నడభాషను జెప్పినట్టి
శాస్త్రమంతయు నేను నీజనులు బొగడఁ । దెనఁగుభాష నొనర్పంగ దివురుచుంటి.

ఈపుస్తకమునుబట్టి యీకవుల కాలమును నిర్ణయించుటకుమాత్ర మేకాక తెనాలిరామకృష్ణుని కాలమును కనుఁగొనుటకు సహితము కొంతయాధారము కానవచ్చుచున్నది.

భట్టుమతమును దెనిఁగించిన యీకవుల యింటిపేరు అయ్యలరాజువారు. వీరిలో నొకఁడు పినతిమ్మయామాత్యపుత్రుఁ డయిన యయ్యలకవి; రెండవయతఁడు నాగయామాత్యపుత్రుఁ డయిన భాస్కరకవి. ఈకవుల కిద్దఱికి నెట్టిబంధుత్వ మున్నదో తెలియరాదు గాని వీ రన్నదమ్ములబిడ్డ లని తోఁచుచున్నది. వీరిపూర్వులలో నొకఁడైన తిప్పనార్యుఁ డొంటిమిట్ట రఘువీరశతక నిర్మాణకర్తయుఁడయి రాయల యాస్థానకవిగా నుండెను; అతని మునుమనుమఁ డయిన రామభద్రకవి రామాభ్యుదయమును రచియించెను. ఈకవులకవిత్వము నిర్దుష్ట మయినదికాదు. ఈపుస్తకముగాక కామందకముకూడఁ గృతిపతి కృతి నందెనఁట. కవనరీతిని దెలుపుటకయి భట్టుమతమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పూవులు నక్షతంబులును బొందుగ దోయిటఁదాల్చి వానకై
భావములోన మానవుఁడు ప్రశ్న యొనర్పఁగఁ భక్తి యర్ఘ్యోదక్
వాపిరి చేసెఁ గాఁ బలుక వారితవృష్టియుఁ గల్గు నంద్రు గో
త్రావలయంబునందుఁ గవిరాజి నుతింపఁగ వేంకటాధిపా.— ఆ. ౧.

ఉ. పాఱెను బండిమ్రోఁతగలి బందులు చెల్వుగ రొప్పరీతి వే
సారక గార్దభం బఱచుఁ జాడను ఘంటలనాదు కైవడిన్
వారక తోముకుండలరవంబుగలిన్ స్తనితంబు పల్వినన్
ధారుణి వాన లేదనియె ధన్యుఁడు భట్టుఁడు ప్రాజ్ఞు లెన్నఁగన్.— ఆ. ౨.

చ. అమరగురుండు లగ్నమునయందు వసింపఁగ విస్ఫుటల్ చతు
ర్థమున మెలంగఁ బైరు తతితప్పక యుండుట సప్తమంబునం
దమరఁగ వేగ నాపయిరు లాయతపెట్టుట మంచి దాతయున్
విమలగుణాఢ్య తిమ్మపృథివీపతి వేంకటరాజశేఖరా.— ఆ. ౩.

చ. రవితనయుండు రోహిణికరంబున నుండిన చైత్రకంబునన్
దవనము హెచ్చు మర్త్యులకుఁ దద్దయు నుబ్బసగుం దవుడ్పు సం
భవిలును గొఱమీనదిని బంటలు రాజిలు నన్యభూములన్
ధ్రువముగ వాన లే దనియెఁ బ్రోడతనంబున భట్టుఁ డిమ్మహిన్.— ఆ. ౪.

మ. బుధుఁ డర్థాధిపుఁ డైన వాఁడు రిపుఁడున్ భూమండలిన్ రక్తధా
న్యధరల్ క్రీలు ఘటిల్లు రాజుల ప్రజ ల్మన్నింతు రెందున్ సమ
స్తధరామర్త్యులకున్ సుఖం బొదవుఁ గాంతాశ్రేణిపైఁ గూర్మి య
త్యధికం బాయెడ వానికిన్ ననుము ధన్యా వేంకటక్ష్మాధిపా — అ. ౫.

అజ్జరపు-పేరయలింగము.

ఒక కుచంబివిలాస మనెడి స్థలపురాణగాథను దెనుఁగున నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచియించిన యీకవి శైవుఁడైన యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దమధ్యమునం దుండెఁగా నిప్పటికి నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. ఒక కుచంబివిలాసముయొక్క యవతారికయం దున్న

ఉ. బమ్మెరవంశమందునను బ్రౌఢసరస్వతి పద్దుగాంచి తా
నెమ్మె దలిర్పఁ గేసనకవీశ్వరు లప్పమనామసాధ్వియం
దిమ్మహిఁ గూర్మిఁ గన్నసుత యెల్లమయందును బేరయాఖ్యఁగ
న్నమ్మలిఁ గంటి వీరవరసమ్మను గంగనమంత్రి యగ్రమున్.

అను పద్యమును జూచి భ్రమించి యొక టీకవీశ్వరుఁడు బమ్మెర పోతరాజుగారి బావమఱఁది యని వ్రాసియున్నారుగాని యా యంశ మంతవిశ్వాసార్హ మయినదిగాఁ దోఁచదు. పయిపద్యము నాయొద్దనున్న వ్రాఁతపుస్తకమునందిట్లున్నను ముద్రితప్రతిలోఁ దప్పులు తప్పఁగా నచ్చొత్తింపఁబడియున్నది. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన కేసనకవీంద్రుఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యుని తండ్రియైన కేసన కాఁడు. ఆ తండ్రి కవీశ్వరుఁ డయినట్టు పోతన భాగవతమునఁ జెప్పికొనియుండలేదు; తనకన్న యొకఁ డుండినట్టు చెప్పికొనెనే కాని తోఁబుట్టినవాఁడు చున్నట్టును జెప్పికొనియుండలేదు. అంతేకాక, "తనకు లక్కమాంబ ధర్మగేహినిగాఁగ" అని పోతన తనతల్లి లక్కమ యైనట్టు చెప్పికొన్నాఁడు. ఈకేసన్న భార్య లక్కమాంబగాక యప్పమయైనట్టు కవియే వ్రాసియున్నాఁడు. అయినను గవిరామగారు పోతనామాత్యుని తండ్రియైన కేసన యని సమర్థించుటకయి యొకరు పద్యములోని "కేసన కవీశ్వరు లప్పమనామసాధ్వి" యన్నభాగమును "కేసనకవీంద్రుఁడు లక్కమసాధ్వి" నని దిద్దుటకయి సహితము ప్రయత్నము చేసినారు. ఈకవికి బమ్మెర పోతనామాత్యునివంటి కవిశ్రేష్ఠుఁడే బావమఱఁది యయియుండినపక్షమున, అతఁ డాబాంధవ్యమును దెలుపుకొనక యుండఁడు. కవి యీగ్రంథమును వ్రాయునప్పటికి తన మనుమఁడుకూడ పెద్దవాఁ డయియున్నందున, ఆకాలమునకుఁ

బోతన కవిత్వ మారంభింపని పిన్నవయసువాఁడగుటచే నాతనిఁ జేర్చుకొనలేదని చెప్పు టకు సహేతు మవకాశము లేదు. ఈకవి తనవంశమూలపురుషుఁ డైనకొండన గజపతి యైన వీరనృపాలునిచే గోదావరిమండలములోని ఉజ్జరపు గ్రామము నగ్రహారముగాఁ బడసిన ట్లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు:—

శా. శ్రీరంజిల్లఁ దెలుంగుమన్న గజరాట్సింహాసనాధ్యక్షునిన్
ధారాళంబుగ వేదశాస్త్రబహువిద్యారూఢి మెప్పించి యా
వీరాగ్రేసరుఁ డిమ్ముఁ గొండన మహావిఖ్యాతిగా గౌతమీ
తీరక్షోణిని నజ్జరంబనఁగఁ దాఁ దెచ్చె న్మహాగ్రామమున్.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన వీరాగ్రేసరుఁడు

మ. ధర కొండూళ్లుకు కృష్ణరాయలచమూధాటీగతి న్వింధ్యగ
హ్వరము ల్దూఱఁగఁ జూచి తా రచటఁ గాపై యుండుటం జాల న
చ్చెరువై యొజ్జువింతచీఁకటులు వచ్చెం జూడరే యంచు వే
సారిం జూతురు వీరరుద్రగజరాట్ఛుద్ధాంతముగ్ధాంగనల్.

అని మనుచరిత్రమునందుఁ గృష్ణరాయనిచే నోడింపఁబడినట్లు చెప్పఁబడిన వీరరుద్ర గజపతి యేమో యని యూహ పుట్టుచున్నది. ఆయూహయే నిజమయినచోఁ గవివంశ మునకు మూలపురుషుఁ డయిన కొండన పదునాఱవశతాబ్దాదియం దుండియుండవలెను. కవి కొండన కేడవపురుషుఁ డయినందున నొక్కొక్కపురుషునికి ముప్పదేసి సంవత్సర ములచొప్పునఁ జూచినచో నీపేరయకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండి యుండును. పలివెల మొదలయిన గ్రామములయం దిటీవలఁ జేరినవేశ్యలను వర్ణించి యుండుటచేతను. పదునేడవశతాబ్దమునందలి కవుల గ్రంథములలోని పద్యములను జూచి యటువంటిపద్యములను జేసియుండుటచేతను, మఱి కొన్ని కారణములచేతను నీపేరయకవి పదునెనిమిదవశతాబ్దమువాఁడని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

చ. మొదలను బద్మనాభి నవమోహనలాలితకంటికొమ్మలన్
ముదమునఁ దా సృజించి సుమనోహరమూర్తుల దత్కువాటికా
సుదతులఁ దా నొనర్చి యట సొంపునఁ బల్వెల వారకాంతలన్
గదలక తా సృజించెఁ గరకౌశల మొప్పుచునుండ మానినీ.

అని పలివెల వారకాంతలు వర్ణింపఁబడిరి. పదునేడవశతాబ్దారంభమున సారంగు తిమ్మన వైజయంతీవిలాసమున

ఉ. ఒక్కనిఁ బిల్వనంపి, మఱియొక్కనిచేతఁ బసిండిపట్టి, వే
ఱొక్కనియింటి కేఁగుచు, మఱొక్కని నానదుచక్కి నొక్కచోఁ

బొక్కఁ గలంచి చూడ భ్రమఁ బొంది విటుల్ తెలియంగ లేరుగా
కెక్కడిసత్య మేడవల పెక్కడి నేమము వారకాంతకున్?

అని వ్రాసినపద్యము ననుసరించి యీపేరయకవి

ఉ. ఒక్కని డాయరమ్మని మఱొక్కనిఁ గన్గొని ముచ్చటించి వే
ఱొక్కనిఁ బొంది రొక్కము మఱొక్కనిచేఁ గొని వేడ్కఁ జాటికిన్
ఎక్కుడు ప్రేమ లుండ వలపించుట ధర్మము గాక యయ్యయో
యొక్కనియందె తా వలచియుండుట న్యాయమె వారకాంతకున్.

అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఈ యొడయనంబివిలాస మనుస్థలపురాణము విప్రనారాయణ చరిత్రమునఁ జూచి దానిని మించునట్లుగా కల్పింపఁబడినకథయే యయినను, ఇందలి కథ వైజయంతీవిలాసములోని కథకంటెను నెక్కువ నీతిబాహ్యమైనదిగా నున్నది. కవిత్వమునం దందలిసారస్యమును నిందుఁ గానరాదు. ఇందుఁ దండ్రియే యొడయనంబికి వలసినంత ధనమిచ్చి యది వేశ్యపాలు చేసి దాని నెప్పుడును విడువవలదని కొడుకునకు బుద్ధిచెప్పెను—

చ. నగవుదలిర్చుమోమున ఘనం బగువేడుక నివ్వటిల్లఁగా
నగపతిధైర్య నయ్యొడయనంబిని గాంచి బుధేంద్రుఁ డిట్లనున్
బగలును రేయి నిప్పడువఁ బాయకయుండు మటంచు నీకు నెం
పుగ నిరతవ్యయంబునకుఁ బొందుగ నిచ్చెద నూఱునిష్కముల్.

ఇందుఁ బాతివ్రత్యమునకంటె వేశ్యావృత్తియే మేలయినదని ఈశ్వరుఁడే బోధ చేసెను—

సీ. సర్వస్థలంబుల సరస మాడఁగ రాదు వలసినప్పుడు రతిఁ గలయరాదు

* * * *

ధాత్రిపై దంపతులకెల్లఁ దలిరుబోఁడి

* * * *

సీ. మగనిచే బాధలు మామచేఁ దీవలు నత్తచే నాడిక లరయలేవు
మఱఁదులచేఁ గొట్లు మఱఁదండ్రచేఁ దిట్లు వదినెల సరిపోటు బావపోటు
బంధుల కగపడు బాధ లింతయు లేవు

* * * *

కావునను వేశ్యతనువొంద * * *
నిహముఁ బరమును దగఁ గల్గు నిందువదన. *

ఇందు వేశ్యవాటికలో అంకని పలికినవారి నందఱినిబట్టి యముఁడు దండించునని చెప్పఁబడినది—

ఉ. పంకజపత్రనేత్ర విను పల్వెలలోపల వేశ్యవాటిలో
నంకని యెవ్వఁడేఁ బలుకు రంగుగ వానినిబట్టి మీఁద ని
శ్శంకను సౌరదూత లురుచంద్రకతారకతోరశూలబా
ణాంకవిశాలతోమరమహత్తరహేతులఁ ద్రుంతు రెంతయున్.

ఇఁక జగత్తున దుర్నీతి యింతకంటెను బయికిఁ బోవుట సాధ్యమగునా? ఈపుస్తకము నందు దుర్నీతి పాఠము కడముట్టిందనియే చెప్పవచ్చును. భక్తిలమహిమలను జూపెడి యిటువంటిపుస్తకములే లోకమున కనంతమయిన చెఱుపును గలిగించు చున్నవి. ఈ స్థలపురాణమునం దీశ్వరుఁడు భోగముదానిదంటిలోనే ప్రత్యక్ష మయినట్టు చెప్పఁబడినది.

ఈపేరయకవి భారద్వాజసగోత్రుఁడు; కొండనకును బాపమ్మకును బుత్రుఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతని కవనచాతురి శ్లాఘ్యమైనదిగానే యున్నది. ఒకయనంబికలాసమునుండి మఱి మూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఎక్క మహేశుఁ డప్పురము నెక్కువమీఱినఫాలదృష్టిచే
నొక్కటిగాఁగఁ జూచుచు మహోజ్జ్వలరూఢిఁ బసిండికొండఁ దా
నెక్కఁగఁబట్టి దేవత లహీనగుణుం డని సన్నుతింపఁగాఁ
దక్కరిదైత్యులం దునుము తిన్ననయంబున శంభుకన్నులన్. — ఆ. ౧.

చ. ప్రియతనయామణీ! విడుపు ప్రీతిని జెప్పినవాఁ డనయ్యనున్
నయముగ నాటపాటల ఘనంబుగ నేర్పినగాయకోత్తమున్
బ్రియముగ సత్కవిత్వమును జక్కఁగ నేర్పినసత్కవీంద్రునిన్
నయమునఁ బారితోషికమునం దనియించితి వ్యర్థ మయ్యెఁగా. — ఆ. ౪.

ఉ. కమ్మనిగోఘృతమ్ము తెలిగంటికి నప్పత మైనయన్నమున్
దిమ్మనము ద్రసావళులుఁ దేనెతొనల్ బహుశాకపాకముల్
కమ్మనిపిండివంటలును గాంచనవర్ణము గల్గుఉప్పమో
దమ్ముగవారలుం గుడిచి తద్దయు సన్నుతిచేసి రందఱున్. — ఆ. ౬.

మరింగంటి-సింగరాచార్యులు.

ఈకవి దశరథరాజనందనచరిత్ర యనెడు నిరోష్ఠ్యరామాయణమును రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; మౌద్గల్యగోత్రుఁడు; తిరుమలాచార్యపౌత్రుఁడు; వేంకటాచార్యపుత్రుఁడు. ఈకవి తా నేకైకదినప్రబంధరచనాధురీణుఁడ ననియు, ఆంధ్రభాషా నిరోష్ఠ్యాదిపంచశతిప్రబంధనిర్మాణుఁడ ననియు, వ్రాసికొనెను గాని యితఁడు రచియించిన యితరగ్రంథము లేవియు నిప్పుడు గానరావు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండిన ట్లీతనివంశజులు చెప్పుచున్నారు. ఈకవి వాసస్థలము దేవరకొండసీమ. ఈతనికవిత్వము సలక్షణమై హృదయంగమముగా నున్నది. దశరథరాజనందనచరిత్రములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. కరిఘట లేల చిత్రగణికాచ్ఛట లేల హిరణ్యశాటికా
హరిధనధాన్యరత్నఘటితాచ్ఛదలంక్రియ లేల సద్ధిశల్
ష్టిరగతి నేలఁగాఁ దగదె తే జరి యేల యనేకచర్యలన్
సిరిగల యట్టిసంతతిని జెందిన యానెడ లెస్స లన్నిటన్. —ఆ. ౧.

ఉ. అనఘనదాత్రి విస్తరిసుక్రియఁ జెందితిఁగాన దానికిన్
కనకకిరీటహారకటకాంకణచిత్రికరత్నచేలచం
దనకటచేటికాగజతదంతిరథాంగహయాదికాంతలున్
దనరఁగ నంతనే తనియ నాలఁగ నిచ్చెదఁ గీర్తి హెచ్చఁగన్. —ఆ. ౨.

చ. అని తృణహీలగాఁ దలఁచునా ? తిదాస్యధరించి తాటకా
తనయుఁ శాసరాగ్రణి సరాగతి నికృతిరాణాదృశీఘ్రన
గ్గన ఘటి యిల్లుఁగాఁ గదలి దాడికిఁ దారథాత్రి చేరఁగాఁ
జని ఖరహంతఁగాంచి దశకంఠసహస్రరసాతిశాలియై. —ఆ. ౩.

మ. అగజాజాని యనేకకంధరలచే నర్చించి జన్యస్థలీ
దిగధీశాదిగణాదిచ్చాటల నర్గిఁ గెల్చి శంకించదే
తెగి కైలాసగిరిం దృణాకృతిగఁ జేతికైగాన నీతం డహో
జగదారాధ్యత హెచ్చనేఁడె సదాచారక్రియం జెందినన్. —ఆ. ౪.

మ. గద కేలన్ ధరియించి చంచితగరిష్ఠాత్తాట్టహాసక్రియన్
చదలంటం జరణాగ్రఘట్టనల నాశల్ లల్లడిల్లంగఁ దీ
క్ష్ణదశన్ దీర్ఘదృగంచలాగ్నికణసంక్రాంతిం జలించంగ నా
త్రిదశాళిం గని కీశసేన యధికార్తిన్ డాఁగె నాయాయెడన్. —ఆ. ౫.

అనంతరాజు-జన్నయకవి.

ఇతఁడు రామకథాభిరామమను పదియాశ్వాసముల మహాకావ్యమును రచియించెను. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; జన్నపమంత్రిపౌత్రుఁడు; అమ్మయామాత్య పుత్రుఁడు. ఇతఁ డేకాలమునందుండినవాఁడో తెలియరాలేదుగాని నూటయేఁబదియేఁడ్ల క్రిందటివాఁడయి యుండవచ్చును. ఈపుస్తకమునందలికథ శ్రీరామచరిత్రమూట దీని నామముచేతనే తెల్లమగుచున్నది. ఈతనికవిత్వము నాతికఠినమయి మృదుపద గుంభితమయి కర్ణరసాయనముగా నున్నది. రామకథాభిరామములోని రెండుమూడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. శ్రుతులకు భూషణంబు లగుచుఁ బరమానుభవంబు గల్గు నీ
శ్రుతులకు నెల్లలోకములఁ జూచిన సామ్యము లేదు మాధురీ
గతుల సుధారసంబుచిలుకన్ ఘనమోహనసుస్వరైక సం
గతుల మహాద్భుతంబు గులుకన్ లసిల్లెఁ బ్రయోగిపాగ్వల్ —ఆ. ౧.

మ. వికచాంభోరుహచారులోచనకుఁ బర్వెం గాంతిమీఱన్ లలా
టికముక్తాఫలభాసురంబగుచు నూటిం దన్ముఖేందూపచా
రకలాపాచరణంబుపొందె ననుపారం జేరునత్యుత్తమా
లికచందంబున నందమై కచతమోలీలాప్తతారాకృతిన్ —ఆ. ౩.

చ. దరము హరించి యాశ్రితవితానముఁ గాచున దివ్యవస్త్రపం
జరము విపన్నదీనజనసంఘముఁ బ్రోచుసమీపమేరుభూ
ధరము మహార్తలోకపరితాపమడంచుసుధాధారసా
గరము కరంబు రామవిభుకారుణికత్వమహత్త్వ మెన్నఁగన్ —ఆ. ౯.

ముద్దుపళని.

ముద్దుపళని పద్యకావ్యములు చేసినస్త్రీలలో నొకతె. మొల్ల రచియించిన రామాయణమునుగూర్చి రెండవభాగమునందే తెలుపఁబడినది. మోహనాంగి యను నామె మారీచిపరిణయమును రచియించినట్లు చెప్పుటయేకాని పుస్తకము లభింపలేదు. మొదటఁ బద్యకావ్యములను రచించినవా రిరువురును కులాంగనలు; ఈముద్దుపళని వేశ్యాంగన. ఇది రాధికాసాంత్వనమను నాలుగాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును

రచించెను. దీని తల్లి పేరు ముత్యాలు. అది తంజావూరుసంస్థాన ప్రభువయిన ప్రతాప సింహుని యుంపుడుకత్తె యయినట్టు "చోళసింహాసనాధ్యక్ష ప్రతాపసింహ మహారాజ బహుమతానేకచామీకరాంబరాభరణ ముత్యాలుగర్భశుక్తి ముక్తాయమాన" యని రాధికాసాంత్వనముయొక్క గద్యములో వ్రాయఁబడినదానినిబట్టి యూహింపఁ దగియున్నది. ఈరాధికాసాంత్వనమునకే యిళాదేవీయమని నామాంతరముగలదు. ప్రతాపసింహుఁడనెడి ఈమహారాష్ట్రప్రభువు ౧౭౬౫ వ సంవత్సరమునందు మృతి నొందెను కాఁబట్టి యీముద్దుపళని ౧౭౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు తంజావూరులోనుండెను. ఇది సంగీతసాహిత్యభరతశాస్త్రములలోఁ బ్రవీణురాలయినట్టు తానే చెప్పుకొన్నది. దీనికవిత్వము నాతికఠినమయి మృదువుగా నుండినందునకు సందేహములేదు; దీనికి మంచి సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యమును గలదు. అందందు తప్పు లున్నవికాని యట్టితప్పులు పురుషకవిత్వమునందు సహిత మనేకగ్రంథములలోఁ గానఁబడుచున్నవి. అయినను గ్రంథములోనిభాగము లనేకములు స్త్రీలు వినఁదగినవియు స్త్రీనోటినుండి రాఁదగినవియుఁగాక దూష్యములయి యున్నవి. ఇది జారత్వమే కులవృత్తిగాఁగల వేశ్యకులమునఁబుట్టి స్త్రీజనస్వాభావికమయిన సిగ్గును విడిచి శృంగారరసమను పేర సంభోగాదివర్ణనములను పుస్తకమునిండ నిక్కిలిపచ్చిగాఁ జేసినది. అయినను స్త్రీకవిత్వమని తెలిపెడు

గీ. తనదుమ ట్టెంత తా నెంత తా నెయుంత । చేయఁజూచిన నే నెంత చేయరాదు
వేలువాచిన రోలంతవిరివిగాదొ । రోలువాచిన నది యెంతమేలు గనరొ.

గీ. పుట్టఁ దేలు కుట్టకున్నఁ గుమ్మరిబూచి । తోసిరాజటంచుఁ దోఁచెఁ జెలియ
దానివేలుదీసి దానికన్నుపొడిచి । నటులుచేయకున్న నగునె చిలుక.

గీ. తగిన కొండమీఁద దాఁగఁ గోరదాని । నెగ్గఁ దన్నఁ దెలియ కింతపలికె
నెంతమీసువచ్చి యెంతమీసుగ్రమింగెఁ । గానఁ దల్లినెద్ద గంపమోచు.

గీ. కాని పదరను మీఁకమీఁద దానిమొగము । కనఁగవలదని శౌఁకెఁ గట్టుపెట్టి
బింకములు కూల నటకాలఁబెట్టి నేల । రాయ కున్నను నాపేరు రాధగాదు.

గీ. లేనిపట్టింపు లెల్లను బూని చాన । నేనె యెదు రైనఁగాని యింతైనఁ జూడ
దల్పునకుఁ గల్గివచ్చిన యర్ధరాత్రి । గోడుగు తెమ్మన్నకతగాను గోములాంగి.

ఇత్యాదిలోకోక్తులును జాతీయములును గలపద్యము లందందు లేకపోలేదు. రాధికాసాంత్వనమునుండి మఱికొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. యమునాతీరవిహార హారసదృశోద్యత్కీర్తిసంభార భా
రమణీయాకృతిమార మారసికతాప్రావీణ్యసంసార సా

రమరందోక్తివిచార చారణమదప్రఖ్యాతవిస్తార తా
రమహీభృత్సముధీర ధీరమునివారాధార రాఘారతా —ఆ. ౨.
ఉ. ఈయెడఁ గాయము న్విడిచి యేగెద నంచు విచార మొందలే
దా యదుసార్వభౌమునికి నాముర వైరికిఁ గాని కాయమై
పోయినఁ బోవ నున్ననిలఁ బుణ్యము పాపము గుడ్డికన్నదా
మాయకయున్న నేమి మఱి మూసిననేమి తలంచిచూడఁగన్. —ఆ. ౩.
చ. మెలఁకువమాటలం గలుగుమేలము లచ్చట గచ్చు లిచ్చటన్
దలఁపులు దానిపైని బలుతప్పులు నాపయి నేస్తమాడఁ బే
రలుక మఱీఁదఁ గూర్మి వగ లక్కడ నిక్కడ టక్కు లద్దిరా
తెలియఁగవచ్చె నీనడత తెల్లము వింటిమి ప్రాణనాయకా. —ఆ. ౪.

కంకంటి_పాపరాజు

ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు తనయుత్తరరామాయణమునం దారువేలవారి నిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—

సీ. అఖిలరాజాధిరాజాస్థానజనహృద్యవిద్యావిహారు లార్వేలవారు
కల్యకబలికర్గకలశార్ణవోద్దీప్తవితరణోదారు లార్వేలవారు
సజ్జనస్తవనీయసతతనిర్వ్యాజపరోపకారు లార్వేలవారు
ఘనదుర్ఘటస్వామికార్యనిర్వహణప్రవీణతాధారు లార్వేలవారు
విమతగర్వాపహారు లార్వేలవారు । లట్టియార్వేలవారిలో నలఘుకీర్తి
వెలయు శ్రీవత్సగోత్రారవిందహేళి । మహితగుణశాలి వల్లభామాత్యమౌళి.

కవి శ్రీవత్సగోత్రుఁడు ; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు ; అప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని తల్లి నరసాంబ ; తమ్ముఁడు నరసింహుఁడు. ఈతనివాసస్థానము నెల్లూరుమండలము. అక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మిక్కిలి రసవంతమయినది. ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును బురాణశైలినిమాని ప్రబంధపాకమునఁ జెప్పినవాఁడు. పూర్వ ముత్తరరామాయణము తిక్కనసోమయాజిచేఁ దెలిఁగింపఁబడినను దానిఁ గ్రొత్తఁగా మరలఁ దెలిఁగించుటకు రామకథ యగుటయే కారణమని కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

మ. వసుసం దిక్కనయజ్వ నిర్వచనకావ్యంబై తగంజేసె ను
త్తరరామాయణ మందున న్గతి ప్రబంధం బూని నిర్మించుటే

సరసత్వం బని ప్రాజ్ఞులార నిరసించంబోకుఁడీ రాఘవే
శ్వరుచారిత్రము లెంద రెన్నిగతుల వ్వర్ణించినం గ్రాలవే?

కవి యుత్తరరామాయణమును రచించుటకుముందు విష్ణుమాయావిలాస మనుయక్ష గానమును రచించినట్లు తన్నుఁగూర్చి యిష్టదైవము పలికినరీతిగా నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

గీ. శ్రీవేలయు మున్న విష్ణుమాయావిలాస। యక్షగానంబు మాకె సమర్పణముగఁ
జేసి తదియాదిగామేము నీసుధామ। సారవాక్కులఁ జొక్కియున్నార మనఘ.

ఉత్తరరామాయణము కంకంటి పాపరాజు చెప్పినట్లున్నను నిజముగాఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న రచియించి యాతనిపేరు పెట్టెనని వాడుకగలదు. ఈతనికి విత్తమునకును బుష్పగిరి తిమ్మనకు విత్వమునకును భేద మున్నందున, ఈలోకప్రవాదము సరియైనదిగా నుండదు పుష్పగిరి తిమ్మన్న గొప్పకవి యగుటచేతను, పాపరాజునకు మిత్రుఁడును సహశ్రోతయు నయియుండుటచేతను, కావ్యరచనయందుఁ గొంత తోడ్పడియుండుట చేతను, ఇట్టిప్రవాదము కలిగియుండవచ్చును. పుస్తకరచనయందుఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న తనకు తోడ్పడినట్లు కవియే యీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

మ. హరిపదద్వయపద్మదారవిందమకరందానందనేందిందిరా
త్ము ననేకాంధ్రకృతిప్రకల్పనసమర్థుం బుష్పగిర్యప్పనా
ర్యునిసత్పుత్రుని దిమ్మనాఖ్యకవిచంద్రు న్మత్సహశ్రోతఁ బ్రో
ద్బుధునే పిల్వఁగఁబంచి కన్నకల సంతోషంబునం దెల్పినన్.

మ. అతఁ డానందముఁ జెంది సన్నుఁగని యన్నా జాళువాపైఁడికి
న్గృతపర్ణాంచితరత్న మబ్బినటు లయ్యె న్నేఁ వాక్ప్రౌఢిమం
గృతి సేయంగఁబోడంగు రామకథకుం గృష్ణుండు రా కొటఁ బ్ర
స్తుతి గావింపఁగ నాకు శక్యమె భవత్పుణ్యప్రభావోన్నతుల్.

గీ. అని కిరీటికి శౌరి తోడైనయట్లు। లమ్మహాకవిసాహాయ్య మానుకంపఁ
గృతి నొనర్పఁగఁబూనితి నేను మొదట। నెంతు మద్భాగ్యవిధమది యెట్టు లనిన.

కంకటి పాపరాజు ప్రళయకావేరిపట్టణములో నమీనుగా లౌక్యాధికారమునం దుండినవాఁడు. ఆకాలమునందే యీతనివద్దఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న కొంతఋణము చేసి యాయప్పు తీర్పలేక యీపుస్తకమును దానిక్రిందఁ జేసి యియ్యఁగా, ౧౭౫౦వ సంవత్సరప్రాంతమున నుత్తరరామాయణమును పాపరాజు అన పేరితోఁ బ్రచురించెనని చెప్పుచున్నారు. కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వశైలి

తెలియుటకయి యుత్తరరామాయణమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. పలుమాఱుం దను వేఁడు రామవిభుని౯ బాటింప కుత్తుంగభం
గలసత్తోయభుజంగసంఘఫణభంగప్రౌఢరంగత్తిమిం
గిలవాలప్రహతప్రవాళశకలాకీర్ణారుణార్ణఃప్రభా
కలనం దేజము చూపె వార్ధి జడధుల్ గైకొందురే భీతులన్. —ఆ. ౧.

ఉ. ఓయినిశాచరప్రవర యొప్పుగ నిప్పుడు పల్కినీగుణ
న్యాయము లెందుఁబోయె సురనాథులఁదోలెడువేళఁ జాలఁ గా
ల్న్యాయముచేతఁగాదె జయ మందుట మీరు జగం బెఱుఁగదే
న్యాయము మేము దప్ప మొకనాఁటి కదట్టిన విన్ము తెల్పెదన్. —ఆ. ౨.

ఉ. తమ్ముఁడ వంచు నీకొకహితం బెఱిఁగింపఁగ దూఱఁబంచి నీ
వమ్మొఁకరించి నాపలుకు వానినిఁ జంపి నశింపఁ జేయఁ బరే
క్రమ్మఱిగుంపుతోడ నరుదెంచితి నిన్ననవేల నీకు దెం
దమ్మున మేలు గాఁదలఁచునన్న యనందగుఁ గాక దుర్మతీ! —ఆ. ౩.

మ. పలుతావు ల్వెదచల్లుతెమ్మెరలు పైపైఁ డాయ రేరాజువె
న్నెలగాయన్ మధుపాళిమ్రోయఁ గలకంఠీపాళి కూయన్ మను
ల్లలనల్గానము చేయు నొంటి నిశవేళం దోఁటలో నైందవో
పలవేదిన్ వసియించుపాంథుని స్మరాపస్మారము ల్చేరవే? —ఆ. ౪.

చ. కిలకిలనవ్వి యచ్చెలి సఖీమణులం గని యమ్మలార యిం
తలు కనుఁగొంటిరే యిదిగొ తానఁట యిక్కడ గన్నవారితోఁ
కలహ మొనర్పవచ్చెనఁట కాదనిపట్టిన వీఁడు చేతిలోఁ
పలికినిలేఁడు నేఁడు బహుభంగులఁ బ్రేలెడు నంచుఁ జూపినన్. —ఆ. ౫

ఉ. మాటలఁ దాటకాంతకుఁడు మాటికిఁ దేనియ లొల్క వేఁడినన్
బాటలగంధిసిగ్గు ప్రతిభాషితచాతురి నడ్డగింపఁగా
గాటపుఁగాంక్ష యన్ దొరవుకత్తె మదిం ద్వరసేయ నల్లనన్
మీటినమ్రోయువీణవలె మించునెలుంగున భర్తతో ననున్ —ఆ. ౬.

ఉ. ఈవెడబుద్ధి నీకెజనియించెనొ యేజడుఁడైనఁ దెల్పెనో
హా విధి ద్రోయ నీకు వశమా లవణాసురుపాలఁబడ్డవా
రీవల కెవ్వరైన మనిరే యిఁక నూర్వు బ్రహ్మ లాఁగినన్
చావక పోదవోటు కొనసాగునె నీవిలువిద్య లిచ్చటన్. —ఆ. ౭.

చ. వలసినభోజనాభరణవస్త్రధనాదులఁ జెంది తృప్తులై
పలుమఱుఁ జాలుఁజాలు నని పల్కెడువారలె కాని మాఱుఁ గా
వలయు నొసంగుమం చనెడువారల మందున కైనఁ గాన మా
స్థలమున జానకీవిభునిజన్న మువైభవ మెన్న శక్యమే.—ఆ. రా.

పుష్పగిరి-తిమ్మన్న.

ఈకవి సమీరకుమారవిజయ మనెడి యేడాశ్వాసముల కావ్యమును రచియించి, భర్తృహరి నీతిశతకమును తెనిఁగించెను. ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును రచియించిన కంకంటి పాపరాజుతో సమకాలికుఁడు. ఇతఁడు రచియించిన సమీరకుమారవిజయ ముత్తరరామాయణ మంత మధురముగా లేదు. భర్తృహరినీతిశతకము సహిత మేనుఁగు లక్ష్మణకవి తెనిఁగించినదానికి చాలదు. కవి సంస్కృతాంధ్రములయం దసమానపాండిత్యము కలవాఁడే యయినను, కవనమం దక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లయినప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవి నివాసస్థలము నెల్లూరిమండలములోని మోడేగుంట యయినట్లు నెల్లూరిమండలచరిత్రసంగ్రహమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు; విశ్వామిత్రగోత్రుఁడు; అప్పనార్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు సమీరకుమారవిజయమునందు తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. శ్రీహనూమత్పాదసేవాగతాధ్యాత్మ తత్త్వైకవిశ్వమహత్త్వవిదుఁడ
నాశ్వలాయనసూత్రిహాఁ విశ్వామిత్రగోత్రాబ్ధిచంద్రుఁడఁ గుశలమతిని
అలపుష్పగిరియప్పనార్యున కాబళాంబకును సుపుత్రుండ బ్రహ్మవేత్త
య్యైన వేంకటకృష్ణయాగ్రణికిని వేంకటాఖ్యకవీంద్రున కవరజుండ
సరసగుణయుతుండ వరకవిఁ దిమ్మనాహ్వయుఁడ నేను జననమందిన మనుట
కల్ల ఫలముగల్గఁ గృతి యొక్కటిరచింపనూహ సేయుచున్న నొక్కనాఁడు.

కవి పదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యము మొదలుకొని ౧౭౫౦వ సంవత్సరమువఱకును కవిత్వరచన చేసియుండవచ్చును. ఉత్తరరామాయణముయొక్క కర్తృత్వము నారోపించినట్టే దశకుమారచరిత్రముయొక్క కర్తృత్వమునుగూడఁ గొందఱీకవి కారోపింతురుగాని యాయారోపణము కేవల నిరాధారముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈతని పుస్తకములనుండి కొన్ని పద్యము లుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

భర్తృహరి నీతిశతకము

చ. మతిఁగలజాడ్యము ల్చెఱుచు, మాటల సత్యము గూర్చు, మానము
న్నతి నొనరించుఁ బాపములు నాశ మొనర్చు, మనంబునం బ్రస
న్నత గదియించు, దిక్కుల ఘనంబుగఁ గీర్తులు నించు, సాధుసం
గతి యిఁక నేవిశేషములు గల్గఁగఁజేయదు మర్త్యకోటికిన్.

ఉ. నీతు లెఱుంగువారు తమునింద ఘటించిన నెంచినన్, మహా
భూతులు పాయుతున్న నవి పోయినఁ, జావఫెడైనఁ గల్పసం
ఘాతవిరామకాలములఁ గల్గినఁ గల్గఁగా కొకప్పుడున్
నీతిపథంబునం జెదర నేరరు ధైర్యరమాధురంధరుల్.

సమీరకుమారవిజయము

ఉ. ఆరజనీచరాగ్రణిలయావసరాసిలనీగదాకృతిన్
దారున రాఁగ నంగొని యథాయథలై సుర లప్సరాడ్గుహాన్
దూఱెడువారు నిచ్చ కిధ దూఱెడువారుఁ గపీంద్రుఁ డెక్కటన్
జేరెడువారుఁ గావుమని చీరెడువారునునై యలంకఁగన్. ఆ. ౧.

ఉ. ఎమ్మెయి యవ్వనంబుఁ గలయింతి పతిం బెడఁబాసి యొంటిగాఁ
గ్రిమ్మరుచోట గర్భము ధరించినదన్నను గన్నకన్న వా
రెమ్మెయిఁ గల్ల లేమిఁగణియింతురొ యెంతురొ బంధుకోటిలో
నమ్మకచెల్ల నానియమ మాగడ మాయెనికేమి చేయుదున్.—ఆ. ౨.

చ. రమణుఁ డొసంగ నుంగరము రామ కనుంగొను మన్నమాత్ర మే
ను మఱచి సాక్కి యొక్కటఁ గనుంగొనుచుండితిఁ గాని తత్ప్రమో
దమునకు నాదికారణ మితం డని నిన్నన నైతి నెచ్చటన్
బ్రమద తెలుఁగ నేర్తురె కృపాళు రొనర్చిన మేలు మారుతీ.—ఆ. ౩

ఉ. ఇంతవిచార మయ్యెఁగద యేమను నీ వనభేసయుక్తి నీ
స్వాంతమునందు వర్తిలుట నన్యుఁడు నేననుచింత యెంతప
ర్యంతము జంతుసంతతిహృదంతమునందు వసించు నంతప
ర్యంతము జన్మమృత్యువుల కంతము లేదు సమీరనందనా.—ఆ. ౪.

ఉ. రావణుఁ గీవణుక్ సమరరంగమునం గుదియించినట్లు నా
లావున కోహటింపక నిలం గలవే రఘురామ వేత్తవై
యీవెడ క్రోఁతి నెక్కొని యేటికి వచ్చితి వింతదూర మ
య్యో విజయంబు చెందఁగలఁడో టు శతాస్యుఁ గడంగి రుద్రుఁడున్.—ఆ. ౫.

సీ. హీనాధిక్యము లెంచి పంచితివొ సన్నీమాడిక్కిఁ బొమ్మంటి వా
హీనాత్ముం గపిమాత్రుఁ బిల్పుటకుఁ బోనీ యొక్కవేగంబునం
దైనన్ నాకు సమానుఁ డే పలుకు లేలా నీవె యిట్లాడఁగా
నేనా కాదనువాఁడ నంచడలుపక్షీంద్రు న్నిరీక్షించుచున్. — ఆ. ౬.

శా. అన్నా నే మునివాఁడ లేవ వశిలే దండంబుగా నీవేఁగఁగా
సన్నాహంబున వచ్చినాఁడవు గదా జాగేల నీకేల నీ
పన్నంబైన మదీయపుచ్ఛ మొకపాగ్ర్యంబందుఁ బొందించి పొ
మ్మన్నన్ దన్మహిమం బెఱుఁగక కుతాహంకారపంకాత్ముఁడై. — ఆ. ౭.

ధరణిదేవుల రామమంత్రి.

ఈకవీంద్రుఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట దశావతారచరిత్ర మను పదియాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మయామాత్యుని పౌత్రుఁడు; ధరణిదేవుల నాగయామాత్యునకును పణిదమ్మకును పుత్రుఁడు. అందందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను, ఈతనికవిత్వము రసవంతమయి హృదయరంజకముగా నుండును. కవియే తన్ను సంస్కృతాంధ్రభాషా ప్రవీణునిగాను దినైక ప్రబంధవిరచనదక్షునిగాను

క. నను సంస్కృతాంధ్రభాషా । వినుతు నానైకప్రబంధవిరచనదక్షున్
గనుఁగొని యిట్లని పలికెన్ । వినయంబు నయంబు హెచ్చ విబుధులు మెచ్చన్.

అను పద్యములోఁ జెప్పుకొని, తన్ను షడ్భాషాకవిత్వ తత్త్వసంవేదినిగా కృతిపతి పొగడిన ట్లీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు:—

సీ. శ్రీరామకరుణా సమారూఢ సంస్కృతప్రాకృతాద్యష్ట భాషాకవిత్వ
తత్త్వసంవేది ధరణిదేవుల తిమ్మయామాత్యపౌత్రుండవు అన్నదాన
ముఖ్యనానాదానముదితభూసురచంద్ర నాగప్రధానేంద్ర నందనుఁడవు
పణిదమాంబాగర్భపాథోధిచంద్రుఁడ వాత్మవిద్భగునాయకాద్యనుజుఁడ
వాప్తుఁడవు గాన వేఁడెద నందముగను
గృష్ణుదశావతారముల్ గృతి యొనర్చి
యంకితము సేయు నాకుఁ బ్రఖ్యాతి నీకు
మహితగుణసాంద్ర రామయామాత్యచంద్ర.

కవి తనదశావతారచరిత్రము నాలుగేలఁదాఁగి యగు మగదల కృష్ణమంత్రికి నంకితముచేసి యాతఁడు విద్యానిధి యైనట్లు

ఉ. నారదమౌనీ! యేమి? సురనాథ! విశేషములేమి? వింటిరో
సారసగర్భుచెంగటను శారద లేదఁట! యెందు నిల్చెనో?
యారసిమాడుఁ డామగదలాన్వయదుగ్ధపయోధిచంద్రమం
దారము కృష్ణమంత్రి రసనాస్థలినిల్చెను, యుక్తమే కదా!

ఇత్యాదిపద్యములలో నభివర్ణించియున్నాఁడు. కృతిపతియైన కృష్ణమంత్రి గత శతాబ్దాంతమునందు నెల్లూరిమండలములోని ప్రళయకావేరిపట్టణమునం దొలాందావారి ద్విభాషిగా నుండెను. కంకంటివారి యుత్తరరామాయణమువలెనే యీదశావతార చరిత్రమును పువ్వగిరి తిమ్మన్నచే రచియింపఁబడినదని కొందఱు చెప్పుచున్నారు గాని కవు లిద్దఱు నేకకాలమునం దొక్కదేశములో నుండుటవక్క వారిమాట కాధార లేశమును గానరాదు. దశావతారచరిత్రకవిత్వము పువ్వగిరి తిమ్మన్నదైన సమీర కుమారవిజయకవిత్వముకంటె మృదుతరముగాను మధురతరముగాను కనఁబడు చుండుటచే దశావతారచరిత్రరచనలోఁ బువ్వగిరి తిమ్మన్న కేమియు సంబంధము లేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. దశావతారచరిత్రములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

శా. ఆవార్త న్వినిపింప దైత్యపతి రోషావేశ ముప్పొంగ నా
హా! వేదంబుల యాగభాగము లమర్త్యశ్రేణికే కాని మా
కేవంతం బినిలేకయుండుటగా నేర్పాటు గావించెఁ గా
నీ వేగంబ హరించి తత్ప్రతుల భగ్నీభూతముల్ సేసెదన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులు బ్రహ్మ రెం డొసఁగఁ గాఁగ లేవని గౌతముండు తాఁ
గన్నులు నే యొసంగె నధికంబుగ నష్ట మదాంధకార సం
ఛన్నము లౌటచేఁ దెలియఁజాలవు తన్మదకారణంబు నిం
కన్నను గూడ నీయ కుపకారము చేసెదఁ జూడు వాసవా.—ఆ. ౨.

ఉ. వీరుఁడ వంచు నిన్నుఁ బదివేలవిధంబులఁ బ్రస్తుతించుచున్
వారిధిభర్త తెల్పినని వచ్చితి మెచ్చెద నేఁడు చూపు నీ
వీరతఁ గాంజిశీకపదవీరతవృత్తిని మోఁతోఁపున్
జాఱవనన్నుఁ బో విడఁడు స్వర్ణవిలోచనుఁడంచు నుగ్రుఁడై —ఆ. ౩.

చ. గెలిచితి సర్వదేవతలఁ గేశవుఁ డొక్కఁడె తక్క నాతనిన్
గెలిచినఁగాని యీగెలుపు గెల్పుట కాదని యొట్టు లంటిశేఁ

దోలిత వరాహమై యనజుఁ ద్రుంచు టెఱుంగరె నూతదీర్ఘగాఁ
గలుగనిగ ల్పదేల బలగౌరవ మేటికి శౌర్య మేటికిన్ —ఆ. ౪.

ఉ. ముక్కున గప్ప కట్టి నిను ముందుగ నీడిచి తెమ్మటంచు మా
రక్కపి కోఁడు పంచె విచరా దివిజర్షభ యింక నట్టిటన్
దిక్కులు మూచిన న్వడువ దేవర వైనను నీకు వెక్క వే
ద్రొక్కుడుఁ గాని రమ్మనుచు ముందలఁ బట్టఁగ డంగ నద్ధతిన్ —ఆ. ౫.

శా. ఔరా విప్రుఁడవంచు నిన్ జలకమేయ న్వచ్చితే మంచిదే
గారమ్మా ధను పూని నీదయినశాస్త్రం జేను శిక్షించెదన్
శూరత్వంబులు మాకె యంచు నజుఁ డెచ్చో ముద్ర గావించెనే
తేరా బ్రాహ్మణశూరు లింకిటను గల్పింతు న్ననుం జూడుమా.—ఆ. ౬.

శా. ఔనౌ నే వెలయాలనా యిటులు నీ వాదన్ బళా చాలుఁ బో
పో నవ్వే రవరైన విన్న నిట నేర్పుల్ నాపఁగా వచ్చితో
నానాథుం డిదివిన్న యంతఁ దకు న్నాకు న్మహాహాని రా
దా నావటికులాంగనామణికి న్యాయం బౌనె యీమార్గముల్.—ఆ. ౭.

మ. ఎలనాగా! తలయెత్తి చూడఁగదె వీ రెవ్వారు వీ రేమికా
వలెనే యుంచని యమ్మలక్క లట ద్రోవన్ వేఁడ నీపైఁడిచా
యలచే మించునతంపు నావ అఁగయానం చంటతన్ సిగ్గుచేఁ
దలవంచు న్మహికన్య వాగలది యాతం డెవ్వఁ డంచు న్నగన్.—ఆ. ౮.

ఉ. ఓయిగుగాకు బోఁడి! కనవో వినవో యిదియేమి చెల్లనీ
ప్రాయపుఁ దోయజాక్షులెడఁ బాయ రొకప్పుడు ప్రాణనాథులం
బ్రాయము రిత్తఁబుచ్చుగదె పల్కవె నీమది నన్న యట్టియా
నాయకుఁ దెల్పవే త్రిదశనాయకుఁ గోరనఁ దెచ్చి కూర్చెదన్.—ఆ. ౯.

శా. సంభాభోగముఁ గోరి యాగముల కిద్ధం జెల్ల వెచ్చించుటా
యంభోదమ్ములఁ జూచి చెర్వుజల మాద్యంతంబు చల్లించుటల్
సంభోగేచ్ఛ జనించెనే మఱి వేశ్యారత్నము ల్లేరొకో
సంభోగింపఁగరాద కానిదు జనల్ జ్ఞానంబు సామాన్యమే.—ఆ. ౧౦.

దిట్టకవి_నారాయణకవి.

ఇతఁడాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; పాపరాజకవి పుత్రుఁడు. ఇతఁడు రంగరాయచరిత్రమను ప్రబంధమును జేసి దానిని కృష్ణామంద

లములోని నర్సారావుపేట జమీందారగు మల్రాజు రామారాయనింగారి కృతము చేసెను. ఈగ్రంథము ౧౭౮౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు రచియింపఁబడినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈపుస్తకము ౧౭౫౭ వ సంవత్సరమున బొబ్బిలికోటవద్ద శ్రీరావు రంగారాయఁడుగారికి ఫ్రెంచిసేనానాయకుఁడగు బుస్సీగారితో నప్పటి కేగిన పూసపాటి విజయరామరాజుగారికిని జరిగిన యుద్ధము భారతయుద్ధమువలె వర్ణింపఁబడినది. బొబ్బిలికోటవద్ద జరిగిన యుద్ధక్రమమును బొబ్బిలిసంస్థాన చరిత్రమును కథా సందర్భమున నిందు కొంత వివరించుచున్నాను.

బొబ్బిలిసంస్థానస్థాపకుఁ డయిన పెద్దారాయనింగారును విజయనగరరాజ్య సంస్థాపకుఁడయిన పూసపాటి తమ్మిరాజుగారివలెనే ౧౬౫౨ వ సంవత్సరమునందు శ్రీకాకుళపు సర్కారు ఫౌజుదారగు షెర్ మహమ్మదుఖాన్ యొక్క ప్రాపుచేత నక్కడకువచ్చెను. పెద్దారాయనింగారు మహాశూరుఁడయి గంగవారక యనుచోట జరిగినయుద్ధములో శత్రువుల సంహరించి షెర్ మహమ్మదుఖాన్ యొక్క పుత్రుని ప్రాణములు రక్షించినందున, షెర్ మహమ్మదాయనకు రాజాముహుండా కవులునకిచ్చి రంగరావను బిరుదునిచ్చెను. రంగరావను బిరుదనామమునొందిన యీ పెద్దారాయనింగారు పద్మనాయకవంశజులయిన వెలమదొరలలోనివాఁడు. ఈయనయు వేంకటగిరి సంస్థానప్రభువులును పిఠాపురసంస్థానప్రభువులును ఏకవంశములోనివారే. రాజాము కౌలుకుఁ బుచ్చుకొన్నతరువాత పెద్దారాయనింగారు క్రొత్తగా నొకపేటను కోటను గట్టి దానికి తన యుపకర్తపేరిట బెబ్బులియని నామకరణము చేసెను. షేర్ మహమ్మదులోని "షెర్" అను పదమునకు బెబ్బులియని యర్థము. బెబ్బులి యనునదే కొంతకాలమునకు బొబ్బిలిగా మాఱినదఁట! అప్పటినుండియు క్షత్రియులయినవిజయనగరమువారికిని వెలమవారయిన బొబ్బిలివారికిని వైర మారంభమయ్యెనని చెప్పుదురు.

మన ప్రస్తుతచరిత్రారంభకాలమున ౧౭౫౬ వ సంవత్సరమునందుత్తరసర్కారులు ఫ్రెంచివారి కియ్యఁబడఁగానే ఫ్రెంచిసేనాధ్యక్షుఁడగు బుస్సీదొరగారు రాజమహేంద్ర శ్రీకాకుళ సర్కారులను విజయనగర సంస్థానాధిపతులగు విజయరామరాజుగారికి కౌలుకిచ్చుట కంగీకరించెను; అట్లు జరగెనుపక్షమునఁ దనస్థితికి భంగము కలుగునని దూరాలోచనచేతఁ దెలిసికొన్నవాఁడయి యప్పటి బొబ్బిలి ప్రభువుగారగు రంగారావుగారు రాజ్యము ఫ్రెంచివారియధీనము కాకుండఁ జేయుటకయి యితరసంస్థానాధిపతులతోఁ జేరి కృషిచేసెను. ఈకృషికి శ్రీకాకుళపు నవాబగు జాఫరల్లీఖాన్ యొక్క ప్రోత్సాహముసహితము విశేషముగానుండెను. తిరుగఁబడిన జమీందారుల నదిమి కప్పములు గొనుటకయి బుస్సీగారు ౧౭౫౬ వ సంవత్సరము

నవంబరు నెల ౧౬ వ తేదిని ౫౦౦ యూరపియనులతోను ౪౦౦౦ సిపాయీలతోను హైదరాబాదునుండి బైలుదేఱి డిసంబరు నెల ౧౯వ తేదికి రాజమహేంద్రవరమువచ్చి చేరెను. విజయరామరాజుగారు పదివేల స్వసేనతోను, ఇతర రాజులతోను, వచ్చి యచట బుస్సీని చేరెను. తమదేశములోనుండి విజయనగర రాజ్యములోనికిఁ బాఱెడు కొండ కాలువలను మళ్ళించి బొబ్బిలి రంగరావుగారికాపులు తమభూములకుఁ బెట్టుకొన్నందునను, దేశస్వభావమునుబట్టి బొబ్బిలివారిని సాధించుట సుసాధ్యము కాకపోయినందునను, విజయరామరాజుగారు మనస్సులో బొబ్బిలిరంగారావుగారిపై ద్వేషమువహించి యాయనను శిక్షించుటకయి బుస్సీని తనయావచ్ఛక్తిని వినియోగించి బహువిధముల ప్రోత్సాహపఱిచి పురికొలిపెను. అందుమీఁద బుస్సీగారు బొబ్బిలిరాజ్యమును విడువవలసినదనియు, దానికి బదులుగా నధికమై శాల్యముస మూల్యముకుగల దేశ మియ్యఁ బడునని యు, రంగారావుగారికి వ్రాసిరి. రంగారావుగారు పితృపితామహాగత మయిన బొబ్బిలిరాజ్యమును విడుచుట కంగీకరింపక పోవుటయేకాక తక్కిన సంస్థానాధిపతుల తోడిపాటుగా రాజమహేంద్రవరమునకువచ్చి యాతనిని సందర్శింపకపోయెను. రాజమహేంద్రవరమున బుస్సీని దర్శించుటకయి విజయరామరాజుగారు మొదలగు సమస్త రాజులును వచ్చినప్పుడు రంగరావుగారు రాకుండుట లోనుగాఁగలకథను గవి యిట్లు చెప్పినాఁడు—

ఉ. రాజమహేంద్రపట్టణవిరాజదమూరితలంబున న్నమున్
తేజిత మైనగాతిమ దీరిటసీమను గోటిలింగవి
భ్రాజిత మైనయొక్కనవపాదసమంజులవిష్కుట స్థలిన్
రాజితలీలఁజేరె శిబిరంబు వడి న్విడియించె వేడుకన్.

* * * *

ఉ. కాయినికత్వ మేర్పడ సికాకుళపున్నరకారులొక సమీ
దారుల రామరాయవసుధావలయేశ్వరముఖ్యుల న్నవం
బారఁగఁ బిల్వఁబంపు మని హైదరుజంగున కానతీయఁ ద
ద్వారుచవర్కక్రమంబునను సత్వరుఁడై పిలిపించె వారలన్.

ఉ. పాయనివేడ్క విద్విషదపాయకరాయతబాహుశౌర్య లా
పాయకరాయఁడుం గిమిడిపట్టణపుంబృథివీశ్వరుండు నా
రాయణదేవుఁడున్ నరసరాజు మఱిం గొలుగొండ మన్నెపున్
రాయఁడు నాదిగాఁగలధరావరు లందఱు వచ్చి రత్తఱిన్.

గీ. ఉద్ధతులముబుక్క సందర్శనోత్సుకత్వ । మాత్రఁ జిట్టాడ నాడాడ నలరుమన్న
దొరలువచ్చిరమానుషద్రోహప్రసంగ । కలితుఁడగురంగరాయఁడొక్కరుఁడుదక్క

సీ. నిజభుజాదండ నిర్నిద్రకోదండంబు గాండీవకార్ముకక్రమముఁ జూపఁ
జరమభాగస్ఫుటచ్ఛటులతూణీరముల్ కవదొనసొంపు సంఘటిలఁజేయ
నాసీరముఖరనానాశంఖికధ్వనుల్ దేవదత్తరవోద్వృత్తిఁ దెలుప
సూరెలఁ బరతెంచుజాలుమతీ తేజీలు ధవళాశ్వములమత్తు ద్రస్తరింపఁ
గలయుగార్జునుఁడౌనె యీఘనుఁడటంచుఁ । దను జగజ్జన మెన్న నద్ధతులమల్లు
వీక్షణాపేక్ష నేతెంచె విజయరామ । రాజరాజన్యలోకమార్తాండమూర్తి.

* * * *

చ. నలువదివేలకాల్బలము నాలుగువేలతురంగమంబులున్
నలువదియేఁబదేనుఁగు లనంతములై నశతఘ్నికాచయం
బులు నొకవేయిలొట్టియ లపూర్వవిభావిభవంబు దెల్పుచున్
గొలువ ధరానుతోన్నతిఁ గనుంగొనఁ జనుదెంచెను రాజతిత్వరన్.

ఇట్లీకావ్యమునందు విజయరామరాజుగారు నలువదివేలకాల్బలముతో వచ్చినట్లు చెప్పఁబడినను, ఆయనవెంట నిజముగావచ్చినసేన పదివేలని చరిత్రకారుఁడైన యార్మ్ దొరగారు వ్రాసియున్నారు. ఇట్లుండఁగా రంగారావుగారియనుమతిమీఁదనే బుస్సీ దొరగారు కొందఱు సిపాయిలను బొబ్బిలిరాజ్యముమీఁదుగా మఱియొకచోటికిఁ బోవుటకుఁ బంపిరి. విజయరామరాజుగారి తంత్రమువలననో రంగారావుగారి బుద్ధిపూర్వకమయిన యేర్పాటువలననో పంపఁబడిన సిపాయీలు త్రోవలో బొబ్బిలి భటులచే నెదిరింపఁబడి ముప్పదిప్రాణములను గోలుపోయి మరలి రావలసినవారైరి. ఈ యవమానము విజయరామరాజుగారి ప్రోత్సాహమునకు తోడుపడఁగా, బుస్సీగారు రంగారావుగారిని శిక్షించి వారిని కుటుంబసహితముగా బొబ్బిలినుండి వెడలఁదోలుటకు నిశ్చయించుకొనెను. ఇన్నూటయేఁబండ్రు గుఱ్ఱపు రౌతులును నాలుగు ఫిరంగులును గల ౭౫౦ యూరపియనులతోను, విజయరామరాజుగారి భటులును సిపాయీలును గలిసిన ౧౧౦౦౦ స్వదేశీయపదాతిబలముతోను బుస్సీగారు బొబ్బిలికోటమీఁదికి దండు వెడలిరి. బొబ్బిలికోట యిన్నూరుగజముల వైశాల్యముగలిగి నలుచదరముగానుండెను. నాలుగుమూలలను నాలుగు గుండ్రనిబురుజు లుండెను వెలుపలిగోడలయెత్తు ఇరువది రెండడుగులయినను, లోపలిబురుజులయెత్తు పండ్రెండడుగులే యుండెను. పయిని గోడలవెడల్పును పండ్రెండడుగులుండెను. ఇట్టి మట్టికోటయొద్దకుఁబోయి బుస్సీగారు తన సేనలను నాలుగుభాగములుచేసి యొక్కొక్కభాగమున కొక్కొక్క ఫిరంగినిచ్చి

నాలుగుభాగములను నాలుగు బురుజులను సాధింప నియమించెను. ౧౭౫౭ వ సంవత్సరము జనేవరు నెల ౨౪ వ తేదిని ప్రాతఃకాలముననే యుద్ధ మారంభమయినది. శత్రువులు కోట బురుజులమీఁద ఫిరంగులు కాల్ప నారంభింపఁగానే, కోట లోపలి వా రగ్నిభయముచేత బురుజులమీఁది కప్పుతీసివేసిరి. ఉదయమున జాము ప్రొద్దెక్కువఱకు బురుజులగోడలలో విశేషభాగము కంతలుపడినవి. అప్పుడు శత్రువులయొక్క నాలుగుభాగములు నొక్కసారిగా నిచ్చెనలు గైకొని లగ్గలు పట్టుటకయి కోటగోడను సమీపించి గంటవఱకును బ్రయత్నించిరి కాని కోటను రక్షించుచున్న భటులయొక్క శౌర్యమువలన నొక్కరయినను కోటగోడమీఁది కెక్కలేకపోయిరి. కోటలోపలి వారు స్త్రీలతోఁగూడ వేయింటికి లోఁపుగానే యుండిరఁట. కోటగోడల కెగఁబ్రాఁక ప్రయత్నించినవా రనేకులు గాయములతో క్రిందఁబడిరి. ఈయంశమును కవి యిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—

ఉ. ఉగ్రపరాసుమండల ముదగ్రతమై బిరుదు ల్వచించుచున్
లగ్గల కెక్కరా బురుజులం దగుచున్నకుమార సైన్యముల్
పెగ్గలమైన కోపమున నెక్కుచు న్నరుమాడువీఁకచే
నగ్గలికం దుపాకులఁ గిలాడ్చుచు నేయుచు గోయుచు న్వడిన్.

సీ. పొంకులు రాఁ గాఁగి పొరలునూనియ ముంచి గరగలవంచి యుక్కలఁగఁజల్లి
జిగురుటంబలి వేఁడి జిగుపాలజాలఁగా గుండలకొలఁదిగాఁ గ్రుమ్మరించి
పసియూడ్చు దారుయంత్రసముత్కరంబులు మేను లుచ్చిచనంగ మీఁటివైచి
యొండొంటిఁద్రోడుగా గుండియ నాదల ల్గాఁతిచేసి త్రుంపఁగా గుండ్లు నోలపి
బిరుసులఁ దరల్చి క్రొంబొగల్గురియునిసపగొట్టములఁ దాల్చి మొద్దిటెగములఁ గ్రుచ్చి
చిచ్చుబుడ్లఁ గల్చి నిస్త్రింశతతులఁ బొడిచి పడఁద్రోచిరా సేనఁ గడిమితోడఁ.

లగ్గలెక్కి కోటపట్టుటకు శక్యముకాకపోఁగా నంతట నాప్రయత్నమును మాని శత్రువులు వెనుకకు మరలి మరల కోటమీఁద ఫిరంగులను గాల్వ నారంభించిరి. అట్లు ప్రయోగింపఁబడిన ఫిరంగిగుండ్ల నొకచోటఁ గవి యీవిధముగా వర్ణించెను—

సీ. తట్టికోట యగల్చి దారుణోష్మలు గ్రమ్మ వంతదాఁయకుడాని బ్రాలునవియు
నినుపతల్పుల ఘణిల్లునఁ దాఁకి పిఱిఁదికి రవళిమైవచ్చి బిట్టవియునవియు
ద్వారబంధపుఁ గమ్మిదూఱి యవ్వలికంట దుస్సిపాఱఁగ నోడి డొల్లునవియు
గుఱితప్పి పఱతెంచి కోటముంగలిహస్తినఖపుదుమ్ములరేఁచి నక్కునవియు
నగుచు నొండొరుల నెడయీక యుంటితూఁగి । బంతులాడినపగిది గుభాల్గుభాలు
నిరదభయదార్భటుల శతఘ్నీప్రయుక్త । తాళఫలసన్నిభాయస గోళతతులు.

ఈఫిరంగిప్రేట్లచేత కోటగోడ మఱింత పడిపోయి శత్రువుల కెక్కువయానుకూల్యమును
కలిగించినది. అయినను కోటగోడలు పగులుటచేత కోట కావలివారి ధైర్యకంచు
కము పగులక వారిని మఱింత తెంపరులనుగాఁ జేసినది. కోటకావలిభటులు తమప్రాణ
ముల కాశపడక తమగుహలను కాపాడుకొను బెబ్బులులవలెఁ బోరాడిరి. ఫిరంగి
గుండ్లు చిత్తజల్లుగాఁ గురియుచున్నను వెనుకతీయక వీరభటులు శత్రువులు కోటగోడల
కెక్కఁ బ్రాఁకఁగానే యీటెలతోఁ గ్రుమ్మి క్రిందఁబడఁద్రోయవలెనన్న నిశ్చయముతో
నిశ్చలులై కాలుగదల్పక బురుజులమీఁద నిలఁబడిరి. ఆగ్నేయాస్త్రముల నసహ
సించెడు శతఘ్నులకా ప్రయోగములముందఱ కేవల భుజవీర్య మేమి పనికివచ్చును?
క్రిందనున్న సైనికులు గుఱిమాఁది తుపాకులు కాల్చి బురుజులమీఁద నున్నవారి ననేకు
లను రూపుమాపిరి. స్వదేశ సైనికులయుం దీవఱకెన్నఁడు నేయుద్ధములోను గని
యుండని యిటువంటి యసమాన ధైర్యసాహసముల కద్భుతపడి శత్రువులుసహితము
పలుమాఱు వారి కభయప్రదానము చేసిరిగాని యావీరభటులు శత్రువుల వాక్యము
లను తిరస్కారపూర్వకముగా నిరాకరించి తమదేహములలోఁ బ్రాణము లుండఁగాఁ
దమతావు విడువమని యక్కడనే సుస్థిరులై పర్వతములవలె నిలువఁబడిరి. అప్పటికి
మధ్యాహ్నము రెండుగంట లయినను శత్రువులలో నొక్కరును కోటగోడ నెక్క
లేకపోయిరి. అందుచేత శత్రువులు కొంతసేపు యుద్ధము నిలుపవలసినవారైరి.
అప్పుడు రంగారావుగారు శత్రువులతోఁ బోరాడి గెలువఁ గలనన్నయాశ వదలుకొని
తనవారిని బిలిచి యాలోచించి యంతఃపురస్త్రీలు శత్రులచేతులలోఁ బడి మానము
గోలుపోకుండ కాపాడవలెనని నిశ్చయించి శిశుసహితముగా వారినందఱిని సంహరిం
చుటకయి కొందఱిని నియమించెను. వారప్పుడే చేతులలో బాకులతోను బల్లెముల
తోను గదలిపోయి యంతఃపురము వాకిట గడియించి గృహముల కగ్నితగిలించి యా
సంఘాత మరణమునుండి తప్పించుకొని ప్రాణములఁ దక్కించుకొనఁ బాఱుతెంచిన
శిశువులను సహితము పుత్రులనక దయాపాత్రులనక క్రూరులై పొడిచి చంపిరి. ఈ
దారుణకృత్యమును గవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

క. చెలికాని వంశసంభవు । లలఘుతరస్థైర్య ననిచె నవరోధవధూ
కులకంఠనాళకృంతన । కలనాదారుణవిధానకరిరత నెఱపన్.

తే. అతఁడు నభిమానరక్షణార్థప్రచార । దారుణాకార సాహసౌద్ధత్యమమర
నంతిపురి కేగ మొగసె దిగంతరములు । ధరణి వడవడవడఁకె భూతలము వెగడె.

తే. రాయమణిరాణి తనకుమారాగ్రయాయి । నప్పుడ కొండొకదాఁకి నప్పగించెఁ
గోటవెడలించి బ్రతికించుకొమ్మటంచు । నట్లు కావించెనాదాయి యదలువోడమ.

* * * * *

క. ఘననిశితఖడ్గధారను । మొనకొని చెలికానివంశమూర్ధన్యుఁడు పెం
పున వడివడి నంతఃపుర । వనితాజనతాతిచిత్రవధ నడిపెన్.

తే. తక్కఁగల యట్టియభిమానధనులు వెలమ । లొక్కనూతిఁ దవానలోగ్రశస్త్ర
నిహతులై రంగనాథుసహితు లగుచుఁ । దద్విదారణ మెంతని తలఁప వచ్చు.

దురభిమానజనితమైన వధూశిశుసంహారక్రూరకార్యము ముగియఁగానే ప్రాణములకు తెగించి వారందఱును మహాయుద్ధోత్సాహముతో వచ్చి తమస్థానముల నిలిచిరి. నాలుగుభాగములలో నొకభాగమునకు నాయకుఁడైన లాద్రోరగారు దూరమునుండి యగ్నిదాహమును జూచి లోపలి కావలిసేనలు పలుచఁగుట కనిపెట్టి యీలోపల లగ్గలు పట్టుటకయి మరలవచ్చెను. నిచ్చెనలతోఁ పయికెక్కఁ బ్రయత్నించినవా రనేకులు నిహతులయి క్రిందఁగూలుచు వచ్చినను కొందఱు కష్టముగ లోకి బురుజుపై నెక్కి నిలువఁగలిగిరి. వారి వెంబడినె మఱి కొందఱును కోటగోడల కెగఁబ్రాకి బురుజు చేరిరి. రంగారావుగారు శత్రువులను బాఱఁద్రోలి యాబురుజు రక్షింపవలెనన్న యాశతో హతశేషులైన భటులతో వచ్చుచు నొకగుండుదెబ్బతో నేలఁగూలి వీరశయనము నొందెను. ఆయనపాటువలనఁ గలిగిన సంక్షోభశోకోద్రేకముతో లోపలనున్న వీరభటబృందమంతయు పగదీర్చుకోవలెనన్న దృఢనిశ్చయముతో తక్కిన బురుజులను విడిచి యక్కడకు వచ్చిచేరెను. అంతట తక్కిన శత్రుసేనాభాగములు మూడును వరుసగ నాయాబురుజులను జేరి యరక్షితము లయియున్న యామూడుబురుజుల ననాయాసముగా సాధించి లోపలఁ బ్రవేశించెను. ఇట్లు లెక్కకు మిక్కిలిగా శత్రుసేనలు నానాముఖముల వచ్చి చుట్టుముట్టఁగ లోపలనుండి కోటను సంరక్షించుచున్న వీరభటులలో నొక్కఁడైనను బాఱిపోవుటకుఁగాని శత్రువులకు లోఁబడి శరణుచొచ్చుటకుఁ గాని ప్రయత్నింపలేదు. ప్రతిభటుఁడును వీరరసము మూర్తిభవించినట్లు యుద్ధపాణియై శత్రువున కభిముఖముగా నడిచి శత్రువును పొడిచి తాను పడిపోవుచు వచ్చెను; గాయపడి భూమిమీఁద నొరిగినతరువాతసహితము ప్రాణములు బొందిలోనుండి వెడలువఱకును దన చేతిలోని ఖడ్గముతో దాపునకు వచ్చిన శత్రువును నఱకవలెనన్న ప్రయత్నమును మానలేదు. ఇది కావ్యమునందుఁ గవిచేసినవర్ణనముగాక యింగ్లీషు చరిత్రకారుఁడు వ్రాసిన సత్యాంశమగుటచేత బొబ్బిలికోటలోని రణశూరులుచూపిన విచిత్రపౌరుష మత్యంతశ్లాఘాపాత్ర మయిన దనుటకు సందేహములేదు. ఇట్టి వీరవధ

కొంతసేపటి కల్లను సంపూర్ణమయిపోయెను. కోటలో జరిగినప్రాణనాశనమునకుఁ గరిగినహృదయు లయినశత్రువులుసహితము జాలిపడుచువిచారించుచున్న యాసమయమునందు గుంపులోనుండి వృద్ధుఁ డొకఁ డొకబాలునిఁ జంకఁ బెట్టుకొని తిన్నఁగా లాదొర యున్నచోటికి వచ్చి "ఈశిశువు రంగారావు కుమారుఁడు. తండ్రి యభీష్టమునకు విరోధముగ నే నీబాలునిప్రాణములను గాపాడితిని" అని పలుకుచు, ఆసేనానాయకునకు బాలు నొప్పగించెను. లాదొర యప్పుడే యాబాలకుని బుస్సీదొర యొద్దకుఁ బంపఁగా, అతఁ డాశిశువును వృద్ధుని తనసేనానివేశమునం దుంచి యాదరించి యాశిశువుయొక్క సంరక్షణభారమును తాను వహించి శత్రుభయమువలన శిశువును గాపాడుటకయి తగినకావలివారిని నియమించి యప్పుడే యాశిశువును బొబ్బిలిరాజ్యమున కభిషిక్తునిఁ జేయుచు లేఖ్యములు వ్రాయించెను.

నాఁటిరాత్రియు మఱుసటిదినములు రెండును గాయములు తగిలినభటులయొక్క చికిత్సలు మొదలయినపనులతోఁ గడచెను. మూఁడవనాఁ డర్ధరాత్రమునందు విజయరామరాజుగా రుండినపటకుటీరములో గొప్పసంక్షోభ మొకటి పుట్టెను. రంగారావుగారు నిహతు లయినదినమునం దాయన నమ్మిన వీరభటులు నలుగురు కోటలో నేమూలనో దాఁగియుండి చీకటిపడినతరువాత కోటదాటిపోయి విజయరామరాజుగారిశిబిరముల వెనుక నున్నయడవిఁ జొచ్చి చెరువుపొదలలో దాఁగియుండి సమయము నిరీక్షించుచు నాగక్కడ రెండుదినము లుండి మూఁడవనాఁటిరాత్రి స్కంధావారము సద్దడఁగినతరువాత నిశీథసమయమునందు వారలో నిద్దఱు పొదలలో నుండి వెడలివచ్చి కావలివాండ్రను మోసపుచ్చి గూఢముగా విజయరామరాజుగారు నిద్రించుచుండిన పటకుటీరములో వెనుకవైపునుండి ప్రవేశించి యిద్దఱు నొక్కసారిగా తమబాకులతోఁ బొడిచి విజయరామరాజుగారి వక్షస్థలమును గంతలు చేసిరి. మొదటిపోటుతో మేలుకొని విజయరామరాజుగారు మూల్గఁగానే వెలుపలినుండి కావలిభటుఁడు వచ్చి తుపాకితో కాల్చెనుగాని గుఱితప్పిపోయెను. ఇంతలో నితరభటులును వచ్చి వెంటనే యాహంతకులను జంపి ముక్కముక్కలుగా నఱికి వేసిరిగాని యీలోపలనే వారు విజయరామరాజుగారిని ముప్పదిరెండుచోట్లఁ బొడిచిరి. ఇటు విజయరామరాజుగారిని జంపినతఁడు తాండ్రపాపయ్య యని కవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

గీ. కదిసి పైఁబడి యొకకేల నదిమిపట్టి । వాఁడివాలున వక్షశిల నాటపాట
నంబుఁ గావించె నతనియానాభిహార । విదళితాంత్రవ్రజంబులు వెలికి నుఱక.

* * * * *

మ. అపు డాతాంద్రకులాభిమాననిధి యాహా రాజదేవేంద్ర నీ
విపులప్రాభవశక్తి నీనిఖిలపృథ్వీభారధారేయతా
నిపుణత్వంబును భాగ్యముల్ వృథ చేఁగా నీచేయుదుశ్చేష్ట ని
ట్లుపభోగింపఁగనయ్యె నిట్టివెతయుం దద్వృత్తి వర్ణిల్లఁగన్
గీ. తాండ్రపాపయ్యసలుపుధార్ష్ట్యంబువలన। క్షత్రవర్యుండుపులివాతికండయయ్యె
ననెడు రోదపుటెట్టె నంత నయ్యవనినాథు। బలగు లార్తరవంబునఁగలయ బర్వ.
సీ. తనచావు సర్వసిద్ధంబుగా మదిఁగోరి సాహసక్రియకిసై చన్నవానిఁ
దనయేలికవిరోధిదర్పంబుమాపుట పరమార్థమని యెంచుచున్నవానిఁ
దనపడినట్టిబన్నములకు కార్యంబు ఫలరూపమని యాత్మఁదలఁచువానిఁ
దనకులస్వాములందఱు మెచ్చుకొన నోర్చి పగదీర్చుకొన్నసంభ్రమమువానిఁ
దాండ్రకులజుని బొదివిరి దారుణముగ। ఘోరయుద్ధంబుసలిపి యవ్వీరవర్యుఁ
జంపిరి కతిపయస్త్రీ గ్రీవకుల। నతనిసహచరయుగళసంగతముగాఁగ.

ఇట్లు మొదటవచ్చిన యుద్ధమున దమ ప్రాణ్కిని సాధింపలేకపోయిన పక్షము, పొద లలో దాఁగియుండిన తక్కిన యుద్ధము వచ్చి విజయరామరాజుగారి ప్రాణములు గొని తమస్వామిఋణము తీర్చుకొనుట శపథము చేసికొనిరఁట! విజయరామరాజుగారు భృత్యుల కైదండగొనక నడువలేనంత స్థూలకాయులని చరిత్రకారుఁడు వ్రాయుచున్నాఁడు. యుద్ధములోఁ బాలుడు తప్పించుకొన్న రంగారావుగారితమ్ముఁడు వెంగళ్రావుగారు భద్రాచలమునకు పాఱిపోయి, ఆనందరాజుగారు బందరు వెళ్ళియున్నప్పుడు ౧౭౫౮వ సంవత్సరమున మరలవచ్చి తనకుటుంబమునెడలవిశ్వాసముగల కొంతిసేనను గూర్చుకొని రాజాము కోటను స్వాధీనము చేసికొనెను. వెంగళ్రావుగారు మూడుసంవత్సరములు ప్రభుత్వముచేసి మృతినొందఁగా, ఇంతకుముందొక వృద్ధునిచే ప్రాణరక్షణము చేయఁబడినట్లు చెప్పఁబడిన గోపాలవేంకటరావుగారను చిన్న రంగారావుగారు రాజ్యమునకువచ్చి నాలుగుసంవత్సరములు పాలనము చేసిన తరువాత ౧౭౬౬వ సంవత్సరమున సీతారామరాజుగారాయనను చెఱసాలలోఁ బెట్టించిరి. ఆయన ౧౭౯౪వ సంవత్సరమునందందుండి తప్పించుకొని నిజాము రాజ్యమునకు పాఱిపోఁగా, ౧౭౯౬వ సంవత్సరమునం దింగ్లీషువా రాయనను పిలిపించి పూర్వులబొబ్బిలిరాజ్యమంతయు మరల నిచ్చిరి.

ఈనారాయణకవియొక్క కవిత్వమునందు లక్షణదోషములు కొన్ని యందందుఁ గానఁబడుచున్నను కవనము రసవంతమయినది. ఈప్రబంధమునందు వీరరస మించుమించుగా భారతమునఁ దిక్కన సోమయాజిచే వర్ణింపఁబడినట్లు వర్ణింపఁబడినది,

అత్తలూరి - పాపకవి.

ఈకవి చెన్నబసవపురాణ మను నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి మాపూర్వులలో నొకరయిన కందుకూరి యమృతలింగముగారి కంకితము చేసెను. మాపూర్వులు మహమ్మదీయ ప్రభుత్వములో "దేశపాండ్యా" లయి ఘనతనుబొంది పెక్కుకావ్యములను కృతులనంది కవుల నాదరించియున్నారు. పూర్వము కృతిపతు లయినవారిని గూర్చిన కొన్ని పద్యముల నీపుస్తకమునుండి యిం దుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. ఆతతకీర్తికై కువలయాశ్వచరిత్రకృతిన్ గ్రహించి ప్ర
స్ఫీతము లైన కొత్తపలి యేలెటిపాడను నగ్రహారముల్
ఖ్యాతిగఁ జేసి బంధులకు గ్రాససమృద్ధు లొసంగి శాంభవ
వ్రాతము కోర్కు లిచ్చి విధివంబున మల్లనమంత్రి వర్ధిలెన్.

కందుకూరి మల్లికార్జునమంత్రి కువలయాశ్వచరిత్రము కృతినందినతరువాత

సీ. మహితపంచాక్షరీమాహాత్మ్యమును గృతియంది త్రైలోక్యవిఖ్యాతిఁ గాంచె
నతిభక్తి శ్రీశైలమం-దు మాసులు మెచ్చ సంవత్సరము నివాసంబు చేసె
నస్తాగరిష్ఠుడై నేఁడునాఁ డనక యసంఖ్యమాహేశ్వరార్చన మొనర్చె
హితుల రక్షించి యహితుల శిక్షించి భూపతుల వశ్యులఁజేసి చతురుఁడయ్యె
నితని కై యెనమంత్రులీక్షితితలమునఁ। గలరె యని సర్వజనములుఁ బలుక నెగడె
గందుకూర్ మల్లికార్జునునందనుండు। సంగరగుహుండు వీరేశలింగవిభుఁడు.

వీరేశలింగమంత్రి పంచాక్షరీమహాత్మ్యము కృతినందెను. అటుతరువాత

సీ. నారదప్రభమించి నారదప్రభ నెంచి యమరినకీర్తిదానములవాఁడు
చిత్రభానునిమీఱి చిత్రభానునిఁగేరి పరఁగుఘుచిప్రతాపములవాఁడు
భీముపేర్మిఁ గెల్చి భీముపేర్మినగల్చి వటలిసభూతిసత్వములవాఁడు
ధర్ముగర్వముఁద్రోచి ధర్ముగర్వముఁబాచి తగుశివభక్తిసత్యములవాఁడు
జగతిఁ జెలువొందె నుదయాస్తశైలసేతు। శీతనగమధ్యరాట్సభాసీనవిబుధ
వినుతసుగుణుఁడుమల్లికార్జునసుతుండు।మహితధృతిశాలిబసవరాణ్మంత్రిమౌళి.

క. ఘనముగ నైతముపూడియు। మినుమిఁచిలిపాడు సిరులు మించఁగ నొసం
గెను గురుచరవరులకు బస। వనితో నెనయైనమంత్రి వసుధంగలఁడే.

క. తనమేనయల్లుఁ డావృతి। వినయుం డగుబుద్ధిరాజు వీరనచేతన్
గొనె సత్యవతీపరిణయు। మనుకృతి శ్రీబసవమంత్రి యతిసంప్రీతిన్.

కందుకూరి బసవరాజుగారు సత్యవతీపరిణయమును గృతినందిరి. అటుపిమ్మటఁ గందు

కూరి యమృతలింగముగా రీచె న్నబసవపురాణమును గృతినందిరి. కృతిపతియొక్క పెదతండ్రియైన సాళువపతి

గీ. సుగుణు లగుమల్లికార్జునసుతులలోన । నాలుగవనందనుం డగుసాళువపతి
సంతతా త్మీయ హృదయపద్మాంతరాళ । సంచరత్సాళువపతి ప్రశస్తిగాంచె.

శా. ఢిల్లీనాయకుచేత దంతిహయశాటీముఖ్యవస్తువ్రజం
బెల్లం గైకొని కాశికాప్రముఖగౌరీశావను ల్గాంచి ని
త్యోల్లాసంబున శంకరార్చనలు దివ్యన్నైచ్యఁ గావించి సం
ఫుల్లాంభోరుహలోచనామదనుఁడై పుష్పప్రభ న్వర్థిలెన్.

అని ఢిల్లీనాయకునిచేత బహుమానము లందినట్లు చెప్పఁబడియుండుటచేతను, ఢిల్లీ రాజ్యము నశించి నూఱుసంవత్సరములకంటె నధికకాల మగుటచేతను, కృతిపతియు కృతికర్తయు నుండినకాలము మూఁడువందసంవత్సరములకుఁ బూర్వమని చెప్పవచ్చును. ఈ గ్రంథమునకుఁ గథానాయకుఁడయిన చెన్నబసవన్న వీరశైవమతమును స్థాపించి కళ్యాణ నగరమునందు బిజ్జలరాజునకు మంత్రియైయుండి యాతఁడువధించిన బసవేశ్వరునకు మేనల్లుఁడు. బసవేశ్వరుఁడు తన యధికారబలముచేత శైవమతమును వ్యాపింపఁ జేసినను చెన్నబసవన్నయే యధికమతాభినివేశముకలవాఁడయి మతవ్యాపనమునకు ముఖ్యకారకుఁడయి యుండినవాఁడు. బసవేశ్వరుఁడు శ్రీశైలమునకు సమీపముననున్న యొక గ్రామములో బ్రాహ్మణదంపతులకుఁ బుట్టి యుపనయన సంస్కారము చేసికొనక శివభక్తుఁడయి లింగముకట్టుకొనెడి యాచారమును మొదట నేర్పఱిచెను. ఈ చెన్నబసవపురాణములో నక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నను, కవి మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడయి హృద్యముగా పద్యరచనను జేసి యున్నాఁడు. కవితాత యక్కిరాజు; తండ్రి శ్రీగిరిమంత్రి ఈతనిది కౌశికగోత్రము. చెన్నబసవపురాణములోని కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. కనుఁగవఁ గెంపునింప నలుకన్ బసవేశునిఁజూచి బిజ్జలుం
డనియెఁ బ్రధానశేఖరుఁడవై నుతిగాంచుట వన్నెకెక్కె యి
ట్లనుచితవృత్తికిం దగిలి యగ్రజ చీఁకటితప్పు సైపఁ గూ
డునె కులశీలమానములు డొంకిచనన్ ధరణీతలంబునన్.—అ. ౧

ఉ. ఎక్కడినుండివచ్చెనొకొ యీముదిజంగము వానిమాయలోఁ
జిక్కి నరాలనుండి యొకచీమకుఁ బోవఁగనీక దాఁచు నా
చక్కనిపిండి నన్గామి సర్వముఁ బెట్టఁగఁబంచె నింక నే
నెక్కరణి న్వసింతు మరులెత్తి వ్యయం బొనరించువీనితోన్.—అ. ౨

మ. ఇతఁడా శ్రీగిరిమల్లికార్జునుఁడు స్వామీ లెస్సబాగాయె నీ
మతిలో నేమితలంచి శైవ మని సంభావించి కాన్పింపఁ జూ
చితి నే వెఱ్ఱినిగాను వేఱు పని దర్శింపంగ నాతోడనా
చతురత్వంబులు చాలు దేవ నిఁక దాఁచంబోక కాన్పింపవే.—ఆ. 3.

చ. అతులనదీప్రవాహమున నాదని యీదని రెండుకాష్ఠముల్
జతపడి కొంతద వ్వరిగి యంక తటాలున నడ్డమైన నా
జత విడి యొక్కటేగ నటుసాగక యొక్కటి నిల్చుఁ గావునన్
మత కుదువంగ నేల నను వీడె నతండని నెమ్మనంబునన్.—ఆ. 4.

ఉ. నిద్దురలేచి యాఘనుఁడు నీలగళున్ స్మరియించు వేళ నా
పెద్దయు సంచరించు నడవీనుల సోఁకిన నావు దూడయో
యొద్దొ యటంచుఁ దానియని యేడ్తెఱ ముమ్మఱుఁబల్కు నాఁడె డీ
ప్రొద్దుటి కబ్బె నాకు గురుబోధితమంత్ర మటంచు నాత్మలోన్.—ఆ. 5.

కస్తూరి - రంగకవి.

ఈకవి లక్షణచూడామణి యను నామాంతరముగల రంగరాట్ఛందస్సను గ్రంథ మొకటి రచియించుటయేకాక సాంబనిఘంటువు కృష్ణార్జునసంవాద మనెడి యైదాశ్వాసముల కావ్యమును గూడ రచియించెను. ఇతఁ డార్వేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఈతనితండ్రి వేంకటకృష్ణయామాత్యుఁడు; తల్లి కామాక్షమ్మ. ఇతఁడు 1740వ సంవత్సరప్రాంతముల యందు తంజావూరిసంస్థానము నుండినవాఁడు. శంకరవిజయమును రచియించిన యాంధ్ర కాళిదాసు తా నీకవికి శిష్యుఁడ నన్నట్టు తన గ్రంథమునందు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. కస్తూరిరంగకవి రచితమైన రంగరాట్ఛందములో ననేకాళ గ్రంథములనుండి పెక్కుపద్యములు లక్ష్యములుగాఁ జూపఁబడియున్నవి. అయాకవులకు కర్తృత్వమారోపింపఁబడిన యాగ్రంథములు కొన్ని యెంతవఱకు సత్యమైనవో యింకను విచారింపవలసి యున్నది. ఇతఁడు మంచికవి. ఈతని కవిత్వనైపుణిని దెలుపుటకయి కృష్ణార్జునసంవాదములో నొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. తమ్ములబ్రాలి పువ్వగసథారలఁ గ్రోలి సుగంధగంధవా
హమ్ములఁ గ్రాలి తేనియలమందవువాఁకలఁ దేలి పువ్వుఁదోం

పుష్పములపోలి కింశుకసుమంబుల వ్రేలి ప్రియాళి సేలి జం
ఝుమ్మని క్రమ్మి తుమ్మెదలు చొప్పడుచున్నవి కాననంబునన్.—అ. ౧.

ఉ. హా విధి యెంత చేసె నహహా యిపు డెంతటిమాట వింటి నా
హా విపరీతదుర్దశల నందితి హా యిఁక మీఁద నన్ను సం
భావనచేసి ప్రోవఁగలవా రెవరం చని యాగయుండు నెం
తే వెతఁ జెంది కన్నుఁగవ నీ రొలుకం బలవించి వెండియున్.—అ. ౨.

మ. అతివల్ గొందఱు వద్దఁ జేరి యిదియే పుష్టా మహారాజు గా
సుకుందం దుండఁగ సారెసారెకు నిటుల్ శోకించుట ల్తీకు సం
గతి కాదమ్మ సహించవమ్మ యయనం గాంతేయు లెల్లన్నయో
న్నతి రక్షించిరి నమ్మవమ్మ యని నానారీతులం దెల్పుచున్.—అ ౩.

శా. యుష్మత్సాంద్రచమూసమూహభుజగర్వోగ్రాంధకారంబునన్
గ్రీష్మోద్యత్సమయప్రచండకరసంకీర్ణార్కసంకాశమ
ద్భీష్మాస్త్రంబుల సేసి మాన్చి తుది నీవీరంబు వారించెదన్
భీష్మాచార్యు డొకింత నిల్వుమని గంభీరాట్టహాసోగ్రుఁడై.—అ ౪.

చ. తరణి సుధాకరుల్ గతులు తప్పఁ గులాచలము ల్వడంక ది
క్కరులు చలింప సర్వసురకాండము లంబరవీధి భీతిచే
నొరగఁ బయోధు లింకఁగ మహోద్ధతి మంటలు గ్రక్కుకొంచుఁ దీ
వ్రముగఁ గిరీటిపై ఘనవైష్ణవసాయక మేగుదెంచినన్.—అ ౫.

అలూరి - కుప్పనకవి.

ఈకవి యానందగిరికృతిమైన శంకరవిజయము నాల్గాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; వేంకటగిరిపౌత్రుఁడు; వేంకటేశ్వరార్యునకును నరసమాంబకును పుత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు.

క. ఘనుఁ డగుతుళజేంద్రుఁడు దయ। తనరఁగ నీ కాంధ్రకాళిదాసాభిధ మ
న్ననగా నొసంగెనఁట నీ। యనుపమసాహిత్యమున కహా యెన గలదే?

అని కవి తనకు తంజావూరుమహారాజగు తుళజేంద్రుఁ డాంధ్రకాళిదాసను బిరుదిచ్చినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈతుళజేంద్రమహారాజు ప్రతాపసింహమహారాజు పుత్రుఁడు. క్రీస్తుశకము ౧౭౬౦వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౮౫ వ సంవత్సరము

వఱకును తండ్రి రాజ్యమునుచేసి మృతినొందఁగా, తుళజేంద్రు డీకడపటి సంవత్సరమున సింహాసనమెక్కి ౧౭౮౭వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెను. ఈమహారాష్ట్రప్రభువుచేత నాంధ్రకాళిదాసబిరుదాభిధాన మందిన మనకవి నూఱు నూటయిరువది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఇతఁడు చెన్నపట్టణములో నుండిన నియోగుల ప్రార్థనమీఁదఁ బానీశంకరవిజయమును దెనిఁగించినట్లుకవి యిట్లువ్రాయుచున్నాఁడు—

సీ. శ్రీపార్వతీశలక్ష్మీశసేవాసముపార్జితమహనీయభాగ్యయుతులు
ఘటనాఘటనసముత్కటమనీషాతిచమత్క్రియాధోరణీమంజుమతులు
నతులితసామదానాద్యుపాయైకవిచక్షణాక్షీణశాశ్వతచతురులు
హితపురోహితనిజాశ్రితబాంధవావనామానసస్తుత్యన్నదానరతులు
కలితయజనాదిమహితషట్కర్మనిరతు । లగణితజగన్నుతాద్భుతసుగుణతతులు
సాంగలౌకికవైదికాచారభృతులు । చతురచెన్నపురీచరత్సచివతతులు

* * * *

క. నను శ్రీనృసింహపాదా । ర్చనజనితలసత్కవిత్వచాతుర్యగుణా
ఢ్యుని నాంధ్రకాళిదాసా । ఖ్యునిఁ బిల్వఁగఁబంచి పల్కి రున్నతకరుణన్.

సీ. లీలఁ బంచనదీస్థలీపురాణము తెలిఁగించితి వారూఢకీర్తిమెఱయఁ
బరఁగు రామాయణభాగవతంబులు యక్షగానముచేసి తద్భుతముగఁ
గరమొప్పు పరమభాగవతచరిత్రయన్ కృతి యొనరించి తున్నతి దలిర్పఁ
దలివొందు నిందుమతీపరిణయనామకృతి రచియించితి వతులగరిమ
గురుతరోజ్జ్వలసరణితో సురకథాను । ధారసాభిధకావ్య ముదారఫణితి
గా రచించితి వెవతెలిగద్యపద్య । తతుల లెక్కింపఁదరమె త్వత్కృతులు జగతి.

* * * *

వ. కావున జగద్గురుండై విశేషించి మనకు గురుండైన యాచార్యునివిజయంబు ......నొనరించి మాకందఱికి నత్యానందం బొనఁగూర్పుమని యాశీర్వచనరూపంబుగా నిర్దేశించి పలికి యనేకరీతుల సత్కరించిన..................

సీ. కార్యఖడ్గకవిత్వకరణీకచాతురి యిలఁ బ్రకటింప మీయిండ్లబిరుదు
సలలితయజనాదిషట్కర్మనిరతులు ఖ్యాతిరంజిల్లు మీజాతిబిరుదు
ధైర్యదాతృత్వోచితజ్ఞతాదిగుణైకసరణి మీసాంగత్యసహజబిరుద
మనుగతంబగు పాలనానూనచాతుర్య మమరుమీభవ్యగోత్రములబిరుద
మట్టిమీరలు నాపట్ల నతులకృపను । గురువిజయమిట్లు తెలిఁగింపఁగోరుకొనుటఁ
గలిగె నిలమీఁద యోగంబునిలువరముగ । సారెకునియోగిమెంతని సన్నుతింతు?

యము పద్యములలోఁ జెప్పఁబడినదానినిబట్టి కవి యీశంకరవిజయమునుగాక యీయాంధ్ర కృతులను మఱియుఁ బెక్కింటిని రచించినట్టు కనుపట్టుచున్నది. రంగరాట్ఛందస్సును రచించిన కస్తూరి రంగకవి తనకు విద్యాగురు వయినట్టు చెప్పి కవి గ్రంథాదియం దాతని నిట్లు స్తుతించియున్నాఁడు—

సీ. భారతి కేవిప్రవరునిజిహ్వ నిత్యముగ వసించునాస్థానవాటి
వాణీవధూటి కెవ్వానిసూక్తులు ధరియించినట్టిముత్యములచాలు
శారద కేసుధీస్వామి చేతోవీధి యమరినరత్నసింహాసనంబు
పలుకులవెలఁది కేభాగ్యునిగృహంబు నెట్టుగా వసియించు పుట్టినిల్లు
నలువచెలువకు నెవ్వఁ డెన్నఁదగుపుత్రుఁ డట్టికస్తూరిరంగార్యు నచలధైర్యు
నార్యనుతచర్యు మద్గురువర్యు నెంచి ప్రణుతిగావింతుఁబలుమాఱుఁ బ్రస్తుతింతు.

మొత్తముమీఁద నీయాంధ్రకాళిదాసునికవనము సరసమైనదని చెప్పవచ్చును. శంకరవిజయములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

శా. ప్రామాణ్యం బగుతావకీనకథితప్రఖ్యాతసంశుద్ధవే
దాచారంబులు మాని తప్పితులై యాహూకుచిహ్నంబులన్
వైచిత్ర్యంబుగఁ దాల్చి విప్రముఖులా వారెల్ల సత్యంబుమి
థ్యాచారంబున సంచరించెదరు పిత్రాపహాధ్యులై యీశ్వరా.—ఆ. ౧.

చ. అనయము నైజధర్మములయందుఁ దలింపక మిత్రశత్రుభా
వముల స్వపక్షమందుఁ బరపక్షమటందుఁ దలంప కెంతయున్
ఘనసమబుద్ధిమీఱఁ గలఁగంగొన కెవ్వరి నొవ్వనేయకే
పనుపడి స్వస్థచిత్తుఁ డగువాఁ డుసుమీ హరిభక్తుఁ డెంతయున్.—ఆ. 3.

మ. నను నీభక్తుఁ డటంచు నెంచ కిల విన్నాణంబుగా నిట్లొన
ర్చెనయజ్ఞానుల నేమిపల్కనిఁక నీచిత్తంబు నాభాగ్య మో
యనుకంపాంబుధి నిన్ను నమ్మితిని నెయ్యంబొప్ప నీవేళ నీ
యనలార్తిం దొలఁగించి ప్రోవుము నృసింహా దీనకల్పద్రుమా.—ఆ. ౬.

సింగళి-ఎల్లనార్యుఁడు.

ఈకవి సర్వేశ్వరమాహాత్మ్య మను నామాంతరముగల తోభ్యచరిత్రమును రచియించెను. తోభ్యచరిత్రము నాలుగాశ్వాసములు గలచిన్నగ్రంథము. ఇతఁడు శ్రీమ

రివ్వటూరి శరభనారాధ్య సద్గురుప్రసాదలబ్ధాష్టవిధకవిత్వప్రవీణ" అని గద్యము నందు వ్రాసికొనుటచేతను,

సీ. భక్తిమై రేణుకప్రముఖ కేత్తము నుతించి మాయదేవాఖ్యాయుమహిమ పొగడి
చెలఁగి యథావాక్యముల నన్నమయగారి భజియించి మ్రొక్కిడి పాలకుఱికి
సోమన్నగారిఁ బ్రస్తుతిచేసి ప్రియమంది శివదేవముఖనవకవుల నెంచి
గణపతిదేవుని ఘనతసన్నుతిచేసి వేమనఁ గీర్తించి విమలమతిని
వ్యాసవాల్మీకికాళిదాసాదిఘనుల। నన్నపార్యుని దిక్కనయజ్వ నెఱ్ఱ
ప్రెగడ ధూర్జటిఁ బోతన భీమకవిని। జెలఁగి శ్రీనాథముఖకవిశ్రేణిఁ దలఁచి.

అని శివభక్తులను ముఖ్యముగా నుతించి యుండుటచేతను, ఈకవి శైవుఁడయిన నియోగి బ్రాహ్మణుఁడని యూహింపఁదగియున్నాఁడు. ఇతఁడు క్రైస్తవుఁడుగాక శైవబ్రాహ్మణుఁడే యైనపక్షమున, క్రైస్తవమతగ్రంథ మేల చేసెనో తెలియరాకున్నది. ఇతఁడు క్రైస్తవమతావలంబనముచేతఁగాని, ధనాపేక్షచేతఁగాని యీగ్రంథమును రచించి యుండును. కవి భారద్వాజగోత్రుఁడు; పింగళి నాగయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని కొండవీటిసీమయం దుండిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈకవి తమ్మ రాయపరెడ్డి ప్రేరణముచేత నీగ్రంథమును రచియించెను. ఈసందర్భమునఁ గవికృత్యాదిని వ్రాసినపద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తనర విదర్భసీమ కవతంస మనందగుకొండవీటి కిం
ద్రునిదిన రాజ్యలక్ష్మికి నిరూఢనివాస మనంగ భక్తవా
దనుపుర మొప్పు నుర్వరకు హారమణిస్థితిఁ బొల్చి సజ్జనల్
ధనకనకాంబరామలపదావిభవోన్నతిఁ జెంది వర్ధిలన్.

వ. ఆపట్టణంబున కధీశ్వరుండు.

సీ. తనకీర్తికామినుల్ దశదిశాభాగరంగస్థలంబుల నాట్యగతులు నెఱపఁ
దనశౌర్యవహ్ని దుర్దమభయంకరశత్రునగరీశ్వరాటవుల్ దరికొనఁగఁ
దనదానధారానితంబినీరత్నము లబ్ధినాయకులతో నఱగి పెనఁగఁ
దనకరుణాగసఘనతరామధ మఖిలార్థిదారిద్ర్యవియయంబు లడఁప
ఘనతఁ జెన్నొందుజగనొబ్బగండబిరుద। భూమణుఁడుతమ్మవంశాబ్ధిపూర్ణచంద్రుఁ
డలఘుచరితుఁ డనంతాదిపాత్రుఁ డెందు। రమ్యరుచిహేళి రాయపరెడ్డిమౌళి.

వ. ఒక్కనాఁ డమాత్యపురోహితవిద్వత్కవీంద్రతార్కిక మీమాంసికవందిమాగధ సుహృద్బంధు సేనాధీశ్వరసహితంబుగా నాస్థానమంటపంబునగీతవాద్యనృత్య వినోదలీలాకౌతూహలమానసుండై యుచితాసనంబున సుఖాసీనుండై

గీ. అనఁగ నతనితమ్ముఁడు పాపన్న వినయగరిమ । నాత్మధర్మప్రవర్తన ననుకరింపఁ
బరఁగ ధరమంత్రిపౌత్త్రుఁ డిపాకనార్యుఁ । డెలమి విద్యాప్రపంచము లన్నియు నేలుచుండ.

మ. నను శ్రీమద్గురుచిత్కటాక్షణమహాసంధాయసంధానపా
వనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధవరగీర్వాణాంధ్రభాషాకవి
త్వనిరోష్ఠ్యక్రమచిత్రలక్షణచమత్కారప్రబంధాళిక
ల్పనలన్ బింగళి యెల్లనార్యమణిఁ బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.

చ. ప్రణుతయశోవిశాలుఁడవు భాసురశబ్దనిగుంభనాదిల
క్షణములఁ జిత్రవైఖరుల సర్వనృపాలసభాంతరంబులన్
గణుతికి నెక్కెనీ కవితఁ గర్ణరసాయన మౌచు నిప్పురి
గణకవితానమందు నతిగౌరవ మందితి వెంచిమాడఁగన్.

* * * *

శా. కొండారెడ్డిఘనుండు కౌ ప్యపటిమన్ గొప్పైన నరాటీల ను
ద్దండుం డన్నయమంత్రి నూతనకవీంద్రశ్రేణిఁ బ్రోచున్ సిరుల్
నించన్ దామెర పేరకంసునుఁడు మన్నించంగఁ బామూరిలో
నుండు న్నిమ్న బహుళాంకపుఁగలఁ జేయుధ్యతత్కృతిశ్రేష్ఠతన్

వ. ......యున్న మజ్జనకాగ్రజుండును గొండారెడ్డికి జనకుండును నగునోబళరెడ్డి
భూకాంతునకుం దదీయాచార్యుం డగుసంజీవనాథస్వామి పరాపరవిజ్ఞానమా
ర్గోపదేశప్రసంగవశంబున నిత్యం బైనసత్యాధ్యయనవిధానప్రవర్తకుం డైన
తోభ్యుండను లోకమహాపురుషునిదివ్యచరిత్రంబు గలసర్వేశ్వరమాహాత్మ్యం
బు చిత్రంబుగా ముఖవచనంబులం దేటపఱిచి సంక్షేపరూపం బైనవాక్యగ్రంథం
బొసంగి దీనిం బఠించి సర్వేశ్వరున కంకితంబుగాఁ దెనుంగున మృదువచన
రచనాగౌరవం బేర్పడఁ బ్రబంధంబుగా నిర్మింపవలయు...............

యు దానిబట్టి యీకవి యంతకుమున్న వచనకావ్యముగా రచియింపఁబడినదానిని బట్టి యీపద్యకావ్యమును రచించినట్టు తెలియవచ్చుటయేకాక యితఁడు దామెర వేంకటాద్రిపతికాలములో నుండినట్టుకూడ స్పష్టమగుచున్నది. బహులాశ్వచరిత్రమును రచియించిన దామెర వేంకటాద్రిపుఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమున నుండినవాఁడు. ఇతఁ డతఁడుగాక యాతనిమనుమఁ డయ్యెను, కవి పదునేడవశతాబ్దమధ్యమునం దున్నట్లు చెప్పఁదగుచున్నది. దీనిబట్టి మాకఁగా నీతోభ్యచరిత్రము వేదాంతరసాయనమునకంటెఁ బూర్వమున రచియింపఁబడినట్టు కానఁబడుచున్నది. ఈకవి కవిత్వము మృదుమధురపాకము గలదయి హృద్యముగా నున్నది. కవనపటిమ తెల్లి

యుట కయి తోభ్యచరిత్రమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

మ. ఇల కంపించినఁ దారకల్ చెదరినన్ హేమాచలం బెంతయున్
దల క్రిందైనను భానుఁ డస్తగిరిమీఁదం దోఁచినన్ దిగ్గజా
వలి యుల్లాడిన వార్ధు లింకిన మనోవాక్కాయకర్మంబులన్
బలుకంబూనఁ డసత్య మెన్నటికి మానం డాత్మధర్మస్థితిన్.—ఆ. ౧.

మ. అకటా చేరెడుకూలిబియ్యమునకై యత్యంతరత్యాన్నదా
నకళావైభవలక్ష్మికిన్ నిలయమా నాఁటిహస్తాబ్జ మిం
తకృశీభావము నొంది క్రిందుపడఁగా నాగుండె యెంతే వికా
వికలై వ్రీలక నిల్చియుండెఁ గఠినోర్వీభృద్గ్రావషాసిరై—ఆ. ౨

ఉ. బాలుఁడు వీరి నింతకును బాముల నొందఁగనీక పెంచితిన్
దాళఁగఁజాలఁ డాఁకలికి దప్పికి వేళ యతిక్రమించినన్
మే లొనరింపఁ గైకొనిన మిమ్మిఁక నేమనివేఁడుకొందు నా
జాలి వొడంగు టెట్లు మునిసత్తమ సత్కృప నానతీయవే.—ఆ. 3.

ఉ. సంతసమంది యప్పుడ వెసన్ మగుడం జని ప్రాణనాథ యా
వంతయుఁ జింత లేదు భవదాత్మజ మున్నఁగ లేచి పాదుకల్
కాంతునిమ్రోల నిడ్డ నెసకంబుగఁ దల్పము డిగ్గి నారతీ
కాంతునిబోలు నాథుని గన్నులపండువుగాఁగఁ జూచితిన్.—ఆ ౪

చింతకుంట-కోదండరామకవి.

ఈకవి సునందాపరిణయమను నామాంతరముగల ప్రదీపచరిత్రము నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, అక్కనమంత్రిపుత్రుఁడు. కవి తన వంశజులలో సుప్రసిద్ధుఁడయి యుండిన రాయన భాస్కరు నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఘనతరాచార్యదీక్షాకల్పితానల్పకరనిబద్ధసువర్ణకంకణుండు
ఆసేతుశీతనగాంతరరాట్సభామధ్యవిశ్రుతకీర్తిమండలుండు
కొండపల్లి వినకొండ దుర్గద్వయీదేశప్రజావనధీయుతుండు
సకలావనీపకసంతానయాచితవస్తుప్రదానప్రవర్తమండు
అన్నవేమమహీశదత్తాగ్రహార । మదకలాందోళికాశ్వసన్మణివిశేష
భూషణాద్యష్టభూతివిభూషితుండు । భానుతేజుండు రాయనభాస్కరుండు,

ఈకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునం దుండినవాఁడు. ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద రసవంతమయి హృద్యముగానే యున్నది. సునందాపరిణయములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. సేనార్థాగతకామినీనికరకాంచీకింకిణీకంకణా
రావంబుల్ వివిధోరువాద్యపటలీరమ్యధ్వనుల్ భవ్యభూ
దేవాగ్రేసరగానసంయుతములై దిక్కుల్ మ్రోఁగ న్నిండఁగా
దేవాగారము లొప్పె నప్పురమునన్ దేదీప్యమానంబులై. —ఆ. ౧.

ఉ. ఇమ్మెయిఁ బెట్టుచాయ లవియెన్నఁగ నేటికి నైజకాంతిచే
నిమ్మవిరాక్షి మోముపై యిచ్చట నెచ్చట లేదు చూడ నీ
నెమ్మది సంశయం బయిన నిక్కము చెప్పెద నిప్పు డాన నా
తమ్ములమీఁదఁ బెట్టుకొనెదన్ ద్విజరాజునుఁ జేయిసాఁచెదన్. —ఆ. ౨.

ఉ. కుంజరయాన కాంచె నవకోరకనూతనగీతమంజరీ
మంజులపుంజరంజితసమున్నతభవ్యనికుంజసంభ్రమ
ద్గుంజదమందషట్చరణకోటిగవాంచితసద్గంతమున్
కంజముఖీవిలాససఖికాంతనిశాంతము నవ్వనాంతమున్. —ఆ. ౩.

ఉ. అన్నవులార నావలపు నంగిరపెట్టకు డమ్మ చాలు మీ
మన్నన లింక నన్నుఁ బలుమారును వేఁడకు డమ్మ ప్రాణముల్
గ్రొన్నవవింటిదేవతకుఁ గొంకక యిచ్చెద నమ్మ వాని నే
మున్న రవంత పోవిడుట మోసము వచ్చెఁగదమ్మ బుద్ధికిన్. —ఆ. ౪.

ఉ. సంతమసంబుపోక నవసాహసలక్ష్మికి వీఁక యామినీ
కాంతకుఁగాక కోకకులకంబులజోక యులూకపంక్తికిన్
జింతలమూఁక పద్మలకుఁ జెన్నుసుధాక ప్రభాతకాలపున్
వింతకురాక శోణమణివిన్నగఁ బ్రాఁకె చెలంగ దిక్కులన్. —ఆ. ౫.

కైప మాయనకవి.

ఇతఁ డుషాకళ్యాణ మనఁబడెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; మహాదేవశాస్త్రికిని కామాక్షికిని బుత్రుఁడు. ఈకవి యుషాకళ్యాణమునందుఁ దనజనకుని నిట్లు స్తుతించెను—

క. కామాహంకృతిహరణుఁడు। కామాక్షీధవుఁడు విబుధగణవినుతగుణ
స్తోముఁడు సర్వజ్ఞుఁడు ని। స్సీమయశోధనుఁడు వృషవిశేషప్రియుఁడున్.

గీ. చిద్విలాసకళానిధిశేఖరుండు । శ్రీమహాదేవుఁ డాశ్రితశ్రీకరుండు
కైపకులవార్ధిచంద్రలింగనకవీంద్ర । పుత్రుఁడై యొప్పె నాకవిపుణ్య మేమొ.

గీ. ఆమహాదేవు నప్రమేయప్రభావు । ధర్మవర్ధను నను గన్నతండ్రి నార్తిఁ
దలఁచి తద్దివ్యపదపద్మములకు మ్రొక్కుదు । నతులనతులను బుధులవినతితతులను.

ఈకవి నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వపువాఁ డగుటకు సందేహముండదు. ఇతఁడు తనపుస్తకమునందను శబ్దాలంకారములను విశేషముగా సమకూర్చినగాని పుస్తకము నందు వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈశృంగార ప్రబంధము కొంతవఱకు రసపుష్టికలదిగానే యున్నది. ఈపాఖ్యానమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. త్రిజగన్మోహనదీపమో బహుజయశ్రీపూర్ణనిక్షేపమో
యజనైపుణ్యకలాపమో తపనచంద్రాగ్నిత్రయీరూపమో
ద్విజముఖ్యస్తుతలగ్నమం దొకమహాతేజంబు తద్భీష్మకా
త్మజగర్భంబున నుద్భవించెను సమస్తానందసంధాయియై—ఆ. ౧.

ఉ. భంబులు గోళ్ళు పల్లవనిభంబులు కాళ్ళు మనోజకాహళా
భంబులు జంఘ లౌర కరభంబులు సక్థులు శాతకుంభకుం
భంబు లురోజముల్ దరనిభంబులు కంఠవలగ్నముల్ ద్విరే
భంబులు కుంతలంబులు శుభంబు లుపాసతిలక్షణంబులున్.—ఆ ౨

చ. అతఁడును మారుదారుణశరావళిహావళి కోర్వలేమి నో
సుతనుమణీ మనీష నిటు సోలుచు వ్రాలుచుఁ దూలనేల నీ
వితగవుఁ జింతఁ దక్కు నతి కెక్కిన హేలల నోలలాడు మా
దృతముగఁ జేతుఁ గామితముఁ దెల్పుము సల్పుము బల్పుముచ్చటల్.—ఆ. ౩.

ఉ. ఇయ్యెడఁ దియ్యమావిచిగు రెంతయు వింతగఁ దేనె లొల్కుచున్
సయ్యనఁ జాలుమేలుజిగిచాలునఁ గ్రాలు ననూనమై ఖగీ
దొయ్యలి తావకాధరసుధో సరికా దవునంచు సందియం
బయ్యెడిఁ దారతమ్య మరయంజను నీ నునుమోవి నియ్యవే.—ఆ. ౪.

ఉ. నాకులఁ బూర్వనాకుల వినంబడ నట్టివిధంబు లొప్పఁ దన్
దాఁకుచు మిన్ను ప్రాఁకుచును దద్దయు యుద్ధముసల్పుతన్మనో
ద్రేకులఁ దమ్మికేకులవరేణ్ హాలకోటి కలంకరించి పె
ల్లాఁకలిగొన్నరాకలికి నాహుతిఁ జేసెను సీరి పోరిలోన్ —ఆ. ౫.

వెలిదండ్ల - వేంకటపతి.

ఇతఁడు రాధామాధవసంవాద మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి ప్రళయకావేరి నివాసుఁడగు మగదల రామదాసున కంకిత మొనర్చెను. ఈకవి తిరువేంగళాచార్యపుత్రుఁడు. కృతిపతియగు మగదల రామదాసామాత్యుఁడు గతశతాబ్దమధ్యమునకుఁ దరువాతి నుండినవాఁడయి యున్నఁ గవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతని కవిత్వము మనోహరముగానే యుండును. రాధామాధవసంవాదములోని మూఁడుపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

చ. పడుచులతోడ నాడఁ బసిబాలుఁడవా వలదన్న మాన నా
గడములు కొన్ని నేర్చితివి కల్లరివైతివి కొల్లకాఁడవై
దుడుకులు చేయఁజాగితివి దొంగిలఁజొచ్చితి వేమిచెప్పినన్
వడిగఁ బరాకుచేసికొని వాకిటికేఁగెదు పిల్వఁ బిల్వఁగన్.— ఆ. ౧.

ఉ. ఏవగవాఁడు చేసిన సహించి తనంతటివారిఁ జేయుచున్
దైవము దాఁట తల్లియును దండ్రియుఁ దాసయి ప్రోవఁగా జగ
త్పావనమూర్తియౌ తనకుఁ బావనమే తనఁగన్న దేవకీ
దేవిని దన్నుఁగన్న వసుదేవుని నాపదఁ బాచి ప్రోచుటల్.— ఆ. ౨.

ఉ. ఒక్కతె భ్రాంతచేఁ బొరల నొక్కఁడు మానుపఁ బూఁటకాఁపె నే
నెక్కడిదాన నీవు మును పెక్కడివాఁడవు నాకు నీకు నే
మక్కఱ వెన్కనైన నొక రాడెఱుపల్కులు నేనె పల్కెదన్
గ్రక్కఁగ నాయెఁ బోయె నవి కొన్నిదినాలు ఋణానుబంధముల్.— ఆ ౩.

పట్టమెట్ట - సరస్వతి సోమయాజి.

ఇతఁడు పృథుచరిత్ర మను ప్రబంధమును రచియించి దాక్షారామ భీమేశ్వరున కంకితముచేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; పోతనామాత్యపౌత్రుఁడు; పెద్దనార్యపుత్రుఁడు; శివలంక గౌరనార్యునిశిష్యుఁడు. ఈశ్వరుఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు పలికెనని కవి గ్రంథాదిని చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. నవఘంటసురతాణి నామధేయమువాఁడు తాత వెల్లాలపల్లి పోతరాజు
కవిశేఖరుం డనఁ గవిధూర్జటి యనంగఁ బెంపొందు జనకుండు పెద్దరాజు

పవనదీక్షామహేశ్వరుఁడు శ్రీరఘునాథ సోమయాజి నిజాగ్రజుండు గురుఁడు
తల్లి పాతివ్రత్యధర్మబుద్ధి కదంబ కారుణ్యజగదంబ పేరమాంబ
నీకు మద్వరలబ్ధవాణీప్రసాద । మంగళవచంబు సకలవిద్యాస్థలములఁ
బట్టమెట్టాంక వెల్వలపలివృషాంక । సోమయాజి సరస్వతిసోమయాజి.

ఉ. శైవులలోపలం బరమశైవుఁడు వేదపురాణవాణిచే
శైవగురుండు నీగురుఁడు ధన్యుఁడు శ్రీశివలంక వారిలో
దేవవిభుండు భక్తి శివదేవుఁడు గౌరయగారు సత్కృపన్
పావనకీర్తిఁ గాంచితివి బాలసరస్వతి దీక్షితాగ్రణీ.

ఈకవి కవిత్వము శబ్దార్థాలంకార భూయిష్ఠమయి మృదుమధురపదఘటితంబయి సలక్షణమయి హృదయకర్ణరంజకముగా నున్నది. ఈతని పృథుచరిత్రమునందలి శబ్దాలంకార రీతిని జూపుటకయి యొకపద్యము నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.—

సీ. హస్తకంకణములు హస్తకంకణములు పదసంపదధికసంపద లొసంగ
మఖజాతవేదంబు మఖజాతవేదంబు స్వర్గాపవర్గరాజ్యము లొసంగఁ
గళ్యాణతత్వంబు కళ్యాణతత్వంబు సగుణనిర్గుణవృత్తిచయము మెసఁగ
సత్యానుకూల్యంబు సత్యానుకూల్యంబు సాధ్వీశ్వరత్వంబు సంఘటింపఁ
బరఁగుదైవతకులశిరోలప్రకటకుసుమ । మంజుమకరందధారాసమంజసాంఘ్రి
పద్మసన్నిధిసన్నిధిప్రభవవిభవ । శాశ్వతశ్రీకరుండు సర్వేశ్వరుండు

ఈకవి గోదావరీమండలములోనివాఁడనుట వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేకయే కృతి దాక్షారామభీమేశ్వరుని కంకితము చేయఁబడుటచేతనే తెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమునందుండినవాఁడు ఇతని పృథుచరిత్రములోనికొన్ని పద్యములనిందుదాహరించుచున్నాను.—

చ. మలయఁ బురంబునన్ నిరుపమానవిమానసమానధామకో
మలలలనామనోరమసమాగమభోగమదాంతతాంతతా
జలకలికానికారముఖసారసగంధసుగంధసారముల్
మలయమరుత్కిశోరములు మారవిహారకరప్రచారముల్.— ఆ. ౧.

శా. చూపుల్జూపును వియ్యమయ్యె సతికిన్ క్షోణీతలస్వామికిన్
దూపుందూపును వియ్యమయ్యె రతికిన్ దోడ్తో రతిస్వామికిన్
జాపాభ్యాసము చూడుఁడీ సభ మహాచాతుర్య మన్నట్లు త
ద్భూభృత్పారిషదవ్రచేష్ట లొప్పెఁ దమిచూపుల్ క్రీడ మళ్ళింపఁగన్.— ఆ. ౨.

చ. కదలిరి పౌరకోత్తములు గాయకులుం గవులు న్సహాకవుల్
మెదలిరి సత్ప్రియాణమతి మిశ్రితమిశ్రితతుల్ నిజాశ్రితుల్
పొదలిరి వాంఛితాగ్రపరిపూర్ణసువర్ణసువర్ణసంతతుల్
తిరసుమతిం బురంబులకుఁ దత్పరదత్పరతత్పరాగతిన్.—ఆ. 3.

చ. అలసితి రమ్మలార కుసుమాపచయం బొనరించి దండ మీ
యలయిక లేనదంతు నని యంబురుహాక్షరలక్ష్మి పంపుచు
చ్చెలు లకుఁ జెల్వలం దరిఁ జేరెన్ జలజోత్పలపత్రవాసనా
లలితమదాళికేకలకలంబుల శీతలవాతపోతముల్.—ఆ. 4.

అవుసూరి కిచ్చయ్య.

ఈకవి కాళిదాసప్రణీత మయినరఘువంశమహాకావ్యమును పదియాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచియించెను. కిచ్చయ నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గురువయామాత్యుని పుత్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; చెన్నకృష్ణశాస్త్రిశిష్యుఁడు. ఇతఁడు మాఘమాట యేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆంధ్రరఘువంశకావ్యము సంస్కృతకావ్యమంత మనోహరము గాకపోయినను మొత్తముమీఁద రసవంతము గానే యున్నది. కవిత్వశైలి తెలియుట కయి రఘువంశమునుండి రెండుమూడుపద్యముల నిందుఁ బొందుపరచుచున్నాను—

ఉ. ఉన్నతమస్త్యలభ్యపద మొందెదనన్ గతి నూర్ధ్వబాహుఁడై
యున్నసగర్వుఁడ్వామనుఁ డొక్కమందబుద్ధినై
కొన్నకుఁడు సాధుకవికుంజరకీర్తి వహించ నెంచినన్
సన్నుతిచేయుఁబోవుదరౌ సత్కృపులైనసమస్తభూజనుల్.—ఆ. ౧.

చ. పొలఁతిరో! నిన్ను మున్ను పుష్పకముఁబూసలఁబోలెను బావ్వవారిబిం
గులఁ బరిపంథిధాత్రిపవనా స్తవపాళిరి బ్రహ్మస్తరిరించునీ
కలితమహాజుఁడైనమహి కాంతునిచేత సమర్పితంబులై
యలరె గృహీతనూత్రకములై తగుమా కిక తారహారముల్.—ఆ. 8.

మ. తనపై విశ్వసనంబు పంక్తిముఖుమా గ్రిత్వంబున న్నుప్పుచెం
దరియీూరాజను లెయ్యెడన్ నిజచరిత్రంబందు విశ్వాస మొం
దినమీయాజ్ఞఁ బరిగ్రహింతుఁ దనయాస్త్రిం గాంచి శోభిల్లు న
జ్జనకక్ష్మావిభుకూస్తి పుత్రికని కౌసల్యాతనూజుం డనన్—ఆ. ౧౫.

ఈకవి రఘువంశముగాక మాధవాభ్యుదయ మను మఱియొక ప్రబంధమునుకూడ రచి యించెను. ఈక్రింది రెండుపద్యములును మాధవాభ్యుదయములోనివి—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు చతురాస్యుఁడు వేదచతుష్టయంబుఁగానమిన్
వంతదురంతచింత బలవంతము పంతముసంతసిల్ల శ్రీ
కాంతనితాంతకాంతపదకంజయుగంబు మదిన్ ఘటించి య
త్యంతభయైకభక్తిఁ గరసారసముల్మొగిడించి యిట్లనున్.

శా. త్రుంతున్ సోమకు నుద్ధతుండు నిగమస్తోమంబు లంచున్ రమా
కాంతుం డొంది సువర్ణసంఘటితజాగ్రన్మీనవర్ష్మకృతా
త్యంతోత్తాలకరాళవాలహతి ధూతప్రాదినీశాప్రప
త్సంతానాహతిచిప్రతత్సరతరూద్యత్స్వామినాకృతిన్ — అ. ౧.

తక్కెళ్లపాటి-లింగన్న.

ఆధునికుఁడైన యీకవియొక్క కాల మెప్పుడో నిశ్చయముగాఁ దెలియలేదు గాని యితఁ డించుమించుగా నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట రచియింపఁబడిన లక్షణ గ్రంథములలో సహితము యీతని గ్రంథములలోనుండి లక్ష్యములుగాఁ గైకొనఁబడిన పద్య ములు కానరావు. అట్లు కైకొనఁబడకపోవుట కీతనికవనము లక్షణవిరుద్ధముగా నుండుటయే కారణమయి యుండవచ్చును. కవి తాను రచియించిన గ్రంథముల పేళ్ల నుత్తరహరిశ్చంద్రకథలోని యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు—

సీ. తగ రచించితిని మదనమోహినీవిలాసంబు మెప్పుగ యౌవనంబునందు
భక్తి సూర్యతనయాపరిణయం బనెడుప్రబంధంబుఁ జెప్పితిఁ బ్రౌఢిమమున
నావెనక విద్యుత్ప్రభావిలాసము వేడ్క ఘటియించితిని యక్షగానరీతి
నటుపిదియేండ్లప్రాయమున నుత్తరహరిశ్చంద్రాఖ్యకథ యిది సారమతిని
వేంకటేశ్వర శ్రీరామవిభుల కెలమి । సంకితంబుగ మునుచెప్పినట్టికృతుల
రీతి నిది కృష్ణునకు సమర్పించి యిప్పు । డిలను ధన్యుండనైతి వాక్యులు నుతింప

వీనిలో మదనమోహినీవిలాసమును, సూర్యతనయాపరిణయమును, ఉత్తరహరిశ్చంద్ర కథయు, పద్యకావ్యములనియు, విద్యుత్ప్రభావిలాసము యక్షగానమనియు, పైపద్యము వలననే తెలియవచ్చుచున్నవి. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; చిట్టయ్యపౌత్రుఁడు; వేంకటపతిపుత్రుఁడు. ఈతని తల్లిపేరు సూరమ్మ. ఇతనిది రసవంతమైన ప్రౌఢకవిత్వముకాదు; యౌవనకాలమున రచియిం

చిన గ్రంథములలోనే కాక యీయిరువదియేండ్లు వచ్చినతరువాత రచియించిన యుత్తర హరిశ్చంద్రకథలో సహితము లక్షణవిరుద్ధము లయినప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈతరిగ్రంథములలోని రెండేసిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

మదనమోహినీవిలాసము.

ఉ. అక్కట మాన్యవస్యఁ దమరాధిపుతోఁ బలుకంగ నూరకే
గ్రుక్కవ నుండలేక ప్రతికూలుఁడవై పరుషంబువల్కి నే
నిక్కడి కేలవచ్చితి సహింపఁగరాని వియోగవహ్ని చేఁ
బొక్కఁగనేల దేవపటపుంగవు లింతకు నవ్వకుందురే.

ఉ. కమ్మనివింటిబోయ యొకకంబుగ సంజమెఱుంగుటిగ్గి చే
బమ్ముక కోకదంపతులపై వడిఁ బుష్పవిమందు కాల్పఁగాఁ
వమ్మికుపాకినాళమున దాయన వెల్వడుచుక్కగుండ్లునా
దొమ్మిగఁ జమ్మరేఁగ నలువ్మెడ వెలపరోవరంబులన్.

సాగ్రైతెనయాపరిణయము

ఉ. ఒప్పెడు లేఁతమూపవసిం మాన్పి యూసరికే తెగుంగదా
యచ్చిన నొత్తినల్లు నెఱనుణ శిక్షింపఁగ నీకదెల్లఁగా
కిన్నెలువన్ వహింపఁగలఁడే మొకఁ డెందును నన్నుఁగన్న యా
పచ్చిశాటివాఁడె నగుఁ బంకజలోచనఁ బెండ్లియాడఁగన్ — ఆ. ౧.

చ. హరి యులధర్మమూతిప్రిత నప్పటి కుండెను వింటిరే రమా
వరుఁ డిటువచ్చునో యనుచు వాంక చూచితి మిన్నినాళ్ళు నేఁ
దరుదుగ నొక్కమాట వినవయ్యె ముకుందుఁడు వేఁటవచ్చె ని
న్నావనసూనలోచనని సత్యము లేకని యుక్త వృషోక్తియో. — ఆ ౫.

ఉత్తరహరిశ్చంద్రకథ.

చ. జలరుహబాంధవాన్వయమహీశాధవ! యోగవరనాథ! నేఁడుగా
ఫలితము లయ్యె మాకు భుజప్రవితహోమతపఃప్రభావముల్
కలఁగి మహాపద ల్గడచి కాంతియు మీరును బుత్రరత్నమున్
వలనుగ సర్వరాజ్యవిభవంబు వహింపఁగఁ జూడఁగాంచుటన్.

మ. సకియా! యేను త్రిశంకుసూనుఁడ హరిశ్చంద్రుండు నా పేరు పా
యక సైన్యావళితోడ ఘోరమృగయావ్యాసక్తచిత్తుండనై
ప్రకటారణ్యగిరీంద్రసానువులు చేరన్వచ్చి వర్తించుచో
నొక క్రోధం బలయించి చిక్కు కరుడే నొక్కండఁ దీవ్రంబుగన్.

గుడిపాటి-కోదండపతి.

ఈకవి శృంగారరసమంజరి యనుపేర భానుమిశ్ర విరచిత మైన రసమంజరిని మూఁడుగుచ్ఛములుగాఁ దెనిఁగించెను. ఈగ్రంథము శృంగారనాయికానాయకలక్షణములను దెలుపునది. కవి నందవరీకనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. పూర్వకాలమునం దు నందుఁడనుచంద్రవంశపురా జొకఁడు కర్ణాటకదేశమును పాలించుచుండెనఁట. అతఁడు స్వీయమహిమచేత "యోగవాగ" ముల నెక్కి రహస్యముగాఁ బోయి ప్రతిదినమును కాశికాపురములో గంగాస్నానమును జేసి వచ్చుచుండెనఁట! ఈరహస్యము నతని భార్య కనిపెట్టి యొకనాఁడు తన్నుఁగూడ వెంటఁ గొనిపొమ్మని భర్తను నిర్బంధపెట్టెనఁట. అతఁ డామెనిర్బంధమును మానుపుకోలేక భార్యను వెంటఁ గొనిపోఁగా, కాశీపురమును జేరినతరువాత నామె బహిష్ఠ యయ్యెనఁట. అందుచేత యోగవాగములు మయిలసోఁకి నడవక పోయినందున నతఁడు స్వపురమును జేరుట కుపాయము తోఁపక పరితపించి గంగాతీరమునం దున్నబ్రాహ్మణులను ప్రార్థింపఁగా వారు తమకుఁ గర్ణాటకరాజ్యమునందు వృత్తుల నొసఁగునటు చముడేశ్వరీసన్నిధానమునం దాతనిచేతఁ బ్రమాణము చేయించుకొని స్నానము చేయించి యాతనిభార్య నప్పుడే తమమంత్రప్రభావముచేత శుద్ధురాలిని గేసి యోగవాగములను నడిపించి యారాజదంపతులను స్వరాజధానికిఁ బంపివేసిరఁట. అటుతరువాతఁ గొన్ని సంవత్సరములకు కాశీదేశమున క్షామము సంభవింపఁగా నాశ్వలాయనసూత్రు లయినయాబ్రాహ్మణు లేనూఱుకుటుంబములవారు వైలుదేరి పదుమూఁడుగోత్రములవారు నందునిరాజధానికి వచ్చిరఁట! అప్పుడు రాజు తాను జీవనములు కల్పించెద నన్నబ్రాహ్మణులు వీరే యని చూపుటకు సాక్షులను దేవలయు నని కోరఁగా వారు కాశికాపురమునుండి చముడేశ్వరీమహాదేవినే గొనివచ్చి యామెచే సాక్ష్య మిప్పించిరఁట! అంతట రాజు వారిమహిమ కద్భుతపడి తన పేరిట నందవర మను గ్రామమును గట్టించి వారి కగ్రహారముగా నిచ్చెనఁట. నందవరమునం దుండినబ్రాహ్మణులగుటచే వీరు నందవరీకు లనఁబడుదురు. వీరినే కరణకమ్మలనియుఁ జెప్పుదురు. ఈ యోగవాగములకథ యెట్టి దయినను, వీరు కాటకము సంభవించినప్పు డార్యావర్తమునుండి దక్షిణహిందూస్థానమునకు వచ్చి తెలుఁగుదేశములో వృత్తులను సంపాదించుకొన్న విషయములో సందేహ ముండదు. ఈతెగబ్రాహ్మణు లిప్పుడు కృష్ణా కర్నూలు బళ్ళారి మండలములలో నధికముగా వ్యాపించియున్నారు. వీరిలో నల్లసాని పెద్దన, రాయని భాస్కరుఁడు మొదలయినవారు మహాప్రసిద్ధులు. కవి మూఁడవగుచ్ఛము యొక్క కడపటఁ దన్నుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

సీ. శ్రీకర నందవరీకాగ్రగణ్యుండు ఋషి మీఱు గుడిపాటివంశభవుఁడు
బిరుదుగా నవఖండసురతాని పేరంది మహితుఁడౌ వేఁగళమంత్రిపౌత్రుఁ
డతులితుఁడౌ రంగయామాత్యతనయుండు వీరమాంబానందవృద్ధికరుఁడు
సింగన్న వెంగళ శ్రీనిధు లనుజులై భాసిల్లు కోదండపతిఘనుండు
సరసకవితాచమత్కారసార్వభౌముఁ । డవని శ్రీరంగధామదయాశ్రయుండు
వెలమి రసమంజరిని రచియించె నందు । సరవిగాఁగఁ దృతీయగుచ్ఛంబు తనరు.

ఈపద్యమునుబట్టి కవి వేంగళమంత్రిపౌత్రుఁ డనియు, రంగయామాత్యునకును వీరమాంబకును బుత్రుఁ డనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఇతఁ డేకాలమునం దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. ఇన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండి యుండునేమో! ఈతని కవిత్వమునందుఁ గొన్ని దోషము లున్నను గవిత్వము రసవంత మయి యున్నది. రసమంజరిలోని యొక్కొక్క గుచ్ఛమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. జలదము నాథులం గనుఁగొనఁజాలెనె నీళ్ళను చిమ్మఁ, బచ్చికల్
కలుగఁగ నించెఁగా గిరులు కాంతుల నీనెనె, యెల్లవృక్షముల్
ఫలము లొసంగుఁ గాని పతిపంక్తుల నిచ్చెనె, సిద్ధయాత్మ హా
కులటకుఁ గాఁగ నేమి యొనఁగూర్పఁగ నేర్చెతి వంబుజాననా — గు. ౧.

చ. పదరుచు నీ పిటూరికిని వైనము కోరెద నన్నమాత్రలో
నదటున మేను చిక్కి వలయంబులు జారెను నీ యుంగరం
బరిగ యొసంగినం గరమునందు ధరించెఁ గంకణంబుగాఁ
గదనిక యిమ్మటంచు వెలచేడియ వోఁచు నెటున్నిటుం బటుక్. — గు. ౨.

చ. ప్రతిఫలితామృతాంశువును భామముఖంబని యెంచి నాయకుం
డతులితలీలమీఱఁ బరిహాసము చేసిన నంతయేని యుక్
బ్రతివచనంబు లేమిఁ గని పైదలి మానముఁ జెంది నంచుఁ దా
నతిపులకాంకితం బయినహస్తము చేఁ దడవుం బ్రియుంబునక్, — గు. ౩.

మల్లసరపు—వారేశ్వరుఁడు.

ఇతఁడు భల్లాణచరిత్ర మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. సింధుకటకరాజయిన భల్లాణుఁడు జంగము లడిగినదెల్ల నిచ్చుచు భక్తి చూపుచుండెనఁట! అతని భక్తిని పరీక్షింపవలె నని శివుఁ డొకనాఁడు జంగమువేషముతో వచ్చి తనకుఁ బతివ్రత

యగుయువతి కావలెనని యడుగఁగా, రాజు తనపట్టణమునం దట్టిస్త్రీ దొరకనందున దనభార్య యగుచెల్లమ్మనే యాజంగమున కర్పించెనఁట! శయనగృహమున కేగినప్పు డాజంగ మామెనంటు సందేహపడుచుండఁగా, చెల్లమ్మయే ముందుకుఁ బోయి యాయతిథిని గాఁగిలించుకొనునప్పటి కతఁడు మూడునేత్రముల శిశు వయ్యెనఁట! అంతట నా దంపతు లతఁడు శివుఁడని తెలిసికొని యారాధింపఁగా, ఈశ్వరుఁడు నిజస్వరూపముతో సాక్షాత్కరించి వారికి ముక్తి నిచ్చెనఁట!

వాలేశ్వరుఁడు పాకనాటి నియోగి యగు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; గౌతమసగోత్రుఁడు; పోలయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును మల్లవరపు నాగేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. కవి తన్నుఁగూర్చి భళ్ళాణచరిత్రమునం దిటు చెప్పుకొని యున్నాఁడు—

సీ. అనఁ బాడఁ జదువఁ జెప్పను నేర్చు సర్వజ్ఞభోజుండు మాతాత పోతరాజు
బహుపురాణజ్ఞుండు బాంధవాశ్రితకల్పభూజంబు మాతండ్రి పోలమంత్రి
పరమశాంతుఁడు కృపాపాథోధి మాపినతండ్రి విరూపాక్షదండనాథుఁ
డఖిలవిద్యానిధి యర్థార్థితతిఁ బ్రోచుదాత మత్సోదరుఁడు సదాశివుండు
నే వితర్కింప వరకవితావిశేష! వదనుఁడను బ్రాకనాఁ డింటివాఁడ శుద్ధ
శైవుఁడను గౌతమసగోత్రసంభవుండ! నెంచఁదగు మల్లవరపు వాలేశ్వరుండ.

* * * * *

మత్తకోకిల. సన్నుతం బగునట్టి వేల్పు ప్రసన్నుఁడై మముఁ బ్రోవఁగా
విన్నకోటవిలాతిలోఁ గడువేడ్క మల్లవరంబునన్
బన్నగేశ్వరసుప్రతిష్ఠను భక్తరక్షణ చేయుచున్
వన్నెమీఱఁగ నాగలింగ మనన్ వసించు మహోదయున్.

ఈకవి నివాసస్థలము కృష్ణామండలమునందలి విన్నకోటసీమలోని మల్లవర మయినట్టు పయిపద్యమువలననే విస్పష్ట మగుచున్నది. కవి యెప్పటివాఁడో నిశ్చయముగా తెలియరాదుగాని యిన్నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. భళ్ళాణచరిత్రములోనివి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. భువి రుద్రాక్షను లెవ్వ రేని మది శంభుం డంచు భావించుచున్
జెవులన్ వక్షమునన్ శిరస్థలమునన్ జేదోయిఁ గంఠంబునన్
దవిలింపంగ ధరింతు రాజనులకున్ వీక్షింపఁగా సాటిరే
ప విరించ్యంబుజనాభకిన్నరమరుద్యక్షేంద్రలోకంబులన్.—అ.౨.

ఉ. కప్పురవీడెముం నొసటఁ గస్తురిబొట్టును జెంద్రకావియా
దుప్పటివల్లెవాటు కలదో మతి లేదో యనంగఁ జాల మైఁ
జిప్పిలు భూతిలేపనముఁ జేతను సన్నపుగాంబె త్త మా
యొప్పులకుప్ప రూపును మహోన్నతియు న్వెలసిల్లఁ జెల్వగన్.—ఆ. ౪.

చింతలపల్లి-వీరరాఘవుఁడు.

ఈకవి మధురవాణీవిలాస మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయన సూత్రుఁడు; వీరరాఘవ పౌత్రుఁడు; వేంకటార్య పుత్రుఁడు. కవి తన్నుఁగూర్చి మిత్రు లన్నట్లుగాఁ దన గ్రంథమునం దీక్రిందిపద్యములను జెప్పికొనెను—

శా. సాహిత్యంబుఁ గవిత్వమున్ వివిధశాస్త్రప్రజ్ఞ సత్కీర్తితా
సాహిత్యంబును దత్త్వబోధమును ద్రిస్కంధాత్మక జ్యోతిషం
బూహాచాతురి దేవభక్తియును నీకొప్పున్ స్వభావంబులై
యోహో చింతలపల్లి రాఘవకవీ యాధ్యుండ వీ వన్నిటన్.

మ. అవధానంబు లనేకము ల్నెఱపి రాజాస్థానముల్ చేరి వా
దవిధిన్ ధీరుఁడవై చతుర్విధకవిత్వప్రౌఢిమ ల్చూపి భూ
ధవదత్తాశ్వపఘోటకాదిబహుసత్కారంబు గైకొన్నమి
న్నవు నీ కబ్రమె వేంకటేశ్వరుఁడు స్వప్నంబుం బ్రసాదించుటల్.

* * * *

సీ. జాములో శతకంబు సంధించి కంకణాదులఁ గొంటి వలరాయదుర్గమునను
బహుళావధానముల్ పఱపి నాలుగుసగల్ తేజి నందితి మల్లధీరువల్ల
వాగ్ఘాటిసంప్రీతి దిగ్ధరాధిపదత్తవస్తువాహనములవార్తఁ గంటి
రూపవాటీతటాకోపవనులచ్చేసి స్థిరకీర్తి చెందితి వురుతరముగ
సకలభూపాలసంస్థానశంసనీయ! నిజచతుర్విధకవితాభినేయపాండి
తీసమాధాక శాపూర్ణదిక్ప్రదేశ! వీరరాఘవ నీసరి విబుధు లేరి

పయిపద్యములయందుఁ జెప్పఁబడినవన్నియు నిజములయినపక్షమున, కవి యసమానపాండిత్యమును గవిత్వకౌశలమును గలవాఁ డయినందును సందియముండదు. కడపటిపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన మల్లధీరుఁ డెవఁడో యింకను విచారింపవలసి యున్నది. కవి తుంగభద్రాప్రాంతప్రదేశములయం దుండినవాఁడు. ఈతనికాల

మేదో స్పష్టముగాఁ దెలియరాదుగాని యీతఁడు పదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యమునం దుండిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. కవిపూర్వులలోసహితము కొందఱు విద్వత్కవు లుండినట్లు మధురవాణీవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములు తెలుపుచున్నవి—

సీ. ఏధన్యుహరితత్త్వబోధాప్తి కలపుష్పగిరిదుర్గ తోడైనవరము సాక్షి
యేవాగ్విశుకుమారతావృత్తికిని బినాకినిచెంత సేవింపుచనికి సాక్షి
యేమాన్యునైశ్వర్యసామాన్యతకు రాజ్యకృతిశిరోభూషణకృతియె సాక్షి
యేగ్రంథకారవంశాగ్రియతకు ఘనప్రభుమానితంబైనబ్రతుకు సాక్షి
యట్టిఘనుఁ డేకులంబునఁ బుట్టి వాఁడు కలిమికవితయె కా వర మడిగికొనియె
నట్టిపంతులపల్లివంశాగ్రయాయి పల్లకిపదస్థుఁడై మించు నెల్లసుకవి.

మ. చతురుండై యవధానముల్సలిపి దేశాయీలు మెచ్చన్ మహో
న్నతుఁడై యప్పకవీశ్వరుండు గిరియానారీవతంసంబునం
దతివిద్యానిధి సాహితీనిపుణు రాజాస్థానసంపూజ్యునం
చితవాగ్ధాటిఁ బ్రబంధకర్తఁ గవిసంజీవాఖ్యుఁ బుత్రుం గనెన్.

ఈకవి సంజీవాఖ్యుఁడు చంద్రాంగదోపాఖ్యానము ప్రబంధమును రచియించెను. వీరరాఘవకవియొక్క కవిత్వము ప్రౌఢమైనది. ఈతని మధురవాణీవిలాసమునుండి రెండుపద్యములిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. కాసారస్థితిఁ బూని నీచులకు యోగ్యంబై విషప్రాయమై
గాసి న్నేకొనుకంటకంబుల నిజాంగం బెల్ల సచ్ఛిద్రమై
యేసూత్రంబున బల్మినేని బిస మాహేలావతీబాహుశా
ఖాసామ్యం బెటువొందు నా నిజ మథశిపాలిన్ సిరు ల్చెందునే.—ఆ. ౨.

చ. వలగగుపుష్పమంజరులు బంగరుతీఁగెలు ముత్యపున్సరుల్
వెలయు పుసుంగుతావు లిడ వెన్నెలకుప్పలువోలె రాజభో
గులు నగునవ్వులానిదలు కొట్నమునం దటు వట్టిధాన్యముల్
సాలసి సువాలు పాడుచును నుంకులు నించిరి మించి రమ్యగన్.—ఆ. ౫.

రేచర్ల-మాధవరాయకవి.

ఈకవి చంద్రికాపరిణయ మనెడి యాఱాశ్వాసములప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు పద్మనాయకకులజుఁడు; సురభి మల్లక్ష్మాపాలపుత్రుఁడు. ఈచంద్రికాపరిణయములోనికథ బాలసరస్వతికృతమైన చంద్రికాపరిణయములోనిదానికంటె

వేయివది. ఇందు కథానాయకురాలగు చంద్రిక పాంచాలరాజకూఁతురు. ఈకవి నూటయేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈకవి కవిత్వము తెలియుటకయి చంద్రికాపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాము—

శా. ఏంటే మన్మథ మత్ప్రభుత్వమున కుర్వం బట్టువిఘ్నావళిన్
గెంటం దార్చుచు మామకాత్మహితభంగి న్మించు నీవుండుటల్
కంటంగానక బ్రహ్మభావము నీడుం గాంక్షించి యొక్కఁడు పెన్
గొంటు న్దాపసుఁ డెచ్చినాఁ డిలఁ దపశ్శుల్యాధ్వసంచారియై.—ఆ. ౨.

చ. పలుచవిసాటికిం బొడమి భాసురపుణ్యజనాహితాత్మునిం
గలసి చెలంగ నొప్ప దని కన్నివెలంది తలంచి ధాత్రి ని
య్యలఘుగతిన్ జనించె సముదంచిత పుణ్యజనాప్తు నొక్కరా
జు లలి వహింపఁ గోరియని సొంపుగ నెంచిరి కొంద ఱార్తులన్.—ఆ. ౫.

అనియాది_గణపతిదేవుఁడు

ఇతఁడు శివయోగసార మనుగ్రంథమును రచియించెను. ఈవేదాంతగ్రంథము పూర్వోత్తరభాగములు గలదయి, భాగమొకటికి నాలుగేసియాశ్వాసములు గలదిగా నున్నది. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మూలనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయి హృద్యముగానున్నది. ఈతఁడేకాలపువాఁడో సరిగా తెలియదుగాని యిన్నూఱుసంవత్సరములకుముందే యుండినవాఁడయిన ట్లూహింపఁదగియున్నాఁడు. శివయోగసారమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము—

పూర్వభాగము.

చ. ప్రమదములో నొకింతయినఁ బాత్రున కీగి మహాఫలం బగున్
బ్రమసి యపారవిత్తము లపాత్రున కిచ్చినఁ గీడు పొందు ఘా
సము నొసఁగంగ దుగ్ధములఁ జాలఁగ ధేనువు లిచ్చు నట్టిదు
గ్ధము లొసఁగన్ విసంబొలుకుఁగాదె భుజంగమయూథ మిమ్మహిన్.—ఆ ౧.

ఉ. ఈక్రియ గర్భ మేర్పడిన నెంతయు భీతి జనింపుచుండఁ జిం
తాకులచిత్తయై కటకటా యిదియేమినిమిత్తమో కదా
నాకని కన్నుఁదమ్ముల ఘనమ్ముగ బాష్పము లేగుదేరఁగా
శోకభరాబ్ధిలో మునిఁగి సుందరి కోకిలవాణి యేడ్వఁగన్.—ఆ. ౨.

మ. ఎవఁడున్ జీవనచింతఁ బొట్టుపొరలై యేప్రొద్దు వర్తించు నీ
చులయందుం గలశీలసూనృతగుణస్తోమంబు లిట్లున్నయున్
గనరం బక్వముకానికుంభమున యుగ్నంబార నిండంగఁ బో
సినవార్యారముభంగి నాశ మగుఁ జర్చింపంగ దేహంబుతోన్.—ఆ. 3.

ఉత్తరభాగము.

శా. శాంతాకారుని నాత్మసంస్థితు శివున్ సత్కాంతిసంపన్న న
శ్రాంతంబుం దమయాత్మలో సుజను లారాధింతు రాయీశు న
య్యంతర్యాగవిహీను లల్పమతు లుద్యద్బాహ్యకర్మైకవి
భ్రాంతు ల్బాహ్యమునందుఁ గొల్తు రధికప్రాయాసముం బొందుచున్—ఆ. ౧.

శా. దేహం బస్థిరమాటఁ గన్గొని మదోద్రేకంబునం బొందక తా
దేహంబు న్తనమున్ ధనంబు నతిభక్తిన్ సద్గురుస్వామికిన్
నీహారాద్రిసుతామనోహరునకున్ నిత్యంబు సద్భక్తియు
క్తాహీనాత్ములకున్ వివేకులకు వా రర్పింతు రెల్లప్పుడున్.—ఆ. ౨.

మ. గుహలోన న్వసియించునాఁడెఁ దిరుగున్ క్ష్మాశీతలంబందు ని
స్పృహవృత్తిన్ వివిధక్రియాకుశలుఁడై పెంపొందుఁ గాదేని ప్ర
త్యహము న్నిష్క్రియుఁడైననా నిజసమాధ్యాసక్తచిత్తుండు స
ర్వహితైకస్థితిఁ బెక్కుచేష్టలమరన్ వర్తించు స్వేచ్ఛాగతిన్.—ఆ. ౪.

ఉ. బోరన భేదవాదములు పుణ్యము పాపము సంశయంబు శా
రీరమునన్ బ్రవృత్తులఁ బరిభ్రమఁ దృష్ణను బాసి యవ్వఁడే
ధారుణి నిర్గుణం బయినతత్త్వముఁ బ్రోవఁ జరించుచుండు నా
ధీరున కేలగల్గు మఱిం దలఁప న్విధియు న్నిషేధమున్ —ఆ. ౪.

వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి ముక్తిచింతామణి యనుపేర జగన్నాథమాహాత్మ్యమును నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథమునుగా రచియించెను. ఈకవి వైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; యతిరాజకుల పెరుమాళ్లాచార్యుల కుమారుఁడు.

"ఇట్లు గురుపరంపరానుసంధానపూర్వకంబుగా శ్రీజగన్నాయకుని కంకితంబుగా ముక్తిచింతామణిప్రబంధం తెనుంగు చేయుమని రాజమహేంద్రవరా

ధ్యత్మ పద్మనాయకాగ్రేసర కోన తిమ్మరాయకకృత కనకాంబరాభరణాను
లేపనపూర్వకసమర్చన ప్రేరితుండనై"

అని కవి వ్రాసికొనియుండుటనుబట్టి రాజమహేంద్రపుర ప్రభువైన కోన తిమ్మరాజు ప్రేరణముచేత నీగ్రంథము చేయఁబడినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈగ్రంథ మిన్నూఱు సంవత్సరములకు ముందే చేయఁబడినదేమో! జగన్నాథమాహాత్మ్యకవిత్వము రసవంతముగా నేయున్నది. ఇందుండి కొన్ని పద్యములఁ జూపుచున్నాను—

శా. ధర్మాధర్మవిచారము ల్విహితసంధ్యాపూర్వయజ్ఞాదిస
త్కర్మంబుల్ నిరతాన్నదాననియతుల్ కాలానుగుణ్యక్రియల్
మర్మం బీపురుషోత్తమస్థలములో మర్త్యాళి కెల్లన్ భవ
న్నిర్మాల్యగ్రహణం బటంచి రిఁక నీనిత్యక్రియల్ వ్యర్థమే.—ఆ. ౧.

ఉ. నిద్దురరాఁ బరుండుటయె నిక్కపుమ్రొక్కుగ నిద్రయోగమౌఁ
దద్దయు వ్యర్థహింసక్రియ సుధర్మ మగున్ నిరతాన్నదుష్టమౌ
చద్ది మహాప్రసాద మగు సన్నుతియౌను నిరర్థకోక్తియే
ప్రొద్దును నిత్యవాసులకు నిత్యులకుం బురుషోత్తమంబునన్.—ఆ. ౨.

ఉ. హీనుఁడు ముట్టినాఁ డని యెంచి మదీయమహాప్రసాదమున్
దా నుపభుక్తియోగ్య మని తప్పుబుద్ధిఁ బరిగ్రహింపకే
మానసపూజుండు హృతమంగళుఁడై భవరోగభాగుఁడై
న్యూనతఁ జెంది పంచమనియోగమునందు వసించు నెప్పుడున్.—ఆ. ౩.

మ. జలజాక్షుండు రథంబుపైఁ గదలఁ దచ్ఛాయాసమాక్రాంతుఁడై
ఖలుఁడైనన్ ఘనపాపము ల్వలఁగు సాకాంక్షన్ దదుద్యద్ధ్వజా
కలనోద్భూతరజోభరాంకితుఁడు వాక్కాయాంతరాఘంబులన్
గెలుచుం దత్సురసింధుమజ్జనఫలోన్నిద్రప్రభావుం డగున్.—ఆ. ౪.

లింగకవి, గంగకవి.

ఈయిరువురుకవులును జేరి సీతావిజయ మనునామాంతరము గల శతముఖరామాయణమును రచించిరి. ఈయిరువురుకవులు వేదాద్రిపురనివాసులు. వీరిలో నీలకంఠోపాసకుఁ డయిన లింగకవి తాను రచియించిన మొదటి మూఁడాశ్వాసములును చిన్నారెడ్డిపుత్రుఁ డగు పోచనృపాలున కంకితము చేసెను; నృసింహోపాసకుఁ డగుగంగ

కవి తాను రచియించిన నాలవయాశ్వాసమును భోగనృపాలుని కంకితము చేసెను. ఈ యిరువురకవిత్వమును మొత్తముమీఁద రసవంతమయి సిద్ధమయి హృదయంగమముగా నున్నది. ఈకవు లిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. వీరి కవనధోరణి తెలియుటకయి శతముఖరామాయణములోని పద్యము లొక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొకటి యుదాహరింపఁబడుచున్నది—

చ. శతముఖనామధేయుఁ డొకచండనిశాచరలోకనాథుఁ డు
గ్రత నలపంక్తికంఠఘటకర్ణపురందరజిత్ప్రహస్త లీ
స్థితిఁ బఱుటాతయున్ హితులచే విని రామునిమీఁద నాదటన్
ఘృతయుతపావకుండుబలెఁ గీలలు గ్రక్కుచు మండెఁ గ్రక్కునన్.—ఆ. ౧.

ఉ. రాముని భక్తికంధరవిరాముని నీలపయోదకోమల
శ్యాముని మానిహృత్కుముదసంచయసోముని సత్యభాషణ
స్తోముని సార్వభౌముని విశుద్ధసుకీర్తిగుణాభిరామునిన్
ధీమణి యౌవభానుజుఁడు దిగ్గనఁ గాంచి ముదంబు చేకొనెన్.—ఆ. ౨.

శా. ఏరా యోరి వనేచరాధమ భయం బింతైనన్ లేక ప్రా
కారంబు ల్వెసదాఁటి తెల్లు వటి వీఁకం దాఁటి దుర్భవణా
కారం బొప్పఁగవచ్చి ట్లిట్లు తగ వల్క న్వచ్చి నాకుందటన్
ధీరత్వంబున నిల్చి టిట్టు లిది చింతింప న్మహాశ్చర్యమా.—ఆ. ౩.

ఉ. రాయనుఁ బోవుమంటిఁగద రాయను నిన్నుఁ గఁబాపి యోర్వలే
రాయను హా శతద్వయకరాయను మ మ్మిఁక బాధపెట్టెనే
రాయను సీతనూజాఁ గనరాయను నెక్కడఁ గందురా కుమా
రాయను సల్గ నేల వినరాయను హా శతకంధరాయనున్.—ఆ. ౪.

అంగర నృసింహాకవి.

ఇతఁడు రాజరాజాభిషేక మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి కొప్పుల వల్లభూపతున కంకితము చేసెను. ఈకవి రామకృష్ణభట్టారకుని కుమారుఁడు. ఈకవి యేకాలపువాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాలేదు. ఇతఁ డల్లసాని పెద్దనాదులను జేర్కొనక శ్రీనాథునివఱకును గలకవులనుమాత్రమే కవిస్తుతిలోఁ జెప్పియుండుటచేతను మధ్యకవులమాత్రమే చేర్కొన్న చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని సంస్తుతించి యుండుటచేతను నృసింహాకవి మధ్యకవులలోనివాఁ డేమోయని సందేహముకలుగుచున్నది.

ఇతఁడు చేసినకవి స్తుతిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. భారతఘట్టోల్లంఘన। పారీణు శాధురీణబంధురధారా
ధీరప్రబంధగంధ। ర్వారూఢుని భట్టనన్నపార్యునిఁ దలఁతున్.

ఉ. అంజలిచేతుఁ బద్మజనికాంతకరాంతనిరంతరోల్లసన్
మంజులవల్లకీమధురమంద్రనినాదసముల్లసద్ధ్వని
వ్యంజకవాణ్ణిగుంభనసముంచితనూతనసృష్టిచాతురీ
రంజితసత్కవీంద్రబుధరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

ఉ. ఇద్ధగుణుం బ్రబంధపరమేశ్వరు నెఱ్ఱప్రెగ్గడన్ మనః
పద్ధతి నిల్పి నాకవిరుచిభాస్కరుఁడైనహుళక్కి భాస్కరున్
బుద్ధి ఘటించి సంతతము పూనిభజింతు వచఃప్రసాదసం
సిద్ధునిఁ జిమ్మపూడి కులశేఖరు నయ్యమరేశసత్కవిన్.

క. పాథోధిపయోధర ని। ర్బాధచలద్ఘనఘుమాయమానలహరికా
పాథేయదాయిసూక్తిస। నాథున్ శ్రీనాథు నెమ్మనంబునఁ గొలుతున్.

ఈగ్రంథ మొకవేళ మధ్యకవులకాలములోనిదే యైనను దీనియందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కానఁబడుచుండుటచేత నప్పకవీయాదులు తమలక్షణగ్రంథములలో నిందలిపద్యముల నుదాహరింపక పోయియుండవచ్చును. కృతిపతినిబట్టి సహితము కవియొక్క కాలనిర్ణయము జేయుట కిప్పు డాధారములు దొరకలేదు. కృతినాయకునకు కొర్రాపురము రాజధానియైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

సీ. కుదురయ్యె నేవీటికోటలోపల వైశ్యనుప్రతిష్ఠితుఁ డైనశూలపాణి
పాయలేఁ డేవీటిపర్యంతవనవాటి మిండరాయండను లక్ష్మీధవుండు
నిండారు నేవీట నెండకాలమునందు జలబాకరం బైనసాగరంబు
చుమ రొందు నేవీట సార్వకాలికఫలస్ఫురితంబు వేదంగి పోకతోఁట
నూరపురంబున కైన నబ్బురము లగుచు। నలువీఁగుచునుండు నేవీటిసిరులు
వసుమతీపాదపద్మసంవలితరత్న। నూపురంబగు నట్టికొర్రాపురంబు.

ఈకొర్రాపురము విశాఖపట్టణమండలములోని కొట్టాము గ్రామమేమో! ఈపురాధిపతియయిన కృతిపతి శూద్రకులసంజాతుఁడు.

సీ. మూర్ధాభిషిక్తకులముకుటంబు లేరాజుపాదపీఠికకు సోపానపంక్తి
చతురబ్ధివలయితక్షితితలం బేరాజుబాహుదండమునకు బావదండ
భువనంబు లేలుకర్పూరగంధి యేరాజులీలాకటాక్షపాలికకు నీడ
రజనికాంతజయంతరతికాంతు లేరాజురూపరేఖకుఁ బ్రతిరూపకంబు

లతఁడు పట్టుశాలాటకేళావిరాయ! రాజదేవేంద్రరాజాధిరాజచంద్ర
గాయిగోవాళజగనొబ్బగండబిరుద! శాలికొప్పుల వల్లభూపాలమౌళి.

మ. భరియించెం జతురర్ణవీవృతమహాభారంబు దోశ్శీరికన్
విరియించెన్ విమతాంధకారము సముద్యోత్ప్రతాపోన్నతిన్
గురియించెన్ ధనధాన్యరాశి కవిరాట్కోటీనివాసంబులన్
వరియించెన్ వరకీర్తికాంతఁ దనరన్ వల్లక్షితీశుం డిలన్.

ఇత్యాదిపద్యములలో బిరుదాంకములతో వర్ణింపఁబడి యుండుటచేతఁ గృతిపతి కవి చెప్పినట్లఖండభూమండలాధిపతి కాకపోయినను చిన్నసంస్థానాధిపతియైనట్లు కనుపట్టుచున్నాఁడు. స్పష్టముగాఁ దెలియవలయును గవికాలము నిప్పుడు పదు నాలుగువందలయేఁబదికిఁ దగువాతికాల మనుకొందము. ఈకవిత్వమునందు లక్షణ దోషము లనేకములు గలవు. ఇతఁడు ప్రబంధములోని యీమొదటిపద్యములోనే వ్రాయుట యని యుండవలసినదానికి వ్రానుట యని ప్రయోగించినాఁడు—

ఉ. శ్రీసతి చన్నుఁగ్రేవలను జెక్కులనొక్కుటఁ బత్రభంగముల్
వ్రానుటకున్ విరించి నిటలంబులనొక్కుట భాగ్యవర్ణముల్
వ్రానుటకున్ జతుర్భుజవిలాసము పూనినవేల్పు సత్కృపా
ల్లాప మెలర్పఁ బ్రోచు శుభలక్షణుఁ గొప్పుల వల్లభూవరున్.

ఇట్లు కొన్నిదోషములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము రసవంతము గానేయున్నది. రాజరాజాభిషేకములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడు చున్నవి—

చ. పనివడి చెప్ప నేల శిశుపాలునివిక్రమచేష్టితంబు లా
తనిపనిపూని దానవపదాతులు వచ్చిరి వీరె వారె యం
చనిశము తెప్పవెట్టక సురావళి దిక్కులు చూచుచుండఁగా
ననిమిషనామ మొక్కటియు నర్థము దప్పకయుండె నిప్పుడున్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఆరయ విన్నమాత్రమున నైనను జూచినమాత్రనైన నె
వ్వారిమనంబులం బ్రణయవాసితమై యనురాగకందళం
బీరిక లెత్తఁ గారణ మొకించుక లేకయుఁ బూర్వజన్మ సం
స్కారవిశేషమం దది వికస్వరమై కొనసాగు నుర్వరన్.—ఆ. ౨.

చ. అమృతసరోవరంబుగ హిమాంశునిమూర్తి కరంగి లోనిచి
హ్నము వికచోత్పలప్రకరమై చెలువొందిన నందులోన సం

భ్రమమున నీదు లాడి జడిమంబున నంగము లూను నేని యా
హిమమున నించు నేని శమియించునొకో మదనాస్త్రవేదనల్ —ఆ. 3

శా. శుద్ధాంతశ్శికరక్షణైకయోగ్య మగుచన్ శోభిల్లు నస్సత్వచో
రాద్ధాంతం బిది యిచ్చగింపక వృథా ప్రజ్ఞాపరిజ్ఞానస
న్నద్ధిం బొల్పొందఁజు కేవలంబుగ వితండావాదులై తా రసం
బద్ధోక్తుల్ పచరించి రేని మదమార్ప న్వారి ఖండించెదన్. —ఆ. 4.

మ. మహిలో నీకిటు కున్న నేను విమతప్రాకృతత్వము ల్పానుటల్
సహియింపం దగునంచు నిప్పుడును విజ్ఞాపింప మా కేటికిన్
గుహనానాటకసూత్రధార భువి నీకున్ వ్యాదిమాయాదిభుల్
బహురూపంబులు పన్నఁగాఁ దిరుగరే బ్రహ్మేంద్రచంద్రార్కులున్. —ఆ 5.

పిరిపెంగడ—ధర్మనామాత్యుఁడు

ఈకవి నలచరిత్రము నాలాశ్వాసములపద్యకావ్యమునుగా రచియించి, శ్రీవేంకటేశ్వరుల కంకితము చేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; తిప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నలచరిత్రములోఁ దనతండ్రి నిట్లు వర్ణించి యున్నాఁడు—

ఉ. సూనుతుండు తిప్పనయుకో జలజాక్షికిఁ గ్రీడ సల్పఁగా
మేరుధనుర్ధరాచలము మేడ సుధాజలరాశి కేళికా
సారము పువ్వుఁదోఁట దివిషద్ధరణీరుహసంచయంబు నీ
పారమహీధరంబు కృతశాస్త్రియు నై విలసిల్లు నెప్పుడున్.

ఈతండ్రి యిందు రెనీమలోనివాఁడనియు, ఈ క్రిందిపద్యములలోఁ దనమేనమామ పేరూరి నివాసుఁడనియు, కవి చెప్పుకొనుటచేత నితఁడు గోదావరీ కృష్ణామండలముల లోనివాఁడని తోఁచుచున్నది.—

సీ. తన కేఘనుఁడు ప్రపితామహుం డగు లోహితసగోత్రుఁ డల పల్లవందనాథుఁ
డెసఁగు నేఘనుతాత యసదృశో న్నతి పుట్టమాంబాధవుఁడు తిమ్మనామాత్యుఁడు
పెంచె నేఘనుతండ్రి తనకీర్తిలత లాశ లంటఁ బెంపగు తిమ్మయప్రభుండు
వెలయు నేఘనుతల్లి విమలపతివ్రత వివిధసద్గుణశీల వెంగళాంబ
యతఁడు తుమురుగోటివరవంశాబ్ధి' ధుఁడు । సతతపేరూరి కేశవస్వామ్యధీన
మానసస్థితిఁబరఁగు నా మేనమామ । మతినిగురునన్నిభుఁడు ధర్మమంత్రిశఘుఁడు,

చ. విను మనఘాత్మ ధర్మసుకవీ భవదీయవచోవిలాసముల్
ఘనకవిహృద్వికాసములుగావె చమత్కృతిమీఱ నీవు నే
ర్చనగతి నిప్పు డానలచరిత్రము వేంకటశైలరాణ్ణివా
సునకు సమర్పణంబుగను శోభనలీల రచింపు పెంపుగన్.

ఈకవికాల మేదో నిర్ణయించుటకుఁ బుస్తకమునం దాధారము లేవియుఁ గానరాలేదు. ఇతఁడు శ్రీనాథుని వర్ణించియుండుటచేతఁ బూర్వకవి కాఁడనుట నిశ్చయము. ఇతఁ డాధునికుఁడయి యిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద నిర్దుష్టమయి యింపుగా నున్నది. నలచరిత్రములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిందుక్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

ఉ. ధారుణి వీరసేనవసుధావరువా లటువాల వీరు లా
సారసమిత్రుఁ దూఱి తనసన్నిధిఁ జేరినవార లెల్ల జం
భారి యిడన్ సురద్రుమసుమావళియే యుడివోయె నన్నచో
నారగణింపఁగాఁ దగమె యాఘనుఁ డొచ్చినశత్రుసంఘమున్.—ఆ. ౧.

శా. బాల న్నీలపత్త్రాంబమేడకడ లాలిం గేలిమై నుంచి జో
జో లక్ష్మీశకటాక్షవీక్షణయుతా జోజోశుభాకార జో
జో లావణ్యరమాకుమార యనుచుం జోకొట్టుచుం బాడి ర
న్నారీకీక్షణలాస్యపాలసుతు వీణాలోకికాలాపలై.—ఆ. ౨.

ఉ. వెన్నెల చందమామనను వెన్నెలనుం దగఁ జందమామయున్
సన్నుతలీల నంద మగునందమునన్ సరసీరుహేక్ష యా
కన్నియ నీవు వేడ్క నలకన్నియ కీవును జోడుగూడ నేఁ
గన్నులఁ జూతు నేమొ మఱి కాంక్షయొనర్చెద నెమ్మనంబునన్.—ఆ. 3.

ఉ. అర్థఫలప్రదాయక గుణాకర నైషధసార్వభౌమ కా
ర్యార్థుల మైన మమ్ములఁ గృతార్థులఁ జేయఁగదయ్య సర్వశా
స్త్రార్థము లెందు నీ వెఱుఁగనట్టివి లేవకదా పరోపకారా
ర్థమిదంశరీర మను టార్యుఁ దలంచఁగదయ్య ధనినిధీ.—ఆ. ౪.

శా. నీతిం జూడ నరేంద్ర మీనతతుల న్నీరంబులే మ్రింగుటల్
ఘూకక్రీడఁ గురంగకాష్ఠ మిల వృక్షవ్రాతముం ద్రుంచుటల్
జ్ఞాతిత్వంబుఁ గాదె జ్ఞాతు లెచటన్ సామాన్యులే చెల్లఁబో
జ్ఞాతిశ్చేదనలేనకి మ్మనెడుశాస్త్రంబుం బరీక్షింపవే —ఆ. ౫.

మ. లలనా ప్రాణసమాన వైననిను నేలాపాయ దే నన్న నీ
పలుకే నమ్మి భవత్పదాంబుజసమీపక్షోణి నిద్రింపఁగాఁ
గలితవ్యాళమృగాదిజంతుభయదోగ్రం బైనయీకానలోఁ
పలన న్వీడఁగ వాడి పో నధిప నీపాదంబు లెట్లాడెనో.—ఆ. ౬.

గణపవరపు-వేంకటకవి.

ఇతఁడు శ్రీప్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాసమనెడి యేకాశ్వాసప్రబంధమును రచియించెను. ఇది యేకాశ్వాసగ్రంథమేయయినను, ఇందలిపద్యములసంఖ్యమాత్రము నాలుగాశ్వాసములగ్రంథములో సామాన్యముగా నుండుదానికంటెఁ దక్కువగా లేదు. ఈకవి నందవరీకనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; వసిష్ఠగోత్రుఁడు; అప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని కామెపల్లెసీమయందలి గణపవరగ్రామవాసుఁడు ఇతఁడు పల్నాటిసీమవాఁ డగుటచేత నే స్వానుభవముచేతను గాఁబోలును 'పలనాటి గొల్లలపాటజాతి'! యని యచ్చటి గొల్లలపాటను నిరసించియున్నాఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి యాధునికుఁడే యయినను, ఇతనికాలనిర్ణయమాత్రము సరిగాఁ దెలియదు. ఇతఁడును దనకు వేంకటేశ్వరుఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు చెప్పుకొన్నపద్యములలోని యీక్రిందిపద్యమువలన నితఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతమునకు లోపలివాఁడుకాఁడని స్పష్టమగుచున్నది—

సీ. అల విన్నకోట పెద్దన లక్షణజ్ఞత శబ్దశాసనకవి శబ్దశుద్ధి
ప్రాబంధికపరమేశ్వరు సర్గమహిమం బుభయకవిమిత్రుని పదలలితత
శ్రీనాథువాక్ప్రసిద్ధి నాచనసోముభూరికావిత్వంబు పోతరాజు
యమకవిధము మల్లయమనీషిచిత్రంబు పింగళి సూరకవివరుశ్లేష
నాంధ్రకవితాపితామహునల్లికబిగి! ముక్కుతిమ్మనతేటయు భూషణునియ
లంకృతియు నీకె కలదౌ తలంపలక్షు! ఱంకవి యప్పయ వేంకటసుకవిచంద్ర.

ఈపద్యమునుబట్టిమాత్రమే కాక యితఁ డవతారికయందుఁ దన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొన్నయితరభాగములనుబట్టికూడ విచారింపఁగా స్వాతిశయమును జెప్పుకొన్న యాంధ్రకవులలో నెల్ల నితఁ డగ్రగణ్యుఁ డయినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు. పయిపద్యమునందుఁ బదునాఱవశతాబ్దాంతమందున్న పింగళి సూరనార్యునిని (రామరాజ) భూషణుని పేర్కొనుటచేత నితఁడు పదునేడవశతాబ్దమునకు లోపలివాఁడు కాఁడనుటకు

సందేహము లేదు. మఱియొకచోట నితఁడు తన గ్రంథమునందు "లక్షణసారసంగ్రహ సరస్వతీవిలాస సాహిత్య చింతామణి సత్కవిజనసంజీవని" యని లక్షణసారసంగ్రహమును కవిసంజీవని పేరోక్తియున్నాఁడు. ఇందలి లక్షణసారసంగ్రహము చిత్రకవి పెద్దన్న రచియించినదైనపక్షమునఁ గవి పదునేడవ శతాబ్దారంభమునకుఁ దరువాతి వాఁడును, కూచిమంచి తిమ్మకవి రచించినదయినపక్షమునఁ బదునెనిమిదవశతాబ్ద మధ్యమునకుఁ దరువాతివాఁడును, అగును. ఈగణపవరపు వేంకటకవి తనకుఁబూర్వులయిన కవుల కావ్యములలోనుండి గ్రంథచౌర్యమును విశేషముగాఁ జేసినవాఁడయినందున, ఆలక్షణసారసంగ్రహము కూచిమంచి తిమ్మకవిదే యైన పక్షమునఁ దిమ్మకవి గ్రంథములనుండియు చౌర్యము చేసినాఁ డని చూపుటకుఁ దగినదర్శనములు లేక పోలేదు. ఇరువురకవుల గ్రంథములలోని యీపద్యములను జూడుఁడు—

సీ. బింబోష్ఠి యని నీవు పేర్కొనరాకు శుకంబ సాంకవగంధి యీపంకజాక్షి
పంకజాక్షి యటంచుఁ బదరకు తేఁటి చంపకజాలనాస యీపల్లవాంఘ్రి
పల్లవాంఘ్రి యటంచు బాధింపకు పికంబ రామాంగి యీబిసప్రసవబాహ
బిసబాహ యని రాకు వెసనంచ జలదశిరోరుహ యీ మహిరోమరాజి
యహిపరోమాళి యనుచు డాయకుము నెమ్మి
కార్ముకభ్రూలతిక యీచొకాఁగవుఁ జెలి
యనుచు శుకభృంగ పరభృత హంస నీల
కంఠ నికురుంబములఁ దద్దకనలి పలికె.

అని తిమ్మకవి తన రసికజనమనోభిరామములోని చతుర్థాశ్వాసమునఁ జెప్పియుండఁగా గణపవరపు వేంకటకవి

సీ. చక్రస్తని యటంచు జగడించకు శశాంక గురుతమోవేణి యీసుందరరదన
మధురాధర యటంచు మట్టుమీఱకు తేఁటి చంపకనాస యీజలజవదన
బిసబాహ యని మాఱు మసలకు రాయంచ జలధరచికుర యీకలువకంటి
పల్లవకర యని త్రుళ్ళకు కోయిల శ్రీరామమూర్తి యీకీరవాణి
వదవకు తల యాశ సుస్వర సఖిత్వ
మోసియుండుటకతన మీకితవొనర్చ
ననుచు నళి చంద్ర పరభృత హంసములకు
భయము నయమునఁ దెలియఁగఁబలికె మఱియు.

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈయుభయులలో నెవ్వఁడు పూర్వుఁడో యాతని పద్యమును జూచి రెండవవాడు తనపద్యమునైనను వ్రాసికొని యుండవలెను, లేదా

యిరువునుగూడఁ బూర్వమున్న యిటువంటి పద్యమును మఱియొకదానిఁ జూచి యైనను వ్రాసికొనియుండవలెను. వేంకటకవి గ్రంథచౌర్యము చేయువాఁడగుట తెలియుటకయి సరసభూపాలీయము నుండియు వేంకటేశ్వరవిలాసమునందియు నొక్కొక్క చిన్న పద్యము నిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. ఔరా యోబన్నృపాలక! మారా మను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై
ధీరా నృసింహ కూడిలి! మారావను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై.

అని యీపద్యము కావ్యాలంకారసంగ్రహములో పాదయమకమునకు లక్ష్యముగా నీయఁబడియుండఁగా, వేంకటకవి

క. ఔరా మాధవయజ్వక! మారా మను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై
ధీరా విటాగ్ర్య యేలితి! మారామను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై.

అని పైపద్యమునే పేరులుమాత్రముమార్చి పంచదశవర్ణయుక్తపాదయమకమని తన పుస్తకములో వేసికొనియున్నాఁడు. ఈకవి వేంకటేశ్వరుఁడు తన్నుద్దేశించి పలికి నట్లు కొన్నిటిని, తానే చెప్పినట్లు కొన్నిటిని, ఇతరులు తన్ను మెచ్చి పొగడినట్లు కొన్నిటిని, స్వరచితములైన గ్రంథముల నామములను జెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఇట్లు చెప్పుకొనఁబడిన తారావళులు, యమశతకము, శృంగారరసమంజరి, కృష్ణమల్లకథ, బాలరామాయణ ద్విపదము, చాటుపద్యములు, లింగనిర్ణయము, ఆంధ్రప్రతాపరుద్రీయము, ఆంధ్రరసమంజరి, ఆంధ్రనిఘంటువు, ఆంధ్రకౌముది, గణయతిప్రాసలక్షణ సీసమాలిక, ఆంధ్రప్రయోగరత్నాకరము, రేఫ అకారనిర్ణయము, షట్ప్రత్యయ ప్రస్తారసరణి, ఇరువదాఱు ఛందముల వచనము, అలంకారసారము, పరమభాగవత చరిత్ర, ఆంధ్రద్విరూపకోశము, కల్పితకల్పలత, ఆంధ్రవసంత తిలకభాణము, కఠిన ప్రాసశతకము, ఆంధ్రప్రక్రియాకౌముది, జాంబవతీవిలాసము, చందవిద్యావతీ దండకము, చక్రవాళతారావళి, పురాణసారము, ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయ విలాసము, అను గ్రంథములలో రెండుమూఁడులక్క శేషించినవన్నియు నామమాత్రావశిష్టములయినవి. అట్లగుటకుఁ గారణములేకపోలేదు. ఈకవి తానుజేసిన పుస్తకములు లోకమున నుపయోగపడవలెనన్న యుద్దేశముతోఁ గాక తనసర్వతోముఖ పాండిత్య ప్రకర్షమును లోకమునకుఁ బ్రకటింపవలెనన్న యుద్దేశముతో విశేషభాగము చేసి నందున నీతనిపుస్తకముల కిట్టిగతి పట్టియుండును.

సంస్కృతములోనున్న జ్ఞానధనమును జనులకు వెదచల్లవలెనన్న పరమార్థచింతతో మొట్టమొదట నన్నయభట్టారకాదులగు మహాకవులు పదునొకండవశతాబ్దారంభము నుండి సులభశయ్యను సంస్కృతగ్రంథములఁ దెనిఁగింపఁదొడఁగిరి. ఈభాషాంతరీకరణ

కార్యము పదునేఁడవశతాబ్దాంతమువఱకును నవిచ్ఛిన్నముగా జరుగుచువచ్చెనుగాని యిట్లు భాషాంతరీకరణమునకుఁ బూనుకొన్నవారిలోఁ గడపటివా రగు శ్రీనాథాదులు తమపూర్వులకన్నఁ దాము ఘనులనిపించుకోవలెనన్న చింతచేతనో మఱి యేహేతువు చేతనో సంస్కృతపదభూయిష్ఠము లైనదీర్ఘసమాసములతో నింపి రసమును జెఱుపక పోయినను తమగ్రంథములు బహుజనులకు దుర్గ్రాహ్య మైనకఠినశైలిని జేసిరి. ఇట్లా కాలములో భారత భాగవత రామాయణాదిముఖ్యగ్రంథము లన్నియుఁ దెలిఁగింపఁబడఁగా, అటుతరువాతఁ బదునాఱవశతాబ్దారంభమునం దల్లసాని పెద్దనాదు లొక క్రొత్త త్రోవం ద్రొక్కి కేవలభాషాంతరములు కాకుండఁ బురాణములలోని కథలు గైకొని స్వకపోలకల్పితములైన వర్ణనలుచేర్చి పెంచి శ్రీనాథాదులశయ్య నవలంబించి రసవంతముగా ప్రబంధములను జేయ నారంభించిరి. ఈపని నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల వఱకును జరుగుచు రాఁగా, ౧౬౫౦వ సంవత్సరములోపల బహుమార్గముల నూతనప్రబంధము లనేకములు తెలుఁగునఁ జేయఁబడినవి. అంతటితో నూతనసృష్టి బహుతరముగా నంతరింపఁగా, ఈవలివారు వసుచరిత్రము మాతృకనుగాఁ గొని దానికి పాఠాంతరములో యనునట్లు పూర్వవర్ణనలనే తలలుమార్చి ప్రయోగించుచు వెనుకటి ప్రబంధముల ననుకరించి తమప్రబంధముల నల్లఁజొచ్చిరి. చేసినదానినే పేరులుమార్చి మగుడఁ జేయుచుండుటచేత నూతనార్థకల్పనలుజేయుట దుష్కరమయినందున నీవలివారిలోఁ గొందఱు మహాపురుషులు యర్థలోపమును పదాటోపముతోఁ బూరింపఁ బ్రయత్నించిరి. పూర్వపువా రక్కడక్కడ సముచితముగా శబ్దాలంకారములను జేర్చుచు వచ్చినను భాషావధూటికిఁ బ్రాణ మైనయర్థసారస్యమును జెడఁగొట్టకుండిరి. ఇటీవలివా రర్థసారస్యము నంతగాఁ బాటింపక నిఘంటువుల వెదకిపదము లేరికూర్చి బంధించి తమ సరస్వతిని హృదయాకర్షకముగాఁ గాకపోయినను కర్ణరంజకముగా నైనను జేయఁ బాటుపడిరి. ఇట్టివారిలో నెన్నికగన్న కొందఱు బంధాదుల నతిమాత్రముగాఁజేర్చి యర్థసారస్యమును బూర్ణముగాఁ జెఱిచి యవయవములు విఱిచి తమభాషావధూటిని విరూపినిజేసి శవప్రాయను జేసిరి. మన యీవేంకటేశ్వరవిలాసకృతికర్తయు బలరామచరిత్ర కృతికర్తయైన గుడారు వేంకటదాసకవియుఁ గొంతవఱకీ కడపటితెగలోఁ జేరినవారు. ఒకఁడు తనపుస్తకమునకుఁ బ్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాస మని పేరు పెట్టుకొనఁగా నింకొకఁడు తనపుస్తకమునకుఁ బ్రబంధరాజశిరోభూషణ ప్రకృష్ట బలరామచరిత్రమని పేరుపెట్టుకొనెను. వేంకటదాసకవి

"నిరోష్ఠ్యమత్తేభవిక్రీడిత శార్దూలోత్పలమాలా తోటక మత్తకోకిల లయగ్రాహి మణిగణనికర పంచచామరస్రగ్విణీప్రమితాక్షర మణిభూషణ ద్రుతవిలంబిత కవికంఠ

భూషణ విషయస్వఘాతా దృష్టపూర్వ ణిరథోత్థతాంబురుహ కవిరాజవిరాజిత గణస
మకదండకార్యాగీత సీస ద్వివిధకంద శ్లోకచూర్ణికా వచనకైవార గద్య కళికో
త్కళికామంజరీ ద్విపద ధవళసువ్వాలశోభనారాత్రిక నానారగడభేదసప్తతాళైలా
మహార్ణవమిలాలీశానదస్వాత్రింశద్రాగ నానావిధవిచిత్ర నాగబంధ పుష్పమాలికా
బంధసంయుక్తకల్పిత కల్పవల్లీ చంపకమాలికావృత్తము'

అని పేరుపెట్టియొకపద్యములో ననేకబంధ గర్భవృత్తముల నిమిడింపఁగా, మన యీ
వేంకటకవి దీని మించునట్లుగా ,

"బహువిధచిత్రకంకణ బంధత్రిగుణితసీసచరణచతుష్టయగర్భిత ద్విపదకందద్వయ
సమవృత్తచాపనయుగళాటవెలఁది తేటగీతి మదనవిలసిత తురంగవృత్త బహువిధ
తాళవృత్తాష్టక ధవళశోభనగానారాత్రిక గాన జంపెత్రిపుటార్ధచంద్రిక సువ్వాల
లాలిపద్యలామంజరి సమతాడిండిమతాళవృత్తమణిగణనికర తురగవల్గన రగడోదా
హరణసంబుద్ధి కళికోత్కళికాద్యాహిరి రాగదళ ముఖారిరాగాటతాళదళ కాం
భోజిరాగ రూపకతాళదళ కాంభోజిరాగ సమపద కన్నడరాగ సాంగత్య కొరవంజి
దళ రేవగుప్తిరాగ సమపద సావేరిరాగైకతాళదళ బిలహరిరాగాటతాళ సమపద
పుష్పమాలికాబంధ గోమూత్రికాబంధ తార్క్ష్యబంధ షోడశదళపద్మబంధ పాదుకా
బంధ నవరంగబంధ ఖడ్గబంధ గుచ్ఛబంధ ఛత్రబంధ చామరబంధ గదాబంధ
చక్రబంధ శకటబంధ నాగబంధ రథబంధ వీణాబంధ శంఖబంధ మృదంగబంధ
పాదభ్రమకబంధ పాదార్ధభ్రమకవింశతిబంధ భేదకందానుష్టుప్ శ్లోకాంతర్గత
చతుశ్ఛత్ర నవరంగ సర్వతోభద్రాందోళికాబంధ యుక్తానులోమవిలోమ కంద
భాషాశ్లేషకందకందాటవెలఁది గర్భితాంత్య తేటగీతియుక్తచాపష్టి భేదచిత్రసీసము"

అని పేరుపెట్టి యొకపద్యములోనే బహుబంధ గర్భవృత్తముల నిమిడ్చెను. కవిమిక్కిలి కష్టపడి పయిని జెప్పఁబడినరీతి గర్భబంధకవిత్వమును, ఏకాక్షర నిఘంటులను వెదకి

క. కైకోకీకాకకుకై । కోకాకాకింకకూకి కూకకకోకీ
కాకుకకు కేకికేకక । కూకోకోకూకకింక కోకైకాకా.

అనురీతి నేకాక్షరములతోడ చిత్రకవిత్వమును, ఒక్కదానిలో నేయితరపుస్తకములోను లేనంత యమితముగాఁ జెప్పి తనశిల్పవ్యాపారకౌశలమును గొంత చూపినను, కాళ్ళతో నడచి గమ్యస్థానమును చేరు సామాన్యమార్గమునువిడిచి యడ్డముగా భూమిమీఁదఁబడి కడుపుతో దొర్లి ప్రయాసపడి గమ్యస్థానముఁ జేరి యసాధారణప్రౌఢిమను జూపిన బుద్ధిమంతునిశక్తిని మెచ్చుకొనునట్టి యిట్టి కపటాచమత్కృతులు మెచ్చుకొనఁదగియుండును గాని యంతకంటె నెక్కువ శ్లాఘాపాత్రములు గావు.

నవరసరసికు లెప్పుడును హృదయాహ్లాదకరముగా నర్థకల్పనము చేసియు కర్ణరసాయనముగా మృదుమధురవాగ్గుంభనలతో భావములఁ గూర్చియు రసోద్దీపకముగా నీతిపోషణమొనర్చియు వర్ణనలు చేయఁగలిగిన కవినిమాత్రమే మెచ్చుకొందురుగాని కావ్యదోషములకు లక్ష్యము లగునట్లుగా నర్థగౌరవముఁ జెఱిచి పదములవిఱిచి పద్యములలోఁ బద్యములను గూర్చినవానిని మెచ్చుకోరు. ఈ వేంకటకవివర్యుని కవనమునందు వ్యాకరణదుష్టము లయినప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవికాల మేదో సరిగాఁ దెలియ రాకపోయినను, ఈతని గ్రంథములోని సలాము సాహెబు పిరంగి తుపాకి మొదలగుపదప్రయోగము లీతఁ డాధునికుఁడని ఘోషించుచున్నవి. బంధగర్భచిత్రకవిత్వములకొఱకై శ్రమపడి కూర్చినభాగములను విడిచినపక్షమున, ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద రసవంతమయి పదలాలిత్యము కలదయి మనోహరముగానే యున్నది. ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయవిలాసములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాము—

చ. తగునె నృపాలకన్యలకు దవ్వులనవ్వుల పువ్వులాటలే
వగలఁ జరింప నిందుఁ దగవా మగవా మగవార లుండఁగా
మగుడి పురంబుఁ జేరఁ జనుమా వినుమా యనుమాన మేల నీ
సొగసు విలాస మందమును సొంపును నింపును దెంపుమీఱఁగన్.

ఉ. ప్రేలిమి ప్రేల్వఁ డెప్పుడును ప్రేల్చు మొగంబు వధూలలామకై
చాలఁగ సంధ్యవార్చఁడు త్రిసంధ్యలవార్చును వంటవార్పులా
బాలికయింటఁ దండ్రి సలుపం గనఁ డొల్లఁడు దేవపూజ యే
వేళల లంజెతల్లి యిలువేలుపుమాత కిడుం బ్రణామముల్.

చ. అడిగినఁ దెచ్చువాఁడొ కడునందమునం గనైనవాఁడొ మే
ల్నడవడికాఁడొ వీటఁ దగునాయకమై చరియించువాఁడొ చే
విడిముడికల్గువాఁడొ తలవెంద్రుక లందఱు రాకుమారకుల్
ముడుపులు వానగాఁ గురియ ముట్టవు కారణ మేమికూఁతురా.

శా. ఏమీ పల్కవు నేను బిల్వ దయ లేదే నీకు నాయయ్య ని
న్నేమంటిన్ సుకుమార నాయెడను దప్పేది కుమారాగ్రణీ
నామీఁదన్ జల మేలరా తనయ నన్మన్నించరా పెన్నిధీ
నీముద్దుల్గననోచినానుగద తండ్రీ నీతిపారంగతా.

వేముగంటి-దత్తోజీపండితుఁడు.

ఈకవి ప్రస్థానత్రయములో నొకటియైన భగవద్గీతా యోగశాస్త్రమును బద్య కావ్యముగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు హరితసగోత్రుఁడు; నాగమాంబకును నాగోజీపండితునకును బుత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; మాధ్వమతస్థుఁడని తోఁచు చున్నది. ఈయనకాలము మొదలయినవానింగూర్చి యేమియు నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల లోపలివాఁడు కాఁడు. కృష్ణార్జునసంవాద మనునామాంతరము గల యీయోగశాస్త్రములోని కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించు చున్నాను—

ఉ. కోకలు జీర్ణమై చనఁగఁ బొబ్బన వానిఁ బరిత్యజించి తా
క్రొక్కొరనూత్నవస్త్రములఁ జెల్వుగఁ దాల్చినభంగి దేహిసు
శ్లోకుఁడు జీర్ణదేహములక్షోభను ద్రోసిన జీవమూర్తి యీ
లోకపుగోమలాంగముల లోలతఁ దాల్చును భద్రమూర్తియై.— అధ్యా. ౨

ఉ. సల్లలితంపుఁగర్మములు సాంద్రయశోనిధి సద్విరక్తిచే
నొల్లక సన్యసించి పటుయోగసుఖంబుఁ జెందుచుండుఁ దా
నెల్లెడ జీవుఁ బోలి కడుహేయపుఁదొమ్మిదితూంట్లమేనిలోఁ
ద్రవ్యముఁ జేయ నొల్లఁడు ప్రతోషముతో నియమింపఁ దన్యులన్.— అ. ౫.

ఉ. వేదములన్ మఖంబులను విశ్రుతదానతపంబులన్ సము
త్పాదితమైనపుణ్యము నధఃకరణంబొనరించుయోగి య
య్యాదిమపూరుషోత్తముని జ్ఞాఁగను నెమ్మది సంగ్రహించి ని
ర్వేదన లేక యాద్యమగు విష్ణుపదంబును జెందు నర్జునా.— అ. ౮,

ఉ. ఇంద్రియసౌఖ్యసంపదల నేమియుఁ గోరక వీతరాగుఁడై
సాంద్రయశుం డహంక్రియలచక్కటిఁ బోవక దూరవర్తియై
యింద్రజ మేనికిన్ జరయు మృత్యువు జన్మము వ్యాధులున్ వని
స్తంద్రత దుఃఖదోషములుఁ జాలఁగఁగల్గు నెఱుంగఁగాఁదగన్.— అ. ౧౩.

ఉ. కామము రాగముం బలుఁగల్గి యహంకృతి దంభయుక్తుఁడై
యేమనుజుండు శాస్త్రవిధి నెంతయుఁ దుచ్ఛముగాఁ దలంపుచున్
భూమికి భీకరం బయినభూరితపం బొనరింపుచుండు నా
పాముని నాసురక్రియులఁ బల్కెదవానిఁగ నిశ్చయింపుమా.— అ. ౧౭.

గుడారు-వేంకటదాసకవి.

ఈకవి బలరామచరిత్రమని సామాన్యముగా వాడఁబడు ప్రబంధరాజశిరోభూషణ ప్రఖ్యాత బలరామచరిత్ర యను నాల్గాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు బలిజవంశజుఁడు; పైడిపాలగోత్రుఁడు. ఈతని తండ్రి గురవేంద్రుఁడు; తల్లి రంగమాంబ. ఇతఁ డాధునిక కవియే యయినను, కాలనిర్ణయము చేయుట కాధారము లేవియుఁ గానరాలేదు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండెనేమో! ఈతని కవిత్వము ప్రౌఢమైనది. బలరామచరిత్రమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

శా. నీరేజాక్షికి హారమౌక్తికతతుల్ నీలంబులై తైలముల్
జాలంగాఁ బగడంబులై పిదప వజ్రాకారముల్పూని వి
స్తారస్వేదకణంబులం దడిసి సున్నం బయ్యె నాదుర్దమ
స్మారస్ఫారశరాగ్ని హైమపట మచ్ఛచ్ఛాయమై తోఁచినన్.— ఆ ౩.

ఉ. వారిధిధీరమానసుఁ డవారితతేజుఁడు నైజరాజకం
ఠీరవభావభీతహరిణీభవదున్మదవైరివీరుఁ డు
ద్దారుణమార్గణప్రకరదైన్యవిదారణదానదక్షుఁ డీ
భూరమణాగ్రణిం గనుము పుష్కరనేత్ర విదూరకాహ్వయన్.— ఆ. ౫

కామనూరి-కృష్ణయ్య.

ఇతఁ డిందుమతీపరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. రఘువంశములోని యజమహారాజుచరిత్ర నీప్రబంధరూపమునఁ జేసినట్లు కవియే యీపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు:—

గీ. కాళిదాసకవిశ్రేష్ఠకల్పితంబు। భవ్యచరితంబు రఘువంశకావ్యమందు
నజునికథ యాంధ్రభాషచే నలఘుమతిని। కృతి రచింపఁ బూనితి నలంకృతులు చెలఁగ.

ఈకవి నందవరీకబ్రాహ్మణుఁడు; గోవిందయామాత్యనందనుఁడు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల నాఁటివాఁడయి యుండునేమో. ఈతనికవిత్వము మనోహరమైనది. ఇందుమతీపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను:—

ఉ. అంత దిలీపభూపతనుజాగ్రణి దేశము మేలుబంతి మ
ధ్యందినపంకజాప్తనిభుఁ డాధరణీశుఁడె మేటి తత్సుతుం

డిందు వసంత చిత్తజ సురేశ్వరసూనులకన్న మిన్న వా
నందముఁ జెప్పఁ జూప వశమా యసమానపరాక్రమక్రమా. — ఆ. ౧.

ఉ. అన్నకు మ్రొక్కి తక్కరుణ నాయితపెట్టినదంతపుంబనిన్
జెన్నలగారుపల్లకి వసించి చొకాటపుఁదేటకెంపురా
కన్నె మెఱుంగుఁగేలఁ బొసఁగంగ ధరించె మధూకదామ మ
త్యున్నతమంగళప్రకటతూర్యరవంబులు మిన్నుముట్టఁగన్. — ఆ. ४.

వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి భద్రరాజపుత్రచరిత్రమను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. కళాపూర్ణోదయమునందువలెనే యిందలికథలును కవిచే నూతనముగాఁ గల్పింపఁబడినవి; కాని కవిత్వ మంత ప్రౌఢమయినది కాదు. ఇందలికథలను బోలిన కథ లనేకములు కొన్ని వైష్ణవగ్రంథములలోఁ గానఁబడుచున్నవి. ఈకవి వైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; ఆత్రేయసగోత్రుఁడు; శ్రీనివాసాచార్య పుత్రుఁడు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడయినట్లు చెప్పుచున్నారు భద్రరాజపుత్రచరిత్రమునుండి రెండుపద్యముల నిందుఁజూపుచున్నాను —

శా. ఏమం జెప్పెనధంగిఁ జేసితివె కాశీశుండు ప్రత్యక్షమై
తా నిన్మెచ్చితిఁ గోర్కి వేఁడు మనెనే ధన్యుండ నైతిఁ గృపన్
నానాసౌఖ్యశుభాకరంబుఁ బరము న్నాకిమ్మి యంటే శివుం
డానందించి యొసంగెనే వరము నీ వబ్బంగిఁ జేకొంటివే. — ఆ. ౧.

ఉ. ఎవ్వరు నావిధంబు జలజేక్షణకుం దెలిపించి మేలు లో
నివ్వటిలంగరంగ నని నేర్పుదలిర్పఁగఁ దెచ్చికూర్చి యీ
నెవ్వగఁ బాపువారు తమి నిల్వఁగఁగూడదు మేనఁ బ్రాణముల్
రవ్వశిఁ బోవుచున్న యవి రాదు ధరింపఁగ నేమిచేయుదున్. — ఆ. ౫.

మల్లంపల్లి-నాగభూషణకవి.

ఇతఁడు బసవవిజయమను మూఁడాశ్వాసముల గ్రథమును రచియించెను. ఇతఁడు వీరశైవమతస్థాపకుఁడైన బసవేశ్వరుని చరిత్రమునుమాత్రమేకాక బసవచరిత్రాదులను రచించినపాలకురికిసోమనాథాదులనుగూర్చియు నిత్యాదిపద్యములలో వ్రాసియున్నాఁడు—

క. వీరప్రతాపరుద్రుఁడు । ధారుణిలోఁ గలుగుప్రజల ధర్మాత్ముండై
యారూఢి నేలయు నేలుచు । గారవమున నున్నయట్టికాలమునందున్.

సీ. ఫాలాక్షభక్తుండు భవపాశత్యాగి సముచితభూతిరుద్రాక్షధారి
పంచాక్షరీమంత్రపఠనపారీణుఁడు విమలఘోరవ్రతవీరయుతుఁడు
కావ్యకళాశాస్త్రకామితప్రవణుండు శాఖాగ్నిఫలపత్రజలము లైన
భనిచేఁ జేకొనం దవి విననోపఁడు భాతిమీఱంగను బాలకుఁడు
సోమనాథుఁ డనంగ సురలు ప్రస్తుతిచేయ । సకలశాస్త్రములను జదివిచూచి
ప్రకటితముగ శివునిభక్తి యధికమని । బసవదేవుమహిమ ప్రబలఁజేసె.

ఈకవి శైవబ్రాహ్మణుఁడు, హారితసగోత్రుఁడు; త్రిపురాంతకారాధ్యపుత్రుఁడు; ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతని కవిత్వ మంత మంచిది కాక, వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములతోఁ గూడియున్నది. ఈతని బసవవిజయములోని రెండుపద్యము లిందుఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నవి:—

చ. బసవపురాణకావ్యమును బ్రాభవ మొప్పఁగఁ బద్యగద్యలన్
బాసఁగఁగ నాంధ్రకావ్యములు బుద్ధిని దా రచియించి చెప్పఁగాఁ
బసిగొని భూసురుల్ పనియుఁ బాముక గుఱ్ఱలు కూడి రాజుతో
మసలక పోయి పాల్కురికిమాన్యుఁడు సోమన చేయుశాస్త్రముల్ — ఆ. ౧.

చ. అధములు మీరు బ్రాహ్మణులె యందఱుఁ జూడఁగ నొక్కచెక్కి యీ
పథమున వేదవాక్యములు పాడి పదంబుల విమ్ము నందఱన్
బధిరులఁ జేసెఁగాన సభాపాల్పడి మీ రొకరైన వానితో
నెదుటను నిల్చి సంహితల నేర్పడఁ జెప్పఁగఁజాల రెవ్వరున్.— ఆ. ౧

చిత్రకవి—సింగరార్యుఁడు.

ఈకవి బిల్హణీయమను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని యనంతరమున నీతని పుత్రుఁడగు నారసింహకవి తనతండ్రి రచియించినగ్రంథమును దెచ్చి పండిపెద్ది కృష్ణస్వామి కిచ్చి యాతనివలన ధనస్వీకారము చేసినట్లును, వారిద్దఱును గలిసి కృత్యాదియందలి కొన్నిపద్యములను గద్యములనుమార్చి గ్రంథమును కృష్ణస్వామి రచియించినట్లు దిద్దినట్లును చెప్పుచున్నారు. ఆకొన్నిపద్యములను మార్చుటలోఁ గూడఁ గృష్ణ

స్వామికి నారసింహాకవిసాహాయ్య మున్నదఁ తెలుపుటకుఁ గాఁబోలును ఓల్లాణీయమున నీక్రిందిపద్యము వేయఁబడియున్నది—

క. ము న్నింద్రదత్తనాథపురమున వెన్నుఁడు సహాయు డైనకథమున సేనా
సన్నుతసద్గుణగణసత్పన్నుం డగుకవివరాధిప సహాయమునన్.

గ్రంథమునందుఁ బండి పెద్దికృష్ణస్వామియే గ్రంథరచన చేసినట్లుచెప్పఁబడియున్నను నిజముగాఁ గృతికర్త సింగరయ్యయే యగుటకు నిదర్శనము ప్రథమాశ్వాసాంతమునం దుండిన యీక్రింది చక్రబంధమునందుఁ గానఁబడుచున్నది—

శా. ధన్యా సింహాభచంద్రకీర్తి వరవిద్యాపండితాగ్ర్యక్రమా
గణ్యా గర్వధనంజయా శివదమక్ష్మాకృత్స్విగక్రప్రభూ
జన్యారాజితభూశశాత్రవసుభృజ్జావిద్రమావిక్రమా
మాన్యారాధన త్యాగభోగజయధామా నవ్యభాగోత్తమా.

ఈకావ్యము నూటయేఁబది సంవత్సరములకుఁ బూర్వము రచియింపఁబడినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందలికథ మనోహరముగాను కవనము రసవంతముగాను గొంతవఱకున్నను దారాశశాంకమువలెనే యిదియును నీతిబాహ్యమైనదగుటచేఁ జదువఁదగినది కాదు. మదనాభిరాముఁడనురాజు రూపలావణ్యవతియగు యామినీపూర్ణతిలకకు సంగీతసాహిత్యములు చెప్పింపఁదలఁచి, సమస్తవిద్యలయందును సమర్థుఁడయిన బిల్హణుఁడను సంస్కృతకవీంద్రుని రావించి, అతఁడును రూపయౌవనసంపన్నుఁ డయినందునఁ దన కూఁతు నాతనికడ నొంటిగానుంచి చదివించుట కిష్టము లేనివాఁ డయి మంత్రితో నాలోచింపఁగా నతఁడు

వ. ఒకచిత్రప్రతి మున్న దవ్వరకు రాజోత్తమ సిద్ధంబుగా
నకలంకాకృతి యోషనీతనయ జాత్యంధు న్విలోకింప దా
సుకవీంద్రుండును గుష్ఠగాత్రి నెపుడుం జూడ న్మనం గోరఁ డిం
దుకు నేమో వచియించు టే నెఱిఁగి యుండు న్నత్తత్కార్యమున్.

మ. కవిరాజాగ్రణి పుట్టుగుడ్డగుచు నీకంజాక్షికిం జెప్పి యా
క.కిన్ మీకుఁ గుష్ఠగాత్రియని వేషంబుం దెల్పి యవ్వాకిన్
భువి నన్యోన్యవిలోకనక్రియలు నేర్పుల్మీఱఁ గాకుండున
ట్లు విచారించెద నొక్కయుక్తి వినుఁ డట్లున్ రాజదేవర్షభా.

అని రాజపుత్రి తాను జాత్యంధునిముఖముఁ జూడనని నియమముపట్టియున్నందున నామెతో నావిద్వాంసుఁడు పుట్టుగుడ్డివాఁడని చెప్పియు బిల్హణుఁడు కుష్ఠగాత్రిని జూడనని నియమముచేసికొనియున్నందున నాతనితో రాజపుత్రి కుష్ఠగాత్రియని చెప్పి

యు నిరువురకు నన్యోన్యముఖావలోకనము లేకుండ నడుమ తెర వేసి చదివింప వల నని యుపాయము చెప్పెను రాజా యుపాయమునకు సంతోషించి తనకొమారితతోను విద్వాంసునితోను నట్లుఁబలికి వారి నొడఁబఱిచి యిరువురిమధ్యను తెర వేయించి కూఁతు నాతనివద్దఁ జదివింప నారంభించెను. కుశాగ్రమతియైన యామినీపూర్ణతిలక యాతని వలన సంగీతసాహిత్యాదివిద్యల నభ్యసించి యల్పకాలములోనే కవిత్వము చెప్ప నేర్చు కొనెను. ఇట్లు కొంతకాలము జరుగఁగా నొకనాఁటిరాత్రి క్రొత్తగా నుదయించిన పూర్ణచంద్రునిఁ జూచి కవి

చ. జలనిధిపంక మంచు మఱి చాయయెఁ జహ్నము లేడిపిల్ల కం
దళితసురేంద్రనీలమణిధామ మటంచు వచింతు రంద ఱీ
కలువలరేనియందుఁ గలకందును నే ననుకొందు రాత్రియం
దలవడ మ్రింగినట్టితమ మంతరసంస్థ మటంచు నెంతయున్.

ఇత్యాదివాక్యములతోఁ జంద్రవర్ణనము చేయఁజొచ్చెను. ఆవర్ణన నాలకించి యామినీ పూర్ణతిలక

శా. అంధుం డెక్కడ చంద్రుఁ డెక్కడ తదీయంబైన యావర్ణనా
బంధం బెక్కడ యిట్టివింత గలదే భావింప నెచ్చోటనై
నం ధాత్రీంద్రుఁడు మాకు నిర్వురకు నందంబొప్ప నన్యోన్యదృ
క్సంధానం బగు నంచుఁ జేసె నిటులం జర్చింప వేమున్నదే.

పుట్టుగ్రుడ్డివాఁ డెక్కడ? చంద్రవర్ణనము చేయు టెక్కడ? రాజు మాకిరువురకు నన్యోన్య సంధానము కలుగకుండ నీమిష కల్పించెఁగాఁబోలు ననితలఁచి, వ్రతభంగమయినను గానిమ్మని సాహసము చేసి తెర దీసి చూచెను.

ఉ. ఆకడ బిల్హణాఖ్యకవి యత్తఱిఁ దామరసారిఁ గూర్చి యెం
తో కళ యుప్పతిల్ల వినుతు ల్పచరింపుచునుండి యంతలోఁ
బ్రాకటబద్ధకాండపటిపై రమణీమణిమోముఁ జూచి య
స్తోకమహోదయాద్రిపయిఁ దోఁచిన చంద్రునిఁ బోల్చి యిట్లనన్.

ఆయౌవనపురుషుఁడు పంతువెన్నెలఁ గాయుచుండఁగా సంపూర్ణపూర్ణిమాచంద్ర బింబమును మీఱిన నిండుజవ్వనియొక్క ముఖచంద్రబింబము నొంటిగాఁ జూచిన తరువాత జరిగినపని చెప్పనక్కఱయే లేదు. ఇట్లు కొంతకాలము రాజపుత్రియుఁ గవీశ్వరుఁడును యథేష్టవిహారముల నానందించుచుండఁగాఁ దెలిసి కావలివారు రాజు నకు విన్నవింపఁగా నతఁడు కూఁతుం జేరఁబిలిచి

ఉ. కోరినరాకుమారకునకుం బ్రియ మారఁగ నిన్ను నిచ్చి యిం
తో రతిమీఱి సౌఖ్యమున నుండెదనంచుఁ దలంచియున్న నా
కోరిక లెల్లఁ బోఁగలఁచి కొంకుఁగళంకము లేనిముత్కలం
బారఁగ దుర్యశంబు మహి నందఁగఁజేసితివమ్మ బాలికా.

అని కోపముతో బిల్హణుని శిరశ్ఛేదము చేయ నియమించెను. రాజభటు లాతనిని వధ్యస్థలమునకుఁ గొనిపోవుచున్నారని విని రాజపుత్రి యిట్లు విలపింపఁజొచ్చెను—

మ. అరవిందంబులరీతిఁ జెన్నలరు నీహస్తంబు లెట్లోర్చె ము
ప్పిరిగాఁ బెట్టిన కాలపాశమునకున్ ముగ్ధాంగనాగానధ
వ్యరసోత్కృష్టము లైననీశ్రుతియుగం బత్యుద్ధతోర్వీపకిం
కరనాదార్భటి కెట్లు తాళె మదనాకారా మనోనాయకా!

కవియును దన ప్రాణాపాయమును బాటింపక శోకపాడుగునను దనప్రియురాలిని దలఁచుకొని యామెపయి నీరీతిని బద్యములు చెప్ప నారంభించెను—

ఉ. హా కమలాయతాక్షి చెలి హా సరసీరుహకుట్మలస్తనీ
హా కమనీయగాత్రి సతి హా నవమోహిని హా వధూమణీ
హా కనకాంగి నేను విడనాడితి నంచుఁ దలంచె దీవు నీ
లోకమునందు జీవునకు లోలత గాక స్వతంత్ర మున్నదే?

కవి తలవరులు తనశిరమును ఖండింపఁబోవునప్పు డొకపద్యమును వ్రాసి రాజున కంపఁగా నతఁ డది చదువుకొని కవిని క్షమించి, బిల్హణునికిని దనపుత్రికకును గల యన్యోన్యానురాగమును విచారించి, తనకూఁతు నాతని కిచ్చి వివాహము చేసెను.

మ. పొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చుపగిదిన్ శ్రీనాకముఖ్యంబుగాఁ
బొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చె సుమనస్సంతానము న్మెచ్చఁగన్.

రేవణూరి_వేంకటార్యుఁడు.

ఇతఁడు శకుంతలాపరిణయమను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; తిరుమల కొండయార్యపుత్రుఁడు. ఈతఁడు తన శకుంతలాపరిణయము నొకానొక రాజున కంకితము చేయ నుద్దేశించియుండఁగా నొకకరణము విఘ్నమాచరించినట్టును, అందు చేతఁ

దనకృతిని వేంకటేశ్వరుని కంకిత మొనర్చినట్లును, కవి యీ క్రిందివాక్యములలో వ్రాసి కొని యున్నాఁడు—

వ. "అపూర్వపూర్వకవినుపర్వపానగ్రహంబునం బుణ్యగుణకథాశ్రవణకుతూహలిక బుధసహానుబంధం బగు నొక్కప్రబంధంబు సగసహమనోనుబంధంబుగా నిర్మింపం బూనియున్న సమయంబున నతిప్రభావసంపన్నుం డగు కశ్చిత్ప్రభుండు.

శా. శ్రీవత్సాన్వయు రేవణూరికులజున్ శ్రీపాదరేణుప్రభా
సౌవర్ణ్యస్ఫుటకావ్యకల్పకకళన్ సంకీర్తనాచార్యపు
త్రీవంశోత్తము నందవైదికబుధాదిప్రోక్తవృత్తిస్వయం
భావున్ దిర్మల కొండయార్యసుతు శుంభద్వేంకటాభిఖ్యునిన్.

క. పిలువంబంచి యెదురొక్కని । మిలమిల నలఘుప్రభాసమిద్ధాస్థాన
స్థలిఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి పటీ। కలితసుఖాసీనుఁ జేసి కలకల నగుచున్.

చ. కనఁగొని చండికాభిసుఖప్రదనందవరాగ్రహారపా
వన ఘన పెద్దిభట్టకులవార్ధినిశాకర నీవు శ్రీనివా
సుని యలమేలుమంగకృపఁ జొక్కిన దిక్కరి వాంధ్రభూమిరా
డ్వినుతసభాస్థలీవసనవీనపికంబవు కాకలీకృతిన్.

శా. సల్లాలిత్యభవత్కవిత్వపటిమాసందర్భవైదర్భకా
పల్లాపంబులు మామకీనసుకులస్వామీంద్ర కీలాద్రి రా
ణ్మల్లేశుండును మెచ్చ నొక్కకృతి నిర్మాణంబు గావింపుమా
మల్లీఫుల్లసుమోల్లసన్మధుఝరీమాధుర్యకౌదార్యతన్.

మ. అని హేమాంబరరత్నభూషణసుగంధాలంకృతుం జేసి స
ద్ఘనసారస్ఫుటవీటికాదు లొసఁగన్ గైకొంచు వాక్ఛ్రీవధూ
వనజాతాంఘ్రిఘుఘుల్ఘులన్నటజ్జిహ్వాస్థానవాగ్గోస్తనీ
జనితానందమరందకందళనదీజంఘాలవేలాస్యుఁడై.

వ. అమ్మహాకవివరుండును దదీయవంశావతారనిర్ణయవర్ణనానుపూర్వంబుగాఁ దత్ప్రబంధబంధురానల్పకల్పనం బొనరించి తత్సముచితకృతికన్యాకరణంబునకు నవకరణంబుగా నుపకరణంబగు నొక్కకరణంబు కృతఘ్నుండై విఘ్నంబు చేసిన.........శ్రీ వేంకటరమణునకు.........దండప్రణామ పుష్పాంజలి ప్రపూర్ణభర సమర్పణంబుగా సమర్పించెద.

ఇంత చెప్పినవాఁడు కశ్చిత్ప్రభుండనక యాప్రభుఁ డెవ్వఁడో పేరొక్కనియుండిన

పక్షమునఁ గవికాలనిర్ణయమున కనుకూలపడియుండునేమో! అయినను కవి తన శకుంతలాపరిణయమునందుఁ జేసిన యీ కవివర్ణనమునుబట్టి యితఁ డాధునికుఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది—

మ. పరఁగన్ భారతకల్పనారతులు శబ్దస్ఫూర్తి సంధింప ని
ర్భరవృత్తిన్ బరమేశసోమఘను లాలంకారము ల్గూర్పఁ జూ
పరు లైనట్టిపితామహాద్యులు నుతు ల్వాటింప నర్తించు నీ
సరసాంధ్రోక్తివధూటి కేను సుకుమారస్ఫూర్తి గావించెదన్.

ఈకవి నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఇతఁడు శబ్దాలంకారములనిమిత్త మమితముగాఁ బాటుపడి గ్రంథమునందు వ్యాకరణదుష్టము లైన ప్రయోగముల ననేకములను జేసియున్నాఁడు. వసుచరిత్రములోని కల్పనలను బోలిన కల్పనల ననేకములఁ జేసినను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము శబ్దాలంకారభూయిష్ఠమయి హృద్యముగానున్నది. ఇతఁడు తాను రామచంద్రోపాఖ్యానమను మఱియొకగ్రంథమును జేసినట్లు చెప్పికొనెనుగాని యాగ్రంథము దొరకలేదు. ఈతని కవితారీతిని జూపుటకయి శకుంతలాపరిణయములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. సింగము లెన్ని పీరలకు సిద్ధముగా మొలబంటి మత్తమా
తంగశిరస్తటంబులు పదంపడి బ్రొమ్ములబంటి యంచు సా
రంగచయంబు లెల్లను శరాసనిగా నెదిరింపలేక మా
వ గడపున్వధూమణులవాలికచూపులకున్ భయంపడున్.—ఆ. ౧.

ఉ. శ్రేణులుగట్టి మౌనిజనశీర్షజటాచ్ఛట లుద్గమింప న
క్షీణవిరాగయోగములు చెదును పల్లవరాజకోటికిన్
స్థాణులకున్ బరాగగుణసారతరాంకురలబ్ధి గల్గు పూ
బోణులమేని వాసనలు పొల్చినమాత్రఁ దదాశ్రమంబునన్.—ఆ. ౨.

ఉ. వారనిప్రేమ నేఁగి రటు వారనిన్ విని మాఱుఁదద్దఱన్
వారువ మైనయుక్కుటికి వారు వనంబునకున్ ఫలంబు ల
క్ష్వారిగఁ దేరఁగాఁ జనిరి వారిఁ గనుంగొను గారవంబునన్
మీ రరుదేరఁగాఁ దెలిసి మీఱరు దాఁటవత్తు రింతకున్.—ఆ. ౩.

పోచిరాజు-వీరన్న.

ఈకవి తాను కృష్ణార్జునసంవాదము, పంచకావ్యములు, విభూతి మాహాత్మ్యము, మార్కండేయచరితము, మనువంశపురాణము, ముక్తదేవుకథ, ఆనందలహరి, సౌందర్యలహరి, సుభాషితము, అను గ్రంథములను రచియించినట్లు భల్లాణచరిత్రమున నీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. పదునాలు గగునేట మొదటఁ గృష్ణార్జునసంవాదము ప్రబంధసరణియయ్యెఁ
బదునెన్మిదగునేటఁ బంచకావ్యము లాంధ్రపద్యకావ్యములుగాఁ బాధకలై
నిరువదిరెండగునేట విభూతిమాహాత్మ్యంబు ద్విపదకావ్యముగ నొప్పె
నిరువదియాఱగునేట మార్కండేయచరితంబు రచితమై సంఘటిల్లె
ముప్పదగునేట మనువంశముఖ్యనృపపు।రాణము ప్రకల్పితంబయి ప్రకటనయ్యె
ముప్పదాఱగునేట శ్రీముక్తదేవు। కథ కథితమయ్యె నాచేతఁ గౌశలమున.

గీ. సంస్కృతంబై శంకరాచార్యవిరచి।తంబు లానందలహరి సౌందర్యలహరి
భర్తృహరికృతమైన సుభాషితమును। శతకములుగాఁగ మత్పరికల్పితములయ్యె.

ఇందుఁ జేర్కొనఁబడినవానిలో నీపుస్తకముగాక మాకు మనువంశపురాణ మొక్కటి మాత్రము లభించినది. భల్లాణచరిత్రమును గవి బందరుపురములో నుండిన చిత్రకార (ముచ్చి) కులస్థుఁడయిన దాము మొగ్గన్న కంకితముచేసెను. బందరుపురమును చిత్రకారకులమును వర్ణించినపద్యముల రెంటి నిందుఁ బొందుపఱిచెదను.

సీ. శ్రీకంఠవైకుంఠసేవావికుంఠ వందారుమందిరము బందారుపురము
నిరతోత్సవైశ్వర్యనికరాభిభూత బృందారకపురము బందారుపురము
సంతతాయాత యాచకజనవ్రాత మందారభాసురము బందారుపురము
సకలవర్ణాశ్రమాచార సంపత్సమందారతిభరము బందారుపురము
శిల్పివర్తక వర్తక చిత్రకార। సూత్రకారాదివివిధవిచిత్రకృత్య
దానధర్మపరప్రజోత్కరచకోర। కారవిందారికరము బృందారపురము.

ఉ. ఆపురి నుండ్రు దాముకులజాఢ్యులు మౌక్తికసంప్రదాయు లు
ద్దీపితకీర్తిలోలు రతిథిప్రియశీలురు శూలిపాదపూ
జాపరతంత్రమంత్రగుణశాలు లఘాటకీలు లర్థధ
ర్మోపకృతిస్వభావమతియుక్తులు చిత్రవిధానశక్తులున్.

మనువంశపురాణము బెజవాడ మల్లేశ్వరస్వామి కంకితము చేయఁబడినది. దీనికి ఖండకపాలాఖ్యానమని నామాంతరము. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తండ్రి వీర

భద్రుఁడు; తల్లి మూర్తిమాంబ; నివాసస్థలము కృష్ణామండలములోని కొలకలూరు. ఇతఁడు కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడయి యుండ వచ్చును. ఈతనికవనధోరణి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలిసికోవచ్చును—

భల్లాణచరిత్రము.

చ. కలువలసొంపు డాఁగె భుజగంబులు పుట్టల దూఱెఁ దారకా
వళి రుచి జాఱెఁ జక్రవలవంతలు దీఱెఁ జకోరకవ్రజం
బులసుఖ మాఱె దమ్ములకు మోదము లూరె నిశాకరద్యుతుల్
వెలవెలఁబాఱెఁ దూర్పుదెస వెల్లడిగాఁ దెలవాఱె నయ్యెడన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఇంటికిఁ దోడితెచ్చి యుపనీశ్వరుఁ డవ్వటరూపుఁ డైనను
కృ...టిని ధీరసంగతులిగా నొనరించి సపర్యసల్పి నే
జంటకు మాఱుగాఁ దలఁచి జాజులు నించినసెజ్జఁ జేర్చి వా
ల్గంటిని జూచి పల్కెఁ గుతుకంబు మనంబునఁ దొంగలింపఁగన్.—ఆ. 3

మనువంశపురాణము

మ. ఖల! దుష్టాత్మ! మనుప్రభూత! బుధధిక్కారంబుఁ గావించి తీ
విల నీయన్వయ మింతయుండి వసుధాధీశత్వ మొక్కమై
తిలఘ్రాతెవ్యవహారలక్షణముతో దీర్ఘత్వముం బూని ని
మ్మళమై యుండె నుఁ గాత సర్వజనము ల్గర్హింప హైన్యంబునన్.—ఆ. ౨.

శా. భూనాథోత్తమ! మేనిసుగంధనంబు ల్గోరఁగాఁగూడ దీ
ధేనూత్తంసము యజ్ఞకార్యమున కాధిద్రవ్యమౌఁ గావునన్
దీనిం బట్టఁగరాదు మీ రఖిలధాత్రీపాలకుల్ ధర్మని
ష్ఠానైపుణ్యులు మీ కెఱుంగనికథాసంఘుం బిలం గల్గునే—ఆ. ౪.

అయ్యలరాజు నారాయణకవి.

ఈకవి హంసవింశతికథల నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. హంసవింశతియందు కట్టుమతము రచియించినకవు లీపద్యమునఁ జేర్కొనఁబడియున్నారు—

ఉ. అయ్యలరాజుఁ దిప్పసచివాగ్రణిఁ బర్వతరాజు రామభ
ద్రయ్యను భాస్కరాగ్రణిఁ బ్రధానవరుం డగుకొండధీరునిన్

జయ్యనఁ దిమ్మయప్రభుని సత్కవితారచనాధుర్యు లైనమా
యయ్యలరాజువంశజుల నాతెకవీంద్రుల సన్నుతించెదన్.

౧౭౫౦ వ సంవత్సరమునందుండిన కవులను జేర్కొనియుండుటచేత నితఁ డాకాలమునకుఁ దరువాత నుండినవాఁ డనుట స్పష్టము. ఇతఁ డిప్పటికి నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండియుండును. పైపద్యమునఁ జేర్కొనఁబడిన యయ్యలరాజవంశజు లయినకవులలోఁ బ్రాతరాజును గొండయ్యయుఁ దిమ్మయ్యయుఁ జేసినగ్రంథము లేవో తెలియరావు. ఈకవితండ్రి సూరనార్యుఁడు; తల్లి కొండమాంబ; గోత్రము కౌండిన్యసగోత్రము. ఈతనికవిత్వములో లక్షణవిరుద్ధము లయినప్రయోగము లనేకములు గలవుగాని మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము ప్రౌఢము రసవంతము నయినదిగా నున్నది. ఈపుస్తకమునం దన్యదేశ్యము లనేకములు వాడఁబడియున్నవి. ఈతఁ డాయాజాతులవారి వర్ణింపవలసివచ్చినప్పుడు మిక్కిలి కష్టపడి వారివారికుచితము లయిన యుపకరణాదులనామముల నన్నిటిని సంగ్రహించి వివరించియున్నాఁడు. ఈకథయొక్క ముఖ్యోద్దేశము

ఉ. మున్న లరావణాదులు సముద్ధతి సాధ్యులఁ గోరి యేమిసా
ఖ్యోన్నతిఁ జెంది రట్లగుట మర్త్యజనావళు లన్యకాంతలన్
బన్నుగఁ గోరరాదు కడుఁబాతక మంచుఁ దలంచి యింతిపై
నున్నమనంబు ద్రిక్కని యథోచితపద్ధతి నుండె భూవరా.

అన్నట్లీకపురుషుని నన్యకాంతనుండి విముఖునిఁ జేయుటయే యయినను, పుస్తకమునిండ నంకుపోయి బొంకాకి తప్పించుకొన్న యుపాయములే వర్ణింపఁబడి యుండుటచేత నిది దుర్నీతిబోధకమయి నీతిపరులకుఁ బఠనయోగ్యము కానిదయి యున్నది. ఈపుస్తకమునుండి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. పన్నీట న్నయనంబు లొత్తెఁ దనువుం బాటీరపంకంబుతోఁ
జెన్నారం బన నిచ్చె గీతి పిగ వేసెం దాయెతు లుస్సెట్టె జీన్
సొన్నాపట్టెరుమాలు గట్టె జలతార్పట్టంచుడాల్మించ వేల్
మిన్నా సన్నపుదుప్పటంబు దగ హాళిం గప్పె సొంపారఁగన్.—ఆ. ౧.

చం. కమటము కట్లసంచి యొరగల్లును గత్తెర సుత్తె చీరముల్
ధమనియు త్రాపణంబు మొలత్రాసును బట్టెడ నీరుకారు శా
ణము పటకారు మూస బలునాణెపరీక్షలమచ్చు నాదిగా
నమరఁగ భద్రకారకసమాహ్వయుఁ డొక్కరుఁ డుండునప్పురిన్.—ఆ. ౨.

శా. పున్నాగంబున గెల్పుఁజాలు రుచిరాంభోజాస్య వేణీరుచుల్
పున్నాగంబున నవ్వనో వెఱుఁగన్ లోలాక్షియానంబులం
బున్నాగంబును గేరిమీఱి మెఱయుం బూఁబోఁడినూగారుడాల్
పున్నాగంబును మించు నాభిచెలువంబుల్ సారెవర్ణింపఁగన్.—ఆ. ౩.

మ. చతురోపాయసమగ్రుఁ డప్రతిమశౌచాతుర్యధుర్యుండు వి
శ్రుతకార్యజ్ఞుఁడు రాజనీతిపదదక్షుం డింగితజ్ఞుండు స
ద్భృతశక్తిత్రయపారగుండు గుణసంపూర్ణప్రభావుండు సం
తతభూపాదరణీయుఁ డొక్కరుఁ డమాత్యశ్రేష్ఠుఁ డుండుం బుధా.—ఆ. ౪.

వెణుతుర్ల వడ్డికవి.

ఇతఁడు శృంగారరసాలవాల మను పేరుగల మూడాశ్వాసముల యలంకారశాస్త్రమును రచియించెను. ఇతఁడు ప్రథమశాఖ బ్రాహ్మణుఁ డయినట్లును రామభక్తుఁ డయినట్లును శృంగారరసాలవాలములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

ఉ. శ్రీరఘువీరభక్తిరససింధువిహారుఁడ శుక్లయజుస్సా
చారుఁడ దేశికాంఘ్రిపరిచారుఁడ నే వెణుతుర్లవంశవి
స్తారుఁడ వడ్డినామ కవిసత్తముఁడన్ రఘువర్యుపేర శృం
గారరసాలవాల మను కావ్య మొనర్తు జగద్ధితంబుగన్.

ఈకవి కౌండిన్యసగోత్రుఁడు; వేంకనార్యపౌత్రుఁడు; మంగళగిరిపుత్రుఁడు. ఇతని కాలమేమో తెలియరాలేదు గాని కవిత్వము రసవంత మయినదిగాఁ గనుపట్టుచున్నది. శృంగారరసాలవాలములోని పద్యములరెంటి నిందుఁ జూపుచున్నాను—

ఉ. కుందనముల్ హసింపఁగలకోమలికోమలదేహవల్లిపైఁ
గందళితంబులయ్యె సితకాంతులు సంతత మమ్ముఖుఁదు నిం
పొంద మనంబులోన నిడియున్న మనోభవుఁడందు నాతనిన్
గ్రందుగ జేయుపుష్పశరగాఢరుచుల్ వ్యయిఁబోఁచెనో యనన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఆసలు బాసలిచ్చి కపటాత్మసఖుల్ పొదరిల్లు చేరఁగాఁ
దీసిన నందు నిందుముఖి తెల్లమిగా హరి లేమిఁజూచి వి
శ్వాసములోఁగుత న్మరలివచ్చెనెడన్ మరలింప దచ్చటన్
భాసిలు చంచరీకములబారు గనుంగొను దృష్టి పెంపునన్.—ఆ. ౩.

కొత్తలంక-మృత్యుంజయుఁడు.

ఈకవి బృహన్నారదీయము, ధరాత్మజాపరిణయము, నిరోష్ఠ్యనలచరిత్ర, అను పద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁడు శివబ్రాహ్మణుఁడు. శివాలయములలో నర్చకులుగానుండెడి యీతెగబ్రాహ్మణుల నీప్రాంతములయందు శివలవాండ్రని వాడుదురు. ఈతని నివాసస్థలము గోదావరీమండలములోఁ గౌశికీతీరమందున్న కొమరగిరి గ్రామము. ఈకవి బోధాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; విశ్వనాథపుత్రుఁడు. ఈతఁ డించుమించుగా నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతని మునిమనుమ లిప్పటికిని గోడి యను గ్రామములో జీవించియున్నట్టు వినుచున్నాము. ఈతని కవిత్వము హృద్యమయి సలక్షణముగా నుండును. ఇతఁడు రచియించిన పుస్తకములలో బృహన్నారదీయపురాణ మాఱాశ్వాసముల గ్రంథము; ధరాత్మజాపరిణయము నాలుగాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యము; నిరోష్ఠ్య నలచరిత్ర మైదాశ్వాసముల చిత్రకావ్యము. ఈకావ్యములలో ధరాత్మజాపరిణయమును కవి తన కాశ్రయుఁడైన యల్లూరి యప్పలరాజను క్షత్రియునకు రచియించిన ట్లవతారికలోఁ

ఉ. ఎల్లజగంబులం గరుణ నేలెడువేలుపు నిందిరామనో
వల్లభు నాశ్రయించి యనవద్యతదీయకృపావిభూతి భూ
వల్లభసత్సభావిబుధవర్ణ్యకవిత్వనిరూఢిఁ గన్న శ్రీ
యల్లురి వంశసంభవుఁడ నప్పనృపాలక నామధేయుఁడన్.

ఇత్యాదిపద్యములచేఁ జెప్పినను, ఆశ్వాసాంత గద్యమునఁ దనపేరే వేసికొనియున్నాఁడు. ఈప్రాంతములయందలి క్షత్రియులు సామాన్యముగాఁ దాము మాధవవర్మసంతతివార మని చెప్పుకొనునట్లే యీయల్లూరివారును మాధవవర్మసంతతివారే యయినట్లు ధరాత్మజాపరిణయమునందు వంశకర్తగా మాధవవర్మ యిట్లు వర్ణింపఁబడెను—

ఉ. మాధవవర్మ నాఁగ నొకమానవభర్త జనించి విస్ఫుర
ద్బోధసమగ్రుఁడై కనకదుర్గను శ్రీజయవాటికాపురీ
సౌధవిహారిణిం గొలిచి చక్కఁగఁ దత్కరుణారసంబుచే
నీధర హేమవృష్టిఁ గురియించె నతిస్థిరకీర్తి మీఱఁగన్.

కవినిగూర్చి వ్రాయఁదగిన విశేషము లంతగాఁ దెలియనందునఁ, పూర్వోక్తగ్రంథముల నుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి విరమించుచున్నాము—

బృహన్నారదీయము.

చ. హృదయమున న్వివేక మొకయించుక లేనిదురాత్మునింటిసం
పదలు శరన్నదీజలముభంగి నశించు ననూయ యాత్మలోఁ
బొదలినవానిసంపదలు పోఁడిమి దక్కను మారుతంబుతోఁ
గదియుతుషానలంబుక్రియఁ గంజభవాత్మజ యాలకింపవే — ఆ. ౧.
ఉ. ధ్యానవిహీనుఁ డయ్యు ననయంబు జితేంద్రియవర్గుఁ డయ్యెనా
యానరుఁ డెన్నఁడుం జెడనియట్టిపదంబున నుండు నిశ్చల
ధ్యానసమేతుఁ డింద్రియజయం బొకయించుక లేకయున్నఁ ద
ద్ధ్యానము నిష్ఫలం బగు నతండును మూఢుఁ డనం బ్రవర్తిలున్. — ఆ. ౪.

ధరాత్మజాపరిణయము.

ఉ. అనఘ వసిష్ఠమౌనిముఖు లవ్విబుధాఘముఁ గూడి యమ్మహా
వనిపభుఁ బూర్ణభూతిభవు వర్ణితతేజునిఁ జూచు వేడుకం
జని విలసిల్లుతద్విపులసంజనితప్రమదాన్వితాధికా
ననసుషమం గనుంగొని మనంబున నుబ్బుచుఁ బల్కి రీగతిన్. — ఆ. ౧
ఉ ఆగ్రహబుద్ధిచేత విషయంబు లశేషము గాజయించి లో
కాగ్రియబాహుశౌర్యగతి యాగవిహింసకుఁడై తఱుచ్చ న
య్యుగ్రునిమీఁద శాతశర మొక్కటి వేయఁగ సమ్మతింప మా
నిగ్రహభూతవైరిగణ నీదగు పట్టి కార్యసిద్ధికిన్. — ఆ. 3
ఉ. అచ్చట నచ్చట న్వెలయు నచ్చపుఁబచ్చలతోరణంబులన్
రచ్చల హెచ్చులై వనెలరాలయురంగులరంగుల న్సదా
లచ్చికి నాటపట్టయినలచ్చనము ల్పరికించి చూచుచో
నొచ్చెము లేనియచ్చెరువు నొందఁగఁజేసెఁ బురంబు వాంకిన్. — ఆ. ౪.

నిరోష్ఠ్య నలచరిత్ర.

ఉ. అల్లలితాంగి చంచలకటాక్షనిశాతశరాళి నేయఁగాఁ
గల్లరి యైనచిత్తజునిగాసిఁ దలంకితిఁ గ్రాసగీతి సం
ధిల్లఁగ నీరసంతతికి దీనత గాంచితి రాకరాకశే
జల్లని తల్లడిల్లితిని జల్లనిగాలికి సంచలించితిన్. — ఆ. ౧.
ఉ. చంచలరీతిగా నధికచంచలతం గనినట్టియిందిరా
చంచలనేత్ర నెల్లెడ నచంచలఁగా నెడఁదం దలంచి యా

చించినయర్థిరాజి నిరసించినదుర్గతకీర్తి కాంత చి
తించిన నక్కటా తగినవిష్కృతి కల్గఁగనేరదే కదా. — ఆ. 3.

చ. అలిగినయత్తలిం గలఁక నందక సారవయానిరీక్షచే
నలరఁగఁ జేసిన తటి నహంకృతిఁ జెందక ధాత్రికీతి ని
శ్చలత నిజేశసన్నిధిని సంతతహర్షనికాంతచిత్తయై
చెలఁగెడికన్య ధన్యగతి చే నలరారెడి సారసాననా. — ఆ. ౪.

అంతర్వేది నృసింహస్వామి కంకితము చేయఁబడిన యీనిరోష్ఠ్యనలచరిత్రము కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలో

"ఇది శ్రీమద్భవానీశ్వర శాశ్వత కృపాపాత్ర కొత్తలంక విశ్వనాథపండిత పుత్ర సకలసుకవి జనానుగ్రహసహాయ మృత్యుంజయనామధేయప్రణీతంబైన నలరాజచరిత్రము"

అను గద్యమునకు మాఱుగా

"ఇది శ్రీమదంతర్వేది లక్ష్మీనృసింహస్వామి చరణారవిందార్చక రుద్రరాజాన్వయాభరణ ధనంజయగోత్రపవిత్ర కూనన్నపాలపుత్ర నిరర్గళ కవితావిలాస సంతోషితాశేష విద్వత్కవిరాజ తిరుమలరాజ ప్రణీతంబైన నలరాజచరిత్రము"

అను గద్యము కానఁబడుచున్నది. మృత్యుంజయకవి యీగ్రంథముయొక్క కర్తృత్వమును ధనస్వీకారకారణముచేత రుద్రరాజు తిరుమలరాజునం దారోపించి యుండును.

తిరుమల బుక్కపట్టణపు-వేంకటాచార్యుఁడు.

ధరాత్మజాపరిణయ మను పేర మృత్యుంజయకవి రచించిన ప్రబంధమువంటి దానినే యీకవి "అచలాత్మజాపరిణయము" అను నామము గల మూఁడాశ్వాసముల ద్వ్యర్థిప్రబంధము నొకదానిని రచియించియున్నాఁడు. ధరాత్మజాపరిణయమునకంటె నచలాత్మజాపరిణయము ప్రౌఢతరముగా నున్నది. ఈగ్రంథకర్త మిక్కిలి సమర్థుఁడు. ఇతఁ డాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

"ఇది సర్వతంత్ర స్వతంత్రసకల భాషావిశేష కవితాధురంధర ప్రతినవప్రబంధ పరమేశ్వర శ్లేషయమక చక్రవర్తిబిరుదాంక తిరుమల బుక్కపట్టణ శ్రీనివాస తాతాచార్యతనయ శ్రీమదణ్ణయాచార్య దీక్షితసుత పిత్రవ్య శ్రీనివాసాచార్య కృపాకటాక్షలబ్ధ సకలపాండిత్య తర్కాలంకార వాగీశ్వర బిరుదాంక వేంకటాచార్య ప్రణీతంబైన యచలాత్మజాపరిణయము."

-వైష్ణవకవిగ్రామణి యేకాలపువాఁడో తెలియరాలేదుగాని యిక్కవి యాంధ్రనిఘంటు కాఁడని తోఁచుచున్నది. అచలాత్మజా పరిణయములోని రెండుపద్యములు లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. చల్లనివాఁడు పాదములచాయలఁ జేరి నెల్లవారికిన్
గొల్లలుగాఁగ నూరిగలఁ గొబ్బునఁ గాంపకకంకణంబులున్
జల్లెడువాఁడు వాహినులసంఘటనం బ్రతికూలవర్తన
ఖుల్లకభూమిభృత్కులముఁ గ్రుంగఁగఁజేయునతండు మేదినిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. రాజకుమారశేఖరుఁడు రమ్యత నంపయి స్వాదరమున్
రాజిల నార్యసంగతి యనంతసుఖాశ్రయ మంచు నెంచుచున్
దాఁ జనుదెంచెఁ దాపసహితస్థితి నవ్వల నివ్వల న్వనీ
రాజుల నల్లపెల్లనృగరాజులు తన్నని విస్తరుంపఁగన్.—ఆ. ౩.

కటికనేని-రామయకవి.

కువలయానందమని సాధారణముగా వాడఁబడెడి యలంకారశాస్త్రమును కువలయానందప్రకాశ మనుపేరితోఁ దెనిఁగించిన యీకవి చెఱుకునూళ్ళగోత్రుఁడు; నూరనకును బుచ్చమకును బుత్రుఁడు. కవి తనకు పద్మనాయకకుల మగుట యీక్రిందిపద్యముచే నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. సకలజగజ్జనస్వర్గసోపానోర్మిగంగ నెచ్చట సిద్ధగతి జనించె
పతితాపజాశ్రితాపతితసతీశుద్ధభావకస్రద్ధజ మెందుఁ బరిఢవిల్లె
సనకాదినిఖిలసన్మునిమనఃషట్పదనికరములు ధుకరంబులమాడ్కి మలయు నెచట
బలిబంధనోత్కృపకలితాబ్జజాండగోమలు కేసరాభ నెచ్చోటఁ గనియె
నట్టి నారాయణాంఘ్రిపద్మాంతరమునఁ, బుట్టి కులంబులఁబూర్ణమహిమ
నాయకత్వముఁ గనుటచే నవ్యగరిమఁ! బ్రకట మయ్యెను పద్మనాయకకులంబు.

ఈకవి గాలమేదో యెక్కడనుండినవాఁడో తెలియరాలేదు. ఆతఁడు నూఱు నూటయేఁబదియేండ్లక్రిందట నుండియుండవచ్చును.

గీ. సరసుఁడకళంకవంశాబ్ధిచంద్రుఁడనఘుఁ! డైనరంగార్యవర్య్యసాహాయ్యమునను,
గువలయానందమిలను దెనుఁగరచింపఁ! గడఁగితిని దుష్కరంబైనకార్యమునను.

అను పద్యమునందుఁ గవి తా నీగ్రంథమును రంగార్యుని తోడ్పాటుచేత రచించినట్లు

చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కవిత్వనైపుణి తెలియుటకయి కువలయానందప్రకాశము యొక్క మూఁడుఘట్టముల నుండియు మూఁడుపద్యము లిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడు చున్నవి—

చ. అబలలయందుఁ గాంచనమునందు భ్రమ న్విధి కల్గఁజేసె నా
యబలలయందుఁ గాంచనమునందును భ్రాంతి దొలంగి నిష్ఠచేఁ
బ్రబలినవాఁడు చూడఁగ నరాకృతిఁ దాల్చి చెలంగుచున్నయ
న్నిబిడపరాక్రమక్రమవినిద్రుఁడు కేవలరుద్రుఁడే ధరన్.—ఘ. ౧.

చ. ధనికులమోము గన్గొనవు దబ్బఱలాడవు వారిగర్వదు
ర్వినయవచస్సుతు లెన్నవు వేమఱు వారల డాయఁబోవు క్ర
న్ననఁ దిసెకిచ్చ నూతనతృణంబుల నిద్దురరాఁగ నిద్దురం
గొనియెద వెందు నేమి వ్రతగోష్ఠిని జల్పితో తెల్పు మేణమా—ఘ. ౨.

చ. ధృతిని మధువ్రతంబులు నిజేష్టమధుప్రపరైన పద్మసం
తతి ముకుళింపఁజేసె వెసఁదా నితఁ డంచుఁ దలంచి పంకజా
హింతతతబింబమున్ బలిమి నేర్చి పడిం గడునాక్రమించి యం
చితముగ మేన నంకమునుచేసె నిజం బిది యెన్ని భంగులన్—ఘ. ౩.

కొండమడుగు-పురుషోత్తమకవి.

ఈకవి సానందగణేశ్వర మను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించెను. పుస్తకము దీబగుంట వీరేశ్వరస్వామి కంకితము చేయఁబడినను, కవి తనగ్రంథమును కుంటేటి బుచ్చయ్య యను కోమటియొక్క ప్రార్థనమీఁద రచియించి యందుఁ గోమటు లీవిధముగా వర్ణించెను—

శా. సాలంకాయనమౌని పూర్వమున భాస్వద్దివ్యతేజోధనం
డాలీలాధివంశసంభవులలో నత్యుజ్జ్వలోదారవా
గ్జాలుర్సత్యధనుల్ కుబేరసదృశుల్ సౌభాగ్యభాగ్యోదయుల్
మే లి-పంచినవైశ్యవర్ధనులు గాంభీర్యామితౌదార్యులన్.

కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; గిరియప్పనందనుఁడు. కవి తోసేకయ్యలూరు మొదలయిన యగ్రహారము లుండినట్టు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈతని కాలము సరిగా తెలియదు. నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండును. సానందగణేశ్వరములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. ఇంటికి నేగుదెంచి తనయింతిని గాంచి ప్రపంచవృత్తి నై
కొంటకుఁ బొంచి రత్నరుచికుండలమండితగండ యైన వా
ల్గంటికి శంభుఁ డిచ్చినవరంబు కరం బనురక్తిఁ దెల్పి క
న్గొంటి భయంబుఁ దక్క మీకుఁ గోమలి కాముకలీల నేలెదన్. —ఆ. ౧.

ఉ. మీనము లెల్లలం గడిమి మ్రింగుచు గాలములందు డిందు నెం
దేని పరాంగనారతికి దీకొని యే మిటు లైతి మింతె కా
దా నలినాయతేక్షణల యుబ్రపుగుబ్బల గోరు లుంచఁగా
సోఁగ నల్లవారినుపనూదుల గ్రుచ్చిరి మచ్చరంబునన్. —ఆ. 3.

నాగులూరి-శేషనారాధ్యుఁడు.

ఈకవి శ్రీపర్వతపురాణమనెడి యాఱాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఈపుస్తకమునకు శ్రీశైలమాహాత్మ్యమని నామాంతరము గలదు. ఇతఁడు గ్రంథాదిని తెలుఁగు నిట్లు పొగడియున్నాఁడు—

చ. జనని సమస్తభాషలకు సంస్కృతభాష ధరాతలంబునన్
ఘనలలితార్థగౌరవనికాని తెనుం గభిరమ్య మంతకున్
గనుఁగొనఁ జాతబీజమునకంటెను గోమలపత్రపుష్పశో
భనమృదుపల్లవాభినవబాలరసాలము సొంపు నింపదే.

ఆధునికుఁడే యయినను గవి యేకాలమునం దుండినవాఁడో సరిగా తెలియదు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈతనికవిత్వము సరసమయినది. శైలి జూపుటకయి శ్రీపర్వతపురాణమునుండి రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. శ్రీనగకంధరంబున వసించి చరించుపులిందబృందముల్
భూనుతభోగమోక్షములఁ బొందఁగఁ జూచి నిలింపసంఘముల్
శ్రీనిలయాభిరామ మగు శ్రీగిరిమీఁదఁ జరింతు రిట్లు య
మ్మానితనాకసౌఖ్యమహిమంబుల నెల్లఁ దృణీకరింపుచున్. — అ. 3.

శా. పాటింపందగు ముజ్జగంబులఁ బురప్రత్యర్థిజూటాటవీ
కోటీకోటరపావనామరధునీఘూర్ణోత్తరంగావళీ
వ్యాటీకాయుతవేణికానికరసమ్యక్పుణ్యతోయచ్ఛటా
చాటుత్వంబు వహించు శ్రీనగముపైఁ జంచజ్జలశ్రేణికల్. —ఆ. ౯.

పీసెము_లక్ష్మీపతి.

ఇతఁడభిమన్యు పరిణయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు స్వస్తికరణవంశజాతుఁడు. పీసెము కృష్ణరాజునకును రంగమాంబకును జనియించినవాఁడు. ఇతఁ డభిమన్యుపరిణయములోఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పికొనుచున్నాఁడు—

ఉ. మాగధవంశసంభవుఁడ మానితపీసెకులావతంసుఁడన్
భోగబిడౌజుఁ డార్యజనపూజిత వేంకటకృష్ణరాజుకున్
బాగుగ రంగమాంబకును నౌరసపుత్త్రుఁడ లక్ష్మణాఖ్యుఁడన్
శ్రీగలుగన్ రచించెదను నే నభిమన్యుచరిత్ర వేడుకన్.

ఇతఁ డెప్పు డెక్కడనున్నవాఁడో తెలియరాలేదు. దాదాపుగా నితఁడు నూఱు సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండును. ఈతనికవిత్వ మంత మంచిది కాదు. అందు ఛందోవ్యాకరణదోషము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. అభిమన్యుపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పన్నినవీరయోధులను బాహుబలంబున నగ్గుసేయు సం
పన్నుఁడ వార్యసన్నుతుఁడవు పాండవపౌత్త్రుఁడ వైననిన్నుఁగన్
జిన్నెల పువ్వులు న్సరులుఁ జేనఁగఁ గూర్పరు నేరఁబట్టియో
కన్నియ లెట్లు నీమనసుకాంక్ష కరంగఁగఁ జేయువారలో.—ఆ. ౧.

ఉ. నారదమౌనిమాట మది నమ్మితి నేఁడది కానిచందమై
దూరము నాట కానఁబడెఁ దూర్యవాదులఁ జుట్టుపక్కలన్
వారును నీ రెదుర్కొనుచు వచ్చుట కీయ్యగివేళ పోవుచు
న్నారిక విఘ్నము ల్గలవె నన్నిట దైవము మోసపుచ్చెనే.—ఆ. ౪.

వేమనారాధ్యుల_సంగమేశ్వరారాధ్యుఁడు.

శైవుఁడయిన యీకవి యహల్యాసంక్రందనవిలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఒక యెత్తుగీతములో

గీ. అట్టిసాహసవిక్రమారూఢుఁడైన। వాసిరెడ్డ్యన్వయాంభోధివరసుధాంశు
చంద్రమౌళిక్షమాపాలజనవిభుండు। కొలువుదీర్చి మహోత్సవాడంబరమున.

అని కవి వాసిరెడ్డి చంద్రమౌళిప్రభువు తన్నుఁ బిలిపించి వేఁడఁగా తానహల్యాసంక్రం

దనవిలాసము నారాజమౌళి కంకితము చేసినట్లు చెప్పెను. ఈవాసిరెడ్డిచంద్రమౌళి కృష్ణామండలములోని యమరావతీపురమును బరిపాలించిన కమ్మవంశజుఁడు. ఇతఁడు సుప్రసిద్ధుఁడయిన వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయని సోదరపుత్రుఁడు. ఈకవి కవిత్వము ప్రౌఢమయినది కాని యిందు వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈగ్రంథము నూఱుసంవత్సరములక్రిందట రచియింపఁబడినది. అహల్యాసంక్రందనవిలాసమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. పరకాంతారతిదోష మంచు మది సంభావింపఁడో యన్య తె
వ్వరు గన్నం దను విందసేతు రనుభావం బెంతయుం బూనఁడో
నరుఁ డొక్కింత యెఱింగనేని సిలుగు ల్వాటిల్లునం చెన్నఁడో
పరమామోదమె కాని యింద్రునకుఁ బాపభ్రాంతి లే దేమియున్.—ఆ. 3

చ. సరిసం! నిన్నువంటి నెఱజాణలు పుట్టరె వార లెల్ల నీ
కరణిఁ దలంతురే చింతితకార్యము లిచ్చటఁ జెల్లునే యయో
పరమపతివ్రతైన మునిభామినితో నొకసక్కెమేమి నీ
గరిమను గావవచ్చునని కంటిరొ వింటిరొ బుధాగ్రణుల్.—ఆ. 5.

ములపాక బుచ్చన్నశాస్త్రి

ఈకవి వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమను పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు కోనసీమ ద్రావిడబ్రాహ్మణుఁడు. ఈబ్రాహ్మణులనే యారామద్రావిడు లనియు, పేరూరి ద్రావిడు లనియు, వాడుదురు. వీరు మొట్టమొదట నఱవవారే యయినను చిరకాలము క్రిందటనే యీయాంధ్రదేశమునకు వచ్చి తోఁటదొడ్లను సంపాదించి యిచ్చటనే నిలిచిపోయినవా రగుటచే నఱవభాషను మఱచిపోయి యించుమించుగాఁ దెనుఁగు భాషనే స్వభాషగాఁ జేసికొనియున్నారు. వీరు తెనుఁగున గ్రంథరచన చేయుటయే యీవిషయమును దెలుపుచున్నది. ఈకవి కోదండరాముని పుత్రుఁడు; భార్గవ గోత్రుఁడు; గుడూరియం దుండినవాఁడు. ఇతఁడు తనపూర్వులను గూర్చియు, తన్నుఁ గూర్చియు, వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమునం దిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. అనుపమకోనసీమాభిధాన ద్రావిడాన్వయంబునను విఖ్యాతిమీఱు
ములపాకవా రనుముఖ్యాన్వవాయులు కాశ్యప భార్గవ కౌశి కాత్రి
గోత్రజు ల్గల రందు గుణశరభార్గవగోత్ర సంజాతుఁడై కొమరుమీఱు
వేంకటపతి వాని కుంకువమీఱ వెంగాంబికయందు సుబ్బాభిధాన

విబుధవరుఁ డుద్భవించె నవ్విమలమతికి। బుచ్చమాంబికయందు-సంపూర్ణచంద్ర
మండలమురీతి సత్కళామండనుండు। రహి జనించెను గోదండరామవిభుఁడు.

* * * * * *

సీ. మట్లవంశోద్భవక్ష్మాపాలపాలిత గుఁడ్లూరిపురి నుండు గురుయశుండ
నాంధ్రగీర్వాణభాషాష్టభాషాకవిత్వాభి నిర్మాణమహత్త్వవిదుఁడఁ
గాశికాపశ్వేశకరుణాకటాక్షాభిభాషితబహుళప్రబంధచయుఁడ
హితనాటకాంతసాహిత్యనిత్యాభ్యస్తసకలపురాణార్థసారవిదుఁడ
సాంద్రములపాక విద్వత్కవీంద్రవంశ। వార్ధిచంద్రుండ సర్వసర్వంసహాభి
విశ్రుత సుకవికులగోత్రపులపక్షు। లాగపఃర్యైన బుచ్చనశాస్త్రికవిని.

ఇతనికాలము తెలియదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల పయివాఁ డయియుండును. వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమునుండి మఱి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. సంగతిమీఱ మీచరణసారస మందు జనించినట్టి యా
గంగకు దక్షిణంబున నగాధతరం బగుదక్షిణాబ్ధికిన్
రంగగు నుత్తరంపుదెస రాజిలుపూర్వసముద్రపశ్చిమా
శం గన నొక్క రా వమరు సారతరోన్నతదండకాటవిన్.—ఆ. ౧.

చ. గిరిజయు నీవు నెల్లప్పుడుఁ గిన్నర పన్నగ సిద్ధ సాధ్య భూ
సుర నరసంఘము ల్గొలువ సొంపు దలిర్పఁగఁ జేరి యాసరో
వరతటసీమనుండుఁ డభివర్ణన కెక్క భవత్సమాఖ్య ని
గ్గిరియు సరోవరంబు నను గేవలమోదముతో హరుం డనన్.—ఆ. ౧.

పాలవేకరి-కదిరీపతి

ఈకవి శుకసప్తతియను కావ్యమును రచియించెను. ఈతని కవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది కాని పుస్తకమంతయు దొరకలేదు. దొరకిన రెండాశ్వాసములను బట్టి చూడఁగా నితఁడు ప్రౌఢకవి యగుటకు సందేహ మగపడదు. “ఇది శ్రీమత్కదిరీ నృసింహ కరుణాకటాక్ష వీక్షణ సమాగత కవితాధార పాలవేకరికుల కలశాంభోధి సుధాకర తాడిగోళ్ళ కరియమాణిక్య నృపహార్యక్షపౌత్ర పవిత్రచరిత్ర కదిరిధరా మండలాఖండ పుత్ర విద్వత్కవిరక్షాయసంధాయక కదిరీపతినాయక ప్రణీతంబైన” ఇత్యాది గద్యమునుబట్టి చూడఁగా కవి నాయకకులజుఁ డయినట్లును, కరియ

మాణిక్యనృపపౌత్రుఁ డయినట్టును కదిరిరాజపుత్రుఁ డయినట్టును దెలియవచ్చుచున్నది. కప నెల్లూరిమండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈతనికాల మేదో తెలియరాలేదు గాని యితఁ డాధునికుఁ డగుటకు సందేహములేదు. శుకసప్తతినుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. అలజయకేతనుండు రుచిరాంగతిరస్కృతమీనకేతనుం
డెలమి మదిం దలిర్ప దయ నేలికయుం దలిదండ్రు లయ్యెడన్
దలఁచినకార్యభాగ ముచితజ్ఞులచే విని నీతికార్యవ
ర్తు లగునియోగిపుంగవులతోడ రహస్య మొనర్చి యిట్లనున్.— ఆ. ౧.

మ. అక్కట దోసతోఁట యిడియోఁ దదీయఫలంబు లమ్మి యీ
డొక్కయు సాకఁ గోరితిఁ గడు న్నడురేయిని వచ్చి యెవ్వరో
మక్కువలేక నాకడుపుమంటయుఁ బుచ్చుకొనంగఁ బూని యీ
చెక్కగవంటిపండ్లు తినసాగిరటంచుఁ గృశించు నెంతయున్.

మాధవమంత్రి.

ఇతఁడు భగవద్గీతలను నాలుగాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు గోదావరీమండలములోని నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. గిరిమనమంత్రి పుత్రుఁడు; కిడాంబి వేంకటాచార్యుల శిష్యుఁడు. ఈతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము లనేకములు గానఁబడుచున్నవి. అయిన నితఁడు తనగ్రంథము నందు దత్తోజీ పండితవిరచితమయిన భగవద్గీతలలోకంటె వృత్తముల నధికముగా వేసియున్నాఁడు. ఇతఁడు తనకృతిని భద్రాద్రిరాముని కంకితము చేసెను. ఈతని పుస్తకమునుండి రెండు మూఁడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

మ. ధరఁ బాలిన్యక లోభకాంక్షయుతుఁడై ధాత్రీశుల న్మిత్రులన్
గురురాజీకితఁ జంపఁగాఁ దలఁచి తాఁ గ్రూరాత్ముఁడై యున్నచోఁ
బొరిఁగొన్నన్ దురితంబు చెందు వినుమీ పాతొల్ల నాకేల య
స్థిర మీరాయము దీనికై కులజులం ద్రెళ్ళింపఁగాఁ బాడియే?— ఆ. ౧.

శా. విద్వన్ముఖ్యుఁడు కర్మపుంజములు తా విధ్యుక్తమార్గంబుచే
మద్వాక్యంబులరీతి సల్పుచును సాత్త్వం గాంచి యవ్వేళలన్
హృద్వ్యాసంబున మోహ ముప్పతిల వర్తించు న్మముత్వాది రా
గద్వేషంబులు లేక యోగి సమతన్ గంభీరుఁడై ఫల్గునా.— ఆ. ౨.

చ. పరులు నుతింపఁ బాలు పని పల్కుచుఁ జిత్తములం దలంచి సు
స్థిర మగుబుద్ధి లేక ఫలసిద్ధిఁ గాంక్ష యొనర్చి దంభులై
యురవడి నట్టిజ్ఞానమున కెంతొ విరోధము చేయుచుట్టి యా
నరు లొనరించు యజ్ఞము ఘనంబుగ రాజసయజ్ఞ మర్జునా.— ఆ. ౪.

గోపాలుని-సింగయ్య.

ఈకవి భారవికృతమైన కిరాతార్జునీయ మను సంస్కృతకావ్యమును నయిదాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మౌద్గల్య గోత్రుఁడు; భాస్కరామాత్యపౌత్రుఁడు; వీరనమంత్రి పుత్రుఁడు. ఈకవి కర్నూలు మండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీమదహోబల లక్ష్మీనృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవిపుత్రుఁ డెనుబదిసంవత్సరములక్రిందట జీవించియుండెను. కాఁబట్టి కవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈతని కవిత్వము రసవంతమయి సలక్షణ మయినదిగా నున్నది. కిరాతార్జునీయకావ్యములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

చ. కొలిచినభృత్యకోటి ననుకూలత నొప్పెడు మిత్రులట్ల మి
త్రుల మఱి బంధువర్గములతో సరిగాఁ గను బంధుజాలమున్
దెలియఁ గృతాధిపత్యమున విశ్రుతమాతఁవఁబోలె నాదరం
బలరఁగఁ దన్మయుం డగుచు నాగయు లెస్సగ సంతతంబునన్ — ఆ. ౧.

ఉ. భానుకరప్రసారపరభాగితలస్ఫురదింద్రనీలసం
తానవిరాజమానరజతస్ఫటికాంచితకుడ్యదీధితుల్
మానుగ నెంచిచూడ దినమధ్యమునందును గౌముదీభ్రమన్
ఘూకతత మాటిమాటికిని బుట్టఁగఁ జేసెడుఁ జూడు విగ్గిరిన్ — ఆ. ౨.

ఉ. కొప్పులు వీడఁగా నడిచి కొజ్జఁగిదండలు జాఱఁగొట్టియున్
గప్పురగంధము ల్చెదరఁగా వెసఁ దాఁకియుఁ జెక్కునేరముల్
తప్పక యిగ్గతి న్సలిపి తత్సతు లందలిభీతిచేబలెన్
దప్పర సైంకంపమునఁ దేలుచునుండెను వీడు లత్తఱిన్.— ఆ. ౩.

ఉ. అట్లైన స్మృతిరోమియున్న వినుమీ యారాజు నిప్రాణసం
కట మా వేళను వచ్చిసూకరముఁ దా ఖండించి రక్షించె ని

నన్నటుగా నం బరమాప్తుఁ డంచు మదిలో హర్షించి వైరింప కొ
క్కటియైయుండు కృతజ్ఞతాసిలయు లోఁగాధగ న్సజ్జనల్ — ఆ.౪.

మ. జయవాంఛ న్విడనాడుచుం బఱచునా సైన్యంబులం జూచిఁ ద
దయపుట్టె న్మనలోన నర్జునుఁడనుం దర్కింప న్లేకదా
భయులై చిక్కినవీచశత్రుల దయం బాటించి రక్షించి త
నయుఁ గీర్తి మహాత్ములౌనరుల కెన్నఁగావె యుద్ధంబులన్. ఆ ౫

గూళికల్లు వేంకటరమణకవి.

ఇతఁడు కనకరంజితశిఖామణిపరిణయ మనువిక్రమార్కునిగూర్చిన యాఖ్యానములపద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; వేంకటమాత్యునకును రంగమాంబకును కుమారుఁడు. ఇతఁడు హరివంశమునుగూడఁ దెనిఁగించినట్లు కవినిగూర్చి వేంకటేశ్వరుఁ డన్నట్లున్న కనకరంజితశిఖామణిపరిణయములోని యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. నీయిష్టదైవంబ నినుఁబ్రోచుచుండెడు శ్రీవేంకటేశుండ నీ వెఱుంగు
మోవత్స యిప్పుడు నీభావంబు తెలిసి వచ్చితి గూళికల్లుఁగ శేఖరుఁడవు
వేంకటామాత్యుఁడై వెలయుమంత్రికి జిక్కలేటివంశజయౌవధూటి రంగ
మాంబకు జనియించి మాపేరుగొన్న వేంకటరమణుఁడవు సత్కవివి మాకు
మునుపు హరివంశ మంతయుఁ దెనుఁగు చేసి
యంకిత మొసర్చితివి విక్రమార్కచరిత
మిఁకఁ బ్రబంధ మొనర్చి మాకిమ్ము సిరులు
శుభము లొసఁగెదనని పల్కె సుముఖుఁ డగుచు.

ఈ వేంకటరమణకవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వము రసవంత మయినదే. కనకరంజితశిఖామణిపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. అంత నితాంతమామకతపోగ్ని దహింపఁ బురంబులో మహా
కాంతుఁడు మిత్రబాంధవనికాయముతోఁ బరిదగ్ధుఁ డైని
ల్లెంతయు ఘోరకాననము వృద్ధి వహించె మదీయజీవముల్
చింతిలి మస్తకాంతరముఁ జెందుట నేదరి గాన కుండెడన్.—ఆ. ౧.

చ. తెలిపినవాఁడు రంజిలుచు దేవర దేవరకు న్వరంబు ని
ర్మలమతి నిచ్చెఁ గావునఁ గుమారుని మారునివంటివాని స
త్కలి గలవాని సర్వజనమిత్రుని మిత్రునిఁబోలుఁ సత్ప్రతా
పలసితుఁ గాంచి యొప్పుము శుభంబుల భంబుల దేలిచాద్భుతన్. — ఆ. ౫.

కృష్ణకవి.

ఇతఁడు శకుంతలాపరిణయ మనెడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఈకవి మైత్రేయసగోత్రుఁడు; నారసింహార్యుని పుత్రుఁడు. కవి తనయింటిపే రేదో తా నేతెగ బ్రాహ్మణుఁడో చెప్పుకోలేదు గాని శకుంతలాపరిణయ ప్రథమాశ్వాసములోని యీక్రిందిపద్యములనుబట్టి చూడఁగా నితఁడు వైష్ణవుఁ డైనట్లూహింపఁ దగియున్నది—

మ. నను రామానుజపాదపద్మ యుగళీనవ్యావ్యయధ్యానపా
వనతన్మాద్భాగవతావతంసపదసేవాసక్తచిత్తున్ మరు
త్తనయారాధనచారులబ్ధకవితాధారున్ సదారూఢభా
వన నాస్థానకవీన్ నిజాశ్రితుని బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.

క. పాత్రుఁడవై మైత్రేయస। గోత్రుఁడవై నారసింహగురువర్యునకున్
బుత్రుఁడవై వెలయుదు వీ। ధాత్రిన్ మాపనుపు సేయఁదగుఁ గృష్ణకవీ.

ఈగ్రంథము చింతలపూడి పాపయ్య యను కమ్మనాయని ప్రేరణమువలన రచియింపఁబడినది. కవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈగ్రంథము పిల్లవసుచరిత్ర మని దాక్షిణాత్యులు కొందఱు అనుచున్నారుగాని యీప్రాంతములయందు దీనికట్టిప్రసిద్ధి లేదు. అబ్బనామాత్య విరచిత మైనకవిరాజమనోరంజనమును, సూరకవి ప్రణీత మైన కవిజనరంజనమును, పిల్లవసుచరిత్ర మని యిచ్చటివారు చెప్పుదురు. ఈగ్రంథకవిత్వము శ్లాఘ్య మైనదే యైనను, పిల్లవసుచరిత్రమని చెప్పఁదగినంత శ్రేష్ఠముగాలేదు. ఈకవి యనేకపద్యములను వసుచరిత్రాదిగ్రంథములను జూచి వానిలోని పద్యములవలె రచియించి యున్నాఁడు. ఇందుకు నిదర్శనముగా వసుచరిత్రములోనిపద్యము నొకదానిని శకుంతలాపరిణయములోనిపద్యము నొకదానిని మాపుచున్నాను—

ఉ. కొండఁట విల్లు వేదలఁట కుండలిరాజఁట నారి యమ్మనం
తుండఁట బైటిపల్లియలఁ దున్నినవాఁడఁట యొందు రెండు భ
ర్గుండిది నిండుపౌరుషమొకో యని గెల్చెవె ముజ్జగంబు లు
ద్దండత నొక్కతుంటవిలు దాలిచి యుంటివిఁ గందర్పఫాలక. — వసు. ౧.

ఉ. తుంటటంట కార్ముకంబు కరదాల్చినతేంట్లట వింటినారి చే
నంటినవాడుతూపు లట యుప్పులపాలట కేతనంబు వా
గంటిపులుంగు గుజ్జుమట కాయము లేదట నీకు లోకముల్
గెంటెతనంబున న్గెలిచితో వీ యచ్చెరువుంబు మన్మథా.—శకుంతల

ఇందప్రశస్తంబులగు ప్రయోగంబులును గొన్ని కానఁబడుచున్నవి.

క. ఆ ఖేటమునకు ధాత్రీ । శేఖరుఁ డనుమతింప లేతెం డనుచున్
శ్లాఘించుచుఁ బశువారులు । లాఘవమునఁ బిలిచి రగ్గలంబుగ వారల్.

ఇందు శ్లాఘించు 'లాఘవము' అనుపదము లప్రయోగము లైనను గావలెను, ఖఘల కొండొంటికిఁ గూర్చినయప్రశస్తప్రాసము లైనను గావలెను. ఈపుస్తకములోని మంచి భాగము లనేకములు కాళిదాసుని యభిజ్ఞాన శాకుంతలనాటకమునుండి తెనిఁగింపఁబడినవి. అభిజ్ఞాన శాకుంతలములోని మనోహరములైన నాలుగుశ్లోకములలో రెంటిని కవి యీక్రిందిరీతిని తెనిఁగించియున్నాఁడు—

చ. కనుఁగవ బాష్పపూరములు గ్రమ్మెను గద్గదభిన్నమై యెలుం
గనువుగ రాదునా హృదయ మాకుల మయ్యెడు మేను మ్రాన్పడుం
బెంచినవారి కింతవగఁ బిమ్మటిఁ గ్రమ్మెనె కన్నవారలుం
దనయను బంపలేక సంతాపభరంబున నెట్లు సైతురో.

మ. గురుశుశ్రూషలు సేయుమీ సవతులన్గూర్మి న్విలోకింపుమీ
పరివారమ్ములఁ బ్రోవుమీ సిరుల గర్వస్ఫూర్తిఁ గైకోకుమీ
పురుషుం దూలకుమీ సకుల్ నడచు నేర్పుల్ నీకు సూచించితిన్
దరుణీలోకమతల్లి చేకొనవె మాతల్లీ మదీయోక్తులన్.

ఇట్లున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము ప్రౌఢమనియే చెప్పవచ్చును. కవిత్వప్రౌఢిమ తెలియుటకయి శకుంతలాపరిణయములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. మోవ మొగ్గఁ బుష్పవతుల త్రుగ్గులపై నొఱపైన ముగ్గులన్
గేదఁగి పూలచెక్కులఁ గదలిరాకుల తోరణంబులన్
బ్రోది వహించుపక్వఫలపుంజములన్ శుకకోకిలాళిస
న్నాదములన్ నికుంజభవనంబుల నీలన్నృపాలనూతికిన్.—అ. ౧.

శా. పాదన్యాసంబులు పల్క నేల నృపతీ పన్నీరకర్పూరక
ర్పూరస్ఫారపటీరసౌరభపయఃపూరంబె జంద్రాతపం

భారామానిలసేవనంబు మును మీ రక్రాంతముం గాంతురా
హేరాళంబుగఁ బుత్రగాత్రమిళనం బెట్లుండునో చూడుఁడీ.—ఆ 3.

వల్లూరి-నరసింహకవి.

ఇతఁడు నాగ్నచిత్తీపరిణయ మనుమూడాశ్వాసముల ప్రబంధము రచియించెను. ఈకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; హనుమత్కవిపుత్రుఁడు; ఆరువేలనియోగికులపవిత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱు సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతనికవిత్వము రసికజన హృదయాహ్లాదకరముగా నున్నది. కవితాపటిమ తెలియుటకై నాగ్నచిత్తీపరిణయములోని మూడుపద్యముల నెత్తి చూపుచున్నాను—

చ. తనయునిముద్దుపల్కు చెవిఁ దార్కొన సంతసమందుచున్నత
జ్జనకునికీతి మామకవచశ్శ్రీకరంబు వినంగఁగోరె మీ
తనసినవేళ నిట్లు సెల విచ్చుట నాయెడఁ గూర్మిఁ గాద మీ
పనుపున విన్నవించెదను బద్ధదళాత్మకుభప్రసంగముల్.—ఆ. ౧.

ఉ. వందుర నేల యిట్లు మగువా తగనా నగువాఁ జూడ కీ
యందఱిలోఁ జెప్పుగదా పగదాయగదా యటంచు నన్
గంమ రటించు నిట్టు లుడుగన్ నుడుగం దొడఁగందలంచి నీ
కందువ లింక మాను కొఱగాదఱగా లెఱగాను నెచ్చెలీ.—ఆ. ౨.

ఉ. కోసలుఁ డాత్త నేనృపులకున్ వృషభంబులఁ బట్టరామికిన్
గాసిలి వీఁక బట్టుకొని కట్టినవానికిఁ గన్య నిత్తు నే
బాస యొనర్చినాఁడ నని పల్కతి నింకిటఁ దప్పి తేని పెన్
దోసము తమ్ము నీకొమరితో జతగూర్పఁగ నెవ్వఁ డబ్బునో.—ఆ 3.

గొంతేటి-సూరన్న

ఇతఁడు కృష్ణాభ్యుదయ మనెడి యైదాశ్వాసములపద్యకావ్యమును రచించెను. ఈకవి తన్నుగూర్చి కృతిపతి యైనబొల్లాప్రెగడ కామమంత్రి పలికినట్లుగా గ్రంథాదియం దీపద్యమును వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

మ. ననుఁ గొంతేటికులసత్కులున్ జెలిమియొప్పన్ దాను వీక్షించి నూ
గవ నీ వక్కజమైనసత్కవివి యోగ్యశ్రేణి లగ్గింప భ

త్తిని కృష్ణాభ్యుదయప్రబంధము జగద్గేయప్రమేయంబుగా
నొనరం జెప్పుము మెప్పు లుప్పతిల సర్వోగామరాగంబునన్.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; కామయామాత్యపౌత్రుఁడు; కాశిరాజపుత్రుఁడు. ఈతనికవిత్వ మంతశ్రేష్ఠ మయినదని చెప్పఁదగినదికాదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కృష్ణాభ్యుదయములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

ఉ. దేవకిగర్భగోళమున దేవశరణ్యుఁ డగణ్యపుణ్యసం
భావితభద్రమూర్తి యగుపంకజనాభుఁడు భవ్యలాభుఁడై
శ్రీవెలయం బ్రతిష్ఠిత వసించె జగజ్జనరక్షణక్షమన్
భావభవాబ్జభూప్రభవభావుకుఁ డయ్యును ధీనికాసతన్.—ఆ. ౧.

చ. పదముల ప్రాలి బాలకునిపై దయసేయుము తప్పు చేసితిన్
సదమలచిత్సుఖా రుద సత్తను యుత్తమ మైనీకథా
భ్యుదయము గోరి నీదు పదపద్మములను లగ్నవచ్చినాఁడ నా
కొదవలు దీర్ప దేవతలకైన పె హాస్పఁ దవగ్ర నీవెకా.—ఆ. ౪.

బేతపూడి-కృష్ణయ్య.

ఈకవి జానకీరాఘవ మను నయిదాశ్వాసములప్రబంధమును రచియించి దానిని కమ్మప్రభు వయిన యడపానాగప్ప కంకితము చేసెను. ఈపుస్తకమునుగాక కవి యలమేలుమంగావివాహము, పండితమనోభిరామము, అనుగ్రంథములను రచించిన ట్లవతారికలోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. మఱి శ్రీయలమేలుమంగావివాహంబు శ్రీజగన్నాయకార్పితము చేసె
రహిఁ బండితమనోభిరామశృంగారకావ్యము ధవళాద్రిరాయనికి నొసఁగెఁ
బహుకల్పనాకల్పబంధుకీర్తులతోడ రచియించె జానకీరాఘవంబుఁ
బ్రాకటప్రాసాదపంచాక్షరీమంత్రజపపరాధీనరసజ్ఞుఁ డితఁడు
హరికథలె కావ్యములు చేసినాంధ్రభాష యందుమద్భక్తుఁడితని చెన్నొందుకావ్య
రత్న మైనట్టిజానకీరాఘవంబు । శ్రీకరం బగు నారధాత్రీశలేంద్ర

ఈకవి శ్రీవత్సగోత్రుఁడైన యాఱువేలనియోగి. ఈతనికవిత్వము సరసముగానే యున్నది. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డయియుండును. జానకీరాఘవమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహృతము లగుచున్నవి:—

చ. పృథులకుచప్రకాశనములు బింబఫలాధరసద్రుచుల్ సుధా
మధురపికానులాపములు మత్తమయూరవిహారముల్ శుభ
గ్రథనవినీలవద్భ్రమరకంబులు కప్రపుఁ జెక్కులున్ వనీ
మధుకరవేణికల్ దనరు మాధవుఁ డం దమరాగ మానఁగన్.—ఆ. ౪

శా. ఆకోదండము రామభద్రుఁడు సముద్యల్లీల నీక్షించి శాఁ
గైకోఁ జూచి ప్రదక్షిణంబుగ భుజాగర్వంబుతో వచ్చి పూ
జాకల్పంబుగ దానిఁ బుచ్చుకొని నిస్సారంబుగా నంతఁ దా
నాకర్ణాంతముగాఁగఁ దీసి విఱిచెన్ హస్తప్రభావంబునన్.—ఆ. ౫.

బసవరాజు—నాగేంద్రకవి.

ఇతఁ డానందసుందరీచాతుర్యవిలాస మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగి; పాపనామాత్యుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు సుమారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఆనందసుందరీచాతుర్యవిలాసమునుండి రెండుమూఁడుపద్యములను గవి కవిత్వకౌశలమును జూపుటకయి యిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.—

ఉ. క్షోణిప యాతఁ డక్కుధరకూటశిఖాంతరమందుఁ గాంచె న
క్షీణజలోచ్చలన్మదజశీకరబంధురసింధురార్భక
శ్రేణిని హంసకోకబకచిత్రితరమ్యవిశాలసైకత
శ్రోణిని దీర్ఘవేణిని బహుప్రఘరాణినిఁ గృష్ణవేణినిన్.—ఆ. ౨.

ఉ. భూమిపతీ యాతఁ డక్కమలపూరములోపలఁ గాంచె నుల్లస
ద్భానుసహస్రరమ్యమణిభాసితభోగవిభూషు నానసో
న్నాసితకైటభారిగుణమంజులసౌఖ్యుర స్తదోషు నం
భోనిధికాననాకలితభూధరబాహుని శేషు శేషునిన్.—ఆ. ౨.

ఉ. సైన్యము దక్కఁ జాపశరదారుణఖడ్గము లూఁపట్టి యు
న్నోన్యవధాశ చేఁ బెనఁగునప్పుడు చూడు మురారిశక్తి న
త్యున్నతిఁ దద్బలంబు నధికోజ్జ్వలతోయధులు పిచ్చలింపఁగా
జన్యమునందుఁ గూల్చెడను జక్రి శుక్రుఁడు తల్లడిల్లఁగన్.—ఆ. ౩.

మాచవరపు-పాపనామాత్యుఁడు.

ఇతఁడు నందవరీక పుత్రము రెండాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఈనందవరీకులచరిత్ర మీవలనే యిందు వ్రాయఁబడినది. కవి నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; వేంకటాచలమంత్రిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన వాసస్థలాదులనుగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీమించు వినుకొండసీమలో నల్ల యనంతవరం బనునగర మొకటి
కొమరొప్పు బెల్లముకొండదేశంబున మానితంబై యొప్పు మాచవరము
గ్రామద్వయంబునఁ గాణాచి యేకభోగముమీఱ వెలసినఘనయశుండు
పెద్దనామాత్యుండు ప్రియురాలు జ్ఞానాంబ వారికి జనియించె వరసుతుండు
పాపనాహ్వయుఁ డనఁ బ్రఖ్యాతుఁడై యొప్పు నాతనిభార్య శ్రీయచ్చమాంబ
వారికి ముగురుపుత్రు లుదయించిరి। మొదటివాఁడుతనయుతఁ డ్రిమూర్తు లనఁగ
నగ్రజుఁడు వేంకటాచలం బనెడుపేర । బరఁగెను విభవసౌభాగ్యగరిమ.

క. అతనిదేవి పతివ్రత । సీత నరుంధతినిబోలి సృష్టిని వెలసెన్
జేతోమోదంబున సం । ప్రీతిం శ్రీకొండమాంబ ప్రియుతముఁ జనింపన్.

ఉ. శ్రీపరమేశుసత్కరుణ శ్రీవిలసిల్లఁగ వారికిన్ సము
ద్దీపితచారుమూర్తు లతిధీయుతు లిద్దఱుపుత్రు లందులోఁ
బాపన నగ్రజుండ నయి భాసిలి సత్యము దేవభక్తియున్
బ్రాపుగ నమ్మి సద్గురునిపాదములే గతిఁ గాంచుచు నున్నాడన్.

నందవరము లిప్పు డనేకములు కానఁబడుచున్నవి. పూర్వకాలమునందు నందుఁ జేరి నట్టియు నందవరీకుల కియ్యఁబడినట్టియు నందవరము కర్నూలుమండలములోనిదయి నట్టు కవి యీక్రిందిపద్యమున వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. అందమై విలసిల్లుఁ గందనోలీసీమలో నందవరం బనునగర మొకటి
తప్పట్టణంబుసౌందర్యంబుఁ గొనియాడఁ జిత్ర మొప్పారెడి విచిత్ర మరయ
సుందరం బగుచు సంక్రందనపురిఁబోలి యిందిరాదేవికి మందిరముగఁ
గడురమ్యమై చాలఁ గర మొప్పుచుండును గూపతటాకము లారామవిసరఁ
బంకజాకరవిలసితపద్మనికర । మధురమకరందరసపానమత్తమధుప
సరసఝుంకృతసంగీతిసంకులంబు । నగుచుఁ దగఁ జెల్లు విశ్రాంతి యవనియందు

పయిపద్యములోని యనావశ్యకములయిన పదముల ప్రయోగమునుబట్టియే యీకవిత్వ

మంత మంచిదికాదని చదువరు లెఱుఁగవచ్చును. ఇతఁడు నూఱు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడేమో! నందవరీకచరిత్రము రెండాశ్వాసములనుండియు రెండేసిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

మ. శివమం దెల్లను రాజ్యభారముఁ దగం దీర్చున్ మఱిన్ రాత్రులం
దవలీలం జని జాహ్నవీసలిలమం దారూఢిగా స్నానమున్
సవిశేషంబుగఁ జేయుచున్ విరత మీచందంబునన్ రాజపుం
గవుఁ డంహోరహితప్రభావయుతుఁడై గాంభీర్య మింపొందఁగన్ —ఆ. ౧.

ఉ. ఒక్కమహానుభావుఁ డిటవచ్చి దయారస ముప్పతిల్ల నల్
దిక్కుల దివ్యతేజములు దీటుకొనం గడుసత్త్వభావుఁడై
మక్కువ యోగవాగ మనుమంత్రము నా కుపదేశ మిచ్చి తాఁ
జక్కఁగ నిచ్చి పాదుకల సంభ్రమ మొప్పఁగ నేగె నంతటన్ —ఆ. ౧.

ఉ. నందవరంబు మాకును ఘనంబుగ నచ్చట ధారపోసె నా ద
త్తుండిటు దాను గూడుకొని శుభ్రతరం బగుజాహ్నవీజలం
బందులఁ గాన వచ్చితిమి యాతనితో మఱి దెల్పి వేగ మా
కుం దగఁజెప్పు మన్న ననుకూలత నచ్చెరుపాటు తోఁపఁగన్. —ఆ. ౨.

ఉ. భూసురకోటి వచ్చుటకు భూపతి యాత్మఁ గలంగి దానమున్
జేసితి మున్ను వీరలకు జేయులు గావునఁ దప్పినన్ విప
ర్యాసముఁ బ్రత్యవాయమును రాఁగల దిచ్చిన విత్తహీనమా
మోసము వచ్చె నెట్లనుచు మో మొకయించుక వంచె నంతలోన్. —ఆ. ౨.

కృష్ణదాసకవి

ఇతఁడు రాధాకృష్ణవిలాస మనుపేర జయదేవవిరచితమైన గీతగోవిందమును మూఁడాశ్వాసముల కావ్యమునుగా రచియించెను. ఈతనితండ్రి వేంకటదాసుఁడు. ఈతఁడు శూద్రకులజుఁడని తోఁచుచున్నది. అయినను కవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది. రాధాకృష్ణవిలాసములోని మూఁడుపద్యము లనిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. అలఘుభుజాబలంబులు నొయారము లన్యసమానసాహసం
బులు నెర వైనసాదనలు పోటరిపంతము లేకవీరతల్
చలమరితెంపులున్ జవవిలంఘనముల్ విలసన్నియుద్ధతుల్
గలిగినకాల్బలంబు కటకంబున దంబున నొప్పు నెప్పుడున్ —ఆ. ౧.

ఉ. కూరిమి చేయుదిక్పతులకోరిక లీరిక లెత్త రావణో
దారశిరంబులం దునిమి దద్దిశలన్ బలిపెట్టి సర్వభూ
భార మడంచి మౌనిజనభావనల న్విహరించినట్టిదు
ర్వారబలాభిరామ ధృతరాఘవరూప నినున్ భజించెదన్.—ఆ. ౨.

ఉ. ధ్యానము చేతఁ జూచెద సుధానిధితోఁ బ్రతివచ్చునట్టి రా
ధానన మిప్డు కోపజనితారుణమై కడువంకలై బొమల్
పైఁమరంగ శోణకమలంబునఁ ద్రిమ్మరునంచరీకసం
తానరమావిలాసములు తానొక్కఁడనియ్యుండక మాననేర్చునే.—ఆ. ౩.

చెన్నూరి-శోభనాద్రి.

ఇతఁడు బిల్హణునికథను శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయ మనుపేరను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధముగా రచించి గుమ్మనపు పాపన్నవతి కంకితము చేసెను. కృతిపతిగాని కృతికర్తగాని యెప్పు డుండినవారో తెలిసినదికాదు. కృతిపతి పద్మనాయకకులసంభవుఁడయి గుళ్ళపాటి పురాధీశ్వరుఁ డయిన జగ్గనప్రభుని కుమారుఁడు; కృతికర్తయాఱువేలనియోగియైన చెన్నూరి రామచంద్రుని కుమారుఁడు. కవిత్వము ప్రౌఢముగా నున్నది. శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయ మనెడి యీ యామినీపూర్ణతిలకకథనుండి రెండుమూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. చక్కనివాఁడు మాటలకు జాణ కళాగమసాహితీగుణం
దక్కట బిల్హణుం డిగనియుందను చూచిన మందయాన ల
మ్మక్కయటంచు భర్తలను మాని పయింబడివచ్చి నిచ్చలుం
జొక్కకయుందురే రతులఁ జొప్పడునే మన కీతఁ డుండినన్.—ఆ. ౨.

ఉ. అంధుఁడు బిల్హణుండు తెరచాటున నుండి నీవు స
ద్గ్రంథము లన్నియుం జదువఁగావలె నీతఁడు బుద్ధిమంతవా
లంధయసార్వభౌముఁ డని తండ్రి విధించిన నమ్మియుంటి జా
త్యంధుఁడయౌని యీతఁడు సుధాంశునిఁ గాంచను శక్తుఁ డెట్టులో?—ఆ. ౩.

మ. నయా రాజకుమారుల న్విడిచి విద్యాంశున్ గ్రహింపంగ నీ
మన సెట్లొప్పెను రాజకన్యవుగదా మర్యాదయా నా ధరన్
వినవే పెద్దలు చెప్పుచుందురుగదా విద్వత్సుదారిద్ర్యతా
అని తద్వాక్యము వ్యర్థమయ్యెనుగదా హా యేమిచేయందగున్.

కోటీశ్వరుఁడు.

ఈకవి భోజకన్యాపరిణయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతనిది రసవంతమైన కవిత్వమే కాని యందందు వ్యాకరణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. భోజకన్యాపరిణయమునందు రుక్మిణికిఁ గృష్ణునితోడి వివాహకథ చెప్పఁబడియున్నది. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; చక్రప్పకును మంగమ్మకును నందనుఁడు. ఈతనికాలము మొదలయినవానినిగూర్చి యేమియుఁ దెలియదు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరములక్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈతని ప్రబంధములోని యొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాను—

ఉ. కోమలి యోర్తు చందనము కుంకుముతోడ నగూర్చి యంత న
త్తామరసాక్షుమై నలఁదఁ దద్దయు నొప్పె మనోహరాకృతిన్
సోముఁడు నీరజాప్తుఁడును జోడ్కలయందు వసించియుండుటన్
గోముచెఁ గూడి యాతపము గ్రమ్మి వెలింగెడు నంద మొందుచున్.—ఆ. ౧.

మ. జనభీతిప్రదఘోషపంకజననస్ఫారాయశశ్రీప్రాప్తిపో
వనరాశిం దప మొంది శంఖముకలస్వానామృతౌఘంబు శో
భనరేఖాత్రయభాసురంబు నయి తద్భామాగళత్వంబు నొం
దిన ముక్తావళి తద్భవత్వమున నెంచెన్ హారవామాకృతిన్.—ఆ. ౨.

మ. అన నబ్జాస్య యనున్ వయస్యలకు నీయబ్జాక్షిఁ గైసేయుమం
చని నే సొమ్ములపెట్టె తెచ్చి మణిభూషానేకము ల్వానఁబో
యిన నొం డేదియుఁ బాటిగామిఁ జెలి యేమే చెల్ల నాసొమ్ము లే
వని ఖండించుచుఁగాని నేర దెలుఁగన్ స్వప్రాప్తకాలోక్త్యున్నతిన్.—ఆ. ౩.

శా. భద్రేభంబులఁ గూల్చి సింహముగతిన్ బ్రత్యర్థిభూపాలురన్
రౌద్రోల్లాసవిలాసము ల్మెఱయఁ బోరన్ గెల్చి నానాదిగ
త్యుద్రశ్రీలకు నాటపట్టుచుఁ బొల్చు న్వాసవుండో యనన్
భద్రాధీశుఁ డితండు చూచితివె శ్రీమద్రాజబింబాననా.—ఆ. ౪.

చ. సురవరదత్తమండనవిశోభితుఁడై హరి యిట్లు రుక్మిణీ
పరిణయకాంక్ష నుండుటయు భానుఁడు కన్గొని తాను నట్లయా
హరికి ననర్ఘరత్నములు సర్వము చేయఁదలంచియో యనన్
బరువడిఁ బశ్చిమాంబునిధిపారమున న్నిలిచెన్ త్వరాదృతిన్.—ఆ. ౫.

చల్లపిల్ల-నరసకవి.

ఇతఁడు యామినీపూర్ణతిలకావిలాసమను పేరిటో బిల్హణచరిత్రము నాలాశ్వాసముల శృంగారకావ్యముగా రచియించినకవి. ఈతనికావ్యము పూర్వోక్తమయినబిల్హణీయముకంటె మిక్కిలి రమణీయముగా నుండును. ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజసగోత్రుఁడు; కామకవి పుత్రుఁడు. ఈకవి తాను గొంతకాలముక్రిందట మృతుఁడయిన పిఠాపురపురాజుగారి పితామహుఁడగు శ్రీరావు నీలాద్రిరాయనింగారి కాలములోఁ దదాస్థానములోని కడియమను గ్రామమున నుండినట్టు యామినీపూర్ణతిలకావిలాసములో నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు—

సీ. త్రిభువనపూతకృతిక్రియగల్గు గౌతమీతీరవితీర్ణధాత్రీప్రసిద్ధ
తరమైనకంకణపురవరసంస్థానభూమిఁ జెందినవాఁడ భూసురుండ
శ్రీరామనామమంత్రారాధనపరుండ సకలవిద్వన్మహాజనహితుండఁ
బూజ్యతరప్రాజ్యరాజ్యసత్పీఠికాపురవరసామ్రాజ్యపరివృఢుండు
విమలరేచర్లగోత్రపవిత్రమూర్తి। రావు వేంకటనీలాద్రిరాయనృపతి
చేత సత్కృతి నొంది ప్రసిద్ధి నొందు। నట్టి నరసయనామవిఖ్యాతయశుఁడ.

కడియమనెడి యీగ్రామము రాజమహేంద్రవరమునకు మూఁడుక్రోసులదూరమున కాకినాడకాలువయొడ్డున నున్నది. శ్రీరావు వేంకటనీలాద్రిరాయనింగారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవారై నందున నాతనికాలములో నుండిన కవియు దాదాపుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈయనకవిత్వము రసవంతమయి ప్రౌఢముగా నున్నది. ఈయన కవనరీతి దెలుపుటకయి యామినీపూర్ణతిలకావిలాసములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. నిరుపమసాహసాతిశయనిర్భరదుర్భరవైరివీరసం
హరణరణోత్సవోచితవిహారమహారథికప్రదత్తస
త్పరిణయకార్యధుర్యతరభాణధణంధణనాదఘంటికా
నుగమితగర్జనీజనమనోరథముల్ రథము లుప్పొంగంబునన్.— ఆ. ౧.

చ. ఘనకబరీస్తనాకృతులు కంధరమై ధరమై నగమైక్యమై
చను నొగిఁ గంరవక్త్రములు సాదరమా దరమా రమాకమా
దినుసుగ వాగ్ముఖాంగములు తేనెలతో నెలతో లతోక్తితో
నెనయుగు నాభిజంఘగతి హేమకరిన్ మకరిన్ గరిన్నగున్.— ఆ. ౨.

ఉ. అమ్మకచెల్ల! చెల్లదగు నల్లికబల్లికమాటలాడి చి
త్రమ్ముగ బన్ని నన్నిటులు దారిచి మీరుపు దండ తొంకకై
గమ్మని గేలిసేయ నొడిగట్టితి రమ్మ యిఁకేమి మాటలన్
నమ్మఁగరాదు విమ్మనుచు నర్మిలి వేత్రకతీరు మీటిరన్.—ఆ. ౩.

చ. కలువ లెసంగఁ దామరలు కందిముడుంగ దెసల్వెలుంగ వె
న్నెలలు చెలంగ జక్కవలు నెక్కొని సేగి మునుంగఁ జీఁకటుల్
బలిమి నడంగ వేగ మరుఁ బ్రాయపువారలడెంద మందమై
పొలుపలరంగ వారినిధిఁ బొంగఁగఁజేయుచు రాజు రాజిలెన్.—ఆ. ౪.

శా. స్వామీ నేరము లేదు నావలన నీసర్వంబు నీకృత్రిమ
స్తోమంబు న్ననుఁ భ్రాంతి ముంప సమయానుష్ఠాత్రిన్ మదీయానన
ద్మేమాలోకనబద్ధకాండపటరాజిం గూర్చి తేఁ గాదె మ
త్ప్రేమానందకరాశయగ్రహణకారిప్రాప్తిగ మున్నుగన్.—ఆ. ౫.

ఉ. రాముశరప్రయోగము సురప్రభువజ్రము చక్రిచక్రమున్
ధామనిధిప్రియాత్మజునిదండము కామరిపుత్రిశూలమున్
భూమి నొకప్డు రిత్త యయిపోయెఁ బోవుఁగాక యీశివ
స్వాములవాక్ప్రయోగము బ్రహ్మకునైనఁ దరంబె త్రిప్పఁగన్.

అయ్యగారి - వీరభద్రకవి.

ఈకవి రాఘవయాదవపాండవీయ మను మూడాశ్వాసముల త్ర్యర్థికావ్యమును రచియించెను. ఈతఁ డారువేలనియోగి యైనశైవుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; సోమనారాధ్యపుత్రుఁడు. ఈతఁ డేకాలమునం దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదు. ఇతఁడు నూఱు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. మూఁడర్థములు గల పద్యమునుబట్టి కవననైపుణి యిట్టిదని చెప్పుటకు వలనుపడదు. ఇట్టికవిత్వరచనయే కష్టము. అయినను గవి యవతారికలోఁ జెప్పిన

ఉ. హారికిరీంద్రవిగ్రహవిహారికి నాశ్రితబృందదుఃఖసం
హారికి ధూర్తదేవరిపుహారికిఁ గౌస్తుభసజ్జ్వలన్మణీ
హారికి హస్తపద్మగమహారికి సాగరబాలికామనో
హారికి వాహనస్ఫణవహారికి శౌరికిఁ గేలు మోడ్చెదన్.

సీ. నిండుచందురుఁడాలు నీటుకేలఁగఁజాలు మొగముపైఁ జెఱునవ్వు మొలకలాడఁ
దలిముత్తెములమించు తేటమాటాడించు నెలకూనయును దలఁ దళుకు లీనఁ
గొదమగుమ్మెదబారు నదలించితనరారు కడచూపు లక్కటికంబు నించ
జోడుగేదఁ తెల్పు సొగసుకత్తుకనల్పు మేవన్నెలకు వింతమిసిమి నొసఁగ
నలువ మొనలైనవారు తన్గొలిచిరాఁగ । గిబ్బ బాబాపయింబొల్చియబ్బురముగ
నెలమి చెన్నారఁగా వాఁగులకుగానఁ । బడియొనుక్కంటికన్నులపండువుగను.

ఇత్యాదిపద్యములనుబట్టి చూడఁగా నితఁ డాంధ్రగీర్వాణపదబహుళముగా మంచికవిత్వము చెప్పఁగలవాఁ డనియే తోఁచుచున్నది. ఈతనిగ్రంథములోనివి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

శా. నానారత్నవిభూషితాఖిలజనానందదానుసంధాయిశ్ర్యం
గానూనంబులు చారుగంధనుమ శ్రీప్రాంచన్మహాపాదపా
లీనవ్యంబులు సద్వ్యపాళిగతముల్ లీలార్ధగోత్రాళు లెం
తో నేత్రోత్సవస బు నా పఁ జెలుగొందుం దత్పురం బందునన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ప్రాంచితకీర్తి రాముఁ డు పాశగజాతుఁడు కృష్ణమూర్తి దా
మించినవేడ్క నంప జట మీఱఁగఁ గెంచి విరాధరాజితో
దంచదనూ లీలల నుదాత్తముగా యవనాశ్రము న్నతు
గ్గాంచుచు నింద్రకీలధరాలితదీప్తి నతండు భాసిలన్.—ఆ. ౨.

ఉ. రాముని ధర్మరాజు రణరంగవిరాజితు నచ్యుతప్రభున్
సీమకు మర్త్యగాఁ దలఁచి నీతివిహీనతఁ బోరఁబోకుమీ
సామము మేలు తద్విభుఁడు శస్త్రబలంబున మేటి భూమిలోఁ
గామిని రత్నయుక్తముగఁ గ్రక్కున నిచ్చి కులంబుఁ బ్రోవుమా.—ఆ. ౩.

మట్టు ప్రభువు.

ఇతఁడు సురాభాండేశ్వరము, కుచేలోపాఖ్యానము, యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రము, అను మూఁడుపద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁ డెల్లామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఈ కవి యాజ్ఞవల్క్య నియోగిబ్రాహ్మణుఁడయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు కుచేలోపాఖ్యానములోఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు:—

సీ. భ్రమరాంబికావరప్రభవదివ్యకవిత్వవిద్యాప్రవీణత వెలసినాఁడ
ఘటికాశతగ్రంథఘటనాసమంచితచాతుర్యమహిమకుఁ జాలినాఁడ,

ప్రౌఢిమ నేకకపత్నమానమహాప్రబంధకల్పనశక్తిఁ బ్రబలినాఁడ
మతియు నాలుగు చిత్రమాధుర్యవాక్యప్రగల్భనంబున నుతు ల్గాంచినాఁడ
శ్రీకుధరమల్లికార్జున శ్రీపదాబ్జ మత్తభృంగాయమాన సన్మానసుండ
నక్కవీశ్వరకరుణాప్రసాదవశుఁడ! ఘట్టుప్రభునామధేయ విఖ్యాతయశుఁడ.

ఈకవి నెల్లూరిమండలములోనివాఁడయినట్టును, అప్పటికి ఎనఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్టును, నెల్లూరిమండలచరిత్రమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. కాఁబట్టి కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఇతనికవిత్వ మంతగా నిర్దుష్టమయినదియు ప్రౌఢమయినదనియుఁ గాకపోయినను, మంచి లోకోక్తులతోను న్యాయములతోను నిండియుండి ద్రాక్షాపాకమున జదువువారి కింపుగానుండును. ఇతఁడు రచియించిన యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రము ప్రస్తుతమున నావద్ద లేదు. తక్కిన గ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

కుచేలోపాఖ్యానము.

శా. చిత్రం బెన్నఁగఁ జిన్ననాఁడె తనయుల్ శిష్యానుగుణ్యుల్ తుదన్
బాత్రు ల్గారలిదండకార్యములకున్ బ్రాయంపువారైన ని
ద్ధాత్రిం జుట్టములట్లు చూడవలదా తండ్రు ల్తనూజాతులన్
బుత్రం మిత్రవదాచరే త్తనుచు నేప్రౌఢుల్ ప్రముఖు ల్పాటిఁగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కామితవస్తుజాతములు గల్గి దయాపరులైనపుణ్యులన్
బ్రామతి నిచ్చి పుచ్చుకొనుభావము సందలపోయఁ డెంతయున్
గ్రామము క్రొత్తదైనఁ దనకర్మము క్రొత్తయె పెక్కుమాటలిం
కేమి యదృష్టహీనునకు నెచ్చటి కేగినఁ గల్గునే సిరుల్.—ఆ. ౨.

ఉ. అన్నము లేకయుండిన లఘుంబగు దేహము రక్తమాంసముల్
సున్నగు నింద్రియస్ఫురణ సుక్కు మదాళియుంబు దూరమౌ
నన్నులమిండ్రిప్రేమ చెడు నచ్యుత నీపయి నిల్పుమానసం
బెన్నటికైన జ్ఞానులకు హెచ్చు దరిద్రతసాటియే సిరుల్.—ఆ. 3.

సురాభాండేశ్వరము.

చ. తవిలినమోహపాశమున దైన్యముఁ బూని మనోవ్యథం గడుం
దివురుచు విన్ననై యవనిదేవుఁడు ప్రార్థనచేసి మొఱ్ఱకఁగా
నువిదయుఁ జేరికిం గొనక యూరక యేగను నిర్దయాత్మయై
శివశివ మిక్కిలిం గఠినచిత్తులుగారె లతాంగు లిమ్మహిన్.

చ. పరమవివేకశీలుఁడవు బాపఁడ వుత్తమవంశజుండ వీ
వెఱుఁగవె యొండ్లభూమితల నీగతిఁ గోరుట ధర్మమే మహా
దురితము లైనపట్లఁ గడుదూరముగా నెడలించి పోవుమా
మఱచుట ధర్మ మండ్రు మతిమంతులు వేదపురాణసమ్మతిన్.

ముప్పిరాల-సుబ్బరాయకవి.

ఇతఁడు కృష్ణాభ్యుదయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి చిక్కాల శేషయామాత్యున కంకితము చేసెను. ఆగ్రంథమునఁ గవి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.

మ. నను శ్రీనాథకథాసుధారససరిన్నాథాగ్రయోషాంబుగా
మానదూరీకృతసర్వకల్మషు మహాయాస్యానుగ్రహప్రాప్తసా
రనిరాఘాటనితాంతశోభికవితారాజ్యాన్వితున్ సత్సుధీ
జనసంతానవిధేయుఁ జూచి పలికెన్ సంతోష ముప్పొంగఁగన్.

సీ. అతిశయోత్ప్రేక్షోపమాద్యలంకారముల్ గొలఁకంగ ముద్దులు గులుకుఫణితిఁ
బద్యకావ్యముగాఁగఁ బ్రద్యుమ్నచరితంబు రసికు లౌననఁగను రచనచేసి
తలయుచు ద్విపదగా వెలయు సావిత్రిచరిత్ర యొనర్చితి చిత్రలీల
భద్రాద్రిఁ దగు రామభద్రునిపై నొక్క శతకంబుఁ జేసితి చతురఫణితి
నేరయుడ నరస్తుతులు నీవుసేయ వైన! భ్రాతృవాత్సల్యమెసఁగఁ బ్రబంధమొకటి
చెప్పి నా కంకితంబుగఁ జేయుమిపుడు! సుకవినుతగుణసముదాయ సుబ్బరాయ

పయిపద్యములనుబట్టి యీకవి ప్రద్యుమ్నచరిత్రమును సావిత్రీచరిత్రమును భద్రాద్రిరామశతకమునుగూడ రచియించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈకవి యెప్పటివాఁడో తెలియరాలేదుగాని నూఱుసంవత్సరములకంటెఁ బూర్వపువాఁడు. ఈతని కవనము మృదువయి మధురముగా నున్నది. కృష్ణాభ్యుదయములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. సంతుమదాదిగంధయుతసారసమీరము మీఁతిశీవఁగాఁ
గంకణఝుంకృతు ల్వెలయఁగా సురసుందరు లొయ్య నొయ్యనన్
బొంకములాఱ మాఁపఁగను భోగికులాధిపడోలికన్ రమా
పంకజగంధిఁ గూడుకొని బంధురహర్మ్యతరంగితాత్ముఁడై. — ఆ. ౧.

చ. విను చెలి జోడుకోడెలగు వేఁడివెలుంగును రేవెలుంగునున్
వనజదళాయతాక్షునకు వారిరుహాసనుఁ డింపొనర్పఁగాఁ
గనుఁగవఁ జేయ నాసయును కాంచనపుష్పము నాశ్రయించి నా
రనిశము పుష్పవంతు లను నాఖ్య వహించిరి ముజ్జగంబులన్.—ఆ. 3.

ఉ. మారశరాళికిన్ మలయమారుతపాళికి మంజులాళికిన్
మీఱుమరాళికిన్ జిగురుమెక్కెడునీలిగళాళికిన్ శశాం
కోరుకరాగ్రకేళికి మయూరకదంబము కేళికిన్ సితాం
భోరుహనేత్ర కుంది తలపోయఁ దొడంగె మనంబులోపలన్.—ఆ. ౪.

చ. కొనియెద రుక్మిణీసతిని గోపవధూవిటుఁ డడ్డమైన మా
ర్కొనియెద మద్భుజాబల మకుంఠితమైనఁగ నెల్లి మీఱ క
న్గొనియెద రంచు బంధుజనకోటికిఁ దెల్పుచుఁ జైద్యుఁ డంతటన్
గని యెదురైనవారు నగఁ గ్రక్కున వచ్చె నృపాలువీటికిన్.—ఆ ౫.

ప్రయాగ-కామేశ్వరకవి.

ఇతఁడు గోపాలలీలాసుధాలహరి యను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి రామతీర్థస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవి విశాఖపట్టణమండలపువాఁడు; వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; నారసింహపౌత్రుఁడు; సర్వేశ్వరపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వము మంచిదేయైనను శృంగారవర్ణన మితఁడు మిక్కిలి పచ్చిగాఁ జేసినందునఁ బుస్తక మిప్పటివారు చదువుట కంతగా యోగ్యమయినది కాదు. ఈప్రబంధమునుండి రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. దుండగ మేలచేసెదవు తోయజసాయక దండనిల్చి కో
దండము డించి మాచెలికి దండము పెట్టుము రెండుకన్నులన్
నిండిననీరు దోయిటను నించి శపించుఁ దదశ్రువారినిన్
దండనచేయుఫాలశిఖితండ్రిసుమీ కడుశిక్ష చేయఁగన్.—ఆ. ౨.

మ. యమునాతోయము దోయిటం గొని సముద్యల్లీల వేఱొక్క భా
మముఖాబ్జంబునఁ జల్ల నాచెలఁతయున్ స్మార్తోము గావించుచో
దుమికెం దుమ్మెదచాలు ఫుల్లనవపాథోజంబుపై నాఁగ శ
క్రమణీరోచులనీనుకొప్పు విడి వేగం గ్రమ్మెఁ దద్వక్త్రమున్.—ఆ.3.

అనంతనార్యుఁడు.

ఈకవి గాధేయోపాఖ్యానమును నేకాశ్వాసశృంగారప్రబంధమును రచియించి కామాంబకును జిన్నప్రభుకును బుత్రుఁడగు కృష్ణభూపాలుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు తాళవలింగకవికుమారుఁడు. ఈకవినిగూర్చియు నీతనికాలమునగూర్చియు మఱేమియుఁ దెలియరాలేదు. ఇతఁడు నూఱేండ్లకు లోపలివాఁడుకాఁడు. ఈతని కవిత్వము హృద్యమయి యనవద్యమయియున్నది. కవితామాధుర్యమును జూపుటకై గాధేయోపాఖ్యానములోనిపద్యముల రెంటి నిందుక్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

ఉ. మానక యింతవంత దరమా సురమాన్యపదంబుగన్న మ
న్నీని కిదేల పట్టివగ నీకృపచే వగ నేవగ న్జగ
న్మానితతత్తపోమహిమ మానప నాదవిలాసమోవు నీ
పూనిక మాపు నాపయిని మోపు వెత న్విడుమోపురంకరా.

చ. చిలుకలకు న్వచోగురుతఁ జెందుచు సప్తవిధస్వరంబులన్
బలుమఱుఁ దేనియ ల్గులుకఁ బాడెడునీలలితాంగిఁ జూచి లో
కులు మఱి కీరవాణియును గోకిలవాణియు నంగఁ దోఁచ చి
ల్కలు మఱి రామరామ యనఁ గన్నులఁ గెంపు వహించుఁ గోవిలల్.

భైరవకవి

ఇతఁడు రత్నశాస్త్రమును తెనుఁగునఁ బద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు గౌరనసుతుఁడు. ఇతఁడు భ్రమరాంబికావరప్రసాదముచేతఁ దనకుఁ గవిత్వము వచ్చినట్టు క్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పుకొనియుండుటచేత కర్నూలుమండలములోనివాఁ డయినట్టు తోఁచుచున్నది—

క. తన్నుఁ బ్రియమార వేఁడినఁ। మున్ను మునీంద్రుల కగస్త్యముని చెప్పిన యా
సన్నుతమణిలక్షణములు। చెన్నుగఁ గ్రోడీకరించి చెప్పెదఁ దెలియన్.

క. భ్రమరాంబికామహావర। సముచితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
శ్రమవిమలప్రతిభాసం। క్రమణుఁడ మతిశాలి నైన గౌరనసుతుఁడన్

„భైరవుఁడ నుభయభాషాపరీణుఁడ” నని కవియే తనకు సంస్కృతాంధ్రభాషాద్వయపాండిత్యము కలదని చెప్పుకొనెను. ఈతనికవిత్వము మొత్తముమీఁద చక్కఁగానే యున్నది. రత్నశాస్త్రములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

ఉ. నీరదము ల్దిగంతములనిండి తటిద్ఘనగర్జితంబు లిం
పారఁ మహోగ్రవృష్టికురియం బ్రభవించు నింతాతకాంతితో
నారయఁ గుక్కుటాండసమమైపడుమత్త్యము లంతరిక్షసం
చారులు పట్టుకొందురు వెసన్ వసుధం బడకుండ నేర్పునన్.

ఉ. చేత ధరింప మానవులచెంతను జేరవు భూతకోటు లే
రీతిని దుష్టవిద్య లొనరించిన నెక్కువు క్రూరజీవముల్
ఘాతలు సేయలేవు సతిగర్భముమోప సుఖప్రసూతియౌ
నాతతభాతితోఁ బ్రతిదినంబును బ్రీతి యొనర్పఁ గేతువన్.

అనముగుర్తి రంగయ్య.

ఇతఁడు యాదవగిరిమాహాత్మ్య మనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మయామాత్య తనూభవుఁడు. ఈకవి తనగ్రంథమును రావూరి వేంగామాత్యున కంకితము చేసెను. కవి యెప్పటివాఁడో సరిగా తెలియదు గాని నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వపువాఁ డనుటకు సందేహము లేదు ఈతనికవిత్వము శ్రావ్యముగానే యున్నది. యాదవగిరి మాహాత్మ్యములోని రెండుమూడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. పిసుగులఁబోలు నెండసెగఁ బెట్టి పైరులు వాడిపోయినన్
మడిమడిఁ దప్ప నేతములు నాటుచు; బావులు త్రవ్వి కారుపై
రిడి యొకకొన్ని బాన లటు లెత్తుచు గాడ్పులదూలి సారనీ
రెడలినఁ జూచి యెక్కటడి యిత్తురు హాలికు లశ్రుధారలన్.—ఆ ౩.

చ. బెళఁకులు నేర్పఁ జూపు తిరు వెల్లు లపారగఁ జల్లె మేనిడాల్
కెలఁకులఁ జూడఁజూడఁ బెనఁగెం జనుఁబూపలు సిగ్గుదేరఁ జే
కృలికవ సన్నమూలువడి కన్నడు మెక్కడనుండివచ్చెనో
చెలు లొకనాఁడు కేరుపనిసిగ్గు వధూటికి నాఁడు నాటికిన్.—ఆ. ౪.

ఉ. వాలికచాగు వేఁగుజడ వారిపయింబడి తేలియాడుచున్
వ్రాలఁగ, నీలహంస మని వారిరుహంబని డాయ, నొక్క ప్రో
యాలి మెఱుంగుమో మమరె నవ్వల నివ్వల రాహుకేతువుల్
బాలిని డాయ వారియెడఁబ్బ్వనపగ్వసుధాంశుఁడో యనన్.—ఆ. ౫

తామరపల్లి-తిమ్మయ్య

ఇతఁడు శేషధర్మమనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి శ్రీరామాంకితముచేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; పరణయామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఇతఁడుండినకాలమేదో తెలియదు. నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండును. ఇతనికావ్యమునం దపప్రయోగములు కొన్నిగలవుగాని కవిత్వము మొత్తముమీఁద చక్కనిధారకలదయి శ్రావ్యముగా నుండును. ఈతనిశేషధర్మములలోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. తోడికులాంగన ల్మణులతోఁ గనకంబులతోడ వెండితో
వాడలవాడలన్ సిఁకి వస్త్రలు వెట్టుచు నాథపుత్రులం
గూడి సుఖింపఁగా మనము కూటికిఁ గూరకుఁ జిక్కి బిడ్డల
ల్గాడఁగ నెల్లకాలము మహాత్మ కనుంగొనుచుండ శక్యమే —ఆ. ౧.

మ. మును పోషించినపుత్రమిత్రవనితాముఖ్యుల్ స్వకార్యంబులం
జని యొందేఁ జన వాంఛ జపతపస్స్వాధ్యాయము ల్బాసి దు
ర్జనులం గూడి పరాపకారనియతిం బ్రౌఢత్వము ల్చూప నా
పెనుపాపంబున గర్భవేదనలు పైపెట్టుకొన్న నెట్లేగుదన్.—ఆ. ౩.

ఉ. అక్కడనున్నయాపశుమృగాదులు తావకపాదపద్మముల్
దిక్కని ముక్తికామినికి దీవన లిచ్చు సుపర్వ లింతయున్
నిక్కమ యిగ్గిరీంద్రమున నిల్వఁగవచ్చును బణ్యశాలికిన్
గక్కసమౌ మహాదురితకర్ములకున్ వసియింప నిచ్చటన్ —ఆ. ౫.

నారన సూరన.

ఇతఁడు వనమాలివిలాసమను కావ్యమునుజేసి, కొండూరి యక్కదండనాథుని కంకితముచేసెను. నావద్దనున్న యీగ్రంథముయొక్క ప్రతి యసమగ్రమయినది; అవతారిక లేదు. కృతిపతిమంత్రియు దండనాథుఁడునయి యజ్ఞముచేసిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. కవినారనామాత్యుని కుమారుఁడైన నియోగివిప్రుఁడు. ఇతఁ డాధునికుఁడని చెప్పుటకుఁ గవికాలనిర్ధారణముచేయుటకుఁ బుస్తకమునం దాధారమేదియుఁ జిక్కలేదు. ఈతని కవిత్వము సలక్షణమయి మృదువుగానున్నది. వనమాలివిలాస

ములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. గొజ్జఁగినీరుపోసి పసుపూర్చి సుచందనవాసిఁదోఁచి లా
మజ్జకతాళవృంతముల మాటికిఁ ద్రిప్పఁగ రాలుశీకరం
బజ్జలజాక్షుచెక్కిళులయందుఁ దనర్చె ముఖేందుసుజ్వరం
బుజ్జ చేతఁ గూడఁబడియున్న యుడుప్రకరంబుచాడ్పునన్.—ఆ. ౧.

చ. మెఱయు కపోలపాళికలమీఁదఁ జలత్కణికుండలద్యుతుల్
గిఱికొన ఫాలభాగమునఁ గ్రించి దుదంచితనర్తనంబులై
కొఱికురు లింపుచేయఁ గమనీయవిలోచన లూఁచి రావలల్
కొఱలి భవద్యశోమహిమ కోనలి మాటికిఁ జెప్పుచుండఁగన్—ఆ. ౨.

చ. కలమధురంబులైన కలకంఠివచోరచనాగుంభనం
బులు విని సిగ్గునం బలుకుపూనిక లెల్లను బోవడించి మూఁ
గలవలె నోళ్లు మూసికొని కాననసీమలఁ జేరియున్న కో
కిలముల బుజ్జగించి పలికించు మధూదయమాత్రసంగతిన్.—ఆ ౩.

ఉ. తొల్లియు మోసపోయితివి తోయరుహానన పెక్కుమాఱు లో
చెల్ల మదీయధూర్తసఖులచేతనె యిప్పుడు నమ్మి కానె నీ
యుల్లము సారెసెత్తు లిడుచున్నది యీక్రియ నాఁడు మంచు నా
కల్లకథాంబు లింతటివి గాఁ దలపోయు నరాళకుంతలా.—ఆ. ౪

పోడూరి పెదరామామాత్యుఁడు.

ఇతఁడు ఆఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శివరామమంత్రికిని సీతమాంబకును బుత్రుఁడు. ఇతఁడు శివరామాభ్యుదయ మను ద్వ్యర్థికావ్యమును రచించెను. ఇతఁ డీగ్రంథమును గురజాల వీరయార్యుని ప్రేరణమునఁ జేసెను. కవి కృతిప్రేరకుని తన గ్రంథమునందు

సీ. ఏమంత్రితిలకుఁ బూర్వుఁ డిలఁ జమత్కారభారత మొనర్చె శ్రీరంగరాజనాముఁ
డేమంత్రిముఖ్యుతాత యామల్లయజ్వ దాక్షాయణీపరిణయగ్రంథమందె
యేమంత్రితాత యజ్ఞామాత్యుఁ డొనరించె సప్తసంతానముల్ సరవితోడ
నేమంత్రిపిత పార్వతీశ్వరుఁ డాపదుదాత్తుఁడై పద్యగద్యంబు లంద
నట్టిగురజాలకులకలశాబ్ధిసోముఁడు। రసికుఁ డివటూరిమల్లనారాధ్యశిష్యుఁ
డభవపూజాధురంధరుఁ డైన పేరనఘుఁడు సాంఖ్యాయనసగోత్రుఁ డైనయతనియాజ్ఞ,

ఇట్లు వర్ణించి, అతఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లుగా నీక్రిందిపద్యములను జెప్పికొని యున్నాఁడు.—

సీ. అనఘభారద్వాజమునిగోత్రజాతు నాపస్తంబసూత్రుఁ బ్రశస్తచరితు
ఘనునిఁ బోడూరి వేంకటమంత్రివరునప్త మహితధీబాపయమంత్రి పౌత్రు
శివరామమంత్రికి సీతమాంబకు సూనులై మించు బాపార్య రామ రా
ఘవులమువ్వురిలోన గణన కెక్కినపెదరామకవీంద్రు శ్రీరమ్యచరితుఁ
జిత్రయమకాంధ్రసంస్కృతశ్లేషకవిత । రచనసేయంగ నేర్చి భారతికరుణను
రాజవిద్వత్సభలయందుఁ బూజితుఁ డగు । నన్నుఁ బిలిపించి పలికెఁ బ్రసన్నఫణితి.

సీ. నీవంశపూర్వధీనిధి కొండకవి చెప్పె భార్గవాభ్యుదయప్రబంధ మెలమి
నీయన్న బాపమంత్రి రచించె నొగి నుషాకన్యకాపరిణయకావ్య మెసఁగ
నీతమ్ముఁ డసమునం దనిరోష్ఠ్యజానకీకళ్యాణకృతి గామకవివరుండు
నీవు ప్రౌఢోక్తిని ర్మించినావు కౌసల్యాపరిణయాది సరసకృతుల
మఱి యుదాహరణాది సుకృతులను । సంస్కృతాంధ్రకవితఁ జెప్పఁజాలినట్టి
ప్రౌఢసత్కవి నీవె ధరాతలమున । గలితగుణగణ్య పెదరామకవివరేణ్య.

ఈ పెదరామకవి సంస్కృతాంధ్రకవులను స్తుతించినపిమ్మట శ్లేషకావ్యములకు మార్గదర్శియైన పింగళి సూరనామాత్యు నిటు పొగడియున్నాఁడు —

ఉ. శ్లిష్టకవిత్వవైఖరివిచిత్రత రాఘవపాండవీయ ము
త్కృష్టముగా రచించి జగదేకనుతుల్గని ధాత్రిలో నవ
ప్రస్థ యనంగఁ బద్మభవసన్నిభుఁడైనమహాకవీశ్వరా
భీష్టసమప్రభావుఁ డగుపింగళిసూరకవీంద్రుఁ గొల్చెదన్.

కావ్యప్రేరకుఁడైన గురుజాల పేరయామాత్యుని యభీష్టప్రకారముగా నీగ్రంథమును గోదావరిమండలములోని యాచంటగ్రామమునందలి రామలింగేశ్వరస్వామికిఁ గంకితము చేయుటచేతనే కవి గోదావరిమండలములోని వాఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది. ఈతనికాలము నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదుగాని యితఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతనికవిత్వధార యనర్గళమయి మృదువుగా నున్నది. కవితాధోరణి తేటపడుటకయి శివరామాభ్యుదయములోని రెండుపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

చ. తరమె నుతింపఁగా నగణితస్ఫురితాంకతఁ దద్ధరాధినే
త గనికుఁడౌ నసంత వసుధారథుఁ డుగ్రవుగారి భీముఁ డా

ర్వర నుతి కెక్కి-మించె వృషవాహసమాఖ్యుఁ డహీనసద్గుణో
త్కరవరుఁ డాజిభీకరనితాంతపరాక్రమశాలి యానసన్.—అ. ౧.

మ. అలరన్ దత్సుకుమారభానురసహాయుఁ బొప్పఁగాఁ దారకో
జ్జ్వలనామాహితదాసకాంక్ష విబుధాంచద్భృత్యయాదాన నా
కులసత్సంతతిఁ జూడవచ్చె నమితాత్ముం డంపుమీఱంగ మం
జులతారామమహోధ్వరాజితవరాంకు ల్గలునన్వీటికిన్.—అ. ౨.

రామావఝ్ఝల-కొండుభట్టు.

ఈకవి కపిలగోసంవాద మనుపేర నధ్యాత్మవిద్యాప్రతిపాదకమగు నాల్గాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునురచియించి యహోబిలనృసింహస్వామి కంకితముచేసెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; నరసావధానికిని అక్కమకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడించుమించుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందటి వాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతని కవిత్వము మృదువయి నాతికఠినమయి శ్రావ్యముగానున్నది. కపిలగోసంవాదములోని యొక్కొక్క యాశ్వాసమునందలి పద్యము నొక్కొక్కదాని నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ద్వైతముచే ననిత్యసుతదారధనాద్యఖిలైహికోత్సవ
వ్రాతములందు దైవతనివాససుఖంబులయందు లోలుఁడై
పాతరలాడువారల కపారత నిత్యసుఖాబ్ధిఁదేల నే
భాతి లభించు సద్గురుకృపామహిమం బొడగూడ దేనియున్.—అ. ౧.

శా. ఔనా మీమదులం దనూనతయు యజ్ఞానూనయా దేవిపైఁ బూన మే
మానాతిం జెనకంగఁ జాలుదుమె మీయాలాపము ల్గర్వరా
ద్గానం బోయెద మందు నేమగునొ యం చాదేవదేవోత్తముల్
గానంబోయిరి యమ్మునీంద్రునిసతిన్ గాపట్యవేషంబులన్.—అ. ౨.

శా. వేదాంతార్థసముజ్జ్వలాగ్ని భవసద్విజ్ఞానదీపంబుఁ దా
నాదిన్ మానసహుం గరంగఁగ సముద్యల్లీలమైఁ బూని స
మ్మోదం బొప్పఁగ హృద్గృహాంతరవసన్మోహాంధకారంబు వి
చ్ఛేదంబై చనఁ జొచ్చి యందుఁగలయన్ శేషాహిభూషున్ బరున్.—అ. 3.

ఉ. ఆపరమేశ్వరుండు సకలాంతరబాహ్యములందు నెల్లఁ దా
వ్యాపకుఁ డౌట లింగమనవందును బింబితుఁ డయ్యె నందుచే

రూపరి జీవుఁడై మిగులమూఢిని గర్తను భోక్తనంచు సం
తాపము నొందుచుండుఁ దనుఁ దాఁ గనలేమిని నెల్లభంగులన్.—ఆ. ౪.

మ. ప్రతిబింబంబు లనంగ దుర్విషయదుష్ప్రజ్ఞావిదుర్వాసనల్
సతతంబున్ మదిలోనఁ బాదుకొన నిశ్చాంచల్యముం బొంద నీ
కితరభ్రాంతులఁ ద్రిప్పుచున్ శ్రవణవాగిత్యాదిసంసర్గసం
గతులం బన్వకొనంగలేనియపియాఁ గౌటిల్యమాలిన్యముల్.—ఆ ౫.

ఉ. చక్కెర పుచ్చకాయవలె సంతనగా నొనరించియుంచ నం
దెక్కడనైనఁ జేఁదు గలదే విను మాత్మయఖండరూపమై
పిక్కటిలంగ వే ఱొకటి భేదము తోఁచునె యెట్లుచూడఁ దా
నొక్కటియొక్కటే నిజము నొక్కటి యున్నదియు న్విచిత్రమే.—ఆ. ౬.

మా ర య క వి.

ఇతఁడు మైరావణచరిత్రము పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; సర్వయామాత్యునికుమారుఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణదోషములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మృదువయి మనోహరముగా నున్నది. కవనధోరణి తేటపడుటకయి మైరావణచరిత్రములోని రెండుమూడు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. చెప్పఁగరానిమాయల విచిత్రపురూపులు దాల్చి యింక వాఁ
డెప్పుడువచ్చునో యిటకు నేమతియుండినఁ గార్యమంతయుం
దప్పునుగాన రాఘవులు దద్దయుఁ గాంచుకథంబు గొబ్బునన్
జొప్పడఁ జెప్పుఁడీ తెలియ సూనృతవర్తనులార నావుఁడున్ —ఆ. ౧.

ఉ. మారుని మోహనాంబకముమూఁడికని ప్రాణము లైదు నున్న బం
గారపుబొమ్మకీతిఁ దొలుకారుమెఱుంగులప్రోకభంగి శృం
గారరసంబువం దొలఁకఁగట్టి పువ్వులయెత్తురీతి న
న్నీరజగంధివచ్చి తగ నిల్చెను ప్రీతిని భర్తముందటన్.—ఆ. ౧.

చ దనుజ దురాత్మ నీకు నిఁకఁ దస్కరవృత్తినిజొచ్చి మాయలన్
దినకరవంశ్యులం దొడరితెచ్చినపద్ధతిఁ బోవరాదు సా
ఘనతరవాలరోమమునఁ గట్టి జగంబులు మెచ్చ నిన్ను న
య్యనిమిషులెల్ల భీతి నిట కడ్డమువచ్చినఁ గావఁ జంపెదన్.—ఆ. ౨.

పరశురామపంతుల లింగమూర్తి

ఈకవి సీతారామాంజనేయమనెడు మూడాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; రామమంత్రికిని తిమ్మాంబకును బుత్రుఁడు; మహాదేవయోగి శిష్యుఁడు. ఈగ్రంథము ప్రథమాశ్వాసము తారకయోగమును గూర్చియు, ద్వితీయాశ్వాసము సాంఖ్యయోగమును గూర్చియు, తృతీయాశ్వాసము రాజయోగ మనఁబడెడి యమనస్కయోగమును గూర్చియు, తెలుపును. ఈ సీతారామాంజనేయ సంవాదము బహుజనులచేఁ జదువఁబడెడు జనప్రియ మైనపుస్తకముగా నున్నది. కవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృద్యముగా నున్నది. ఈకవి తనపాండిత్య ప్రకటనమునకయి యిట్టి వేదాంతగ్రంథమునందు సహిత మేకాక్షరద్వ్యక్షర పద్యములను జొప్పించియున్నాఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమునం దుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది సీతారామాంజనేయ సంవాదమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ప్రాపుగ రామనామము నిరంతరమున్ భజియించువా కిం
బాపములేదటంచుఁ బెనుపామును బట్టఁగవచ్చు నగ్నిసం
దీపితలోహఖండము నతిత్వరితంబుగ మ్రింగవచ్చు బ
లోత్కపము పెంచుపెద్దపులిగోళ్లు దీయఁగవచ్చు నిద్ధరన్.—ఆ. ౧.

చ. నమ్ము మనమ్ములో ననుదినమ్ము వెలుంగుచిదాత్మసత్ప్రభా
వమ్ము నిజమ్ము నేనె నిధనమ్మును సంజననమ్ము రూపవ
ర్ణమ్ములుఁ గర్తృకార్యకరణమ్ములు వర్ణగుణాశ్రమాభిమా
నమ్ములు నాకు లే వనుచు నమ్మగునావచనమ్ము నెమ్మనిన్ —ఆ. ౨.

శా. గానంబున్నటనంబుఁ దాళగతులం గావించుచున్ జూపువి
ద్యానైపుణ్యముఁ జూపుచున్ శిరముమీఁదం గల్గుపెందొంతరన్
బూనం గైకొనునాట్యశీలునిగతిన్ బుంఖానుపుంఖోజ్జ్వల
ధ్యానార్థానుభవజ్ఞుఁ డయ్యు బుధుఁ డానందాత్ముఁ గాంచున్నదిన్.—ఆ. ౩.

పరశురామపంతుల రామమూర్తి.

ఈకవి శుకచరిత్ర మనెడి యైదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను, ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; సీతారామాంజనేయసంవాదమును రచియించిన లింగ

మూర్తిపుత్రుఁడును శిష్యుఁడును; ఈతని తల్లి లింగాంబ. కవి తన తండ్రినిగూర్చియు దన్నుఁగూర్చియు నిట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

సీ. ఆత్మభూశుఁడుగాని యాత్మభూశుఁడుగాఁడు నిగమాగమాంతార్థనియతిదోఁపఁ
బురుషోత్తముఁడుగాని పురుషోత్తముఁడుగాఁడు సజ్జనానుగ్రహాసరణి వెలయ
మృత్యుంజయుఁడుగాని మృత్యుంజయుఁడుగాఁడు సర్వప్రపంచోపశమన మమర
నమృతసిద్ధుఁడుగాని యమృతసిద్ధుఁడుగాఁడు ఘనరసాధిసమఁధనము దనర
నలుచుఁ దా వ్యతిరేకాన్వయప్రసిద్ధి। లను ప్రత్యక్షముగ నజుఁ డచ్యుతుండు
నభవుఁడమరేంద్రుఁడైయెప్పు వసివలెఁడె। లింగమూర్తియు నాగురులింగమూర్తి.

గీ. అమ్మహాలింగమూర్తి లింగాంబికాస। మారుఁడఁ దదీయసేవానుమతుఁడఁ బరశు
రామపంతులమలకంజరాజికర్య। మాకృతిని బొల్చు రామనామకుఁడ నేను.

ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డయినట్టు తోఁచుచున్నది. ఇతఁడు రచి రచియించిన వేదాంతగ్రంథ మయినను కవిత్వము మృదువయి హృదయరంజకముగా నున్నది. శుకచరిత్రములోని కొన్ని పద్యములను గవితాధోరణిని జూపుటకయి యిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. కాయవనంబునన్ ధనువుగా భ్రుకుటిం గుఱిచేసి నారిగా
వాయువు గూర్చి చూపులను వాఁడిశరంబులఁ బూని వణ్ముఖిన్
బాయనిదృష్టి మాటుగొని మానసముఖ్యమృగంబులన్ సుఖో
పాయముగా వధించుమృగయారతు లుందురు తప్పురంబునన్.—ఆ. ౧.

మ. లలనా యౌవనభూమి కెల్లపుడు వాలాయంబుగా నప్సరో
లలనారత్నము లేగి యాఘుకులపాలం గల్గు సేవంతికా
లలనాతీరరసాలజాలకుల నేలాడోలలం గేళిలీ
లల నాట్యంగొని యాడుచుందురు బాలా కంటివే యిచ్చటన్ —ఆ. ౨.

ఉ. ఏనెఱిసైనఁ ద్రిప్పిన హృదింద్రియబుద్ధులహంకృశంబు పూ
ర్వానుభవాభిలాష' ఘయంబులకే చను వాని మల్పి నా
నాగమాంత శాస్త్రవచనశ్రవణాదుల నిల్పి తత్సమా
ధానమె మన్ననిపరనిధానముగాఁగొని యభ్యసించెదన్.—ఆ. ౩.

ఉ. యోగిజనాశ్రితానిలనియోగము సాధకలక్ష్యలక్షణో
ద్యోగము దేవదత్తనినియోగము సంతతముక్తికామినీ
భోగము నిత్యసత్త్వగుణభాగము దృష్టపరాత్మజీవసం
యోగము నొందఁజేయు భవయోగవియోగము రాజయోగమున్.—ఆ. ౪.

మ. జనకుం గాంచితి భేదవాదమతముల్ ఖండాడితిన్ శక్తివా
దిని భంగించితి నాగమాంతమతయుక్తి న్నిల్పి మెప్పింప న
గ్గని మోహించినముక్తికాంతను మహాకల్యాణయుక్తంబుగా
నెనయంగూర్చి నతండు దానిఁగొని యే నేతెంచితి న్వేదుకన్.—ఆ. ౫.

వేగినాటి కొండనార్యుఁడు.

ఈకవి వివేకసింధువనెడి యైదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచించెను. ఇతఁడు వేగినాటి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. మొట్టమొదట నీవివేకసింధువును నాంధ్రవచనకావ్యమునుగా రచియించిన ముకుందయోగిని కవి యీక్రింది పద్యమున స్తుతించియున్నాఁడు—

మ. వినుతింపన్ భవరోగవైద్య మగునీ వేదాంతశాస్త్రంబు పా
వనమై యుండఁ బ్రవీణతన్ వచనకావ్యం బొప్పఁగాఁ జేసి స
జ్జనులం బ్రోచినపుణ్యమూర్తి విమలస్వాంతుండు విజ్ఞానశా
సనుఁడైనట్టిముకుందమూనికి నమస్కారంబు గావించెదన్.

ఈకవియు నూఱేండ్ల క్రిందిట నుండియుండవచ్చును. శుకచరిత్రమునందు వలెనే యీ వివేకసింధువునందును వ్యాకరణ విరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కనఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద కవిత్వము మృదువయి శ్రావ్యముగా నున్నది. కవనరీతి తేటపడుట కయి వివేకసింధువునుండి కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి—

చ. కడువడిఁ గర్మమార్గ మనుకాఱడవిం బడి విభ్రమించుచున్
జడమతి నింద్రియార్థఫలసంచితతిక్తకషాయసారముల్
దడఁబడఁగ్రోలి దుర్వ్యసనదాహముచేన్ వెసఁ డొంది స్రుక్కి మీ
యడుగులు గాంచితిన్ నను గృపామృతమానఁగనిచ్చి ప్రోవవే.—ఆ. ౧.

మ. వడిగాఁదీసి ధనుర్ధరుండు విడువం బాణంబు నెందాఁక న
వ్వడిగల్గున్ శర మంతదాఁక నడుచున్ వచ్చెనయచోటనే
పడుఁ బ్రారబ్ధపుఁగర్మవేగమున నాపర్యంతమున్ దేహముల్
పడ వావేగము తూలినం బడును జూ భగ్నంబులై మేదినిన్.—ఆ. ౨.

మ. సమతన్ మేఘుఁడు వారిధారలు మహిన్ సంప్రీతి వర్షింపఁ బ
ల్లములై యుండినచోట్ల నీరు నిలుచున్ రక్షింపఁగాబండపై

దుగుకున్నీరము నిల్వ దట్లగుట నెదుం బాత్ర మూహించి యు
త్తమునందుం దగ బ్రహ్మవిద్య నిలుపన్ ధర్మంబు చింతింపఁగన్.—ఆ. 3.

మ. తనువుల్ స్వప్నమనోరథంబులక్రియన్ దండోపతండంబులై
యనయంబుం బొడమాఁగి బోవు నివి కర్మాధీనసంప్రాప్తముల్
ఎనయ న్నాకును వీనితోఁ దగులు లే దెల్లప్పుడున్ నే ఘనం
డను నిత్యుండ నిరామయుండ విమలుండన్ సాక్షిచైతన్యుఁడన్.—౪.

ఉ. అప్పుడు పుట్టినట్టిశిశువందును జవ్వనియై మిటారియై
యొప్పులకుప్ప యైనవికచోత్పలలోచనయందు వార్ధకం
బుప్పతిలంగ నున్నముదియు గ్మలియందును నిర్వికారుఁడై
చెప్పెడి దేమి యొందు సమచిత్తుఁడు షండుఁడ యెంచిమాడఁగన్.—ఆ. ౫.

వాసుదేవయోగి.

ఈకవి జీవప్రబోధమనెడు నాలుగాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. యోగశాస్త్రము లనుపేర రచియింపఁబడిన వేదాంతగ్రంథములలో ననేకములకంటె నిందలికవిత్వము సలక్షణమయి హృదయంగమముగా నున్నది. కవి యేకాలపువాఁడో తెలియదు గాని నూఱుసంవత్సరముల పయివాఁ డని తోఁచుచున్నది. జీవప్రబోధములోని కొంతుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. అనవరి జీవుఁ డిట్లుమఁ బ్రయత్నముఁ బ్రాప్యపదంబు లేక తా
ననయము ఖండమై జగములందును గారణకార్యరూపతం
బెనఁగొనియున్నయాత్మ కొకపిండపదంబుఁ బ్రయత్నసాధనం
బును నసఁ గల్గునే యనుచు బుద్ధికిఁ దోఁచెడి వీనిఁ జెప్పవే.—ఆ. 3.

కు. అంధతమిశ్రసక్రత్యనుగతాత్ముల శుద్ధశరీరశుద్ధిచే
బంధవిముక్తి గోరి కరిభంగిని నీట మునుంగ దేహదు
ర్గంధము వాయుఁగాక భవకర్గనిబంధవిముక్తి కల్గునే
బంధురరాగరోషములఁ బాసిన శుద్ధతఁ గాక జీవుఁడా.—ఆ. ౪.

కానాల నరసింహకవి

ఈకవి హరివంశములోని యాశ్చర్యపర్వమునందలి శేషధర్మముల నెనిమిదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; వాసిష్ఠగోత్రుఁడు; వేంకటేశయామాత్యపుత్రుఁడు; ఈతనివాసస్థలము తఱిగొండగ్రామము; ఇతఁడు తనశేషధర్మగ్రంథమును తఱిగొండ నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈతనికాల మేదియొ తెలియరాలేదు. ఇతఁడు తనగ్రంథమునందు

'గీ. ఆంధ్రవిద్వజ్జనాచార్యు నన్నపార్యు । సుజనగుణమాన్యు సోత్పలసోము సోము
సుకవిరాలంకృతిభ్రాజిసోమరాజి । సత్కృపాసనాథు శ్రీనాథు సన్నుతింతు'

అని యాంధ్రకవులను వర్ణించుచోఁ దమనందవరీకులలో సుప్రసిద్ధులైనపెద్దనాదికవులనుసహితము వర్ణించియుండలేదు. ఇంతమాత్రముచేత నితఁడు పెద్దనాదికవులకంటెఁ బూర్వుఁడనికాని వారితోడి సకాలికుఁడనికాని చెప్ప వలనుపడదు. ఇతఁడించుమించుగా నూఱునూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. అక్కడక్కడఁ గొన్నివిలక్షణము లైనప్రయోగము లున్నను కవిత్వము మొత్తముమీఁద మృదువయి నిరర్గళధార కలదిగా నున్నది. ఈతనిశేషధర్మములలోనుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.

చ. పటుతరమేఘమండలవిభాసితసౌధచయోపరిస్థితో
త్కటవరహేమకుంభసముదాయధగద్ధగితోరుకాంతివి
స్ఫుటచపలాకృతి న్మెఱయుఁ జూడఁగవచ్చినవార లెల్ల ని
చ్చటఁ గలచంచలల్ కనునచంచల లంచు భ్రమింతు రెంతయున్ — ఆ. ౧.

చ. ఘనవిషజంతుపూరిత మగాధము కూపము దీనఁ జూడు నీ
వొనరఁగఁ గూఁతు నియ్యవు తిలోదక మియ్యవు గాన దాన మా
తనువులు జీర్ణతం బొగసె దారుణరూప సమేతకూపమం
దున వసియున్నవార మతిదుఃఖసమాకులతన్ మహాత్మకా. — ఆ. ౨

శా. దారాపత్యయుతుండ దకించనుఁడు విద్వాంసుండు వేదాంతమా
ర్గారూఢుండును వృత్తిహీనుఁడును నిత్యానందుఁడున్ శ్రోత్రియుం
డైగా జిల్లినబ్రాహ్మణోత్తమున కత్యానందులై జీవనం
బీరే దాతలు పొందరే సుగతు లుర్వీశా ధరామండలిన్. — ఆ. 3

ఉ. నీసము లెందఱో శమనునింటికిఁ బోయిరి నీకుఁ జావురా
దాసరుఁ బుట్టినిల్లయి మహాకలుషంబు లొనర్చి సభ్యులన్

మోసముచేసి నేఁ డిటులు మూల్గిఁ బోవునె తత్ఫలంబు నిక్
భాసినఁ గల్గు మా కఖిలభాగ్యము లేమము కాలుఁబ్రోలికిన్.—ఆ ౪

మ. అమచున్ దూతి మహీవరా సుతకళత్రార్థంబుగాఁ బాపచిం
తన లగార్జఁజేసి వాని నిరవందం బ్రోతు రంతంబునన్
దనవెంటం జనుదెంతురే కడపటన్ గానొక్కఁడే పోవుటల్
గనియున్ మోహలతానిబద్ధు లగుచున్ గానంగలే రింతయున్.—ఆ ౫.

మ. పరిచయం బానును బుత్రపౌత్రయుతుఁడై సంప్రాప్తసర్వేష్టుఁడై
యతిసంతోషముమీఱఁగా మెలఁగి దేహాంతంబునన్ లోకపా
లతతుల్ పూజ లొనర్ప సర్వసుఖసంప్రాప్తుండునై క్రమ్మఱన్
క్షితిపైఁ బుట్టెను జక్రవర్తి యగుచున్ జేతోముదం బొప్పఁగన్.—ఆ. ౬.

చ. పొలుపగు కాంచనంబుఁ దిలపుష్పము నచ్చెలి నాసికోపమం
బలరఁగవచ్చి దానిసమ నాటకుఁజాలక యూర్ధ్వదృష్టిఁ గొ
మ్మలఁ దలక్రిందుగాఁ దగుల మూలగఁజేసి ఫలించు వేళ మే
నులు విడిచెన్ నలంగఁడె సుగంధయుతన్ బలవద్విరోధియై.—ఆ. ౭

ఉ నీవును దీపదానములు నెమ్మిఁ జేయుము దాన మోక్షమున్
శ్రీవరుఁ డిచ్చుజ్ఞానమును జేకుఱు జ్ఞానముచేత మోక్షమున్
భూవర నీకుఁ గల్గు హరిపూజ లొనర్పుము కార్తికంబునం
దీవిమలేతిహాసము మహిన్ వినువారికిఁ గల్గుసౌఖ్యముల్.—ఆ. ౮.

రామనామాత్యుఁడు.

ఈకవి గయోపాఖ్యాన మనెడి రెండాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మామంత్రిపుత్రుఁడు. గయోపాఖ్యానమునకు కృష్ణార్జునసంవాదమని నామాంతరము గలదు. ఈతఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁ డయి యుండవచ్చును. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీమదహోబిల నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధము లైన ప్రయోగము లనేకము లున్నను, మొత్తముమీఁద కవిత్వము సరసముగానేయున్నది. గయోపాఖ్యానములోని పద్యములు రెండిందు క్రిందఁ జేర్పఁబడుచున్నవి.—

ఉ. వారిజనాభ నీ వనప వాసవనందనుఁ డున్నచోటికిన్
హిమాద్రిధైర్యునకుఁ జెప్పితి బుద్ధులు పెక్కురీతులన్

భూరిదయాబ్ధి యాఘునిబుద్ధికి నేమని యెంచిచూడ నీ
ధారుణిఁ బాండవేయులకు దాపునుదండయు నీవెకా హరీ — ఆ. ౧.

ఉ. ఏమని చెప్పవచ్చు బళి యీబలపార్థులబాహువీర్యముల్ ని
రాముని సాటి వత్తురు శరాసనవిద్యకు ధీరధైర్యముల్
హేమమహీధరంబునకు నెక్కువ వీరలతోడ మార్కొనన్
సోమధరుండు వాసవుఁడు సూర్యకులోద్భవుఁడైన నోర్తురే. — ఆ. ౨.

పోచన.

ఈకవి చంద్రాభ్యుదయ మను ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతనితండ్రి నృసింహసోమయాజి. ఈచంద్రాభ్యుదయము అమ్మనమంత్రి కుమారుఁడగు చిన్నయామాత్యున కంకితము చేయఁబడినది. ఈకవికాల మేదో తెలియరాలేదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకంటెఁ బూర్వమునం దుండినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈప్రబంధము శబ్దాలంకారములతోనిండి శ్రావ్యముగా నున్నది. చంద్రాభ్యుదయములోని పద్యములు రెం డిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

చ. తిమిరపుజవ్వనంబున నతీతసతీతనవృత్తమైనచి
త్తముతమి పౌరవారవనితాజనతాజనితానురాగయో
గమున ముఱింగి దర్పకవికారము తోరముగా ఘటింపన
క్కుమరుమిటారిబారిపడి కుఁరివృత్తిఁ గ్రమక్రమంబునన్. — ఆ. ౧.

చ. అన విని గుండె జల్లుమన నవ్వనితామణి యమ్మచెల్ల యీ
యన మదనాతురత్వమని యాత్మఁదలంచి తలంచి సాధ్వసం
బును వెఱఁగుం దడంబడఁగఁ బొంపిరినట్లను భర్తతోడని
య్యనువున మిమ్ముఁ బ్రోవఁగ మహాత్మ యొరుల్ మన కెవ్వ రియ్యెడన్. — ఆ. ౨.

పెనుపల్లి బాపనామాత్యుఁడు.

ఈకవి సీతావిజయమను నేకాశ్వాసప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; కోనయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని కవిత్వమునందు లక్షణవిరుద్ధములైనప్రయోగము లక్కడక్కడఁ గానఁబడుచున్నవి కవనరీతి తెలియుటకయి సీతావిజయమునందలి రెండుపద్యము లిం దాహరింపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. పోల శతాననుండు శివపూజ యొనర్చుచు నుండి యంతలో
నాలనువార్త కర్ణములయందు వినంబడ నుల్కి యుగ్రుఁడై
చాలను దేవపూజయని చారులఁ గన్గొని యేమి మత్పురీ
జాలఁగ నందనున్ గలుగుచందము తోఁచెను జెప్పుఁ డంతయున్.

ఉ. భూరిరయంబునం దొడరి భూసుత కన్నుల నెఱ్ఱచేసి యా
రోషశతాస్యు ద్రుంగి తరి యొక్కట బాణసహస్రకోటి తా
నారజనీచరేంద్రుతనువందును గ్రుచ్చిన నెత్తురొల్కఁగాఁ
బోవుచు వాఁడు నొప్పెసఁగెఁ బూచినమోదుగుచెట్టుకైవడిన్.

చదువుల-సోమలింగయ్య.

ఈకవి మదనసాయక విలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును రచియించి శ్రీశైలమల్లికార్జునున కంకితము చేసెను. ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; గారుత్మతద్యుతి గోత్రుఁడు. వేంకటాచలమయారాధ్యునకును అన్నపూర్ణమకును పుత్రుఁడు. ఇతఁ డేకాలపువాఁడో సరిగాఁ దెలియరాదు. ఇంచుమించుగా నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండెయుండును. ఈతనికవిత్వము మృదుమధురపాకమున వెలయుచున్నను నిరుపమమైనది కాదు. ఒక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కటి చొప్పున నిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడిన పద్యములనుబట్టి కవియొక్క కవిత్వరీతి కొంతవఱకు తేటపడవచ్చును —

చ. చలిశశికాంతసంఘటితచారుసువర్ణవికారసౌధమం
దును నెనలేనిగద్దెపయి దొరముగాఁ గొలువుండి సాధుస
జ్జనపరివారయుక్తుఁడయి సత్యముఁ దప్పక మూఁడులోకముల్
తనదుయశంబు గప్పఁగను దద్దయు రాజ్యము చేయుచుండఁగన్. — ఆ. ౧.

చ. అని దరిఁజేరి బాలకుని నక్కునఁ జేరిచి చెక్కుదోయి ము
ద్దొనరిచి ముంచు దువ్వుచు మృదూక్తులు పల్కి కడింది ప్రేమ నె
మ్మనమున నల్లిబిల్లికల మాటికి నల్లుకొనంగ నక్కుమా
రునిముఖచంద్రదర్శనవిలోచనకైరవుఁ డౌచు నయ్యెడన్. — ఆ. ౨.

చ. తెలిపులుమంజిమత్తిగులు తీఁగనిల్పిరి క్రేవఁ జక్కనౌ
ఖలువగుకెంపుగుంపులశుభస్థితకాంతులు చల్లుమేలుత

ష్మలకు నివాళు లిచ్చి కనుమచ్చికలున్ జెలువొందఁ దావిపు
వ్వులసర మొక్క_కేల నిడి యొప్పఁగ నప్పి నేగుచుండఁగన్ —ఆ. ౩.

ఉ. ఉల్లము చల్లగాఁ గనినయొప్పులకుప్పపయిన్ సుమాస్త్రుయుల్
పెల్లుగ నేసినట్టికరుపెద్దపు నీకొక లక్ష్యమా సవో
త్ఫుల్లసరోజలోచనలపొంక మడంచుట మన్మథా ధరన్
తల్లికి ముక్కుకోసి పినతల్లికిఁ గమ్మలొసంగ నేర్తురే.—ఆ. ౪.

ఉ. మారుని గేరు వీనిసుకుమారశరీరము నవ్యచంద్రికా
సారము తీరు హాసము సుసారససారము లౌర కన్నులిం
పారెడుగండుతుమ్మెదలబారుల నేలుకురు లౌర వీనిసిం
గారము నీరజాసనునికైన మదిం దలఁపంగ శక్యమే.—ఆ. ౬ ౫.

శ్రీధరమల్లె-వేంకటస్వామి

ఇతఁడు బ్రహ్మోత్తరఖండము నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు బడగలనాటి కన్నడవంశజుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; అయ్యనార్యతనూజుఁడు. కవి యీగ్రంథమును జ్యోతిరామనాదుల ప్రేరణముచే రచియించి, సిద్ధవటమునకు సమీపముననున్న యంబాపురమందలి పార్థివేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. ప్రేరకులయిన రామనయు లక్ష్మీనారాయణుఁడును వెంగల్వరాయుఁడును దన్నుఁ గూర్చి పలికినట్లుగాఁ గవి యీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పికొన్నాఁడు—

శా. శ్రీమద్వేంకటరామనాముని గవిశ్రేష్ఠున్ రమావల్లభ
ప్రేమాపాంగవిశేషలబ్ధకవితాభివ్యక్తసూక్త్యన్వితుం
గామారిస్తవభక్తియుక్తు విలసద్గాంభీర్యధైర్యాఢ్యు న
న్నామోదంబునఁ జూచి పల్కిరి సముద్యత్కౌతుకం బొప్పఁగన్.

* * * * * *

క. ఖండేందుధరప్రియ మా । ఖండలభాగ్యప్రదంబు కల్పలతికా
ఖండన మగుబ్రహ్మోత్తర । ఖండము రచియింపు పద్యకావ్యము గాఁగన్.

ఈకవి యీబ్రహ్మోత్తరఖండమును రచియించి యెనుబదిసంవత్సరము లయినట్లు గ్రంథాంతమునందలి యీక్రిందిపద్యమునుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. శరవర్షగణనంబు శైలరామమునీందుపరిమితంబై ధాత్రిఁ బరఁగుచుండు
యువనామసంవత్సరోపేత కార్తికమాసరాజిత పౌర్ణమాసియందు
ధన్యులు విష్ణువర్ధనసగోత్రులు జ్యోతిసుబ్బన్న పుత్రులు సుగుణమణులు
రామన్న లక్ష్మీనారాయణ వెంగళ్వరాయఁడు నసుపువ్వ రమలయాఖ్యులు
చిత్తమున భక్తి వెలయ బ్రహ్మోత్తరాఖ్య
ఖండ మాంధ్రప్రబంధంబుగా ఘటించి
యెలమి సంబాపురపుఁ బార్థివేశ్వరునకు
భాసురముగ సమర్పణఁ జేసి రపుడు.

ఈ పద్యమునుబట్టి శాలివాహనశకము ౧౭౩౭వ సంవత్సరమునందనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౮౧౫వ సంవత్సరమునం దీగ్రంథము రచియింపఁబడినట్లు స్పష్టముగాఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. ఈగ్రంథమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁదఁ బుస్తకము హృదయరంజకముగానే యున్నది. బ్రహ్మోత్తరఖండములోని పద్యములు కొన్ని యిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. ఓ మునిసార్వభౌమ మహిమోజ్జ్వల మీ రిట కేఁగుదెంచుటన్
గామది సంతసం బొదవె నాదుగృహంబు పవిత్ర మయ్యె మ
త్కామితము ల్ఫలించెఁ గడు ధన్యుఁడ మాన్యుఁడ నైతి నంచు నా
భూమివిభుండు పల్కుచును బూజ లొనర్చె మహాముదంబునన్.—ఆ. ౧.

శా. ఆ రాజేంద్రుఁడు కంఠసూత్రరహితన్ వ్యక్తాంజనాపాంగశృం
గారప్రాభవహీనగాత్రి గళితగ్రైవేయహారాదికన్
దూరీభూతశుభాంగరాగలలికన్ దుర్వారశోకార్దితన్
సారాచారపరాయణం గనియె నాసాధ్వి స్వచిత్రంబుగన్.—ఆ. ౩.

మ. రణదుద్యన్మణిదీప్యమానకనకగ్రైవేయకోటీరకం
కణహారాంగదనూపురాదుల నలంకారంబు గావించినన్
క్షణమాత్రంబునఁ బాయఁద్రోచి కడు వేడ్కన్ శ్రీల రుద్రాక్షభూ
షణము ల్దాల్తురు వారలిర్వురు మహోత్సాహంబు దీపింపఁగన్.—ఆ. ౪.

ఓరుగంటి - సోమశేఖరకవి.

ఈకవి రామకృష్ణార్జునరూపనారాయణీయమను నాలుగాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యమును రచియించి శ్రీపూసపాటి నారాయణరాజుగారి కంకితము చేసెను. పుస్తకము

యొక్క పేరుచేతనే యిందు రాఘవయాదవపాండవార్థము లిమిడియున్నవని తెల్లమగుచున్నది. ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యసగోత్రసంభూతుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయందు చక్కని వైదుష్యము కలవాఁడయి కవితారచనయందత్యంత సామర్థ్యము గలవాఁడుగా నుండెను. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకు లోపలివాఁడు. ఈతని త్ర్యర్థికావ్యములోనివి కొన్ని పద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

శా. సంభూతాతిశుభాతి దర్శనకళాసంపన్నుఁ డారాజు స
ద్గాంభీర్యాంబుధి యేలె సర్వధరణిన్ గాంగేయచాపోరుసం
రంభప్రాధిసహాయుఁడై విదురసారన్యాయమార్గంబుతో
శుభకీర్తి మహోత్పలప్రియకులస్ఫూర్తుల్ విజృంభింపఁగన్.— ఆ. ౧.

ఉ. సంతస మొప్పఁ దోఁచెను వసంతము మంజులకోకిలస్వనా
క్రాంతము కోరకప్రకరకాంతము బంభరగానశోభితా
శాంతము సర్వమంగళనిశాంతము మోహితమానమానినీ
స్వాంతము ధూతసత్పథికశాంతము పుల్లలతాంతతాంతమై.— ఆ. ౨.

చ. సుజనకృతస్తవా జనకసూక్తి యలంఘ్య మటన్న చూడఁ దా
నిజము సముత్సుకమందుఁ దగనిన్ను సమర్థునిగాఁ దలంచి త
ద్ద్విజము నుతింపఁ బంచుపని వారకచేయు సుధర్మసంస్థితిన్
గుజములు ప్రుక్క శ్రీహరి గొల్చినవాఁ డనయుంబు నెమ్మనిన్.— ఆ. ౩.

శా. కళ్యాణీభవదర్పితోగ్రవరసత్కారుణ్యతన్ సద్విషల్
కళ్యాణీధరవిఘ్నవవ్యవసతీకాండప్రభూల్లంఘనా
కళ్యాణాతిశయంబు నాకు నిచటన్ గల్గెన్ని రాఘూటమై
కళ్యాణాంబరకాంతుఁ జేయుము కృపన్ గాంభీర్యధీప్రముక్కదన్.— ఆ. ౪.

ముడుంబి-వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి రసప్రదీపిక యనెడు మూఁడాశ్వాసముల వైద్యగ్రంథమును జేసెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; వేదాంతాచార్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు గోదావరీమండలములో నూఱుసంవత్సరములకు లోపల నుండినవాఁడు. కవిత్వమునందుఁ గొన్ని స్ఖాలిత్యములు గలవు. రసప్రదీపికలోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. పారదగంధకంబు లొకభాగము నాలుగుభాగముల్ సహా
సారము కుప్పెఁ బెట్టి పదియాములు వండినఁ గెంపుసొంపుతో
భాసిలఁ బుట్టు సిందుర ముదారత నద్దిగ యెత్తు నిచ్చినన్
బోరన రోగపుంజములఁ బోవహరించు నమోఘవీర్యమై.—ఆ. ౧.

చ. ఘృతమునఁ గొండపిప్పలి మిరెంబులతోడుత నభ్రకంబు సం
తతమును జిన్నమెత్తు గొన దారుణమౌ కఫవాతపిత్తసం
యుతగ్రహణీక్షయంబుల వియుక్తప్రమేహగుదాంకురంబులన్
గతుకఁగఁజేసి దీపనము గల్గఁగఁ జేయు నమోఘవీర్యమై.—ఆ. ౨.

ఉ. మంచిసువర్ణభస్మము క్రమంబునఁ గొన్నను రాజయక్ష్మమున్
సంచితకృచ్ఛ్రజంబు లగుసర్వరుజంబుల భూతవేదలన్
ద్రుంచి యమోఘవీర్యమయి దోర్బలమున్ ఘనకాంతి తేజము
త్యంచితబుద్ధిమార్గము చిరాయు వొసంగును మానిచంద్రమా.—ఆ. ౩.

అక్కెనపల్లి-నృసింహకవి.

ఈకవి యాదిలక్ష్మీవిలాసము, వల్లీభాగబాహపరిణయము, ఓఘవతీపరిణయము, అను మూడుప్రబంధములను రచియించెను. వీనిలో నోఘవతీపరిణయము శ్రీగోడే జగ్గారాయనింగారిపుత్త్రు లగు శ్రీసూర్యప్రకాశరాయనింగారి కంకితము చేయఁబడి తత్సోదరపుత్త్రు లగు శ్రీమహారాజా గోడేనారాయణగజపతిరాయనింగారిచే ముద్రింపఁబడినది. ఈగ్రంథము శాలివాహనశకము ౧౭౩౯వ సంవత్సరమునందు రచింపఁబడినట్లు గ్రంథాంతమందలి యీసీసపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. శాలివాహనశకసంవత్సరంబులు లజాగ్నిభూధరతుషారాంశు లైన
యీశ్వరాబ్దంబున నెసఁగువైశాఖమాసంబున శుక్లపక్షమున మూర్తి
శశిసంఖ్య భౌమవాసరమున శుభవేళ నక్కెనపల్లినృసింహకవి యోఘ
వతిపెండ్లికథ సమున్నతిమీఱెడి గోడెజగ్గారాయసూర్యప్రకాశరాయ
మణికి రాజ్యాయురారోగ్యసహితపుత్త్ర। పౌత్త్రనికరాభివృద్ధిగా భవ్యబుద్ధిఁ
గృతి యొసంగెను దద్యశం బతిశయిల్లి। జగతి నాచంద్రతారార్కముగ వెలంగ.

ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని యెల్లమంద నివాసుఁ డయినను తనయాదిలక్ష్మీవిలాసమును గోదావరీమండలములోని యంతర్వేది నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను.

అనిలక్ష్మీవిలాసము నాలుగాశ్వాసములు గల ప్రౌఢకావ్యము. వల్లభాంబాపరిణయము విఘ్నేశ్వరుని పెండ్లికథ మూడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇది పులిపాక సీతయామాత్య పుత్రుఁ డయినరామమంత్రి కంకితము చేయఁబడినది. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; జోగయామాత్య పుత్రుఁడు ఈకవి నూఱుసంవత్సరములకు లోపలివాఁడు. ఈతనికవిత్వము రసవంతముగా నున్నది. ఈతని పుస్తకములోని యీక్రిందిపద్యములవలన నీతని కవితాధోరణి కొంత తెలిసికొనవచ్చును.—

అనిలక్ష్మీవిలాసము.

ఉ. మాయలు నింద్రజాలములు మా కవి క్రొత్తలు గావు మామనో
నాయక యిప్పుడీవు రతినాయకసాయకభిన్నకాయనై
పాయనిమోహ మందునను బన్నగఁ గౌఁగిటఁ గూర్చి యొయ్యనన్
శ్రీయుతసౌఖ్యవైఖరులు చేఁదలంపుల దీఱఁ గూడుమా.—ఆ. ౧.

ఉ. ఎక్కడిగొల్లవాఁడ విది యెక్కడిజాణతనంబు దొంగవై
యెక్కడిపౌరుషంబు మఱి నింత తలఁపక ప్రాలుమాలినన్
దక్కునె నీకుఁ గోక లవి తక్కక యిమ్మికఁ గామపాలివై
యక్కలతోడ నీసరసి నాడఁగఁ జీరలు దొంగిలింతువే.—ఆ. ౨.

ఉ. వారిజనేత్ర మీచరణవారిజముల్ హృదయాంబుజంబునన్
గూరిమినిల్పి యెల్లపుడుఁ గొల్చు రమాపతియంచు రుక్మిణిం
దారయు లేక చైద్యునకు నంగన నిచ్చెదనన్న మాట బ
ల్నారసమట్ల కర్ణమున నాఁట ననుం గృపఁ గాంచి యిట్లనెన్. ఆ. ౪.

వల్లభాంబాపరిణయము.

చ. అరయఁగ సిద్ధసాధ్యగరుడామరకిన్నరనాగయక్షకిం
పురుషులయిండ్లలో నెలమిఁ బుట్టెదఁ జేసెదుపాట్ల మీగణే
శ్వరునకుఁ బెద్ద దేల యనిశంబును బొట్టికి బ్రహ్మచారియై
పరఁగెడిమేటికిన్ గతిరభావులతో నిల వియ్య మేటికిన్.—ఆ. ౨.

చ. ముద మొనరించు ముచ్చటల ముంచును గంధముఁ బెంచు సౌఖ్యము
ల్గదురఁగ నించు నించువిలు గొంచుఁ జరించువజీరుశాస్త్రసం
పద గడియించు నిత్యరసపద్ధతుల న్నిరసించు మించు ని
మ్మదిరయుటంచు నెంచుచును మానుగఁ గ్రొవ్విరిమించుబోండ్లగిన్.—ఆ. ౫.

శుభవతీపరిణయము.

ఉ. మేలగు మేలు గూర్చుటకు మీ రరుదెంచితి రంటివా బళీ
చాలు భవన్మనోరథము చక్కఁ లభించు ఫలం బటంచు నా
లోలవిశాలనేత్ర యొసలోఁ గలతియ్యనికల్లు నొయ్యనన్
మేలుకొనంగఁ జేసి యొలమిం జని సంయమిరాజు సయ్యనన్.—ఆ. ౧.

ఉ. అంతట నేర్చె విద్య లిసుమంత కొలంత యలంతలేక భూ
కాంతునిముద్దుపట్టి యజుకాంతరొ యంచు సమస్తసజ్జనుల్
వింతగ సంతసించి తను వేయివిధంబుల సన్నుతింప న
త్యంతకళావినోదమహిమాతిశయంబు శయంబుఁ జేరఁగాన్.—ఆ. ౪.

పైడిపాటి-వేంకటనృసింహాకవి.

ఈకవి నృసింహవిలాస మను మూడాశ్వాసముల గ్రంధమును రచియించెను. ఈతఁడు వెలనాటియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శతమర్షణగోత్రుఁడు; లక్ష్మీపతికిని వేంకమాంబకును బుత్రుఁడు. ఈతఁడు నెల్లూరుమండలములోని పైడిపాటి గ్రామనివాసుఁడయి గ్రామచతుష్టయమునందు స్థావరజీవనము కలవాఁడయినట్లు నృసింహవిలాసములోని యీక్రిందివచనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. శ్రీశైలంబున నొప్పు కృష్ణాపినాకినీదివ్యనదీమధ్యదేశభూమిఁ
గడుఁబూర్వవార్ధికిఁ బడమట యోజనదూరమై తగుఁ గందుకూరు మఱియు
నగరొ సీతానామమై యొప్పు నాకందుకూరికిఁ దనరు వాయవ్యదిశను
పాలేట దానికిఁ బాల స్త్ర్యంశఁ బైడిపాడొప్పదానికిఁ బశ్చిమమున
నెగడుఁ జదలపాడు నిబ్బరి వేంపాడు। దెలఁగు గాడ్పుమూల నిలవరయన
సమరుపురచతుష్టయం బిది తృణకాష్ఠజలసమృద్ధి సిరుల నలగుచుండు.

గీ. గ్రహణవేళ గోపరాజు రామన గోల। కొండప్రభువుచేతఁ గొనినదాన
మహిమ దష్టమతుల మడియించి స్థావర। జీవనములు ద్విజులఁ జేర్చె మున్ను.

వ. తదీయాన్వ్రగహాలబ్ధంబైన యేతద్గ్రామచతుష్టయు స్థావరజీవనజీవితు లయిన
మదీయవంశజులు &c

ఈకవి యెక్కకాల మేదియో కానరాదుగాని యితఁ డాధునికుఁ డయినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. నృసింహవిలాసములోని రెండుపద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱచఁబడుచున్నవి—

మ. శశి పక్షక్షయ మెన్ని యక్షయకళాసంప్రాప్తికిన్ ధాతృహృ
ద్వశుఁడై దీని సృజించుకాలమున వక్త్రిం బన్యోన్యనో తా మహా
గ్నిశ మూర్ధ్వస్థితి నుంట రోసి తొలఁగన్ రేఖాఁ దటంచుం దదం
ఘ్రిశయాక్రాంతసఖాకృతిం బొలిచెనో క్రిందై క్వచిత్తాకరల్.—ఆ. ౨.

శా. పోరా వేఁటకు వేఁటకాండ్రు గహనంబు ల్గ్రుమ్మరన్? గ్రమ్మఱన్
రారా రాత్రి కైనఁ? వా రలసులై రాకున్న నారాత్రికై
యోరీతిం దపియించుబోఁట్లు కలరే యెందైనఁ? జంద్రాస్యలా
ఘోరారణ్యముఁ జొచ్చి చూడఁగలరే గోవిందు రేజాముల౯.—ఆ. ౩.

కొటికెలపూడి - వేంకటకృష్ణకవి.

ఇతఁడు శ్వేతాచలమాహాత్మ్యమను మూడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించి, బొబ్బిలిపురాధీశ్వరుఁ డగు రాయణప్ప రంగరాజున కంకితము చేసెను. ఈకవి వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; శివరామపౌత్రుఁడు; వేంకటరామపుత్రుఁడు. కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తనగ్రంథములో నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

మ. నను శ్రీమజ్జనకాత్మజాధిపపదన్యాసప్రపన్నాంతరం
గుని వాణీకరుణాకటాక్షకలనాంకూరత్సుధామాధురీ
వినుతాంచత్కవితాప్రతోషితమహావిద్వత్కవిగ్రామణి౯
ఘనకార్యాంతికతాండిలేయుఁ గడు వేడ్కం బిల్చి తా నిట్లనె౯.

చ. హితులు మదన్వవాయజుల కెల్లఁ బురోహితు లార్యలోకపా
లితకవితాప్రకల్పితదిలీపచరిత్రముఖోజ్జ్వలప్రబం
ధతతులు పౌరికాగ్రణు లుదారగుణాన్వితచిత్తుల స్సదా
శ్రితులు సమస్తసూరినుతశేముషు లెన్నఁదరంబె మిమ్ములన్.

సీ. ధీరత మేఘసందేశంబు తెనిఁగించి ప్రీతి దిలీపచరిత్ర మనెడు
గొప్పప్రబంధంబుఁ జెప్పి శ్రీరాముల కర్పించితివి మున్న నేర్పుమీఱఁ
గార్తాంతికులు మెచ్చఁగా శ్రీపతి గ్రంథగతిని మామకజాతకము లిఖించి
మా కొసంగితి విప్పు డేకాగ్రచిత్తత సంచితంబుగఁ దెనిఁగించుచున్న
కూర్మమాహాత్మ్య మొసఁగుము కూర్మిమాకు। రమ్యచారిత్ర వేంకటరామపుత్ర
కీర్తిదౌదార్య వేంకటకృష్ణమార్య। యనుచు బహుమతిచేయు నాహ్లాదమునను,

కృతిపతిపూర్వులు సర్వజ్ఞ సింగమనాయుని సంతతివారయిన రావువంశజులయినట్లును, వారిలో లింగప రంగరాయఁడు బొబ్బిలిసంస్థానమును స్థాపించినట్లును, కవి యీ క్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

మ. హరిపాదంబునఁ బద్మనాయకులు గంగాన్వీతులై యుద్భవిం
చిరి తత్పాదజులం దతిప్రబలులై శ్రీరావువంశ్యుల్ వెలం
గిరి తద్రావుకులీనులం దలరె గాంగేయస్తుతౌదార్యశౌ
ర్యరసోపేతుఁడు రాజశేఖరుఁడు సర్వజ్ఞుండు సర్వజ్ఞుఁడై.

క. అలరి తదన్వయసంభవుఁ డై లింగప రంగరాయఁ డలరె నిజభుజా
ఖేలాసిదళితరిపునృప ఫాలాస్థూలస్ఫురత్కపాలుం డగుచున్.

క. బెబ్బులి రిపునృపులరియెను గిబ్బల కితఁ డంచు జనులు కీర్తింపఁగఁ దా
బొబ్బిలిపట్టణ మేలెను నిబ్బరుఁడగు లింగపావనీవరుఁ డెలమిన్.

బొబ్బిలి చినరంగారాయనికి దత్తపుత్రుఁడును కృతిపతియు నైన రాయణప్ప రంగారాయనింగారు ౧౮౨౧వ సంవత్సరము మొదలు ౧౮౩౦వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసినందునఁ దదాస్థానకవీశ్వరుఁడైన యీ వేంకటకృష్ణకవి యిప్పటికి డెబ్బదిసంవత్సరములకుముందే యీగ్రంథమును రచియించినట్లు చెప్పవచ్చును. ఈయన కవిత్వమునందు లక్షణదోషములు కొన్ని యున్నను కవనము మృదువయి మధురముగానున్నది. శ్వేతాచలమాహాత్మ్యములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. ఆమాట ల్విని భూమీశుండు నిజభార్యన్ సద్వ్రతాసక్తికిన్
శ్రీమత్స్నానవభక్తికిన్ బొగడి ధాత్రిన్ మూఢచిత్తుండనై
భామారత్నము పాటిబుద్ధి గణుతింపం బూనఁగా లేక యా
సోమార్కుం బపకీర్తిపాలయితినంచున్ లోనఁ జింతిల్లుచున్.—ఆ. ౧.

ఉ. వేరొకభూవరాత్మజుఁడు విప్రుఁడు మగుచ్ఛాను రత్నకంకణో
దారకరారవిందమునఁ దాల్పె లతాంగి నను న్వరించినన్
భూరిశుభక్రమాకలన బోటిపదాంబుజ మీరజంగునం
గూరిమితోడఁ బట్టుకొనఁ గోరవ నంచును దీనుఁడై వడిన్.—ఆ. ౨.

శా. జంబాలుం డవమాని కొన్నిదినముల్ జాయాన్వితుండై తదు
ర్వ్యం బుణ్యస్థితి నుండి గర్భవతినారం బాసి స్వర్గంబు చే
రంబోవంగ శమీసమీపమున గర్భస్థార్భకుం బెట్టి నె
య్యం బొప్పారఁగఁ జేసెఁ దత్తగుణ దాఁ నగ్నిప్రవేశం బొగిన్.—ఆ. ౩.

కాకరపర్తి-కృష్ణకవి.

ఈకవి శశిరేఖాపరిణయము ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యము, అనుకావ్యములను జేసెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; తిరుపతి పాత్రకవికిని సీతమాంబకును తనూజుఁడు. ఈపాత్రకవి సత్యభామాకృష్ణసంవాదాది గ్రంథములను రచియించి శ్రీమహారాజా గోడే నారాయణగజపతిరాయనింగారి పూర్వుఁడైన జగ్గారాయనింగారివలన నగ్రహారాదులను బడసెనఁట. ఈకృష్ణకవి విశాఖపట్టణ మండలములోనివాఁడు. ప్రపౌత్రుఁ డిప్పుడు జీవించియుండుటచే నితఁడు నూఱుసంవత్సరముల లోపలివాఁడు. ఈయనకవిత్వము దోషరహితమయి హృదయంగమముగానున్నది. కవికృతపుస్తకద్వయము నుండియు రెండేసిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను —

ముఖలింగక్షేత్రమాహాత్మ్యము.

చ. అరుదుగ సర్వలోకనిచయం బతివేలఘనాంధకారభీ
కరవిపదబ్ధిలోఁ బడ నకారణవైరముతో వనూర్జ్వల
త్తరణిముఖప్రచారములు తప్పఁగఁ జేయుచు నన్నిదిక్కులన్
బెరిఁగెను వింధ్యభూధరము పీతమహాంబునిధీ తపోనిధీ.— ఆ. ౧.

ఉ. ఈనగ వైభవాతిశయ మెన్నఁగ శక్యమె ధాత్రికైన జాం
బూనదరౌప్యరత్నముఖభూరిమనోహరవస్తువిస్ఫుర
త్సానుచరన్మరుద్దనుజచారణకిన్నరసిద్ధసాధ్యసం
తానసమృద్ధి నొప్పు వితతంబగుమేరునగంబుకైవడిన్ .— ఆ. ౩.

శశిరేఖాపరిణయము.

ఉ. మౌనుల నెట్లు ప్రోచితివొ మానసవీధిఁ దలంపఁ బాపముల్
మానక ధార్తరాష్ట్రుఁ డవమానమునుం దగఁ జేయుచుండెఁ గృ
ష్ణానను గావవే యనెను నాపలు కిప్పు డొకించుకైన నీ
వీనుల సోఁకకుండు టిదెయింత జనార్దన కంసమర్దనా.— ఆ. ౧.

చ. అనవిని వానితోడ విజయాత్మజుఁ డిట్లనియెన్ దురాత్మ యీ
వనమును గుత్తగొంటివొర వచ్చినవారి నెఱుంగ కీవు పో
మ్మనుటకు నీవె యీజగతియందును విక్రమశాలివా మదం
బున నిటుపల్కఁగాఁ దగదు పొమ్మిఁక దూరక వైర మేటికిన్.— ఆ.

ఉభయపుస్తకముగాక కోనపల్లి నివాసుఁడగు వేంకటరంగకవి రచితమైన దో

టియు, అప్పప్ప యను భట్టరాజు రచితమైన దొకటియు, శశిరేఖాపరిణయ మనుపేర రెండాధునికప్రబంధములు ముద్రింపఁబడియున్నవి వానినుండియు రెండేసి పద్యముల నిం దుదాహరించెదను.—

వేంకటరంగకృత శశిరేఖాపరిణయము.

శా. శుద్ధాంతంబున భైరవార్చనకు శాశుద్ధిన్ జరాసంధుఁ డు
ద్యద్ధైర్యంబున నిత్య మొక్కొక్క నృపుఁ గ్రోధావేశసంభూతస
ద్బుద్ధిం బట్టి కరుక్కరుక్కనఁగఁ దోడ్తో శిరస్సుం ద్రుంచి శ
శ్వద్ధాత్రిం బలి యిచ్చుచుండె విలసద్బాహాబలోదగ్రుఁడై.—అ. ౧.

ఉ. అందఱికంటె ముందుగనె హాయిగ మజ్జనభోజనంబు లం
దందు నొనర్చి సాత్యకిసహాయుఁడుగా వసుదేవదేవకీ
నందను లవ్విధంబు దళనాయకకోటి కెఱుంగఁ జేసి బల్
దుందుభికాహళానిపటుతూర్యరవంబులు భోరుకల్గఁగన్.—అ. 3.

అప్పప్పకృత శశిరేఖాపరిణయము.

ఉ. అన్నలు మాటలాడుసమయంబున లేచి సుభద్ర ప్రీతితో
నన్నయకాలి యైనముసలాయుధుఁ గన్గొని నీవుమున్నె యొక్
నన్నిటఁ బంపుచుండి పరిణామము వేఁడె భవత్కుమారియా
కన్నియ మత్సుతాగ్రణికిఁ గారుణికోత్తమ పెండ్లి చేయవే.—అ. ౧.

ఉ. పోరున ధార్తరాష్ట్రులను భూరిమదంబు బడఁగించి పిమ్మటన్
సేనని మిక్కిలిన్ భయముఁ జెందఁగఁ జేసి నీపరాక్రమం
బారగ నాలింప వ్యాళపతి కైనను శక్యము గాదటంచు నా
మామతిపుత్రునిం బొగడి మక్కువతోఁడఁ గిరీటి యంతటన్ —అ. ౪.

కృష్ణయ్య.

ఈకవి పార్వతీపరమేశ్వరపరిణయ మనెడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతఁడు స్మార్తబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; చంచయార్య పుత్రుఁడు. ఈతని వాసస్థలము పినాకనీతీరమునందలి కామలాపురము. ఈతఁ డుండినకాల మేదియో తెలియరాదు గాని యితఁ డేఁబది యఱువదియేండ్లక్రిందటనుండిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. ఈతని కవిత్వమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణ దోషములు గలవుగాని మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము శ్రావ్యమయి కొంతవఱకు శ్లాఘ్యముగానే

చున్నది. పార్వతీపరమేశ్వరపరిణయములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహ రించుచున్నాను.—

ఉ. ఆపురిఁ గాంచి నిర్జరు లహర్నిశమున్ మదిలోన నెన్నుచున్
గాపుర మున్న నాకమునకంటెను మేలని చూచువేడుకన్
దాపునఁ జేరి యనంగఁ దత్పురసౌధసమీపవర్తులై
గోపవిభుండులోనగను గొల్చెడురీతిగ నుందు రాస్థలిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఈవిధి వచ్చువిప్రులఁగని యీశ్వరుఁ డర్ఘ్యమొసంగి యిట్లనన్
భూవినుతార్య మీధరను భూమిసురుల్ సుఖులై చరింతురా
మీవనమందుఁ బుష్పములు మేలగుకాయలు పండ్లు పత్రముల్
గావలెనన్నఁ గల్గుఁగద కారణ మేమిట రా విభాస్వజా.—ఆ. ౨.

ఉ. పంచశరుండు నిట్లనుచుఁ బల్కె విరించికి సమ్మదంబుగా
మించులమించుశంకరుని మీఱుచు ల్గన నాకు శక్యమే
మంచిది యేమియైన నిఁక మద్దళముల్ గొలువంగ నేగెదన్
వంచనలేక నన్నిలను వర్తిలఁజూచుచు పోయివచ్చెదన్ —ఆ. ౩.

తరిగొండ - వెంకమ్మ.

ఈమె మంచి విద్వాంసురాలు. ఈమె చేసిన పుస్తకములు తరిగొండ నృసింహస్వామి కంకితము చేయఁబడినవి. తరిగొండ కడపమండలములో వాయిల్పాడునకు నాలుగుమైళ్లదూరములో నున్నది. ఈమె రచియించిన గ్రంథములలో రాజయోగసార మను ద్విపదకావ్యమును వేంకటాచలమాహాత్మ్యమను పద్యకావ్యమును ముద్రింపఁబడియున్నవి. ఈమె తాను భాగవతము ద్వాదశస్కంధములను ద్విపద కావ్యముగా రచియించినట్లు వేంకటాచలమాహాత్మ్యములోని యీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పుకొన్నది.

సీ. దారునిర్మితవీణ నారూఢిఁ బల్కించు గాయకపురుషుని కరణి గాను
బురుషోత్తముఁడు దయాపూర్ణుఁడై నాజిహ్వ యందుఁ దావసియించి యరుదుగాను
బలికించఁ గావున భాగవతపురాణ మమర నే ద్విపదకావ్యంబుగాను
ద్వాదశస్కంధము ల్తగఁ జెప్పి హరికి సమర్పించి శ్రీవేంకటాద్రిమహిమ
మతనికై రమ్యపద్యకావ్యంబు చేసి। శ్రీనివాసునకే సమర్పింపనుంటి
నీఁగ తోఁ నుదధిఁ దాటఁబోయినవిధమున। నాస్వతంత్రత కిల బుధు ల్నవ్వవోరు.

ఈపుస్తకములోని

క. అలకాశినుండి వెలువడి । వలనుగ మాకొఱకు నందవరపురమందే
నెలకొని కులదైవతమై । యలరుచు మమ్మేలుచౌడమాంబను గొలుతున్.

అను పద్యమునుబట్టి చూడఁగా నీమె నందవరీక బ్రాహ్మణస్త్రీ యయినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమె తనభర్తయొక్క నామగోత్రములను జెప్పక "వసిష్ఠగోత్రపవిత్ర కృష్ణయామాత్య తనూభవ" యని తాను కృష్ణయామాత్యుని కూఁతురయినట్టుమాత్రము చెప్పుకొనుటచేత నీమె బాలవితంతువయి తన కాలమును వేదాంతగ్రంథపఠనాదుల యందుఁ గడపినట్లూహింపఁ దగియున్నది. ఈమె ౧౭౪౦వ సంవత్సరమునందు జీవించి యుండినట్లు గౌరీదొరగారు తమనిఘంటువునందు వ్రాసియున్నారు. కాఁబట్టి యీమె యేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమెకుఁ బూర్వమునం దుండిన బ్రాహ్మణస్త్రీలు రచియించిన పద్యకావ్యము లేవియు నిప్పుడు కానరావు. ఈమెకవిత్వమునం దల్పదోషము లక్కడక్కడఁ గానవచ్చుచున్నను మొత్తముమీఁద కవన మతికఠినముగాక మృదుమధురరచనను గలదయియున్నది. వారాంగన యయినముద్దుపళనివలె శృంగారవర్ణనమని యవాచ్యములు పలుకక కులాంగన కుచిత మయినరీతిగానే వర్ణించుచువచ్చుటయే కాక శృంగారవాక్యములు వచించుట సహితము తన కనిష్టమని సూచించుటకయి శృంగారరసాధిదైవత మయినకృష్ణుని నిట్లు నుతించియున్నది—

శా. శృంగారాంకృతితోడ వచ్చి పదముల్ శృంగారసారంబుతో
దం గూఢంబుగఁ జెప్పి నీవలెఁగ నేఁ జెప్పలే నన్న నన్
ముంగోపంబునఁ జూచి లేచి యటనే మ్రొక్కంగ మన్నించి త
చ్ఛృంగారోక్తులు తానె పల్కికొను నా శ్రీకృష్ణు సేవించెదన్.

ఈపద్యమునుబట్టి చూడఁగా నీమె తాను బుస్తకమునం దక్కడక్కడ సందర్భోచితముగా రచించిన శృంగారపద్యములుకూడఁ దనవిగాక కృతిపతి విరచితములే యని లోకమునకుఁ జూప నుద్దేశించినట్టు కనఁబడుచున్నది. ఈమెకవిత్వరీతిని దెలుపుటకయి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

వేంకటాచలమాహాత్మ్యము.

ఉ. రామనృపాల ఘోరతరరావణశౌర్యవిఫాల భవ్యను
త్రామనురార్యయోగిజనతాపసపాల కృపాలవాల శ్రీ
భూమిసుతాత్మలోల పరిపూర్ణసుకీర్తివిశాల వానర
స్తోమముతోడ వచ్చి మిముఁ జూచి కృతార్థుల మైతి మిద్ధరన్.— ఆ. ౧,

ఉ. ఇంతట యోగపూరుషుఁడు హెచ్చఁడు తగ్గఁడు సంతతంబు నే
కాంతము నన్వసించుఁ దనయందుఁ బరాత్మను జూచుచుండు వి
భ్రాంతులు దన్నుఁ దిట్టినను గ్రమ్మఱ వారిని దాను దిట్టఁ డీ
శాంతుఁడు రాజయోగి ఘనసద్గురుఁ డంచు వచింపఁగాఁ దగున్. — అ. ౩.

చ. అడవికి వేఁటఁబోయి విపులాద్భుతఘోరమృగాళి నచ్చటన్
బొడగని భీతి నొందితివొ భూతము సోఁకెనొ లేక ఱాళ్ళపై
వడిచెడజాతి మ్రొగ్గితివొ వాగులలోఁ బడి లేచివచ్చితో
కొడుక నిజంబుఁ జెప్పు మిఁక గొబ్బున నొక్క చికిత్స చేసెదన్. — అ. ౪.

ఉ. ఆకురవంజి యిట్లనియె నాపకు రమ్మని పిల్వవచ్చినా
రాఁకొనినాఁడు బిడ్డఁ డిపు డమ్మల నక్కల నేడ నైన నే
జోకఁగఁజేరి వారలకు సోద నిజంబుగఁ జెప్పకుండినన్
నాకడు పెట్లు నిండు నని నవ్వుచుఁ బల్కుచు మూల్గి యిట్లనెన్. — అ. ౫.

రాజయోగసారము.

ద్విపద. కాయ మస్థిరమని కానంగలేక
మాయక సంసారబద్ధులై మమత
వదలక కామార్థవాంఛితు లగుచు
మదమత్తు లగుచు దుర్మార్గత నొంది
మదిలోన నబ్బి కామక్రోధలోభ
మదమోహమత్సరా ల్మాటికిఁ బెంచి
సంపద గలిగిన సామర్థ్య మనుచు
సొంపుమీఱిన తుచ్ఛసుఖ మిచ్ఛగించి
కామాంధులై తమగతి గానలేక
భామలవలలోనఁ బడి లేవలేక
తలఁగని యీషణత్రయవార్ధిలోను
మతిమతి మునుఁగుచు మమత కట్టి పె
నాలుబిడ్డలకని యర్థంబుఁ గూర్చి
కాలంబు నూఱకే గడపుచునుండి
యంతకాలము వచ్చినప్పుడు యమునిఁ
జింతఁజేయుచు హింసచేఁ గందికుంది
కష్టంబులోఁ బడి కొన్నినాళ్లుండి

పాపాత్ములగుచుఁ బ్రపంచంబునందుఁ
బుట్టుచుఁ గిట్టుచుఁ బొరలుచుండెదరు.

ఈతరిగొండ వెంకమ్మకుఁ దరువాతఁ దెలుఁగులోఁ బద్యకావ్యములను రచియించినస్త్రీ లెవ్వరును గానఁబడరు గాని శతకములు రచించినవారు కొందఱు గానఁబడుచున్నారు. ఇట్లు శతకములు రచియించిన స్త్రీలలో శ్రీరాజా గోడే నారాయణ గజపతిరాయనింగారి మేనత్త యగుచుండిన సుభద్రయ్యమ్మగారగ్రగణ్యురాలుగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఆమె ౧౭౮౦ వ సంవత్సరమునందు జననమొంది యించుమించుగా తరిగొండ వేంకమాంబతో సమకాలికురాలుగా నుండినది. ఈమె రచియించిన శ్రీరామదండకము, రఘునాయకశతకము, కేశవశతకము, కృష్ణశతకము, రాఘవరామశతకము మొదలయినశతకము లోకోపకారసంపుటముగా నీనడుమను బ్రకటింపఁబడినవి. ఈమె కవనకౌశలమును జూపుటకయి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. శ్రీరమణీకళత్ర సరసీరుహనేత్ర జగత్పవిత్ర స
త్సారసబృందమిత్ర సుసన్నుతిపాత్ర నరేంద్రపుత్ర శృం
గారసమగ్రగాత్ర జనకక్ష్మసుదారణకృచ్చరిత్ర శ్రీ
నారదమౌనిగీతచరణా రఘునాయక దీనపోషకా.

ఉ. మన్నన దప్పియున్నయెడ మక్కువ దగ్గినవారి నెయ్యమే
దిన్నఁగ మందలించినను దల్లుముగా మదినొవ్వకుండునే
యన్నకు ధార్తరాష్ట్రునకు నాదరమొప్ప హితోపదేశమి
ట్టెన్నఁగఁ జేసి గావిదురుఁ డేమిఫలంబును జెందెఁ గేశవా.

ఇప్పుడు తెలుఁగుదేశమునం దంతటను బాలికాపాఠశాలలు స్థాపింపఁబడి స్త్రీవిద్య ప్రబలుచున్నందున మంచిగ్రంథములను రచింపఁగల కులకాంతలు శీఘ్రకాలములోనే బైలుదేఱుదురు గాక!

పిండిప్రోలి-లక్ష్మణకవి.

ఇతఁడు లంకావిజయమనఁబడెడు రెండాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యమును జేసెను. ఇతఁ డాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; గోపాలామాత్యపుత్రుఁడు. ఈకవి గోదావరీమండలములోని రామచంద్రపురమునకు

సమీపముననున్న కొయ్యేరను గ్రామమునకు కరణము. ఈ గ్రామమును గుత్తచేసిన రావు ధర్మారాయఁడను పద్మనాయకకులజుఁ డీకవియొక్క లంకనేల మూఁడుపందుము లపహరింపఁగాఁ గోపావేశముచేత యౌవనమునం దితఁడు ధర్మారావును రావణాసురునితోఁ బోల్చుచుఁ దనక్షేత్రాపహరణకథను రామాయణపరముగా శ్లేషార్థము వచ్చునట్లు రచియించెను. ఇతఁడు తిట్టుకవిత్వమునకుఁ బేరుపడినవాఁడు. ఈ విషయమును గూర్చి లంకావిజయమునఁ గవియే యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

క. తెలియుఁడి సురామకావ్యా । దులు నూరకవిప్రముఖపృథుప్రతిభావం
తులు భీమ శ్రీనాథు । ల్వెలయఁగ నాకరణిఁ దిట్టలే రూఢముతోన్.

ఇతఁ డిట్లు యౌవనదశయందుమాత్రమే కాక వార్ధకమువచ్చి యవసానదశ సమీపించువఱకునుగూడ నల్పములైన యైహికలాభముల నిమిత్తము పరులను దూషించుచు భూషించుచుఁ బద్యములను జెప్పి కాలము గడపుచుండెను. ఈ లంకావిజయమునకు రావణదమ్మీయమని నామాంతరము. కవి సమర్థుఁ డయ్యును రాఘవపాండవీయాదుల వలె రావణదమ్మీయ మంతప్రౌఢముగా లేదు. కవి గ్రంథమునందు రామాయణకథ కనుకూలముగాఁ దనకథను మార్చుకొనుచు నల్పసంఖ్యగల రెండర్థముల పదములతోనే గ్రంథమునంతను బూరించినాఁడు. ఈ గ్రంథములోని

క. లేదమ్మా కష్టము నీ । కేదమ్మా సిగ్గి భీతి ఘృణ నీ వొందన్
రాదమ్మా యిఁక మిన్నక । పోదమ్మా యుక్తి నిజము పొలుపుగ దమ్మా.

గీ. ఏడుపందుము లల్లోకంబు లెఱుఁగ లంక । నేలకోల పరక్షేత్రాప్తి మేలుగాదు
పేర్మి నాభూమిజాతసంప్రీతితోడ । వీఁడు మనిరెయు సౌఖ్యము లిచ్చు వేయు నేల.

ఉ. ప్రాజ్ఞత నెవ్విధంబునను రామునకుం దగుసాటి గావు స
ర్వజ్ఞ నృసింహుఁ డాయననువంశమునన్ జనియించి పెద్దదు
ష్ప్రజ్ఞుఁడ వీవు కానకు విచారము లన్నియుమాని ధర్మగో
ష్ఠీజ్ఞులు మెచ్చుచొప్పు కని సీతను వే విడుమంత మే లగున్.

గీ. జ్యేష్ఠుఁడా లక్ష్మణాగ్రజక్షేత్ర మీవు । వదలకుండిన మోసంబు వచ్చునింకఁ
జండనిర్భీకవనచారిపిండిప్రోలి । కవికులవరుతో రిపుత ముఖ్యముగ వలదు.

ఇత్యాదిపద్యముల ననేకులు మెచ్చుకొనుచున్నారు. లక్ష్మణకవి లంకావిజయమును క్రీస్తుశకము ౧౭౯౪ వ సంవత్సరమునందుఁ జేయ నారంభించెను. అప్పటి కితని కిరువదియైదుసంవత్సరముల ప్రాయ ముండినపక్షమునఁ గని ౧౭౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు జనన మొందియుండవలెను. ఈతఁడు ౧౮౪౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమువఱకును సజీవుఁడయి యున్నందున నించుమించుగా డెబ్బదియేండ్లు బ్రతికి

యుండెననుటకు సందేహము లేదు. ఇది యొక్కటితప్ప నితఁడు రచియించిన గ్రంథము వేఱొకటియు లేదు.

మ. అరయ స్వర్ణనగేశుఁ దారకపదవ్యాక్రాంతవర్తిన్ గురున్
స్ఫురదుత్తుంగబలాతిరేకకలనక్షీభూతారిజీవున్ ఘనాం
గిరసాఖ్యాతు బుధౌఘపూజితపదుం క్షేమంకరాంచత్తపో
భరసంతోషితసర్వమానిధివరున్ వాచస్పతి న్నార్యనిన్.

ఈపద్యములో వాచస్పతినార్యని ననియుండవలసినదానికి వచస్పతిన్నార్యననియు,

చ. అని తలపోయుచో నల ప్రజాపతి చేసిన వేఁర దప్పకం
బునవడి నద్రిచారు లసమానమహోరుణధామయుక్తితో
డన పరవాహినీశనికటంబున కేగి నరిప్రవజంబుచే
యు నతను సంగరంబునకు నోపక పాఱెను జోళ్ళువీడఁగన్.

ఈపద్యములోఁ దప్పక యని యుండవలసినదానికిఁ దప్పకననియు, నందందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదుష్టములయిన ప్రయోగములున్నను, మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము సలక్షణమయి మృదుమధురపదఘటితము నయియున్నది. ఈతని రచనాకౌశలమును జూపుటకయి లంకావిజయములోని మఱి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తమ్ములు నీదుపల్కులు హితమ్ములు గాఁగొని చేయు నార్యజా
తమ్ములు నీదుసద్గుణశతమ్ములు సంస్తుతి చేయుఁ బక్షపా
తమ్ములు లేక న్యాయకలితమ్ములు గాఁ గ్రియ లొప్పు సర్వభూ
తమ్ములు విశ్వసింప సుకృతమ్ములు వర్ధిలునట్లు చేయు మీ.—ఆ. ౧.

ఉ. తమ్ములు సద్గృహమ్ములు సుతప్రకరమ్ములు సొమ్ము లిష్టవ
ర్గమ్ములు వైభవమ్ములు జగమ్ములఁ గ్రమ్మఁగ నెమ్మినుండి పా
పమ్ము వశమ్మొనర్పుటనెపమ్మునఁ గీడగు నాదుపల్కు వే
దమ్మని రూఢిమై విహితమ్ముఁ గనమ్ము బలమ్ము నిమ్మగున్.—ఆ. ౨.

ఈకవికాలములో సంస్కృతాంధ్రభాషాపాండిత్యమునందును సంగీతసాహిత్యముల యందును సుప్రసిద్ధుఁడయిన శిష్టు కృష్ణమూర్తినామక విద్వత్కవి యొకఁ డుండెను. అతనికిఁ దన కున్నంతపాండిత్యము తెలుఁగునందే కాని సంస్కృతమునందు లేదని లక్ష్మణకవియెడల ననాదరభావము కలిగియుండెను. ఆయనకుఁగల గర్వమును దన యెడలఁ గలతిరస్కారభావమును గనిపెట్టి యీ లక్ష్మణకవి యెట్లయిన నాతని గర్వభంగము చేయవలెనని సమయము వేచియుండెను. ఇట్లుండఁగాఁ గృష్ణమూర్తికవి తాను రచియించిన సర్వకామదాపరిణయమను ప్రబంధమును రామచంద్రపుర సంస్థా

నాధిపతియైన కాకర్లపూడి రామచంద్రరాజుగారి తమ్ముఁడైన జగన్నాథరాజును కంకి తముచేయుటకయి కాజులూరుగ్రామమునకుఁ బోవుట తటస్థించెను. ఆపుస్తకమును జదివించి విద్వత్కవిసమ్ముఖమున వినుటకు నిర్ణయింపఁబడిన దినమునందు లక్ష్మణకవి యనాహూతుఁడయ్యును సభకుఁబోయి కృష్ణమూర్తికవిని బదుగుకలోఁ బరాభవింప వలెనన్న దృఢ శ్చయముతోఁ గూరుచుండియుండెను. సర్వకామదాపరిణయములోని

చ. తరణి శశాంకు లాభరణదంభమున న్వదనాక్షికైతవాం
బురుదసితోత్పలాగ్రమున ముగ్ధియ కుంతలదేశ మాక్రమిం
చి రోకఫలంబు గాన నగుఁ జివ్వనుచుం బరరూపయుక్తి ని
బ్బరముగ నంతసాంతముగ బ్రహ్మ యొనర్చెనసీమపాల్పగన్.

అనుపద్యమును జదివినప్పుడు లక్ష్మణకవి విని తలయూఁచి నవ్వి యిందలి నాయిక యేకాక్షియయిన యవలక్షణరాశియనియు, కన్నులు నల్లగలువలని చెప్పి వానిపైని సూర్యచంద్రులున్నట్లు చెప్పుటచేత నొకకన్ను సూర్యకాంతిచే ముకుళించు కలువయై గ్రుడ్డిది కావలెననియు, అభరణదంభమునవచ్చి సూర్యచంద్రులు కుంతలదేశ మాక్రమింపఁగా నియుపురకును దగవురాకుండ బ్రహ్మ సహా ద్దేర్పాటుచేసినట్టుగా పాపట యున్నదని వర్ణించుటచే సూర్యచంద్రుల నలంకరించినపిమ్మటఁ బాపటఁ దీయు దురో ముందుగా పాపటతీసి తరువాతనే సూర్యచంద్రుల నలంకరింతురో యాకవి తెలియనివాఁడనియు, ఇటువంటియాక్షేపణము లనేకములు చేసెను. ఇవి సరళములైన సదాక్షేపములు కాకపోయినను సభకువచ్చినవా రనేకు లాయాక్షేపములకు మెచ్చి చప్పటులు కొట్టినందునను, జగన్నాధరాజుగా రాకృతి నందుట కిష్టపడనందునను, కృష్ణమూర్తికవిగా రవమానితులయి సభనుండి లేచిపోవలసినవారయిరి.

లక్ష్మణకవి యితరులమీఁదఁ బద్యములను జెప్పుచు వివాహాదులకుఁబోయి కవీశ్వర సంభావములను గొనుచు ధనార్జనము చేయుచుండెను. ఇతఁడు తన మేనల్లుఁడగు చింతలూరి మంగన్నకు విరోధముగా వ్యాజ్యము తీర్పు చెప్పినందునకయి యప్పటి పండిత సదరమీఁగు శంకరమంచి యనంతశాస్త్రిని శ్లేషార్థములోఁ దిట్టినపద్యములలో నొకదానిని, ఆవ్యాజ్యము నపర్యభియోగము తెచ్చినప్పు డాకాలమునందు రాజ మహేంద్రవరమున మండలన్యాయాధిపతిగా నుండి తెలుఁగునిఘంటువులను జేసిన బ్రౌనుదొరగారిమీఁదఁ జేసినపద్యములలో నొకదానినిమాత్ర ముదాహరించియాతనిని గూర్చి యింతటితో విరమించెదను.—

మ. అవురా శంకర మంచివాఁడవె యనంతాఖ్యుండవై తీర్పుఖుం
గవు మంగన్నరఁ జేసి నీవు బుధమార్గభ్రష్టతన్ బోగిరా

గడఁగా లంది పినాకిని బశుపతీకల్లోలినిం బట్టి స
త్యవధూసత్వరు దానియుం దిడితి వాగాయత్తు లిట్లే కదా.

ఉ. పప్పసచేసి నాబ్రతుకు పండితుఁ డిం కెటునిల్తు నంచు నే
నిప్పుహవృత్తి నుండఁగను నిన్నటిరేఁ గలలోనఁ గోర్టువా
రిప్పిసిమాలుపట్టి యిఁక నేర్పడ న్యాయముతీర్తు మంచు ధై
ర్యాస్పదసూక్తిఁ బల్కినట్లైన మిముం బొడగానవచ్చితిన్.

అల్లమరాజు-రామకృష్ణకవి.

ఈకవి కవిచకోరచంద్రోదయ మనెడు నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁ డారామద్రావిడబ్రాహ్మణుఁడు; రంగానాథార్య పుత్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు. తనగ్రంథమును దాక్షారామ భీమేశ్వరుని కంకితముచేయుటచేతనే కవి గోదావరీమండలములోనివాఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది. తన్నుఁగూర్చి భీమేశ్వరుఁ డిట్లన్నట్లు కవి తనకవిచకోరచంద్రోదయమునందుఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు —

సీ. అమరంగ వైనతేయవిజయంబును సత్యభామావిలాసంబు భాసురముగ
గౌతమీమాహాత్మ్యకథయును ద్రౌపదీపరిణయ మలసుశోభావివాహ
మసమానహనుమదాఖ్యానంబును సుకవిజనమనోరంజనం బనెడుకావ్య
మవనిలో రచియించినట్టి ప్రోడవు నీవు గావున నీవాక్యకలితలలిత
మాధురిమఁ గ్రోలుచుండె నామానసంబు । తనివిదీఱదు నాథ కర్తనుచు నిన్న
నెన్నటఁజుగాదు కాని నీకన్న ధరణిఁ । గలరె కవితాసుధాధార లొలుకఁబలుక.

పయిపద్యమునుబట్టి కవి వైనతేయవిజయము, సత్యభామావిలాసము, గౌతమీమాహాత్మ్యము, ద్రౌపదీ పరిణయము, సుశోభా వివాహము, హనుమదాఖ్యానము, సుకవిజనమనోరంజనము, అను కావ్యములను గూడ రచియించినట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టము కాకపోయినను ప్రౌఢ మయి హృదయాహ్లాదకరముగా నున్నది. ఇతఁ డఱువదిసంవత్సరముల క్రిందటనుండినవాఁడు. కవి యీకవిచకోరచంద్రోదయమును శాలివాహనశకము ౧౭౫౬వ సంవత్సరమునకు సరియైన మన్మథాబ్దమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౮౩౪వ సంవత్సరమునందు రచియించినట్లు గ్రంథాంతమున వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈకావ్యమునందలివి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి.—

ఉ. భారమ నొప్పు పుష్పఫలభారవినమ్రమహీజరాజితో
భారమణీయసానుచరభవ్యనభశ్చరభామినీవిపం
చీరవమాధురీకలితజృంభితగానఘుమంఘుమార్భటీ
పూరితనూత్న రత్నయుతభూరిదరిం గనియెన్ మహాగిరిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. మారుని మీఱువీనిసుకుమారము మారమణీసహోదరున్
గూరిమి నోముమోము తళుకు ల్వలుకుల్ నెఱజాణవైఖరిన్
గేరు నయారె నిర్జరులఁ గిన్నరులు న్నరు లెన్న వీరియొ
య్యారమె చూడ నింపగు జయంతు జయింతు నటన్న రీతులన్.—ఆ. ౨.

కవిచకోరచంద్రోదయమునకుఁ దరువాతఁ గవి రచియించినగ్రంథములు కొన్ని నా కిటీవల లభించినవి ఇతఁడు రచియించిన యితరగ్రంథములు—మదాలసాపరిణయము, శంతనువిలాసము, అధ్యాత్మరామాయణము, అచ్చతెలుఁగుభాగవతము, రామకృష్ణీయము. ఇందలి కడపటిపుస్తకము ఆంధ్రశబ్దచింతామణికి వ్యాఖ్యానము ఈరామకృష్ణీయములోని యీక్రిందిపద్యమువలన నీతని నివాసస్థానము పిఠాపురమునకు సమీపముననున్న చేబ్రోలుగ్రామ మయినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. సిరిమించు శ్రీపీఠపురసమీపంబునఁ బరఁగు చేబ్రోలుపురవాసి నగుచు
నల్లమరాజాన్వయాగ్రణి యగురంగధామార్యవర్యునితనయుఁడ నయి
యెల్లపార్యాగ్రణి కేనయఁ బౌత్రుండనై రామకృష్ణాభిఖ్యన్ నామ మెలమిఁ
బూని శ్రీవత్సవాటీనికేతనుఁ డైనభీమేశుకరుణచేఁ బెంపు నొంది
సకలజనులకుఁ దెలిసెడిసరణిగాఁగ నన్నపార్యుఁ డొనర్చినయట్టిసూత్ర
ములకు దెలిఁగింతునూత్నభంగులను బాలబోధమగునట్లు సుకవులు పొగడుచుండ.

ఈకవి కాలముచేసి యేఁబదిసంవత్సరములు దాఁటినవి. ఈతఁడు శంతనువిలాసమును శాలివాహనశకము ౧౭౬౩వ. సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౮౪౧ వ సంవత్సరమునందు ముగించిన ట్లాపుస్తకాంతమందలి యీపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. అవనిలో శాలివాహనశకాబ్దము లగ్నిశాస్త్రశైలశశాంకసంఖ్య నెన్నఁ
బ్లవనామవత్సర ప్రథితకార్తికశుద్ధసప్తమీ భౌమవాసరమువఱకు
సిరిమించు శ్రీపీఠపురసమీపంబునఁ బొలుపొందు చేబ్రోలుపురనివాసుఁ
డలరునల్లమరాజకులరత్నమును రంగధామార్యసుతుఁడునా రామకృష్ణ
కవివరుఁడు దక్షవాటికాగారవాసుఁ డైనభీమేశుసత్కృపానూనగరిమ
శంతనువిలాసము రచించె సరసఫణితి నఖిలసత్కవిబృందంబు లౌననంగ,

ఈకవికృతము లైన గ్రంథములలోని పద్యములు కొన్ని యిం దుదాహరింపఁబడి యున్నవి—

మదాలసాపరిణయము.

ఉ. న్యాయముగా దయా లలన నవ్వెడ నాడెదనంగఁ గోయిలల్
కోయనికూయఁ జందురుఁడు కొంకక వెన్నెలఁ గాయ మారుఁడుక్
సాయకజాలమేయఁ గడుషట్పదముల్ రొద సేయ నే నిమం
బాయఁగఁ జాలఁ జాలను బాలకవుంగిటఁ జేర్చి ప్రోవవే.

అచ్చతెలుఁగుభాగవతము.

సీ. కూఁకటిమూలడాల్గొన బెల్ల నదలించి జమిలిముక్కాలిరాసంతు నొంచి
కైగల్గుమొకెపుమూఁకల నెల్ల నగిమించి కారుమబ్బుల నెఱసౌరు కుంచి
చిచ్చుకన్దొరయత్తిహిమ్మ్చవన్నెఁ గలంచి విప్పుగన్దొరరాలచొప్పు ద్రుంచి
చీఁకటిమ్రాఁకుల చేలువ మెల్లనుడించి కాటుకమలవన్నెఁగీటడంచి
పొగలతెగలజగాజిగి మిగులవంచి। దండిరెక్కలి కాండ్లకు మిందగీండ్ల
కింపుగా మబ్బు మసిచల్లునింపు దోఁప। నెల్లకడలందు నంతంత నిరులు గవిసె.

శంతనువిలాసము.

చ. పగలును రేయి పద్మకులబాంధవసోములు తత్పురంబునన్
దగుమణివప్రముం గదిసి దాఁటఁబోవఁగలేక యోరగా
నొగిఁ బరువంకలం జనుచు నొప్పుగ నుత్తరదక్షిణాయనా
ఖ్యగతిఁ జెలంగి రెంతయు నఖండవిలాసము దోఁచుచుండఁగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. హారము (?) సైచదాయె మణిహారములుం బొడియయ్యె నేఁడు నీ
హారముఁబోలి నాదువ్యవహారము లెంతయు డిందె మేనిక
వ్వాగము లెండె జల్లఋగ్రహారముఁగ్ మరుఁ గేఁచసాఁగె నా
హాగమశీలఁనామ యిఁకనైన ననున్ దయ నేలుకోఁగదే.—ఆ. ౫.

కాకరపర్తి బుచ్చిపాత్రికవి

ఈకవి సత్యవతీపరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రోద్భవుఁడు; ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యాదికావ్యములను రచియించిన కృష్ణకవిపుత్రుఁడు. ఈకవియొక్క మనుమఁడున్ను

సోదరపుత్రుఁడును జీవించియుండుటచేఁ గవి యేఁబది యాఱువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁ డని స్పష్టము. కవి కథాభాగమును రచియించి గ్రంథమును శ్రీరాజా (మహారాజా) గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి జనకున కంకితముచేయఁ దలంచెను గాని యాతఁడు కృత్యాదిపద్యములను, ఆశ్వాసాద్యంతపద్యములను రచియింపకయే మృతినొందెను. అటుతరువాత శ్రీమహారాజా గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి కోరికపయిని కవికి పారంపర్యమున సోదరపుత్రులగు వేంకటశాస్త్రిగారును పౌత్రులగు సీతారామశాస్త్రిగారును గ్రంథోపోద్ఘాతమును, ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములను పూరించి కృతిని ౧౮౭౪ సంవత్సరమునందు శ్రీరాజా గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి కంకితము చేసిరి. వీరిచేఁ గృత్యాదియందు రాజాగారి వంశాభివర్ణనము విశేషముగాఁ జేయఁబడినది. సత్యవతీచరిత్రమునందలి కవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృద్యముగా నున్నది. కవనమార్గమును జూపుటకయి సత్యవతీపరిణయములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. ఇలఁ గలకోటలన్ గెలిచి యెన్నిక కెక్కుఁ బుక్కిలలామకో
జ్జ్వలమణివప్రమం దగసి వాసిగనూని తదంఘ్రిసీమఁ బ
వ్వులచెలువంపుటందియల సబ్బురుదాంకను సంఘటించె నా
నలువ నమేయశైవలయుతాంబునిదంబగు ఖేయ మప్పురిన్.—ఆ. ౧

చ. పరమతపోధనప్రవరు భవ్యగుణప్రకరుం దపఃకృశాం
గరుచిరు భస్మభాసురు నఖస్ఫటికత్విషలోజ్జ్వలజ్జటా
భరు మృగకృత్తికాధరు సుపాణిధృతాక్షసరుం గమండలు
స్ఫురితకరుం గనుంగొనియె శోభితదండధరుం బరాశరుల్.—ఆ. ౨.

చ. సమధికరాజ్యలక్ష్మి యనుచాందవల్లిఁ జాహ్నవేయదు
ర్దమఫణిరాజు చేరనిధుఁ బొనరింపఁగఁ జాలినట్టి మం
త్రముల తెఱంగుఁ జూపఁగను బ్రౌఢి వహింపద వేఁ రాజకా
ర్యము ఫలియించు మంత్రివర రాజహిత ప్రతిపాదనాదరా.—ఆ. ౩.

ఉ. ఎల్లెడలందుఁ జీఁకటుల హెచ్చులు చెల్లెఁ బయోధివృద్ధి పా
టిల్లెఁ జకోరభుక్తులు ఘటిల్లె వియోగిహృదంతరంబు భే
దిల్లె రథాంగదంపతుల తేజము డొల్లె రతీశునాజ్ఞ వ
ర్తిల్లె సుచంద్రికాప్రతతి దిక్తటకోటుల వల్లె నయ్యెడన్.—ఆ. ౪.

మ. అవనీనాయకు లంపఁగా నృపుఁడు గుర్వర్థానుసంధానగా
ర్గవ మొప్పన్ సమయస్థితిన్ సలిపితిన్ బ్రవ్యక్షమాసల్లు స

త్యవతీదేవికి నుద్భవించినసుతుం డర్ఘ్యాంబుప్రస్ఫారకా
రవరాజ్యంబు భరింపఁగా సకలగోత్రావల్లభు ల్గొల్వఁగన్.— ఆ. ౫.

శిష్టు-కృష్ణమూర్తికవి.

ఇతఁడు సర్వకామదాపరిణయము మొదలయిన యాంధ్రకావ్యములను రచియించినకవి. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వాసిష్ఠగోత్రుఁడు; సర్వశాస్త్రిపుత్రుఁడు. సంవత్సరము సరిగా తెలియదుగాని యితఁడు గోదావరిమండలమునందలి రామచంద్రపురము తాలూకాలోని గొల్లపాలెమను గ్రామమున ౧౭౮౦వ సంవత్సరమునకును ౧౭౯౦ వ సంవత్సరమునకు మధ్యకాలములో జననమొందెను. ఈతనికి రెండుసంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చినప్పుడు స్వగ్రామమువిడిచి తండ్రి కుటుంబసహితముగా రామచంద్రపురమునకు లేచివచ్చి యక్కడ నిల్లు కట్టుకొని స్థిరముగా కాపురమేర్పరచుకొనెను. ఈబాలుఁడు కొంతకాలము రామచంద్రపురములోఁ జదువుకొని తరువాత యవల్లిగ్రామమునకుఁ బోయి బులుసు అచ్చయ్యగారివద్దఁ గావ్యనాటకాదు లభ్యసించి తరువాత నింకొకరివద్ద వ్యాకరణాలంకారశాస్త్రముల నభ్యసించి మరల రామచంద్రపురము వచ్చినప్పటికీతనికి సంస్కృతాంధ్రముల యందు దుర్గ్రహపాండిత్యము కవనైపుణియుఁ గలుగుటయేకాక సంగీతమునందును నిరుపమాన సామర్థ్యము కుదిరెను. ఆశుకవిత్వము చెప్పుటలోను గద్దర సామనసుగాఁ బురాణములు చదువుటలోను కృష్ణమూర్తిగారిని మించినవా రాకాలములో మఱియెవ్వరును లేరు. ఇతఁడు పురాణము చెప్పునప్పుడు పుస్తకము చూచి చదువుచున్న పద్యముల దనవు లేక తన కవిత్వముతో రసవంతముగాఁ జదువ సామర్థ్యము గలవాఁడఁట! ఈయనశక్తిసంపదను జూచి రామచంద్రపురపు జమీందారగు కాకర్లపూడి రామచంద్రరాజుగారును తదనుజుఁడగు జగన్నాథరాజుగారును కృష్ణమూర్తిగారి నాదరించి తమసంస్థానములో నుంచుకొనిరి. ఆయిరువురిలో జగన్నాథరాజుగారికిఁ గవియం దధికానురాగము. వీరిరువురికంటెను కాకర్లపూడి వేంకటకృష్ణరాజుగారికి కృష్ణమూర్తిగారియం దెక్కువవసతి యగుటచేత నాతఁడీవిద్వత్కవి కయ్యవల్లిగ్రామములో పదిపుట్లభూమి దానము చేసెను. అయినను నీటియాధారము లేకపోవుటచేత భూమి లాకాలమునం దిప్పటివలెఁ బండకుండెను. ఇట్లు కృష్ణమూర్తిగారు తనకు నలువదియైదుసంవత్సరములయీడువచ్చువఱకును రామచంద్రపురములో నుండెను. ఈకాలములో రామచంద్రపురముతాలూకాలోని కుయ్యేరు

గ్రామములో పిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి యను సుప్రసిద్ధాంధ్రకవియుం డెను. పండితులలో కవులలో నిద్దఱొక్కచోట నుండినప్పుడు పరస్పరస్పర్ధ లేకుండుట మిగుల నరుదు. లక్ష్మణకవి యావఱకే రావణదమ్మీయమును రచియించియున్నవాఁడుఁ గృష్ణమూర్తిగారి కంటె నిరువదియేండ్లు పెద్దవాఁడయి యాంధ్రకవిత్వమునం దాఱితేఱిన ప్రౌఢుఁడు. తన కున్నంతసంస్కృతపాండిత్యము లేదని యాతని నధిక్షేపించి కృష్ణమూర్తికవి విఱ్ఱవీఁగుచుండెను; తనవలె నాంధ్రకవిత్వము చెప్పనేరఁడని యాతని నాక్షేపించి లక్ష్మణకవి తృణీకరించుచుండెను. కృష్ణమూర్తికవి పాండిత్య మెంత యెక్కువ కలవాఁడైనను లౌకికజ్ఞాన మధికముగా లేని శుద్ధశ్రోత్రియశిఖామణి; లక్ష్మణకవి యల్పపాండిత్యము కలవాఁడే యైనను లోకానుభవమును యుక్తిచమత్కారమును నధికముగాఁ గల లౌకికశిరోరత్నము. అట్లగుటచే నిరువురుఁ దారసించినప్పు డెల్ల లక్ష్మణకవియే మేలుచేయి యగుచుండెను. ఈవైరకారణమునుబట్టియే కాజలూరిలో సర్వకామదాపరిణయ పతనకాలమునందుఁ గృష్ణమూర్తిగారికిఁ బరాభవము సంభవించెను. అట్లు శృంగభంగము నొంది యాయవమానమును సహింపలేక తరువాత నల్పకాలములోనె కృష్ణమూర్తిగారు రామచంద్రపురమును విడిచి వెడలిపోయిరి. జ్యేష్ఠుఁడగు రామచంద్రరాజుగా రుండఁగా స్వరాజధానిలో ననుజుఁడగు జగన్నాథరాజు కృతినందుట యనుచితమని యాసభ కాజలూరిలో జరపఁబడెను.

కృష్ణమూర్తికవి సేతుయాత్రకుఁ బోయి వచ్చుచుండఁగా నాతనిప్రఖ్యాతిని విని కాళహస్తిప్రభు వగు దామెర వేంకటపతిరాయనింగా రాయనను తమసంస్థానమునం దుండవలసినదని వేఁడుకొన్నందున కృష్ణమూర్తిగా రక్కడఁ బదునాలుసంవత్సరము లుండిరి. కవి నాదరించిన యీవేంకటపతిరాయనింగారు గోదావరీమండలమునందే జననమొందినవారయి కాళహస్తి రాజపత్ని చేత స్వీకరింపఁబడిన దత్తపుత్రుఁడై ౧౭౩౮వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౭౧వ సంవత్సరమువఱకు రాజ్యము చేసెను. కాళహస్తి సంస్థానములో నీయనకు నెల కఱువదిరూపాయలు జీత మేర్పఱుపఁబడెను. కాళహస్తికి వెళ్ళకపూర్వమో వెళ్ళివచ్చినతరువాతనో కాకినాడలో నైదుసంవత్సరములు గోదావరీమండల కరగ్రాహివద్ద సిరస్తాదారుగానుండిన తుళసింగసెట్టిగారియింటఁ బురాణము చెప్పుచుండి యాయనప్రోత్సాహముచేత స్త్రీనీతిశాస్త్రమనెడి యేకాశ్వాసగ్రంథమును రచియించెను. ఆగ్రంథమునందుఁ గవి తుళసింగసెట్టి నిట్లు వర్ణించెను—

సీ. శార్ఙ్గభృచ్చరణాంబుజనిసేవ యొనరించు సజ్జనసంతతి సత్కరించు
నాశ్రితకోటి సమ్యగ్గతి నలరించు నాత్మ బంధుజనాళి నాదరించు
సరళనీతిపథానుషంగాప్తి విహరించుఁ బరిజనాసత్కృతిఁ బరిహరించు
నగణితానుపమానగుణలీలఁ జరించు నార్యగురూక్తుల ననుసరించు

ననుకుళంబున ననిశంబు ఘనతఁ బ్రబలు । నట్టి కుళసింగసెట్టి సన్నఖిలబుధుల
ప్రోలుమతియుంచి యోకృష్ణమూర్తిసుకవి । సంఘటించెను స్త్రీనీతిశాస్త్రమునుచు.

ఈయనకవిత్వరీతిని దెలుపుటకయి మఱి రెండుపద్యము లీస్త్రీనీతిశాస్త్రములోనివి యిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. మన్ననచేయ నుబ్బక వమానముచేయఁగ గ్రుక్కకే పతిం
జెన్నలరంగఁ గొల్చుచు విశిష్టతమాత్మకులప్రతిష్ఠ సం
పన్నము చేయుచుం దనదుబంధులచేతఁ బొగడ్తఁ గన్న యా
యన్నులమిన్న చే జగము లన్నియు నిల్చు నటంచు నెంచెదన్.

ఉ. ఎచ్చటనో ప్రయాసపడి యేమయినం బతి తెచ్చి వేడ్కతో
నిచ్చినఁ గొంచె మేనియు మహీయము గా మది నెంచి బాంధవు
లెచ్చఁగ నొచ్చ మించుకయు లేనిసమగ్రగుణంబు పెంపునన్
హెచ్చఁగఁ జేయు భర్తృయశ మిట్టిసతి న్వినుతింతు రందఱున్.

ఈపుస్తకముగాక యేతత్కవికృత మైనవేంకటాచలమాహాత్మ్య మొకటికూడ ముద్రింపఁబడి యున్నదిగాని దానిరచన కవియొక్కప్రఖ్యాతికిఁ దగినంతశ్రేష్ఠముగాఁ గనఁబడలేదు. కాళహస్తిలోఁ బ్రవేశించిన కొంతకాలమునకే కవిచే రచియింపఁబడిన వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యముకూడ శ్రీకుళసింగసెట్టికే యంకిత మొనర్పఁబడినందునఁ గాళహస్తి పోకముందే యాతనివద్ద నుండెనేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. కాళహస్తిలో నున్నకాలమున నీకవిపుత్రుఁడు దవముసర్వశాస్త్రి యమరుకమును సంస్కృతమునుండి తెలిఁగించి కాళహస్తిస్థానాధీశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఈయమరుకములోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుట కేవలాప్రస్తుతప్రశంస కాకపోవచ్చునని యట్లు చేయ సాహసించుచున్నాను—

శా. శ్రీమీఱం దగుకాళహస్తిగిరిసీమంబు ధామంబుగా
సేమం బాశ్రితకోటి కీఁదగు ప్రశస్తిం బొల్చు నాసామి యా
సామిరాజ్యత భూమి భృద్వ్యగతనూజాకామి సేమంబులో
శ్రీమద్దామెర వేంకటేంద్రులకు నాసింగూర్చు నిష్టార్థముల్.

చ. అవునవుఁ దెల్ల మయ్యెఁ బృథయాపలుమాటలిఁ కేమి సామి నీ
కవలఁ జనంగవచ్చు నిటు లయ్యెను మాకిఁక దోస మెద్ది నీ
కివురని నీదుప్రేమరస మిట్లగునే స్వభావచంచలం
బవు హతజీవితంబు చనునంతన మా కొకబాధ కల్గునే.

చ. మును మన కింతకంతయును మూర్తివిభేదము గానలేము నె
మ్మనమున మీఁదటం బ్రియతమత్వము గల్గెఁ బరస్పరంబు న
య్యె నిపుడు నీకు భర్తృపద మేమును భార్యయనంగ నైతి జీ
వనగతవజ్రకర్కశతఁ బాటిలె నిట్టిఫలంబు నేఁటికిన్.

ఈకృష్ణమూర్తికవి కాళహస్తిలో నున్నప్పుడు చేయఁబడిన ప్రధానగ్రంథ మింకొకటి గలదు. ఆకాలమునం దీయనకును చెన్నపురి శాస్త్రిపాఠశాలలో నాంధ్రపండితుఁడై నపరవస్తు చిన్నయసూరిగారికిని సిద్ధాంతకౌముదిలోనిసూత్రవిచారము కొంత నడచెను. మనపండితులు సాధారణముగా మత్సరగ్రస్తులగుట సుప్రసిద్ధమేగదా? అట్టివారీర్ష్యచేతఁ దమకు లాభము లేకపోయినను బరులకు నష్టము కలుగుటయే తమయభీష్టసిద్ధిగా భావించి కొన్నిసమయములయందుఁ బరులకీర్తికి భంగము కలిగింపఁ జూతురు. అంతకుఁబూర్వము కొంతకాలముక్రిందటఁ జిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమును రచియించెను. దానితో సరిపోల్పఁదగిన యాంధ్రవ్యాకరణ మావఱకు వేఱొకటిలేదు. ఇట్లుండఁగాఁ గృష్ణమూర్తిగారిచేఁ జేయఁబడినవ్యాఖ్యానముతోఁ గూడిన హరికారిక లనఁబడెడి యాంధ్రవ్యాకరణసూత్రగ్రంథ మొకటి యటుతరువాత నల్పకాలమునకు వెలువడెను. అదియే హరిభట్టకృతమై యథర్వణాదులచేఁ జేర్పఁబడిన కారికావళియైనపక్షమునఁ జిన్నయసూరి తనవ్యాకరణములోనిసూత్రములనన్నిటిని హరికృతగ్రంథమునుండి దొంగిలించి తనపేరఁ బ్రకటించినట్లు స్పష్టమగును. అయినను మూలగ్రంథములోఁ జూపఁబడిన లక్ష్యములు కొన్ని యథర్వణాచార్యుల కీవలి యాధునికగ్రంథములలోని వగుటచేత వ్యాఖ్యానముమాత్రమే కాక మూలగ్రంథమునుసహితము కృష్ణమూర్తిగారే రచియించి రేమో యని పలువురు సందేహపడుచున్నారు. అట్టిగ్రంథము రచియింపఁ గలసామర్థ్య మావిద్వత్కవికిఁ గలదనుటకు సందేహము లేదు. ఈయన యిటువంటిగ్రంథకల్పనము చేయ సంశయపడువారు కారని చూపుటకయి చరమదశయందు మాపుగల్లులో నున్నప్పుడొక్కరాత్రిలోఁ జేసినట్టీయన కారోపింపఁబడిన యశ్వశాస్త్రికథ కొంత తోడుపడుచున్నది.

కృష్ణమూర్తికవిగారు కాళహస్తినుండి స్వదేశమునకు వచ్చి శ్రీరాజాగంగాధరరామారావుగారివద్ద పిఠాపురసంస్థానములోఁ బ్రవేశించుటకయి నాలుగయిదు మాసము లచటనుండి కృషి చేసిరిగాని ప్రయత్నము సఫల మయినదికాదు. శ్రీరాజాగా రేనూఱురూపాయలును జోడుశాలువలు నిచ్చి యాయనకు సెలవిచ్చిరి. తరువాత నాతఁడు తనకుమారుని యత్తవారియూ రయిన ఒగ్గమపేటగ్రామమునకుఁ బోయి, యక్కడఁ గొంతకాలముండి గిగ్సంస్థానాధిపతి ననుసరించెను. పీఠికాపుర సంస్థా

స్థానాధిపతియయిన శ్రీరాజా రావు నీలాద్రిమాధవరాయనింగారి భోగభార్యాపుత్రుఁడును జగ్గయ్యపేట సంస్థానాధిపతియునగు శ్రీరాజా రావు వేంకటరాయఁడుగారు నాయనకు సంవత్సరమున కిన్నూఱురూపాయలు వచ్చుమాన్యము రెండుశాలువలు నిచ్చి సత్కరించిరి కాని నెలజీత మేర్పఱిచి తమ యాస్థానపండితునిగాఁ జేకొనలేదు. తరువాత నీకవి యైనవల్లిగ్రామములోఁ గొంతకాలము వసించి యక్కడనుండి శ్రీజగన్నాథయాత్రకుఁబోయి పురుషోత్తమక్షేత్రమును సేవించి మరల వచ్చునప్పుడు త్రోవలో మాదుగల్లుసంస్థానమునకుఁ బోయి తత్సంస్థానాధిపతి యగు శ్రీకృష్ణభూపతిగారిని సందర్శించెను. ఆయన విద్వత్కవుల నాదరించు రసికాగ్రగణ్యుఁ డగుటచేత వేయిరూపాయలు వచ్చు భూము లిచ్చి కృష్ణమూర్తిగారిని తమ సంస్థానములో నుంచుకొనెను. ఈకవి మాదుగల్లు ప్రవేశించినతరువాతఁ దాను జేసినజగన్నాథయాత్రనుగూర్చి నీలశైలనాథీయమను పేర సంస్కృతములో నొకగ్రంథమును రచించెను. రెండుసంవత్సరము లాసంస్థానములోనుండి కృష్ణమూర్తిగారు ౧౮౫౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత నెనుబదియేండ్లప్రాయమున నక్కడనే కాలధర్మము నొందెను. ఈయన సంస్కృతమున యక్షోల్లాసమను కావ్యమును, వల్లీపల్లవోల్లాసము మదనాభ్యుదయము ననుభాణములను, రామాయణకథను జెప్పు కంకణబంధమును, హరికారికలను, నీలశైలనాథీయమును, ఆంధ్రమున సర్వకామదాపరిణయమును, వేంకటాచలమాహాత్మ్యమును, వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యమును, పంచతంత్రమును, వసుచరిత్ర వ్యాఖ్యానమును, రచియించెను.

మంత్రిప్రగడ-సూర్యప్రకాశకవి.

ఈకవి మాదుగల్లు సంస్థానమున కృష్ణభూపతిగారి యాస్థానకవిగానుండి, కృష్ణార్జునచరిత్రమను రెండాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యమును సీతారామచరిత్ర మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును భీమలింగ శతకమును రచియించెను. ఈయన యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శరభరాజామాత్యపుత్రుఁడు. ఈయన నలువదిసంవత్సరములక్రిందటఁ గాలధర్మము నొందెను. ఈయన కవిత్వము మృదుమధుర పదగుంభితమయి మనోరంజకముగా నుండును. కవితారచన జూపుటకయి యీకవి గ్రంథములలోనివి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

కృష్ణార్జున చరిత్రము.

మ. రమణీ నీగుణరూపసంపదకు లోఁ రంజిల్లి గోపాలకుం
[illegible]దమితారాతివిదారితామరసపత్రాక్షుండు కాంత్యుజ్జ్వల
[illegible]మనీయాకృతి రాజదర్జునసమాఖ్యాశాలి ధీరుండు దా
[illegible]రత్నము నీయధీన మగుచుఁ శోభిల్లఁ జేసెం జుమీ.—అ. ౧.

ఉ. కులశీలమునందు భాగ్యమునకుం దగుకార్యము చేయునంత వి
శ్రుతయుశయా సుభద్ర కరిసూదనవిక్రముఁ డైనగోపరా
ట్సుతునకు సమ్మతంబుగ విశుద్ధగుణాకర భూరిపుణ్యక
ప్రత మెుగిఁ జేయఁగాఁదగు వివాహమహోత్సవ మానసం బ్రజల్.—అ. ౨.

సీతారామ చరిత్రము.

శా. ధాత్రాదిక్రతుభుగ్వరుల్ ఘనతపోధారేయు మానీదచా
రిత్రం బెన్న నశక్తులే జడుఁడ వర్ణింప న్సమర్థుండనే
పుత్రీభూతపరస్వతీధవసితాంభోజాక్షరుద్రుండ వో
యత్రీ యత్రివిగాక నీకు సరియే యన్యాగ్రజన్మాగ్రణుల్.—అ. ౩.

చం. కనకకురంగ మేల వలెఁ గన్వడె గ్రక్కున దానిఁ దేరఁ బొ
మ్మని పతి నేలపల్కితి సహమ్మతి నారఘుభర్త దానివెం
టని జన నేల యగ్రజుని డాయఁగ లక్ష్మణు నేలపంచితిఁ
జనవరుఁ బాసి యే నిచటఁ జావఁగ నిన్ని పొసంగె దైవమా.—అ. ౪.

చ. నను శర ణొందిరఁ దనుజనాయకు రావణుడైనఁ బ్రోతు నీ
తనిఁ గరుణించుటెంత శపథం బిదె గావున మీర లేగి చ
య్యనఁ గొనిరండు వీని కభయంబు-నొసంగితినన్న భానుసం
దనుఁడు కృపాంబురాశి యగుదాశరథిం గని పల్కె నమ్రుఁడై.—అ. ౬.

భీమలింగశతకము.

క. తత్పురుషబహువ్రీహుల । సత్పురుషులు రామదాసశబ్దార్థ మిలన్
దృత్పరముగఁ జెప్పుదురు జ । గత్పావన భీమలింగ కలుషవిభంగా.

క. ఏసురవరులందైనన్ । నీసామర్థ్యంబు గలదె నిఖిలాధీశా
దాసీకృత జననీకృత । కౌసల్యా భీమలింగ కలుషవిభంగా.

ఫక్కి-వేంకటనరసయ్య.

ఈకవి శకుంతలాపరిణయ మనెడి మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు సృష్టికరణవంశజుఁడు; భరద్వాజగోత్రుఁడు; నారాయణమంత్రి పుత్రుఁడు. ఇతఁడు విశాఖపట్టణములోని క్రైస్తవోన్నత పాఠశాలయం దాంధ్రోపాధ్యాయుఁడై యుండెను. ఈకవి యీశకుంతలాపరిణయమును సఱువది సంవత్సరముల క్రిందట నసఁగా ౧౮౩౭ వ సంవత్సరమునందు ముగించెను. ఇతఁడు అమరపదకల్పద్రుమము, నారాయణస్తవము, మదనసాయకాపరిణయము, కవిదర్పణచ్ఛందము, నారాయణశతకము, కుమారీశతకము, అను గ్రంథములనుగూడ రచియించెను. ఈతనికవిత్వము సలక్షణమయి మనోహరముగానున్నది. శకుంతలాపరిణయములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. తనరన్ బున్నమరేలఁ దత్పురవరోద్యత్సౌధసంచారికల్
వనజాక్షుల్ ఘనసారఖండమని కేలంబట్టి దీపాగ్రసీ
మను ధూపక్రియఁ జూపఁ గంటి చెలులు ప్రార్థింపఁగా వీడినన్
జనియెన్ వాకి నాఁటనుండి కలిగెం జంద్రాఖ్యయుం జిహ్నముల్.—అ. ౧.

చ. తొలకరికాదు మిం చిదిగొ దోయజబాంధవుఁ డస్తమింపలే
దలజలజాక్షిరేఖయన నంతటనంతట నాఁచుచుండె మే
ల్తఱుకఁ గనిబొమ్మయనఁ దావులపూవులదీవెయో యనన్
గిలకిల చిల్కపల్కులకొగిం బదపద్యను లుగ్గడించునే?—అ. ౨.

చ. సరిసరి పొమ్ము బాల యొకచక్కనిబాలునిఁజూపి వీఁడు నీ
వరసుతుఁ డేమరాణి యని వానికిఁజెప్పఁ దొడంగుచుంటి-వీ
దొరలును మంత్రులున్ ఘనబుధుల్ ననుఁ బాయకయుండ కెడ్డ వీ
గెఱుఁగ నీరీతిగా నడవి నెన్నఁడు నిన్నుఁ బరిగ్రహించితిన్?—అ. 3.

వేల్పూరి-వేంకటేశ్వరకవి.

ఇతఁడు గోవ్యాఘ్రచరిత్రమును, విచిత్రరామాయణమును, పద్యకావ్యములుగా రచియించెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, మౌద్గల్యగోత్రుఁడు; బ్రహ్మనామాత్య పుత్రుఁడు. ఈతని నివాసస్థలము విశాఖపట్టణమండలములోని విజయనగరసంస్థానము

నందలి రాచపల్లెయను గ్రామము. కవి ౧౮౫౧ వ సంవత్సరమున స్వర్గస్థుఁ డయి నందున, దాదాపుగా నిప్పటి కేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మృదువయి శ్రావ్యముగా నున్నది. ఈ కవికృతములైన రెండుకృతుల నుండియుఁ గొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

గోవ్యాఘ్ర చరిత్రము.

చ. మధుకరపంక్తిఝంకృతులు మత్తమయూరనినాదషడ్జముల్
పృథుతరకోకిలధ్వనులుఁ బెంపలరారుశుకప్రసంగముల్
శిథిలముగాని శారికలచిందఱవందఱచే వనాళిఁ బెం
పొదవఁగ నొప్పెఁ బుష్పమధురోజ్జ్వలసత్ఫలసంకులంబులై.

ఉ. సంతతి లేక డెందమునఁ జాలఁగ డస్సి వ్రతోపవాసముల్
సంతత మేనొనర్చి కడుసంతస మొప్పఁగ వేల్పుటేడ్ల మ
త్యాంతమునందు నిల్పి హిమశైలసుతేశ్వరు నిందుమౌళి న
త్యంతసుభక్తిఁ గొల్చి సుతు నంచితవాంఛ ఫలించఁగాంచిరేఁ.

విచిత్ర రామాయణము.

ఉ. మామ యిదేటిమాట వినుమా మనమాలఁ జెందె నింక నా
సామిపదంబులాన కొనసాగదు తొల్లిటిభంగి దానవ
గ్రామణియింట నన్నుజనకప్రభుకూఁతురి నేలుకొంట కా
రాముఁన కొప్పె నొప్పదనరాదు ప్రభుత్వముగల్గువారలన్. అ. ౧.

ఉ. పుట్టి జగంబులోనఁగల భూపతుల న్మనులన్ నృపాలుఁ డ
బ్బట్టి వధించి వజ్రధరుపాలికి నేగి సుపర్వకోటులం
గొట్టిసమస్తలోకములకున్ ములుసూపె నతండు నారదుం
డట్టితతి న్వైకుంఠపురమందు మురారిని జేరి యిట్లనెన్.— అ. ౨.

చ. కకుభులు దేరుబల్మినిమికాంచనరత్నమయూఖముల్ దిశా
వలయముఁ బర్వ నచ్చరలు వైభవలీల నటింపఁ గిన్నరల్
బలసి రథంబు చుట్టును సభక్తిని గొల్వ సరోజబాంధవుం
డిల కరుదెంచెనో యన దశేశుఁడు రాఁగ వియన్నిరీక్షుఁడై.— అ. 3.

ఉ. ఇచ్చి నృపాలుఁ డిట్లనె మునీశ్వర నీ కెదురాడి నిల్వనా
చిచ్చరకంటిసామికిని జెల్లదు నేనన నెంత యీసుతుల్

సచ్చరితుల్ సురారు లతిసాహసు లాహవకోవిదుల్ కడుం
గుచ్చితు లస్త్రశస్త్రముల గోప్య మెఱింగినవా రెప్పుడున్ — ఆ. ౪.

మ. ఎవరిం దన్ను నెఱుంగలేక మదిలో నెవ్వాఁడు నిన్నిట్లు పె
ట్టినఁడై నాసయు వీరముం దునిమె కార్యంబున న్నున్న నేఁ
డెదరం జేసినదేవదైత్యవరులం జింతింపఁడో చూడు మా
కదనక్ష్మాస్థలిఁ గూల్తు వానిఁ దలియుం డాఁ బల్కె వేసోదరీ — ఆ. ౫.

మ. శరసంధాన మునర్చు ప్రౌఢిమము లక్ష్యం బూహఁ గావించు నే
ర్పుగు బాహాబలవిక్రమంబు సమరోద్యోగంబు సవ్యాపస
వ్యరిపక్షక్షణమహాస్త్రపాతములు రౌద్రాకారముం గన్న నా
పౌరుషం బో వెఱపొందు నీకుఁ దయివం బుత్రా నిజం బింతయున్. — ఆ. ౬.

ఈవిచిత్రరామాయణము గోపీనాథవిరచితాంధ్రవచనకావ్యము ననుసరించి యీ కవిచేఁ బద్యరూపమునఁ జేయఁబడెను. ఈవచనకావ్యము ననుసరించియే యిటీవల గోదావరీమండలస్థ వెలగతుఱ్ఱుగ్రామనివాసియు నాపస్తంబసూత్రుఁడును శ్రీవత్స గోత్రుఁడును సుమామహేశ్వరసూరి పుత్రుఁడును నగు నరసింహదేవర వేంకటశాస్త్రి యను వైదికకవియు నొకపద్యకావ్యమును రచియించియున్నాఁడు. ఈవర్తమానకవిచే రచియింపఁబడిన విచిత్రరామాయణమునందును వ్యాకరణదుష్టము లైనప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతనిగ్రంథము మొదటిగ్రంథముకంటె నధిక రసవంతముగానున్నది. ఇందలిపద్యములఁ గూడఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. రామ విరాజమానపురారికిరీటమణిప్రభాసుమ
స్తోమ సుపూజితాంఘ్రి రఘునాథ తారకనామ నీరద
శ్యామ సురేంద్రవందితవిశాలపరాక్రమ కీర్తికామినీ
కామ కఠోరరాత్రిచరకాండవిఖండనఖండనప్రియా — బాల.

ఉ. తెల్లనిమేనివానిఁ గడుతియ్యనిమాటలవానిఁ గప్పడాల్
చల్లెడుగొంతువాని బులిచాలలతోలు బుజాలపైని కా
జిల్లఁగఁజేయువాని దసచీరలనూనినవాని నెత్తిపైఁ
జల్లనివెల్లుఁ దాలిచినసామిని జూచి యహీంద్రుఁ డెంతయున్. — అరణ్య.

ఉ. ఓసి యభాగ్యురాల పడియుండక యింట నిటేలవచ్చినా
వే సకలంబుఁ బోయె నినుఁ బెంచిలియాడినపోటనుండి యే

వ్రాసితి నీవు వేశ్మమునఁ బాదము పెట్టితి వంతకంతకుం
గా సాకతైన బట్టకొనఁ గట్టఁగలే దిఁక లేచిపోఁగదే.—అరణ్య.

శా. ఆకంఠీరవనాదము న్వని మహాహంకారసంయుక్తుఁడై
నాకేశాత్మజుఁ డాహవంబునకు సన్నాహంబుతో నేగి నీ
వాకయ్యంబున నింద్రపుత్రకసహాయార్థంబు శాఖామృగా
నీకంబు ల్గొలువంగ వెంటఁ జనితే స్నేహంబు పెంపొందఁగన్.—కిష్కింధ.

ఉ. ఎవ్వఁడవోరి యేమిపని కిచ్చటవచ్చితి నిల్వు నిల్వు నీ
క్రొవ్వడఁగించి ప్రొద్దుకొమ్ముందువసించిన లెంకి కంపెదన్
మవ్వపుదెబ్బఁ జూడు మని మారుతివక్షమునందు మోఁదె నీ
వెవ్వతెవంచు గ్రుద్ది పడనీడ్చి సమీరసుతుండు రక్కసిన్.—సుందర.

శా. ఏమీ దానవవీరులార యమవహ్నీంద్రాదులన్ గెల్చి సం
గ్రామోత్సాహము లెందుఁబోయె బటుదర్పం బేటికిన్
మీమీయిమ్ముల నేగియుంటి రిది యేమీ వైరితేజంబు మీ
సామర్థ్యంబును విక్రమక్రమరణోత్సాహంబులుం దల్పఁగన్.—యుద్ధ.

తిరుమలబుక్కపట్టణపు-చినతాతాచార్యుఁడు.

ఈకవి వడ్లమన్నాటి వెంకప్ప సోమయాజులగారి ప్రేరణముచేత విశ్వగుణాదర్శమును పద్యకావ్యముగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు శ్రీనివాసాచార్యుని పౌత్రుఁడు; వేంకటాచార్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు నలుబది యేఁబదియేండ్లక్రిందట కృష్ణామండలములో నుండినవాఁడు. కృతిప్రేరకుఁ డైన వడ్లమన్నాటి వెంకప్పసోమయాజులగారి యజ్ఞమూలముననే కృష్ణామండలములోని వైదికనియోగిబృందములో రెండుకక్ష లేర్పడినవి. ఈకవియొక్క కవిత్వమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదుష్టము లైనప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁద కవనరచన సరసముగా నున్నదనియే చెప్పవచ్చును. ఆంధ్ర విశ్వగుణాదర్శములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. ఘనవన భూముల న్మెలఁగి కన్నము వేసి గృహాళి నిత్తముం
గొని చనువారి దొంగ లనఁగూడును పోషకు లైనవారిరె
క్కను గడుబొంకుపుచ్చి తదఖర్వధనంబులు దొంగిలింతు రీ
గణకులె దొంగ లీగణకకర్తలనే భజియింతు రీజనుల్.

చ. సురభితమాలయుం గుసుమశోభితసాలము వీక్షణార్హబం
ధురతిలకాలిసాలము విధూతమహాదురితౌఘమూలముం
బరపరసాలముం బనసజాలము మాధవకేళిలోలముం
బరమగు తాలవాలము నబాయక చూడుము శేషశైలముం.

మాడభూషి—నృసింహాచార్యుఁడు.

ఈకవి వల్లీపల్లవోల్లాస మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును నూజవీడుసంస్థానాధిపతి యగు శ్రీశోభనాద్రి అప్పారావుగారి ప్రేరణమువలన రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; నైధ్రువకాశ్యపగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వేదాంతాచార్యులపుత్రుఁడు. ఈకవి యిరువదిముప్పదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈయన కవిత్వము సలక్షణమయి నాతికఠినమయి శ్రావ్యముగా నున్నది. వల్లీపల్లవోల్లాసములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. తనయులు పెక్కుఁగల్గినను దన్వికిఁ బుత్రిక పుట్టకున్న ని
త్తనువు నిరర్థకం బని యెదం దలపోయుదు రింతు లంచుఁ దా
ననమునఁ గొంతసేపు నృపమానిని చింత యొనర్చి యేమిసా
ధనమునఁ గన్యకావదనదర్శనజన్యముదంబు గల్గునో.—ఆ. ౧.

ఉ. పాండుతనూభవుండు తనబాంధవు లత్తఱి సంతసిల్లఁగా
గాండివ మెత్తి యంతిగిచి కల్పకృశానుసమానుఁడై లస
త్కాండముల న్నిగిడ్చి నృపకాండములం దెగటార్చి పేర్చి త
త్కాండమునన్ ముదం బెసఁగఁ దద్దయు నొత్తెను దేవదత్తమున్.—ఆ. ౩.

కోటిమరాజు—నాగయ

ఈకవి యధ్యాత్మరామాయణమును పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఇతఁడాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; భాస్కరమంత్రికిని కామాంబకును బుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములో ముప్పదినలువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. కావ్యము పెద్దనకవికృతమైన యధ్యాత్మరామాయణమువలె కవిత్వమంత ప్రౌఢముగా నుండకపోయినను మొత్తముమీఁద హృద్యమయి నిర్దుష్టమయి యున్నది. అధ్యాత్మరామాయణములోని కొన్ని పద్యము లిందుఁ జూపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. ధరణీదేవ భవత్తపోమహిమ చోద్యం బయ్యె నిన్నెచ్చితిన్
వర మే నిచ్చెద హైహయుం దునిమి గర్వగ్రస్తులౌ రాజులన్
ధరణిం బేరడఁగించి కశ్యపున కీధాత్రీతలం బిచ్చి కాం
తరుదిం దాల్చి మదంశ నొంది పితృహత్యాపంబు వారింపఁగన్.—బాలకాం.

ఉ. రామ త్రిలోకవిశ్రుతు విరాధు నెఱుంగవె మద్భయంబునన్
వేముఱు మాను లీవనము వీడి పలాయితులైరి నీవు మా
సేమము గోరెదేని యిట సీతను డించి నిరాయుధుండవై
భూమి నదృశ్యవై ఖని బొమ్ము రయమ్మునఁ దమ్ముతోడుతన్.—అరణ్యకాం.

ఉ. ఏ వెతిఁగించి నంతటనె యిమ్మకరాలయ మెంత దాటి లం
కానగరంబుఁ దుత్తుమురుగా నొనరింపఁగఁ జాలుఁ గార్ముక
జ్యానినదప్రముక్తశరజాలములన్ రఘుసత్తముండు నీ
వైరి మనంబు పెట్టి యొకపందును దమ్మఁ డాగగింపఁగన్.—సుందరకాం.

మ. మునివర్యుల్ విజయోస్తు తే యనఁగ సమ్మోదంబుతో నేగి య
న్న నియోగించినభంగి నాలవణునిం జక్కాడి నిర్భీతిమై
జను లెల్లన్ వసియించుపట్టణము లిచ్ఛం జేసి తద్రాజ్యపా
లన నైపుణ్యముతోడ నింపెసఁగెఁ గళ్యాణీ భవానీసతీ.—ఉత్తరకాం.

కరాలపాటి_రంగయకవి.

ఈకవి భూతపురీమాహాత్మ్యము, కవిజనమనోహరము, అను రెండు పద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁడు వైష్ణవ వైశ్యకుల సంజాతుఁడు. ఇతఁడు ౧౭౧౮ వ సంవత్సరమున జననమొంది ౧౭౬౩వ సంవత్సరమునందుఁ బరమపదము నొందెను. ఇతఁడు చెన్నపురిలోఁ గొంతకాలము పచ్చప్పగారి పాఠశాలయందును గొంతకాలము రాజధానీ శాస్త్రపాఠశాలయందును నాంధ్రపండితుఁడుగానుండెను. మొట్టమొదట నాంధ్రభారత భాగవత రామాయణములను లేఖకప్రమాద జనితదోష రహితములుగాఁ బరిష్కరించి ముద్రింపించిన దితఁడే. ఇతఁడు తనతండ్రి రామకవియని పేర్కొనుటయేకాక తనతాతయైన నారాయణసూరికూడ కావ్యరచన మొనర్చి కర్ణాటరాజులను మెప్పించినట్లు భూతపురీమాహాత్మ్యమునం దీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.—

ఉ. పాయక యేమహామహుల భవ్యవచోగరిమం బశేషభూ
నాయకగోష్ఠిసత్కవిజనంబులచే ననిశంబు వర్ణితం

బై యుగపద్యగం బరఁగు నాగణశాలి కరాలపాటి నా
రాయణసూరిమౌళి దనరారె సుధీజనపద్మహేళియై.

మ. సకలాశాస్త్రవనీయభవ్యకవితాసంప్రీతకర్ణాటభూ
పకులాధీశ్వరదత్తమత్తగజశశ్వద్దానధారాసము
త్సుకరోలంబకదంబఝాంకరణవచ్ఛుంభద్గృహప్రాంగణుం
డకలంకాశయుఁ డమ్మహాకవికులాధ్యక్షుండు సామాన్యుఁడే.

ఈకవి భూతపురీమహాత్మ్యములో మూడాశ్వాసములు రచియించు నప్పటికే యవసాన కాలము సంప్రాప్తమయినందున గ్రంథము ముగియలేదు. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టము మృదుమధురపదభూయిష్ఠమై రసవంతముగానున్నది. అయినను వ్యతిరేకత్వార్థకము మాత్రము గ్రంథమునం దక్కడక్కడ ద్రుతప్రకృతికముగాఁ బ్రయోగింపఁబడి యున్నది. శైలి తేటపడుటకయి యీతని గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

కవిజనమనోహరము.

ఉ. పోయెఁగదే ననుం గడచి పోటరియై యదె వాఁడు రారరా
రేయని వాఁడు దానును సమిద్ధగయంబున వెంటనంటి య
గ్గాయకపుంగవుం గదిసి కట్టిగఁ బట్టుకొనుండు నెమ్మెయిం
ద్రోయఁగ లేక చిక్కువడె దుష్టనిశాటుల నోర్వ శక్యమే.

ఉ. అక్కటికంబులేనిదనుజాన్వయజాతుఁడ నయ్యు నాఁకటన్
స్రుక్కుచు ధార్మికత్వము విశుద్ధమనోగతిఁ బాయలేక న
న్నెక్కుడుప్రీతితోఁ గనిచి తీయుపకారము నీవుశీలముం
దక్కొరులందుఁ గల్గునె బుధప్రియవర్తన నీకుఁదక్కఁగన్.

భూతపురీమాహాత్మ్యము.

ఉ. జారులు లేరు పేరుకొనఁ జారులకాని యనారతం బనా
చారులు లేరు తత్త్వసువిచారులకాని సరోమహీవనా
కారులు లేరు నిచ్చ లుపకారుల కాని విమర్శచేయఁగాఁ
బౌరులలోన నమ్మనుజపాలధరాపరిపాలనంబునన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఈశ గిరీశ నేరమి సహింపుము డింపుము రోష మప్రతీ
కాశము నీమహాత్మ్య మెఱుఁగం దగువారము కాము సత్కృపా
పేశలదృష్టిఁ గన్గొను మపేతకళంకులఁ జేయుమయ్య లో
కేశశరణ్య దీనులను హీనుల మెంతటివార మల్కకున్.—ఆ. ౨.

ఉ. ఆ మునివర్యుభార్య వినయమ్ము భయమ్ముఁ బ్రియమ్ము నెప్పుడున్
నెమ్మది సందడింప మగనిం బరిచర్యలఁ దృప్తిఁ జేయుచున్
సమ్మద మారఁగా నతిథిసంఘముఁ దన్పుచు దేవతావితా
నమ్ముల భక్తిఁ గొల్చుచు గుణమ్ములు సాధుగణమ్ము లెన్నఁగన్.— ఆ. 3.

దామరాజు-లక్ష్మీనారాయణ.

ఇతఁడు బృందావనవిహార మనెడి మూడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁ డాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; శివరామామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనబృందావనవిహారమును మల్కాపురములోని సీతారామస్వామి కంకితముచేసెను. ఇతఁడు తరువాత గోదావరిమండలములోని యేలూరు నకువచ్చి యచ్చట నివాస మేర్పఱుచుకొన్నట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతనిసంతతివారు మూఁడుతరములనుండి యేలూరునం దున్నారు. ఇతఁ డఱువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వమునందు వ్యాకరణదోషము లనేకములు గానవచ్చుచున్నను, మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము మృదువుగాను మనోహరముగానునున్నది. బృందావనవిహారములోని రెండుమూడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ధారుణిలోనఁ జూచి విశదంబుగ నెంచిన స్త్రీల కందముల్
చారుగుణప్రధానములు చక్కఁదనంబున కేమిలెక్క యా
సారసగంధికిన్ మిగులఁ జక్కఁదనంబుకు భూషణంబుగా
మీఱు లసద్గుణావళియు మించుగ సొంపుగ నెన్నిభంగులన్.— ఆ. ౧.

మ. కులగోత్రంబులు లేక నిర్మలముగా గూఢీకృతాధిక్యని
ష్కలమాధుర్యనిరూపదీపకలితస్థూలైకతానిర్గుణో
జ్జ్వలులై జన్మములంచుఁ బూనుకొని కృష్ణస్వామి రాముండు గో
ల్లలకుం జేకుఱు చేయరానిపనులన్ లజ్జించెదం జెప్పఁగన్.— ఆ. ౨.

చ. మొఱ లిడువారిమొత్తములవి ముందుగ విందుచు వెంటనుండు నా
కెఱమఱలేదు వారియెడ న్యాయముగా విహరింతు నెంతుఁ ద
త్తఱమున వారియాపదలు దాటఁగఁజేయుదుఁ దక్షణంబునన్
మఱవక నన్నుఁ గొల్చుటకు మాటుగనుండెద నింతె చూడకే.— ఆ. 3.

త్యాగరాజమొదలి.

ఇతఁడు శుద్ధద్రావిడుఁడైనను దెనుఁగుభాషయం దత్యంతాభిమానము గలవాఁడయి యాంధ్రభాషయందుఁ జక్కనిపాండిత్యము సంపాదించి పెక్కుగ్రంథములను జేసినవాఁడు. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో విద్వత్కర్ణామృతమను నామాంతరముగల సుబ్రహ్మణ్యవిజయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధము ప్రధానమయినది. ఈకవిచే రచియింపఁబడిన పుస్తకములలో ఛందోరత్నాకరమను చిన్నగ్రంథమున్నను ముద్రింపఁబడియున్నది. ఇతఁడు ౧౮30వ సంవత్సరప్రాంతమునందు జననమొంది యిరువదియైదు సంవత్సరములక్రిందటఁ గాలధర్మము నొందెను. ఇతఁడు వారా[illegible]మొదలారి కుమారుఁడు. ఈగ్రంథరచనకాలమునందితఁడు ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటులో అసిస్టాంటు ఓవరుసీయరుగానుండెను. ఇతఁడు తాను మొట్టమొదట నాంధ్రభాషాభ్యాసము చేయుటనుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

"బాల్యంబున ప్రథమంబాంధ్రభాషనభ్యసించుటమనోదర్పణపారదంబుగదా! నాలుగేఁడులు నిండినతోడనే లసదుచ్చారణ సస్యవృద్ధిగోరు మానవపాలికులు జిహ్వాదళజంబునకు హలంబుగా నెంచునాంధ్రభాష నాకు ప్రథమమం దభ్యాసమయ్యె. సమధికోచ్చారణ లేద్రవిడదేశస్థులలో నొకండ నయ్యు నాకలవాఁకిఁ గల లేమి లేమియయ్యె. సంస్కృత ద్రావిడ హూణ ప్రముఖభాషలనాయాసలభ్యంబు లయ్యె."

ఇతఁడు తన చిన్నపాత్రములకుసహితము పెద్దపేరులుపెట్టి యాత్మస్తుతి గొంతయధికముగాఁ జేసికొన్నను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము సలక్షణమయి హృద్యముగా నున్నది. కవితారచనను జూపుటకయి సుబ్రహ్మణ్యవిజయములోని కొన్ని పద్యములిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

మ. భువనంబు ల్జడమయ్యె భంగతతులం బొందెం బుర్వాత మెం
దవనత్వంబులులేక చిక్కుముని ముఖ్యావాసముల్ జంతుసం
ఘవిభ ల్వారిత మయ్యె లోకరమణీక న్వంక రయ్యె న్నవైం
దవభూషా యిఁకనైనఁ గర్బురకులోద్భూతిమాయించవే.—ఆ ౧.

ఉ. నెమ్మది యల్కఁ గాంత భయనీతిని వల్దనిపల్క మేనిపైఁ
గ్రమ్మెడిపుల్క లొల్క భయరాగముచిల్క మరుండు దైవకా
ర్యమ్ము దలంచి మోహనశరంబు కరంబునఁ బూని యిక్షుచా
పమ్మున నుంచివైవఁ దగువం దివియంగ హరుండు వేడుకన్.—ఆ. ౨

చం. తన కపరాధసంచయము లెంతఁ బొనరించిన నోర్చుఁగాని తాఁ
దనతపాలి నేర్చు సమదస్త్రయయుక్తుని నాప్తుఁడైనఁ దు
ష్మ నరుఁడు గాన దేవతలు పొంగినవా రతనిం దదీయులన్
పనయుతఁ గూడి తత్పతిసల్పి సుఖింపుము దానవేశ్వరా.—ఆ. ౩.

ఉ. తారల నెన్నవచ్చు నలదైత్యబలేశుల నెన్నరాదు కాం
తారతృణాళి నెన్నఁగఁ దచ్చతురంగబలంబు నెన్నరా
దార పయోధియం దిసుక నారసి యెన్నఁగవచ్చుఁ దద్బలో
దారమహాయుధాంబకకదంబము నెన్నఁగరాదు బ్రహ్మకున్.—ఆ. ౪.

మ. ఘనమాయావులు నిత్యచంచలులు నిష్కాముల్ స్వకార్యానుకూ
లనవోపాయవిధిజ్ఞు లస్థిరమృషాలాపుల్ కృపాశూన్యు లెం
దును బుంవశ్యులు దేవదేవు లెపుడున్ దుర్వారసంపత్సమా
శ్రితశాంతాంధులు పల్కనేల మగవారి న్నమ్మఁగా వచ్చునే.—ఆ. ౫

ఓగిరాల-జగన్నాథకవి.

ఈకవి సుమనోమనోరంజన మను పేర నైదుల్లాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతఁ డారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గోదావరీమండలములోని నీలపల్లె గ్రామ నివాసుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; వేంకటేశ్వరామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనచరమదశయందు కాకినాడపురమునుండి సుధీరంజని యను మాసపత్రిక కధిపతియయి సుమారు పదునేనుసంవత్సరముల క్రిందట లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఈయనయు నీయన పెదతండ్రికుమారుఁడైన రంగనాథకవియు మతికొండయును సుప్రసిద్ధులైన శ్రీమంత్రిప్రెగడ వేంకటరామపంతులవారియొద్ద లక్షణగ్రంథములను జదివి మంచికవీశ్వరులైరి. శ్రీమదోగిరాల రంగనాథకవినిగూర్చి యీజగన్నాథకవి తన సుమనోమనోభిరంజనమునం దిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

గీ. వారిలో రంగనాథుండు పండితోప
లాల్యమాననవీనకల్యాణకల్ప
వల్లికాముఖ్యరసవత్ప్రబంధరాజ
కల్పనాదక్షుఁడై ఘనఖ్యాతి మెఱసె.

ఈరంగనాథకవి జగన్నాథకవికంటెను సమర్థతరుఁడనియు నధికలక్షణవేత్త యనియుఁ బేరుపడసినను, ఇతఁడు చేసినగ్రంథము లేవియు ముద్రింపఁబడకుండుట

శోచనీయముగా నున్నది. ఏతత్కవికృతమయిన ద్విరేఫదర్పణ మిప్పు డముద్రితగ్రంథ చింతామణియందు ప్రకటింపఁబడుచున్నది.

జగన్నాథకవి తనప్రబంధమును ౧౮౭౫ వ సంవత్సరమునందు ముద్రింపించినను ఆవలికతఁడు ముప్పదియైదుసంవత్సరముల క్రిందటనే దానిని ముగించియుండెను. ౧౮౬౮ వ సంవత్సరమున నేను పాఠశాలలోఁ జదువుకొనుచుండినకాలములో సుమనోమనోభిరంజనములోని మొదటిమూడాశ్వాసములను వ్రాసికొనియున్నాను. అయినను కవి యీముప్పదిసంవత్సరములలోను గ్రంథమునకు మెఱుఁగువెట్టి సంస్కరించిరెట్టువన్నె తెచ్చెను. ఈగ్రంథమును సర్వకళాశాలాధ్యక్షులు పట్టపరీక్షకుఁ బఠనీయ గ్రంథముగా ననేకపర్యాయములు నిర్ణయించి యుండుటచేతనే దాని ప్రాశస్త్యము వెల్లడి యగుచున్నది. కవిత్వము రసవంతమయి నిర్దుష్టమయి యనర్గళధార కలదిగా నున్నది. కవనరీతి తెలియుటకయి సుమనోమనోభిరంజనములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను —

మ. నిరతానోఽన్యమనస్సరిద్భవసపత్నీవైరమూలాగనో
దరతిన్ గొబ్బునఁ జిత్రభానుసుతుఁ దత్రత్యాహిరాట్ఛాయికిన్
సరసన్ స్వస్థితుల న్వచించుకొన నిచ్చెం బోవుమార్తాండజాం
బరశైవాలియులో యనంగఁ బురద్వారోర్ణ్ణలపీఠప్రభల్. — ఉ. ౧.

ఉ. చందురునందుఁ గల్గురుచి సంపెగతావియుఁ బారిజాత మా
రందమునందుఁ గూర్చి హిరణ్యపరాగచయంబు చల్లుచున్
బొందుగ మేళవించి మెఱుపుం దళుకుల్ పయిఁబూసి యాశతా
నందుఁడు నేర్పుమీఱ జతనంబుగఁ జేయఁగఁబోలు నాసతిన్. — ఉ. ౨.

చ. చిలుకపలుమావజీగురుకృషీవలుఁ డంగనచిత్తవప్రమున్
జలజకళంబలాంగలమునన్ దళనం బొనరించి కృష్ణను
జ్జ్వలగుణబీజ మంటి యతిబహుధురరాగరసంబునింపఁ గో
మలసుమనోరథాంకుర మమందముగా జనియించి మించెడున్ — ఉ. ౩.

చ. అరిదరపాణియానమునం దవదాతమృదూర్ధ్వపుండ్రకాం
తరవరవర్ణినీమృదులనవ్యపరాగవిధీయమానసుం
దరతిరచిత్రకద్యుతి గనంగ మసారమణీధరాధరో
పరిగదభిత్తిమధ్యతలభాసితటిల్లతరీతి నొప్పెడున్ —ఉల్లాస. ౪.

చ. కలువలరాచరాచవాలు గార్కొనువెన్నెలచేఁ గరంగఁగాఁ
గొలఁకుజలప్రవాహములు తోరపుఁగ్రొవ్విరితేనెసోఁలం

గలయుచు స్వతోముఖముగా నిలఁ బర్వను గాఁగ గాగళి
గలగుణసౌరభంబులకుఁ దావలమై తనర్చారు మాధవా.—శ. ౫.

నడకుదుటి-రామనకవి

ఇతఁడు ప్రభులింగలీలను, హరిమీడేస్తవము, ఆత్మానాత్మవివేకచూడామణి, అను సంస్కృతగ్రంథములను దెనుఁగునఁ బద్యకావ్యములనుగా రచియించెను. ఇతఁడాఱు వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; లక్ష్మీనృసింహుఁ డనునామాంతరముగల బుచ్చనామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఈకవి ౧౭౫౧ వ సంవత్సరము నందు జననమొంది ౧౭౭౪ వ సంవత్సరమున లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు మొట్టమొదట గోదావరీమండలమునందలి రామచంద్రపురము తాలూకాలోని శహాపుర గ్రామమునకు కరణముగానుండి, పెద్దాపురమునకుఁ జేరువ నున్న తిరుపతిగ్రామము యొక్క కరణికమును తద్గ్రామమునందలి భూములును దనయత్తవారివిరాఁగా శహాపుర కరణికమును దనజ్ఞాతులకు వదలివేసి ౧౭౭౩వ సంవత్సరమున సకుటుంబముగాఁ దిరుపతి గ్రామమునఁ బ్రవేశించెను. ఇతఁడు రచియించినగ్రంథములలోఁ బ్రభులింగలీలపాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపదకావ్యానుసారముగా నైదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియింపఁబడినది. తక్కినవి రెండును శంకరాచార్యులవారి సంస్కృతగ్రంథములనుండి యాంధ్రీకరింపఁబడినవి. ఇందు వివేకచూడామణియైదాశ్వాసములగ్రంథము. ప్రభులింగలీల ౧౭౫౫వ సంవత్సరప్రాంతమునందును, హరిమీడేస్తవము ౧౭౬౫వ సంవత్సరమునందును రచియింపఁబడినట్టు కవివంశమువారు చెప్పుచున్నారు. వివేకచూడామణి శాలివాహనశకము ౧౭౦౪వ సంవత్సరమునం దనఁగా హూణశకము ౧౭౮౧ వ సంవత్సరమున రచియింపఁబడినట్టు కవియే గ్రంథమునం దీపద్యమునఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

గీ. శాలివాహనశకమధ్యసాగరగ । హర్షి శశిసంఖ్యవత్సరాభ్యర్హితంబు
నగు ప్రజోత్పత్తివత్సరంబందు మాఘ । పూర్ణిమకు గ్రంథకల్పనపూర్తి యయ్యె.

ఈతనికవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్నివ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁద శైలి రసవంత మయియున్నది. ఇతనికవిత్వరీతి తెలియుట కయి యొక్కొక్కగ్రంథమునుండి రెండేసిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ప్రభులింగలీల.

ఉ. నే నొకమాట పల్కెదను నీ వటుచేసి మదిష్ట మిచ్చి నీ
దానిఁగఁ జేసికొ మ్మవితథప్రథవాక్యుఁడవై చెలంగు శా

దేని భవత్ప్రతిజ్ఞ జగదీశ్వర పొల్లగు దానఁ బాతకం
బే నినుఁ జెందుఁగాని వినుమీ ననుఁ బొందఁగలేవు నావుడున్.—ఆ. ౨.

శా. ఆజ్ఞాపన మాలకించి దయతో నాయయ్య వారింటికిన్
దా విచ్చేయ నమాత్యవర్యులు మహాధర్మానురక్తుల్ శమ
ప్రావీణ్యుల్ బసవన్న చెన్నబసవప్రఖ్యాతనాముల్ దగన్
సేవ ల్చేయుచు నెంబడిం జనిరి తుష్టిం జెందుభావంబులన్,—ఆ. ౩.

హంసమిత్రస్తవము.

శా. దేహాదివ్యతిరిక్తుఁ డాత్మయని వేత్తృత్వంబు గైకొన్న నా
త్మేహర్షాత్మకబ్రహ్మమున్ తెలివియున్ దీపించుచున్నన్ ధరన్
దేహు ల్మూఁడవలు ముక్తిలేక చెడి రింతేకాక యాత్మత్వధీ
దేహాద్యాకృతినుండు నెండియును సందేహంబు లేకుండఁగన్.

శా. ఏవిజ్ఞానశిఖాస్వరూపు రవివహ్నీందూపలబ్ధిస్థలిన్
భావిద్యున్నిభహృద్విభాంతు నతిసత్పాత్రున్ సమస్తార్థ్య సం
సేవ ల్భక్తి నొనర్చి యాత్మగతు నీజీవత్వమం దేమహా
భావు ల్చూత్తురొ వాని సంసృతితమోభానున్ హంసం గొల్చెదన్.

ఆత్మానాత్మవివేకచూడామణి.

చ. నియమయమాదియోగపరినిష్ఠితహృత్పరిభావితంబు ధీం
ద్రియవిగతానుభావితము దివ్యము నింద్యమమూర్తహీనమ
వ్యయ మనవద్యభూతివిషయాగమ మెయ్యది యట్టిబ్రహ్మమీ
వయిలివి డెందమం దరయు మంచు వచించె రఘూద్వహోత్తమా.—ఆ. ౩.

మ. పుటపాకంబునఁ గాంచనం బతులమై పూర్వద్యుతిం జెందున
ట్లటులే ధ్యానముచే గుణత్రయమలత్యాగంబు గాఁగం బర
స్ఫుటసచ్చిత్సుఖనిత్యదివ్యనిజసంపూర్ణ ప్రభన్ బొందు న
త్కుటుఁడై కోపదుఁ డంచుఁ జెప్పె మతి సీతాదృక్పకోరాత్రిజా.—ఆ. ౪.

మాడభూషి-వేంకటాచార్యకవి.

ఈవిద్వత్కవి భరతాభ్యుదయ మనెడి నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; నైధ్రువ కాశ్యపాన్వయుఁడు; నృసింహా

చార్యనందనుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయం దత్యంతపాండిత్యము గలవాఁ డయి, శతలేఖినీపద్యసంధానసామర్థ్యమును అష్టావధానసైపుణియు వ్యస్తాక్షరీ కౌశలమును గలవాఁడయి యుండెను. ఈకవి గోదావరీమండలములోని పెంటపాడు గ్రామ వాసియై కృష్ణామండలములోని నూజవీడుసంస్థానమునందు చిరకాలముండి విద్వానభినవ పండితరాయాది బిరుదాంకముల నందినవాఁడు. చిన్నతనమునం దీయన ధారణాశక్తి యత్యద్భుత మైనదిగా నుండెను. అప్పు డితఁడు ద్విసంథాగ్రాహియగుటయే కాక రెండుమాఱులు చదివినపద్యమును తలక్రిందుగా నొప్పగించుటకును నెనిమిదిభాషలలో వ్యస్తాక్షరి చెప్పుటకును సమర్థుఁడయి యుండెను. ఈయన రెండుసంవత్సరములక్రిందట వైకుంఠపదస్థుఁ డయ్యెను. ఈయనకవిత్వము నిర్దుష్టమయి మధురమై శ్రావ్యముగానున్నది. కవిత్వరీతి భరతాభ్యుదయములోని యీక్రిందిపద్యములవలనఁ గొంతవఱకు తేటపడవచ్చును.—

చ. పిలిచిన నుత్తరం బిడదు పిల్వనిదే యిదేవత్తు నంచుఁ దాఁ
బలుకుచు బల్కరించు చెలిపై నలుగుం దలవిక్కు లాత్రితోఁ
బలుమఱుఁజూచు నుస్తకము వంచు వెసం దలయూఁచు నాళకుం
తల ధరణీపురందరగతస్వకమానససర్వవృత్తియై.—ఆ. ౧.

ఉ. చానలు గాంచి రొక్కెడ ససారసహసారమణిప్రణీతసో
పానపరంపరాసితవిభాపటలంబు తదంతరుల్లస
త్పూనలతాప్రదత్తనవదోహదధూమవిలీలఁ దోఁప ను
శ్రీ నలరాజు చారుసరసీసుమహాధామశిరోలలామమున్.—ఆ. ౨.

ఉ. కాంచితె నూత యీమృగము గంతముఁ ద్రిప్పి రథంబు సారెకుం
గాంచుచుఁ బోవుచు న్విశిఖఘాతభయంబునఁ బూర్వకాయమున్
వంచి సగంబు మేసినతృణంబు శ్రమంబునఁ గేల్రవాలఁగా
నించుక యుర్విఁ జాల దివి నేగను నందక గంతు వేయుచున్.—ఆ. 3.

చ. వనితలు పుట్టినింట బహువర్షము లుండఁగరాదు భర్తతో
నునికియె యుత్తమం బని యటుండఁగనిమ్ము సమస్తరాజశో
భనమకుటాంచితాంఘ్రి యగుపార్థివశేఖరుధర్మపత్ని వ
య్యును నిటులు బీదరాలివలె నుండఁగ నేల పతీశిరోమణీ.—ఆ. ౪.

పెనుమచ్చ–బుచ్చిరాజు.

ఈకవి పరతత్త్వప్రకాశిక యనెడి యెనిమిదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు క్షత్రియుఁడు; ధనంజయ గోత్రుఁడు; వేంకటపతిరాజుకుమారుఁడు. ఈకవి తాను కర్గపాలెముగ్రామనివాసుఁ డయినట్టును, సూర్యవంశపు రాజయినట్టును వ్రాసికొనియున్నాఁడు. భాగవతములోని కపిల దేవహూతి సంవాదమాధారముగా నీగ్రంథము పెంచి వ్రాయఁబడినది. ఇతఁడు తొంబదిసంవత్సరములు జీవించి కొన్నియేండ్లక్రిందటనే కాలధర్మమునొందినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగములు పెక్కులున్నను, కవిత్వము చక్కఁగానే యున్నదని చెప్పవచ్చును. పరతత్త్వప్రకాశికలోని రెండుపద్యము లిందు క్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. శౌరి భజింపఁగాఁ దగినకోవిదు నాత్మవివేకశీలసం
చారు విశారదున్ శ్రుతిశాస్త్రపరీవృతనిశ్చయార్థస
త్సారమరందబిందువిలసన్మధుపానవికాసభాసురున్
ధారుణి సర్వసంశయవిదారుని ధీరుని సద్గురూత్తమున్.—ఆ. 3.

చ. మనసు సుషుప్తి నొక్కవసి మానుగ వ్రగ్గినఁ జేయుకార్యముల్
కనఁబడ వేమియున్ మనసు క్రమ్మఱ మేల్కని యాతఁ డాతఁడున్
దన మనుచుండఁగాఁ గల సమస్తముఁ దోఁచు మనోవినాశమై
తనరినఁ జిత్తమింద్రియసదాగతులున్ లయ మౌను దానితోన్.—ఆ. 8.

మండపాక–పార్వతీశ్వరకవి.

ఈవిద్వత్కవి శతకములు మొదలైనవి యెనుబదిగ్రంథములవఱకును రచియించినను, ఈయనచే రచియింపఁబడి ముద్రింపఁబడియున్న గ్రంథములలో శ్రీరాధాకృష్ణసంవాదమను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధము ప్రధానమైనదిగానున్నది. ఈయన వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; పారాశరగోత్రుఁడు; కామేశ్వరపండితపుత్రుఁడు. ఈకవియొక్క తండ్రితాతలుకూడ కవీశ్వరు లయినట్టు రాధాకృష్ణసంవాదమునందు కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీమీఱ నుభయభాషామిశ్రసత్కృతుల్ తద్జ్ఞు లెన్న మదంకితములు చేసి
యశముఁ గాంచినపేరయమనీషిమణికిఁ బౌత్రత్వంబుఁ గర్తికవ్రతమహాత్త్వ

శివమహాత్మ్యాద్యనేకవిధప్రబంధంబు లొనరించి సత్కవివినుతిఁ గనిన
పారాశరసగోత్రపావనుం డగుమండపాక కామేశ్వరపండితునకు
సుహితపుత్రత్వమును గాంచి బహువిచిత్ర
చిత్రశతిముఖ్యసత్కృతుల్ చెప్పి మెప్పు
వడసితివి గద కులకీర్తి వర్ధిలంగ
సరసగుణసాంద్ర పార్వతీశ్వరకవీంద్ర.

ఈకవి విశాఖపట్టణమండలములోని బొబ్బిలిసంస్థానమం దాస్థానకవీశ్వరులలో నొకఁడుగా నుండినవాఁడు. ఈపార్వతీశ్వర శాస్త్రిగారు ౧౮౩౩వ సంవత్సరమునందు జననమొంది ౧౮౯౭వ సంవత్సర మధ్యమున పరమపదమునొందిరి. ఈకవి సంస్కృతాంధ్రములయందు మంచిపాండిత్యము గలవాఁడయి మృదుమధురనిరర్గళధారతోఁ జతుర్విధకవిత్వమును జెప్పుచు వచ్చుటయేకాక వినయ సౌశీల్యాది గుణసంపత్తి గలవాఁడయియుండెను. పూర్వోక్తమయిన రాధాకృష్ణసంవాదము రావువారను నామాంతరముగల వెలుగోటివారను గృహనామముచే వెలయు శ్రీవేంకటగిరిసంస్థానాధిపతుల వంశానుక్రమమును వర్ణించెడు గ్రంథము. శతకములును దండకములును గాక యీకవి రచియించిన గ్రంథములలో కాంచీపురమహాత్మ్యము, అమరుకకావ్యము, ప్రబంధసంబంధబంధనిబంధనగ్రంథము, శ్రీకృష్ణాభ్యుదయము, కొంతపెద్దవి. ఇప్పు డీయన గ్రంథములలో నొక్క రాధాకృష్ణసంవాదమునుండి మాత్రము కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

శా. సాంగోపాంగముగా నితం డఖిలవిద్యల్ నేర్చినాఁ డోర్చినాఁ
డంగీకారము నింతపట్టు మృదుచర్యం బేర్చినాఁ డేర్చినాఁ
డంగారప్రతిమాస్త్రపంక్తి నరిసైన్యారణ్య మిట్లయ్యు నే
సాంగత్యంబునఁ నో వృథాకపటభాషం దీర్చినాఁ డిత్తఱిన్ — ఆ. ౧

ఉ. ప్రాయఁపు లెక్క లొక్కటిగ రంగదరంగ మెఱుంగుపూఁతలన్
బూయఁడు భిత్తిభాగముల ముఖ్యవిధానములందు మందతం
బాయఁడు బాంధవాదులగువారికిఁ జేయఁగలట్టిసత్కృతుల్
చేయఁడు వేఱె మీ కిపుడు చెప్పఁగ నేటికి మీ రెఱుంగరే. — ఆ. ౨.

మ. తనభూలోకధురంధరత్వ మిపు డేతద్రాజగోపాలకృ
ష్ణనరేంద్రుం డవహించె నాకభర మైనం బూనుదుం గాక యం
చు నృపానుజ్ఞను గోరవచ్చినఫణీశుండో తదేకేచ్ఛ వ
చ్చినప్రాక్కచ్ఛపమో యనం దనరెఁ దచ్ఛ్వేతాతపత్రంబటన్ — ఆ. ౩.

ఉ. తత్పరభక్తి పుట్టినకతమ్మునఁ బ్రాభవమొందిపోలె నం
దుత్సవ మయ్యె నింక సుర లుండఁగ నేటికిఁ బొం డటంచు నం
చత్సమధర్మునిం గసరుజూడ గనంబడఁ దామ్రచూడముల్
తత్సమయంబునన్ మొరసెఁ దామరసప్రతిమానలోచనా.—ఆ. ౪.

సత్యవోలు-భగవత్కవి.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుడు; జనార్దనామాత్యపుత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈతఁడు గోదావరీమండలములో నించుమించుగా నూటయేఁబది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఇతఁ డేనుఁగు లక్ష్మణకవి మొదలగువారితో సమకాలీనుఁ డని చెప్పుదురు. ఈకవి రచియించినగ్రంథములలో రుక్మిణీపరిణయ మనెడు నాలుగాశ్వాసములప్రబంధము ప్రధాన మయినది. తాను నూఱుశతకములను జేసినట్లు కవియే తనగ్రంథమునం దిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

క. ధీరత శతశతకంబులుఁ । దారావళులున్ దశావతారావళులున్
జారూదాహరణంబులు । శ్రీరాజితదండకములుఁ జెప్పినవాఁడన్.

ఇతఁడు చెప్పిన రుక్మిణీపరిణయములోని దశావతారపద్యములు తెలుఁగుదేశములోఁ బలువురచేఁ జదువఁబడుచున్నవి. కవిత్వమునం దల్పదోషములు కొన్ని యున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవనము మృదుమధురపదగుంభిత మయి రసవంత మయి శ్రావ్యముగా నున్నది. రుక్మిణీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యములు కవియొక్క సామర్థ్యమును దేటపఱుచును—

ఉ. ఏసతి నాత్మలోఁ దలఁప నెల్లజగంబుల జంతుకోటి కా
యాసము లేక కల్గు సరసాన్నము లాసతి యవ్విదర్భసిం
హాసనవాసియింట శిశు వౌట నొసంగిరి పాయసాన్నము
ల్లాసము మీఱ నాఱవనెలన్ నెలఁతల్ ద్విజబంధుకోటితోన్.—ఆ. ౧.

ఉ. శ్రీకరమూర్తి వైననినుఁ జేరి భజింపఁ దలంపుచుండుటన్
నీకృపఁ గోరుచుండు టది నేరము గాదు సమస్తదేవతా
నీకము చూడ మున్న సిరి నీవగుపేరెదఁ జేరఁ గోరదే
నాకడ నే జనించెనె ఘనాఘనధామసమూహమోహముల్.—ఆ. ౨.

చ. అరయుచు రుక్మిముఖ్యనిఖిలాధిపు లాత్మపురోగరోగని
గ్భగుల తెలంగునన్ బొరలి క్రమ్మఱ మున్మర మైనధైర్యవి

స్ఫురణ మెలర్ప దర్పయుతశూరతర ఘోరతరాస్త్రశస్త్రభృ
త్కరకరులై సముజ్జ్వలితనిర్జితగర్జితభూతజాతులై — ఆ. ౩.

సీ. జమదగ్నిగర్భవాసమునఁ బుట్టి విశిధవిద్యాతపోధనుర్విద్యల కధి
పతివై ప్రబలి యిదం బ్రాహ్మ్య మిదఁ క్షాత్ర మని మునిరాజచిహ్నముల శాప
చాపనైపుణిఁ జూపి పాపభూపతుల శతాంకతోరకుఠారధార
నస్రధారాప్రవాహములుగా శతధా సహస్రధా ఖండించి యానదులను
దర్పణము భూమిభూదేవతార్పణమును । జేసినపరశురామవేషి వని నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథలక్ష్మీసనాథ। రక్షణపరాయణుండ నారాయణుండ.— ఆ. ౮.

గురురాజకవి.

ఈకవి శేషధర్మములను తొమ్మిదాశ్వాసములగ్రంథమును రచియించి బళ్ళారిమండలములోని జోహరాపురాధిపతి యైన సంజీవి రెడ్డిగారి కంకితము చేసెను ఇతఁ డిరువది. ముప్పదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వము నిర్దుష్ట మని చెప్పుటకు వలను పడకపోయినను మొత్తముమీఁదఁ బుస్తకము రసవంతముగా నున్నదని చెప్పవచ్చును. కవికృతము లయినకావ్యాదులనుగూర్చి కృతిపతి పలికినట్లుగా గ్రంథమునం దీక్రిందిపద్యములు చెప్పఁబడినవి.—

గీ. అలఘుతరభద్ర పడకండ్లకులసముద్ర। వాకుముదమిత్ర శుభభరద్వాజగోత్ర
విపులదాక్షిణ్య సౌజన్యవినయధన్య। కావ్యనైపుణ్య గురురాజకవివరేణ్య.

సీ. ప్రతిపద్యయమకచిత్రశ్లేష పద్మావతీపరిణయనామదివ్యనాట
కంబు నెంతయుఁ దాదృశం బగురుక్మిణీపరిణయాభిధగద్యపద్యకృతిని
[illegible]ణయుతాలంకార[illegible]మాలికను [illegible]
జా[illegible]రాసహస్రం [illegible]
కంబు నొనరించి తెనిఁగించి కలితధర్మ। హాటశతకముల మృదులకర్ణాటకృతుల
పలికి ధారుణీపాలాదిసభలలోన। గరము బహుమతు లందితి ఘనుఁడ వీవు.

కవియొక్క కవనరీతి తెలియుటకై శేషధర్మములనుండి రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

శా. సత్యంబే పిత మాత భ్రాత మిగులన్ సత్యంబె సంభోక్తయున్
సత్యంబే తగుపాపహంతయు నొగిన్ సత్యంబె శ్రీధాత్రియున్

సత్యంబే జగతిన్ సుహృత్త్వ సుఖముల్ సత్యంబె బాంధవ్యముల్
సత్యంబే యని చెప్పుచుందు రెపుడున్ సంఖ్యావదగ్రేసరుల్.—ఆ. ౩.

ఉ. వాసవవంద్య నీ కిదియె వందన మంబుజలోచనా చతు
ర్వాసములందు నే రతిని మానసచాపలముం ద్యజించి బ
ల్వాసిగ సద్వ్రతంబు నిటు వారక మీఱి యహర్నిశం బొగిన్
జేసిన నీకృపన్ విహగశేఖరకేతన శ్రీనికేతనా.—ఆ. ౫.

అల్లమరాజు-సుబ్రహ్మణ్యకవి.

ఈకవి యల్లమరాజు రామకృష్ణకవి తమ్ముఁడు. ఈతఁడు చేసిన గ్రంథములలో శ్రీబచ్చురామేశనామక వైశ్యశిఖామణి కంకితము చేయఁబడిన శ్రీకృష్ణకళ్యాణ మనెడి మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధ మొకటి యచ్చుపడి యున్నది. ఈగ్రంథములోఁ గృతిపతి కవిచేఁ జేయఁబడిన పుస్తకములు కొన్ని క్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

సీ. ప్రత్యక్షగశ్లేషపద్యాళి మాడ్గుల కృష్ణభూపతిసభఁ గీర్తిఁ గంటి
రహి మణిధ్వజచరిత్ర మొనర్చి యెమ్మెల రామనదొరచేత భూమిఁ గొంటి
రసవదలంకారవసతియౌ చతురవు ప్రబలఁ గూర్చితివి భద్రాపరిణయ
మమరంగఁ దెలిఁగించి తాత్మబోధము ను సారమగు ప్రశ్నోత్తరరత్నమాల
శేషధర్మేతిహాసవిశేష మంధ్ర। భాషగ నొనర్చి యదుశైల పాపయసచి
వప్రతిష్ఠితలింగమపత్త్రిరామ।ఁభుని కర్పించితివి పుణ్యవిభవ మెసఁగ.

ఈకవి వాసస్థలము గోదావరీమండలములోఁ బిఠాపురమునకు సమీపమున నున్న చే[illegible]లగు గ్రామము. ఈతఁడు [illegible] బ్రహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]పద్ధతులు తెలియుటకయి శ్రీకృష్ణకళ్యాణములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. చెలిమిని గాద క్రొత్తలు వచించెద వో యదువంశనాథ నీ
యలఘుభుజాబలప్రతతులమా మనుబోటుల మీవు లేనిచోఁ
దెలుపుఁడు లేరియింతులటు చింతిలుచుందును నీవు చెంగటన్
వెలసిన నింద్రుతోడఁ దగు వేల్పులరీతి సుఖింతు మెంతయున్.—ఆ. ౧.

మ. చనునే కృష్ణ భయప్రకంపితులమై శస్త్రాదుల న్వీడి యా
తనితో సంధికి నేగుటల్ మనకు శుద్ధక్షత్రవంశంబునన్
జననం బందియు నాత్మబాహుబలమున్ శౌర్యంబుఁ గోల్పొచ్చి భీ
తి నొరుం గూడుట రాజధర్మ మగునే ధీరు ల్విన న్నెత్తురే.—ఆ. ౨.

ఉ. ముద్దులమూటఁగట్టు నగుమోముహొరంగు తరంగపాళికిన్
హద్దులఁదిద్దు ముత్తరులయందము కుందమిళిందబృందమున్
సద్దడఁగించిమించు రదనంబులచక్కఁదనంబు వేణిడా
లద్దిర యద్ది దీని కిదియా నిధియా గుణరత్నరాజికిన్.—ఆ. 3.

గోపీనాథము—వేంకటకవి.

ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; నెల్లూరిమండలములోని కావలితాలూకాలోని లక్ష్మీపురగ్రామవాసి ఇతఁడు శ్రీవేంకటగిరిసంస్థానమునం దాస్థానకవీశ్వరుఁడుగా నుండి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు. ఈకాలపుఁగవులలో నితఁడు బహుమహాగ్రంథములను రచించినవాఁడు. భాస్కరరామాయణాదులు వాల్మీకివిరచిత మూలగ్రంథానుసారముగా నుండలేదని మూలగ్రంథములో నున్నదానికంటె నెక్కువకాని తక్కువకాని లేకుండునట్లు సరిగా వాల్మీకిరామాయణ మంతయు నితఁడు పద్యకావ్యముగాఁ జేసెను. మఱియు నితఁడు బ్రహ్మకైవర్త పురాణములోని కృష్ణజన్మఖండము నెనిమిదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగాను, మాఘకవికృత మయినశిశుపాలవధము నాలుగాశ్వాసములపద్యకావ్యముగాను, శ్రీభగవద్గీతాశాస్త్రమును, దనుఁగున రచియించి మెప్పించి వేంకటగిరిసంస్థానాధీశ్వరులచే నొకయగ్రహారమును బడసెను. ఇతఁడు మిక్కిలి వృద్ధుఁడయి కొన్నియేండ్లక్రిందటఁ బరమపదము నొందెను. ఈతని కవిత్వము మొత్త మూమీఁద సలక్షణ మయి నాతికఠిన మయి హృద్యముగా నున్నది ఈయన గ్రంథములలోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

రామాయణము.

చ. ఘనగుణశాలి ప్రాణమునకంటెఁ బ్రియుం డగురామచంద్రుఁడున్
జననుతు నొంటిఁ బంపి నిమిషం బయినన్ మనఁజాల వంశవ
ర్ధనుఁ డగునట్టియాతలిరుఁబ్రాయపుముద్దులకుఱ్ఱఁ డేల నీ
యనుమతి నేన వచ్చెద సురారులఁ జంపి మఖంబు గావఁగన్,—బాలకాం.

ఉ. చందురువంటి నెమ్మొగము చాఁగెడుకన్నులు వృత్తదంష్ట్రికల్
సుందరపల్లవాధరము సోగకురుల్ మణికుండలప్రభా
బంధురకర్ణయుగ్మమును బారెడుచేతులుఁ గల్గు రాము నిం
కెందుఁ గనుంగొనన్న నిలుపోపఁ దరంబె సుమంత్ర యుత్తమా.—అయో.

చ. ఇనకిరణాళికిం జొరవ యీక సదాగతిరాక కైనఁ బ
ల్చనపడ కర్కసైకతముఁ జల్లిక రాలఁగనీక దట్టమై
దనుజవిముక్తకాండములఁ దట్టుచు దిక్కుల రామకాండముల్
ఘనసితభంగి నిండుటయుఁ జూచి సుర ల్వెఱఁగంది రయ్యెడన్.—అరణ్య.

ఉ. భూవరవర్య యెవ్వని సముద్ధతిఁ జంపుటకై కడంగి సు
గ్రీవునితోడ నెయ్యము మొనరించి తదీప్సితసిద్ధిఁ గోరి స
న్నీవిధిఁ జంపి తట్టిదనుజేంద్రుని రావణుఁ గీటడంచి నీ
దేవిని నెందు డాఁచినను దెచ్చియొసంగనె యొక్కవేళిడన్.—కిష్కింధా.

ఉ. ఓరిదురాత్మ యీఁదు బుధు లుండరొ యుండిన నీవు వారలం
జేరవొ సాధువాక్యములు చేకొన వొల్లవొ శిక్షలేమి నా
చారవిహీనమై సకలసజ్జనగర్హిత మయ్యె నీమతం
బారయ నీకతంబున నిశాటకులంబు చెడు న్నిజంబుగన్.—సుందరకాం.

మ. మరియున్ రావణి సాయకంబులు ధనుర్జ్యావిం దగంగూర్చి బ
ల్గురులాడం దెగనిండఁదీసి వెస వక్షం బుచ్చిపో నేసినన్
గురుబాణక్షతజాతరక్తకలితాంగుండై సుమిత్రాసుతుం
డరయం బొల్చె విధూమవహ్నిగతిఁ బుష్పాఢ్యద్రుమప్రక్రియన్. యుద్ధకాం.

కృష్ణజన్మఖండము.

చ. సలలితశుద్ధతోయములు చారుమణీదళపద్మకైరవో
త్పలములు గంధలుబ్ధసుతానమధువ్రతగీతనాదముల్
కలరవచక్రకుక్కుటమరాళమనోహరమంజులధ్వనుల్
గలిగి మనోజ్ఞసంపదలఁ గ్రాలు విశాలసరోవరం బొగిన్.—అ. 3.

మ. పఠికింపం గడు దుర్లభం బవనిలోఁ బ్రాణేశ కాంతామణీ
పురుషప్రేమగుణాతిరిక్త మనిశంబుర్వీతచారిత్రయున్
స్వరసారజ్ఞయు సాధ్వియున్ రసికయున్ జాతుర్యసంయుక్తయౌ
తరుణీరత్న మెఱుంగు సత్పురుషుఁడున్ దథ్యంబు చింతింపఁగన్.—అ. ౯.

శిశుపాల వధము.

శా. సామర్థ్యంబున మాఱులేనిబల మస్యం బబ్ధి నీతివి
ద్యామర్యాద నెఱింగి పోవుబల మస్యం బిట్టు లీరెంటికిన్
నేమం బేర్పడ భూరితేజమునకుం జీఁకట్లకుం బోలె బ
ల్సామానాధికరణ్య మెట్లు గలుగున్ జర్చింప లోకంబునన్.—ఆ. ౧.

చ. అలఘుధనుష్ప్రభావము గుణాతిమహత్త్వము ముష్టిశక్తియో
యిలయు దిగంతముల్ గగన మీఁచుచు నున్నవొ యేమిచిత్రమో
తెలియఁగరాదు శౌరిసముదీర్ణశరంబులు చిత్రజల్లుల
ట్లలవడ నొక్కరీతిఁ గురియం దొడఁగెన్ ధ్వనిపూర్వకంబుగన్.—ఆ. ౪.

భగవద్గీత.

ఉ. మెండుగ వృష్టికాలమున మిన్నక పాఱునదీప్రవాహముల్
నిండి చలింపకున్న యలనీరధిఁ జేరినమాడ్కి నెవ్వఁడుం
దండిగ సర్వకామనలు తప్పక చేర నతండు శాంతుఁడై
యుండు సకాముఁడైనరుఁ డొందఁడు శాంతిని బాండునందనా.

చ. అలయక యోగు లీతనిఁ బ్రయత్నము సేయుచు నాత్మయందు ని
శ్చలముగ నున్నవానిఁగ నిజంబు నెఱుంగుదు రజ్ఞులైన ని
శ్చలమతిహీనులొక్క మొగిఁ జాలఁ బ్రయత్నము చేసియున్ సము
జ్జ్వలుఁ దగునీశ్వరుం దెలియఁ జాలరు భ్రాంతి నిక్క మింతయున్.

